EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

Poetic sau psihologic, tributar impresionismului sau unei viziuni simbolice, romanul Virginiei Woolf, anticipator prin unele trăsături, datînd prin altele, se înscrie în seria unor ilustre încercări hotărîtoare pentru dezvoltarea ulterioară a literaturii.

Lei 5,50

59

1968

VIRGINIA WOOLF • DOAMNA DALLOWAY

CM

VIRGINIA WOOLF

DOAMNA DALLOWAY

COLECȚIA MERIDIANE

CM

Desenul copertei de *Ion Bănulescu*

Virginia Woolf
MRS DALLOWAY
Penguin Books, 1964

Virginia Woolf

Doamna Dalloway

În românește de *Petru Creția*

Prefață de *Vera Călin*

Editura pentru Literatură Universală

București — 1968

PREFAȚĂ

Înscrierea operei Virginiei Woolf în capitolul literaturii feminine, atît de bogat ilustrat în Anglia, are — nu din pricina vreunui înțeles peiorativ, ci din pricina caracterului limitativ al adjectivului „feminin" — rezultate minimalizatoare asupra unei creații cu un sunet de o frapantă originalitate în concertul literaturii europene dintre cele două războaie. Scriitoarea, însă, și-a considerat adesea opera dintr-o asemenea perspectivă.

În mod aparent paradoxal, prozatoarele și poetele engleze ale erei victoriene aduseseră o notă de inedit într-o literatură ce se conforma criteriilor de tradiționalism și puritanism menținute într-o țară condusă de o regină și împărăteasă de o ostentativă corectitudine. Ca adeptă a emancipării feminine și în calitate de critic literar, Virginia Woolf a analizat fenomenul. Deși romanele surorilor Brontë, observă ea, erau scrise de femei fără „mai multă experiență de viață decît aceea care încăpea în casa unui respectabil pastor", ele au stîrnit vîntul pasiunii răvășitoare într-o literatură altminteri sterilizată de pasiuni. E patetică, afirmă Virginia Woolf într-unul din eseurile critice reunite în *The Common Reader*, îndărătnicia fetei de cleric silită să adopte un pseudonim masculin — George Eliot — pentru a putea pătrunde în „citadela culturii"

și a păși în zone intelectuale interzise femeilor (economie politică, evoluționism), e patetică seninătatea cu care a suferit ea ostracismul, pentru vina de a fi încălcat codul moral victorian.

În acest spirit — în felul lui protestatar — al literaturii feminine victoriene, Virginia Woolf deslușește un fenomen compensator. „Nu putem interzice femeilor accesul în biblioteci, scrie ea într-un pamflet feminist și antirăzboinic publicat în 1938 *(Three Guineas)*, nici să le oprim a cumpăra cerneală și hîrtie ; nici să decretăm că metaforele vor fi folosite numai de bărbați, așa cum în școlile de artă doar bărbaților le era îngăduit să facă studii de nud."

Era victoriană s-a prelungit în literatura engleză mult după moartea reginei cu cea mai lungă domnie din istoria Angliei. Antivictorianismul Virginiei Woolf prezent în opere critice și beletristice pînă tîrziu, după primul război mondial, nu forțează uși deschise. Firește, el nu se menține doar în limitele feminismului militant. Ea însăși amestec greu definisabil de intelectualism și sensibilitate excesivă, aproape morbidă, Virginia Woolf plasează problema literaturii feminine sub semnul interesului pentru infinita varietate a ipostazelor umane, atunci cînd scrie în pamfletul *A Room Of One's Own* : „Ar fi de o mie de ori păcat dacă femeile ar scrie ca bărbații, sau ar trăi ca bărbații, sau ar arăta ca bărbații, deoarece dacă două sexe sînt cu totul nesatisfăcătoare, considerînd vastitatea și varietatea lumii, cum ne-am descurca doar cu unul singur ?" În același pamflet, elogiază stilul unei scriitoare care „scrie ca o femeie, dar ca o femeie care a uitat că e femeie". Formula merită a fi reținută pentru înțelegerea universului artistic al romancierei.

Într-un memorabil capitol din biografia fictivă *Orlando*, Virginia Woolf a evocat cu un umor alimentat de subtile intuiții istorice climatul victorian, simbolizîndu-l printr-o umezeală extremă produsă de un nor instalat deasupra Angliei în primele zile ale secolului al XIX-lea. Gentlemenii rurali, care în secolul precedent vînau și ingurgitau prînzuri copioase udate cu *ale*, se zgribulesc acum, se acoperă cu pleduri, se retrag în salon. Zidurile se acoperă de iederă, lumina pătrunde anevoie în case; sentimentele se exprimă voalat, în fraze frumoase, conversația deschisă e socotită necuviincioasă etc., etc. Această simbolică asimilare a climatului istoric victorian cu unul natural, dominat de o insalubră umiditate, devine elocventă pentru antitradiționalismul vehement și modernismul declarat al scriitoarei.

Grupul care a primit numele de „Bloomsbury", după cartierul londonez unde se stabiliseră fiicele criticului Leslie Stephen, grup constituit de Virginia și Vanessa și de frații lor, reprezintă unul din nucleele avangardei artistico-literare ce se constituie în Anglia la începutul secolului și ale cărei rezultate literatura engleză le va culege de-abia după primul război. În casa fetelor Stephen se adună tineri scriitori, pictori, critici — Lytton Stratchey, Leonard Woolf, viitorul soț al Virginiei, Clive Bell, E. M. Forster. Dezgustați de filistinismul fabricantului și al consumatorului mijlociu de produse literaro-artistice *(middle-brow)*, dornici de o împrospătare ale cărei căi de înfăptuire, în 1906, cînd se constituie cercul, ei nu le întrevăd limpede, dar spre care tind cu entuziasm, acești tineri se arată animați de stimă pentru valorile estetice socotite de ei noi și autentice, ceea ce le-a adus caracterizarea disprețuitoare de snobi *(high-brow)* din partea opiniei conservatoare. Grupul nu are

o platformă filozofică și estetică bine constituită, dar a reprezentat un climat de emulație intelectuală propice, pe care Virginia Woolf a știut să-l fructifice. Fragmentele de jurnal publicate postum (1953) de soțul romancierei sub titlul *Jurnal de scriitor (A Writer's Diary)*, fragmente ce clarifică pentru cercetător o seamă de probleme ale creației woolfiene rămase pînă la acea dată nelimpezite, stabilesc impulsul dat de dezbaterile cercului „Bloomsbury" către elaborarea formulei romanești care avea să fie a Virginiei Woolf, ca și raporturile ulterioare ale scriitoarei cu estetica și opera marilor personalități contemporane cu ea: Joyce, Proust, T. S. Eliot. Că această formulă s-a născut în opoziție cu tradiționalismul victorian și post-victorian și este, între altele, rezultatul unei mari receptivități față de modalități noi sau necunoscute încă spiritului englez, apare ca o evidență după parcurgerea paginilor teoretice scrise de Virginia Woolf.

În 1919, cînd redactează cîteva dintre eseurile reunite mai tîrziu sub titlul *The Common Reader*, Virginia Woolf este evident adepta „noului roman", care se va afirma după 1920. Structura tradițională bazată pe intrigă, ilustrată încă, și cu succes, de Galsworthy și Arnold Bennetti i se pare că omite esențialul, indiferent dacă numim acest esențial „viață, spirit, adevăr sau realitate". „Scriitorul — citim în eseul intitulat *Modern Fiction* — pare constrîns, nu de propriul său liber arbitru, ci de un tiran atotputernic și lipsit de scrupule, care-l înlănțuie, să ofere o intrigă, să ofere comedie, tragedie, iubire, interes și un aer de probabilitate care impregnează totul atît de desăvîrșit, încît dacă făpturile sale ar prinde viață, s-ar găsi îmbrăcate după moda zilei pînă la ultimul nasture. Tiranul a fost ascultat (...). Dar uneori, și tot mai des, ne cuprinde o îndoială de o clipă, un spasm

de răzvrătire, pe măsură ce paginile se umplu în felul acesta obişnuit. Aşa e viaţa? Aşa trebuie să fie romanele?" Autenticitatea i se pare eseistei a nu mai rezida în romanul care, preocupat de fenomenul exterior, refuză conştiinţei adîncime. („Să împingi faptele de la dejun la cină: e fals, nereal, convenţional", scrie ea în jurnal.) Rîndurile ce urmează par a pleda pentru romanul de tip joycean: „Examinaţi timp de o clipă o minte obişnuită într-o zi obişnuită. Mintea primeşte miriade de impresii triviale, fantastice, evanescente sau întipărite cu ascuţimea unui vîrf de oţel. Năvălesc din toate direcţiile, ploaie neîncetată de atomi nenumăraţi, şi, pe măsură ce cad, se alcătuiesc sub formă de viaţă, viaţa zilei de luni sau de marţi." Pe James Joyce, Virginia Woolf îl aprobă pentru încercarea de a înregistra această cădere a atomilor, pentru străduinţa de a „trasa modelul — oricît ar fi el de discontinuu şi incoerent în aparenţă — pe care orice privelişte sau incident îl înregistrează pe conştiinţa noastră". *Ulysses* tocmai apăruse şi Virginia Woolf îl felicită pe autor pentru curajul de a dezvălui „pîlpîirile acelei flăcări interioare care trimite mesajele prin creier", dar, entuziasmată de îndrăzneala încercării, relevă primejdiile. *Ulysses*, va spune în alt eseu, a fost „o catastrofă memorabilă". Cînd vom atinge problema influenţei lui Joyce asupra Virginiei Woolf, va trebui să reţinem această caracterizare.

Receptivă, Virginia Woolf întrevede ca o cale de ieşire a romanului englez din închistarea, considerată de ea mortală, în formule îmbătrînite, deschiderea spre zone literare puţin sau de loc cunoscute spiritului englez. Literatura rusă îi dă revelaţia unor sondaje în straturi ale conştiinţei în care literatura engleză post-victoriană nu se aventura niciodată *(The Russian Point of View)*. Cehov,

de pildă. „Acolo unde melodia este familiară și sfîrșitul emfatic — îndrăgostiții se reunesc, ticăloșii sînt pedepsiți, intrigile sînt cusute cu ață albă, așa cum găsim în ficțiunile victoriene — nu ne putem înșela, dar acolo unde melodia nu ne este familiară, iar sfîrșitul reprezintă un semn de întrebare sau doar informația că personajele continuă să vorbească, așa cum se întîmplă la Cehov, avem nevoie de un simț literar îndrăzneț și ascuțit ca să auzim melodia și, mai ales, acele note finale care întregesc armonia." Fiindcă la Cehov, descoperă Virginia Woolf, dramatismul e asigurat de constatarea că „sufletul e bolnav ; s-a vindecat sau nu s-a vindecat".

Cu Dostoievski, panorama umanității se schimbă cu desăvîrșire pentru cititorul englez. „Vechile diviziuni se dizolvă unele într-altele. Oamenii sînt în același timp ticăloși și sfinți, faptele lor sînt deopotrivă frumoase și odioase. Îi iubim și-i urîm deopotrivă."

Intensitatea vitală a lui Tolstoi îi dă sentimentul miracolului. „Viața îl domină pe Tolstoi, precum sufletul pe Dostoievski. Fiecare rămurică, fiecare fulg e atras de magnetul lui. Observă albastrul sau roșul unei hăinuțe de copil ; mișcarea unei cozi de cal ; sunetul unei tuse ; acțiunea unui om care încearcă să-și bage mîinile în niște buzunare cusute. Și ceea ce ochiul lui infailibil comunică despre tuse sau mișcarea mîinii, creierul lui infailibil pune în legătură cu o trăsătură ascunsă a caracterului, așa încît îi cunoaștem oamenii nu numai după felul cum iubesc, după ideile lor despre politică sau despre nemurirea sufletului, dar și după felul cum strănută și se îneacă." James Joyce, Dostoievski, Tolstoi, Cehov. La aceste nume trebuie să adăugăm multe altele din literatura engleză (Defoë, Sterne), franceză (Montaigne și, mai ales, Proust), pentru a avea cîteva puncte de reper, care să ne

îngăduie mişcarea pe harta creaţiei woolfiene. E vorba de influenţe? De sugestii? Sensibilitate exacerbată pînă la autoepuizare, inteligenţă vie, dar ostilă categoriilor livreşti şi sistemelor constituite, fie ele estetice sau filozofice, Virginia Woolf şi-a creat o formulă romanescă proprie, formulă atît de intim legată de o „viziune" asupra vieţii (e cuvîntul predilect al Virginiei Woolf), încît modalităţi artistice, fapte de stil, elemente tehnice (inovaţii ale scriitoarei sau împrumuturi de la predecesori şi contemporani) nu pot fi judecate decît prin subsumare la această „viziune", ce trebuie înţeleasă în sensul ei propriu, de iluminaţie. Căutările febrile ale expresiei apte să comunice descoperirile unor domenii rămase *terra incognita* pentru înaintaşi, căutări despre care mărturiseşte fiecare nou roman al Virginiei Woolf şi, în mod cu deosebire dramatic, fragmentele de jurnal publicate, sînt ale generaţiei; ale lui Proust, Joyce, Kafka, Eliot. Pledoariile pentru modernitate care revin ca nişte leitmotive în critica Virginiei Woolf, crizele ei de deznădejde — consemnate în jurnal — în faţa incomprehensiunii criticii atestă un refuz energic de acceptare a obişnuinţelor şi comodităţilor mentale, pentru ea triste dovezi ale unei fatale sclerozări: „...literatura modernă, cu toate imperfecţiunile ei, are asupra noastră aceeaşi putere de fascinaţie (...), are aceeaşi însuşire scumpă de a fi ceea ce sîntem noi, ceea ce am făcut noi, ceea ce trăim noi, în loc de a fi ceva — oricît de august — străin nouă, privit din afară (...). Ne deosebim violent de predecesorii noştri. O deplasare în ordinea lucrurilor — războiul, mişcarea bruscă a maselor ţinute în loc veacuri de-a rîndul — a zguduit construcţia de sus pînă jos, ne-a înstrăinat de trecut şi ne-a făcut, poate în chip prea acut, conştienţi de prezent. În fiecare zi ne descoperim făcînd, spunînd sau gîndind lucruri, care

ar fi fost de neconceput pentru părinții noștri *(How It Strikes a Contemporary).*"

Noutatea pentru care a pledat Virginia Woolf și generația ei s-a concretizat uneori într-o literatură excesiv psihologistă, de un rafinament devitalizat, chiar ermetică. S-au pronunțat asupra operelor acestei generații caracterizări ca alexandrinism, strălucire crepusculară, decandentism. Sînt caracterizări ce pretind dozări și disocieri atente, știut fiind că împotrivirea față de filistinismul burghez și academismul oficial s-a concretizat adesea în formule excesive și expresii inaccesibile. Au intrat o dată cu operele acestei generații în lumina interesului artistic zone ale conștiinței omenești, pe care analiza clasică le ignorase și care au rămas, de atunci, în chip de dimensiuni revelatorii ale romanului, cîștiguri ale literaturii preocupate de dinamica vieții interioare.

Adepții „noului val" de astăzi au semnat actul de deces al literaturii psihologice. „Cuvîntul «psihologic» — scrie Nathalie Sarraute în *L'Ère du soupçon* — este unul dintre cele pe care astăzi nici un autor nu le poate auzi fără să roșească."[1] Alături de Joyce și Proust, socotește reprezentanta „noului val", Virginia Woolf aparține muzeului literaturilor defuncte, în care vor pătrunde, însoțite de un ghid, grupuri de școlari „privind într-o tăcere cam posomorîtă aceste monumente istorice". Verdictul este peremptoriu, prematur, și intră în contradicție cu alte declarații programatice ale adepților „noului roman" : fiindcă scriitorii din generația Virginiei Woolf sînt concomitent priviți de esteticienii romanului actual ca părinții acestuia sau ca niște foste modele — astăzi

[1] Nathalie Sarraute, *L'Ere du soupçon,* Gallimard 1956, p. 83.

fosile — ce trebuiesc transportate la muzeu. In realitate, nu e greu de stabilit datoria romanului actual apusean și chiar și a „noului roman“ față de Proust, Joyce sau Virginia Woolf, descoperitori ai unui univers romanesc, ai unei noi tehnici și ai unui limbaj artistic.

Primul roman în care descoperim, după încercările începutului (*The Voyage Out*, *Night and Day*), „viziunea“ Virginiei Woolf și — subsumate ei — cîteva dintre elementele de tehnică și modalitățile stilistice ce vor rămîne ale scriitoarei, este *Jacob's Room*, apărut în 1919. Romanul e alcătuit dintr-o suită de crîmpeie disparate ce surprind personajul în momente felurite și oarecari ale vieții lui, iar această discontinuitate va rămîne un element cu hotărîtoare consecințe artistice al „viziunii“ woolfiene. Unele episoade sînt doar instantanee, altele par să condenseze o etapă din existența personajului (copilăria, adolescența, maturitatea), așa cum ni-l comunică imaginea pe care și-o fac despre el cei din jur sau universul impregnat de personalitatea lui, adică odaia, obiectele sale. Jacob el însuși, conștiința lui, nu ne sînt dezvăluite. Personajul rămîne un vid, o virtualitate închisă între contururile desenate din unghiurile de vedere ale celorlalți. Această manieră de a lumina o individualitate din unghiuri felurite (modalitate pe care, realizată cu alte mijloace și alte intenții, o găsim la Proust) rămîne a scriitoarei, chiar și atunci cînd personajul, intrat succesiv sau simultan în raze diferite de apreciere, nu va mai fi o virtualitate, ci o realitate psihologică. (Recordul va fi atins atunci cînd, într-o carte născută, ca și *Orlando*, dintr-o fantezie glumeață, scriitoarea va încerca să reconstituie viața și per-

sonalitatea poetei Elizabeth Browning din unghiul oferit de perspectiva cîinelui ei Flush, în romanul-biografie cu acest nume.) Discontinuitatea episoadelor şi evanescenţa personajului nu ne îngăduie să-l captăm pe acesta niciodată, nici să-l privim din faţă: el rămîne în mintea cititorului o apariţie fantomatică, un ecou stîrnit de chemarea numelui său, chemare pe care o rosteşte în copilărie, pe plaja golită de oameni, fratele lui, iar după moartea personajului, în odaia pustie, un prieten. Acest tip de apariţie ce aminteşte de un miraj, ca şi structura cărţii sînt efectele, în plan artistic, ale unei concepţii despre fărîmiţarea personalităţii prin inconsecvenţa punctelor de vedere. „Nici unul dintre noi nu-i vede pe ceilalţi aşa cum sînt... Ceea ce vedem reprezintă un ansamblu — tot felul de lucruri — pe noi înşine nu ne vedem." Există în carte nenumărate portrete şi caracterizări ale lui Jacob Flanders, trasate de mama lui, de prieteni sau de cunoştinţe întîmplătoare. Jacob el însuşi nu există, sau e o transparenţă. „Oricum viaţa nu-i decît o procesiune de umbre şi Dumnezeu ştie din ce motiv — de vreme ce e vorba de umbre — ne agăţăm de ea cu atîta putere şi le vedem cu atîta angoasă dispărînd!" Tristeţea pătrunzătoare a romanelor Virginiei Woolf provine, între altele, din incapacitatea stabilirii unor contacte spirituale între personalităţi supuse nu legii neîntreruptei transformări, ci permanentei destrămări şi recompuneri. Absenţa construcţiei şi a unui fir epic cît de subţire ne întîmpină aproape în toată opera woolfiană. Autoarea a sezisat lipsa de aderenţă a unor asemenea producţii la formula romanului — oricît ar fi ea de elastic concepută: „Mă bate gîndul — scrie ea în jurnal — să inventez un nume nou pentru cărţile mele, care să înlocuiască «romanul». Un nou... de Virginia Woolf? Dar ce? Elegie?"

Eterogenitatea și discontinuitatea vieții și personalității comunicate artistic prin suprimarea cronologiei și fărîmițarea materiei literare în fragmente dau impresia de descusut, dar realizează o tehnică a notațiilor și a decupajului, care a făcut să se poată vorbi de stilul cinematografic, de elemente filmice în proza Virginiei Woolf. *Jacob's Room* mai anunță o constantă a creației woolfiene: percepția poetică a vieții și personalității umane. Crîmpeiele disparate care alcătuiesc cele mai multe dintre romanele scriitoarei sînt de fapt „iluminări" lirice, potențări extreme ale unor fapte, cuvinte, sentimente ce par extrase la întîmplare din șuvoiul vieții, dar sînt oferite în chip de chintesențe poetice. Segmentul de viață sau cuvînt exercită în acest roman de început o poetică fascinație. „Frază rămasă neterminată; dar pentru observatorul semnelor vizibile, aceste jumătăți de frază sînt niște drapele așezate în vîrful unei clădiri", citim pe o pagină a cărții.

În romanul *Mrs Dalloway* (1925), universul exterior și interior woolfian pare constituit. „Viziunea" se cristalizează dominată de o categorie filozofică intim absorbită de afectivitatea scriitoarei, generatoare a unor delicate emoții și a unei tulburătoare poezii: timpul. Incoerența aparentă, frapantă în *Jacob's Room*, se justifică în lumina unei logici ce nu ține de ordinea exterioară a evenimentelor, ci se supune cerințelor acelui misterios flux interior: durata subiectivă. Se vorbește adesea despre romanele Virginiei Woolf în terminologia oferită de filozofia bergsoniană, și datoria scriitoarei engleze față de filozoful francez ca și față de marele epos proustian al memoriei a alcătuit obiectul multor cercetări. Jurnalul și corespon-

denţa scriitoarei nu vorbesc despre vreo frecventare susţinută a lui Bergson sau chiar despre un contact direct şi revelator al Virginiei Woolf cu filozofia duratei interioare. Dar bergsonismul plutea în aer la începutul veacului şi tinerii grupaţi în cercul „Bloomsbury" erau avizi de orice noutate intelectuală. Unele pagini din cărţile Virginiei Woolf, ca fragmentul de mai jos spicuit din *The Waves*, sugerat parcă de un pasaj din *L'Évolution créatrice*, vorbesc totuşi despre anumite rezonanţe ale gîndirii bergsoniene în universul psihologic şi poetic al scriitoarei : „Precizia aceasta extremă, înaintarea aceasta ordonată şi militară e o greşeală, o convenţie, o minciună. Dedesubt, la mare adîncime, există mereu, chiar atunci cînd sosim punctual, la ora hotărîtă, cu veste albe şi formalităţi politicoase, un şuvoi năvalnic de vise întrerupte, cîntece de copii, strigăte ale străzii, fraze rostite doar pe jumătate şi privelişti — ulmi, sălcii, grădinari care mătură, femei care scriu — şi toate astea urcă şi coboară chiar în timp ce noi însoţim o doamnă la masă." Pasajul lămureşte unul dintre aspectele opoziţiei flux interior-comportament exterior în opera Virginiei Woolf. Durata interioară, durata conştiinţei e adesea, în romanele ei, nivelul trăirilor autentice, spontane, neîngrădite de constrîngeri exterioare ; comportamentul exterior reglementat de ritmul matematic al timpului (orologii, ore, ani) este dimpotrivă cel al existenţei convenţionale, solid fixate în coduri şi ritualuri. Romanul *Mrs Dalloway* sugerează această opoziţie. Acea zi de iunie din viaţa Clarissei Dalloway, soţia lui Richard Dalloway, membru al Parlamentului, zi cuprinsă între drumul la florărie şi serata mondenă, se desfăşoară paralel cu ziua altor personaje şi, mai ales, cu ultima zi din existenţa lui Septimus Ward Smith, neurotic, şocat în

război. Aceste zile individuale sînt toate angrenate în fluxul unei zile londoneze. O zi din viața unor personaje cu experiențele lor cotidiene, cu puzderia de gînduri, amintiri, asociații arborescente suscitate de aceste experiențe, alcătuiește și substanța cărții lui James Joyce, *Ulysses*, citită în 1922 și comentată în jurnalul ei de Virginia Woolf : („...cît de egotistă, de insistentă, de crudă, de șocantă și, în ultimă instanță, dezgustătoare. Cînd putem consuma carne friptă, de ce s-o mîncăm crudă ?")

Față de precedentul joycean, cartea Virginiei Woolf nu se deosebește numai prin sublimarea experiențelor interioare și eliminarea analogiilor mitice, ci și prin semnificația specifică acordată relației timp exterior-durată interioară. Anul 1922 este pentru scriitoarea engleză și anul revelației operei proustiene. Plasarea Virginiei Woolf în capitolul literaturii memoriei, a sondajului psihologic întreprins la nivelul duratei interioare, sondaj ce folosește ca principal mijloc de expresie tehnica monologului interior, e justificată. Unele nuanțări sînt însă necesare. Ziua Clarissei Dalloway nu e o zi oarecare ; e ziua revenirii neașteptate din India a lui Peter Walsh, iubire de tinerețe, respinsă de Clarissa în favoarea căsătoriei avantajoase cu Richard Dalloway. Revenirea lui Peter coincide cu serata mondenă ce va reuni în casa Dalloway protipendada londoneză. Trecutul reactualizat în conștiința Clarissei la vestea revenirii lui Peter și apoi la revederea sa, trecut ce se integrează prezentului în formă fragmentară, chemat fiind de nenumărate experiențe mărunte sau importante, nu desființează niciodată prezentul. Conștiința personajului woolfian nu e năpădită de fluxul continuu al amintirilor constituite în cicluri. Trecutul se reconstituie — și poate nici nu e potrivit cuvîntul reconstituie — din porunca experienței prezente,

pe care această reînviere o clarifică clipă de clipă. Prezentul inundat de amintiri nu e niciodată desfiinţat. Viaţa Clarissei Dalloway şi a celorlalte personaje ale cărţii se desfăşoară în Londra (pe străzile oraşului, în parcurile lui, în sunetele oraşului, în anumite medii ale sale). Caracteristică este în acest roman şi semnificaţia opoziţiei timp exterior-timp interior. Clopotul Big Ben care bate la intervale regulate, de-a lungul cărţii, asigurînd decupajele şi trecerea de la un personaj la altul (sunetul lui Big Ben fiind perceput de Clarissa, dar şi de Septimus Ward Smith, Peter Walsh şi alţii), marchează timpul omogen, timpul ce o va duce inexorabil pe Clarissa spre serata la care va juca rolul de desăvîrşită amfitrioană. (Virginia Woolf reflectase iniţial la titlul *The Hours — Orele.)* Dar, în cadrul acestui timp matematic împărţit de bătăile clopotului, fiecare „picătură de viaţă" (expresia e elocventă pentru aceeaşi viziune discontinuă) se alimentează din depozitul sentimentelor obscure, din acele cufundări în adîncuri, care justifică ceea ce scriitoarea va numi „procedeul meu subteran". Fiecare conştiinţă are caverna ei. „Cavernele comunică între ele şi fiecare ajunge la lumina zilei în momentul prezent", scrie autoarea în jurnal. Această „comunicaţie" contribuie la investirea relaţiei durată interioară-timp exterior, cu un caracter specific woolfian. Tragedia lui Septimus Ward Smith, grav traumatizat psihic în război, acum în violent conflict cu lumea înconjurătoare, se consumă în aceeaşi zi de iunie, în cadrul aceleiaşi Londre prin care se desfăşoară traiectoria Clarissei Dalloway. Undele sonore ale clopotului Big Ben întrerup reveria Clarissei, se introduc în reflexiunea dezordonată a lui Smith, lovesc auzul amîndurora, decupează în fragmente şuvoiul experienţelor exterioare şi interioare ale ambelor personaje. Cele două existenţe (a

Clarissei și a lui Septimus Ward Smith) curg paralel în atmosfera Londrei cu punctele de contact amintite. „Tunelurile“ se întîlnesc însă la serata Clarissei, unde doctorul Bradshaw aduce vestea sinuciderii lui Ward Smith. Aici se realizează osmoza, acea osmoză mereu posibilă între personajele woolfiene și care șterge uneori linia dintre individualități. Tragedia lui Smith capătă o simbolică forță de radiație asupra vieții Clarissei. Ambii sînt niște frustrați, fiecare în felul lui. Și frustrația, în acest roman al multor eșecuri, se datorește unor forțe exterioare ostile, forțe ce înăbușe vitalitatea, spontaneitatea (războiul în cazul lui Septimus Ward Smith, convențiile sociale în cazul Clarissei și al lui Peter Walsh).

Urmărind ordinea de idei sugerată de alternarea și antagonismul celor două planuri temporale, descoperim în romanul *To the Lighthouse*, din 1927, o nouă fază a căutărilor scriitoarei în această direcție. Roman impregnat de lirismul amintirilor personale (Mrs. Ramsay, covîrșitoare și totodată vaporoasă prezență feminină se constituie din reminiscențele autoarei despre mama ei pierdută în copilărie; în profesorul Ramsay, contemporanii l-au recunoscut pe Leslie Stephen, tatăl Virginiei), *To the Lighthouse* acoperă temporal, în prima lui parte, dimensiunea unei zile, o zi din viața unei familii și mai ales a unei femei: Mrs. Ramsay. Timpul obiectiv, măsurat în romanul citadin *Mrs Dalloway* de bătăile lui Big Ben, e sugerat aici, în peisajul Hebridelor, de ritmul valurilor, de raportul dintre umbră și lumină. E o zi deopotrivă oarecare și excepțională, la fel ca și ziua Clarissei Dalloway. De o frumusețe matură, enigmatică, mamă a opt copii, pre-

zență tulburătoare, agent de coeziune a numeroasei familii îmbogățite de grupul prietenilor de pe insulă, Mrs. Ramsay trăiește emoția mezinului, căruia i-a făgăduit o plimbare pe mare pînă la farul de pe insula din larg, far a cărui pîlpîire devine un simbol al aspirațiilor. Așteptarea copilului acordă zilei o intensitate emoțională propice privirilor aruncate spre straturile obscure atît de către Mrs. Ramsay, „burete îmbibat de emoții omenești", cît și de către celelalte personaje, ale căror cristalizări emoționale se produc tot în jurul acestei femei tăcute și cu aparență vegetativă, dar de o stranie putere de seducție. În prima parte, catarsisul nu se produce. Vremea nefavorabilă zădărnicește excursia proiectată. Al doilea episod, intitulat „Timpul trece", ne smulge cu totul din planul omenesc. Vreme de zece ani, pe insulă, umanul dispare, invadat de elementul cosmic, natural, anonim, dezumanizat — lucrurile, vegetația capătă o forță de proliferație care vorbește despre o domnie a amorfului. Timpul e marcat de respirația neobosită a valurilor mării. În aceste pagini de proză poetică, evenimentele umane, accidente ce nu afectează desfășurarea implacabilă a timpului cosmic, sînt menționate ca sumare informații între paranteze (căsătorii, războiul, morți, printre care aceea a doamnei Ramsay). Partea a treia, „Către far", oferă catarsisul. Plimbarea realizată după zece ani reactualizează dar și stinge în mintea lui James, mezinul, sentimentul frustrației de pe vremuri și ranchiuna față de tatăl său, într-o ploaie a amintirilor, a impresiilor din copilărie — glasuri, culori, mirosuri, chemate în lumina conștiinței de mișcarea apei pe care plutește mica ambarcație a excursioniștilor și de apropierea farului. Pictorița Lily Briscoe, care în prima parte a romanului lucra la portretul doamnei Ramsay așezată în cadrul ferestrei cu mezinul în brațe,

așterne, după o revelație fulgurantă, ultima trăsătură de penel. Catarsisul este „viziunea" („I have had my vision") care-i îngăduie să încheie portretul. „Viziunea" ei — regăsirea personalității penetrante dar inefabile a celei dispărute, regăsire pe care o înlesnesc impresiile din adîncuri reactivate de urmărirea din depărtare a bărcii ce se apropie de far — este o formă de opoziție față de timpul exterior, timp ce nimicește elementul uman. Timpul natural și amorfizant din *To the Lighthouse*, ca și cel matematic și omogen, măsurat de bătaia ceasornicului în *Mrs Dalloway*, găsește împotrivire în forța „momentului" omenesc cu ceea ce are el mai profund și mai genuin.

Distincția timp-durată, tributară unei concepții subiectiviste, reperabilă la toți scriitorii și filozofii care au formulat termenii opoziției, capătă altă expresie în romanul *Orlando* (1928). Aici timpul exterior, obiectiv, este asimilat cu timpul istoric. Și în ciuda tonului bagatelizator al acestei fantezii numită „biografie", pe care autoarea a socotit-o „o glumă" („...e prea frivolă pentru a fi o carte serioasă..."), în ciuda notelor parodice la adresa memoriilor și evocărilor istorice și de autopastișare a cîtorva dintre constantele creației woolfiene (alternanța prezent-trecut, stenografierea gîndurilor, instabilitatea personajelor), *Orlando* ne dezvăluie un nou aspect al relației temporale, care ne interesează. Lirismul celorlalte cărți face loc aici unei detașări dezinvolte și ironice. Dincolo de tonul glumeț, de exprimările paradoxale, de umorul de calitate sterniană, aventura pluriseculară a lui Orlando, de o tulburătoare ambiguitate, exercită o ciudată fascinație. Orlando e adolescent în epoca elizabetană, iubește în frenetica și licențioasa epocă a Stuarților, se preface din bărbat în femeie, în timpul unei ambuscade la Constantinopol, străbate vitalul veac al XVIII-lea, se căsătorește în pu-

ritana eră victoriană, are treizeci și șase de ani în 1928. Epocile istorice străbătute de acest erou-eroină sînt tot atîtea ipostaze, reprezintă tot atîtea disponibilități ale propriei sale conștiințe, a cărei flexibilitate acordă personajului pasiune în veacul Elizabetei, frivolitate sub Jacob Stuart, însușiri matrimoniale în era victoriană. Labilitatea ființei umane, alcătuire subtilă deopotrivă bogată și incertă, explică imprecizia limitelor între personajele Virginiei Woolf, comunicațiile subterane dintre ele și, în parte, chiar și atracția scriitoarei pentru mitul androgismului prezent în *Orlando*. Există deci o pluralitate de personalități în fiecare om, sub raportul timpului obiectiv, ele corespunzînd unor mentalități și sensibilități istorice deosebite. Istoria — subiectivizată în acest roman — devine amintire. Este amintirea vîrstelor trăite de Orlando, care judecă uneori secolul al XIX-lea cu criteriile elizabetanului sau mașinismul secolului al XX-lea cu reminiscențele călătorului în diligență. De aici o relativizare a criteriilor istorice, devenite date afective. Orlando nu se schimbă esențial, chiar cînd se schimbă aparent (sex, costum, îndeletnicire), fiindcă păstrează tot timpul conștiința stărilor trecute. În această „biografie", în care secolele se succed vertiginos, permanența, ba chiar imuabilitatea sînt sugerate prin mijlocirea unor simboluri. Unul este stejarul de pe moșia lui Orlando, inspiratorul primelor versuri (Orlando e poet). E un simbol al permanenței geniului. Mai este catedrala Sf. Paul din Londra — prezentă în aproape fiecare din cărțile Virginiei Woolf — catedrală a cărei cupolă Orlando o zărește în momentele cruciale ale existenței sale multiseculare și care pare un simbol al continuității spiritului englez. În sfîrșit, suprema permanență este conștiința lui Orlando, care transformă istoria în amintire și o regăsește depozitată în propriul său eu.

Istoria-amintire, istoria subiectivizată reprezintă una dintre consecinţele impresionismului Virginiei Woolf. Capricioasa biografie a lui Orlando, biografie ce include dimensiunea istoriei în conştiinţa omenească, sublimează aceeaşi „extraordinară discrepanţă între timpul arătat de ceas şi cel din conştiinţă", după cum citim în *Orlando*. Ideea topirii istoriei în durată interioară va reveni în opera scriitoarei. Un personaj din *The Waves* o reia : „În fiecare zi dezgrop, sap. Descopăr relicve din mine însumi în nisipul călcat de femei cu mii de ani în urmă, cînd auzeam cîntece pe malul Nilului şi tropotele unor animale înlănţuite. Am fost un prinţ arab, priveşte-mi gesturile degajate. Am fost un mare poet în vremea Elizabetei. Am fost un duce la curtea lui Ludovic al XIV-lea." Contractabil şi dilatabil în raport cu intensitatea experienţelor afective, timpul istoric subiectivizat nu se deosebeşte de cel interior. „Unele săptămîni adăugau un secol vîrstei lui (a lui Orlando), altele cel mult trei secunde." În măsura în care experienţa obiectivă, istorică se detaşează de straturile profunde şi autentice ale conştiinţei, ea reprezintă pentru Virginia Woolf, în acest roman biografie, caducul, planul convenţiei. Frivolitatea Restauraţiei, pudibonderia victoriană — fapte de moravuri istoric determinate — reprezintă, ca şi mondenitatea Clarissei Dalloway, convenţia. Planul autentic este cel simbolizat prin poemul lui Orlando şi stejarul multisecular. E planul poeziei. Această depreciere a timpului obiectiv — în cazul de faţă istoric — oferă o măsură a subiectivismului woolfian.

Orlando ne prilejuieşte perceperea unei tonalităţi a nuanţatei game woolfiene, tonalitate pe care romanele anterioare nu păreau să o anunţe : umorul, ironia, a căror desfăşurare plimbarea personajului prin secole o favori-

zează copios. Dincolo de glumă și de farsă, descoperim însă cîteva constante ale „viziunii“ Virginiei Woolf, între ele conștiința obsedantă a inepuizabilei varietăți a sufletului omenesc. Ființa umană, imprevizibilă și unduitoare, nu poate fi epuizată într-o epocă. Orlando nu-și poate desfășura întreaga personalitate, în toate implicațiile ei, cu toate nuanțele ei secrete în limita unor ambianțe istorice delimitate. Orlando are nevoie de violența Renașterii, de erotismul Restaurației, de rigiditatea victoriană și de trepidația secolului al XX-lea pentru a se împlini și a se cunoaște pe sine. Nici îngrădirile impuse de un singur sex nu le suportă. Valențele multiple ale personalității sale fac personajul apt să trăiască cu aceeași intensitate o viață de bărbat și alta de femeie.

O altă constantă a poeziei woolfiene prezentă în paginile lui *Orlando* este vibrația pe care o stîrnesc imagini, crîmpeie expresive ale acelei aventuri deopotrivă cotidiene și multiseculare care este viața. O sursă de asemenea tulburătoare poezie este casa-conacul-castelul lui Orlando, prezență afectivă în paginile cărții ca și catedrala Sf. Paul în *Mrs Dalloway*, ca și farul în *To the Lighthouse*. Și cu aceasta atingem „cheia“ romanului. Căci casa lui Orlando a existat și Virginia Woolf îi cunoștea, la fel ca și personajul său, încăperile, galeriile, scările secrete, tapiseriile, acareturile. Este castelul Knole aparținînd familiei Sackville, a cărei descendentă, Vita Sackville West, era prietena scriitoarei. Străbunul, sir Thomas Sackville, lord trezorier, primise în dar castelul de la regina Elizabeta. Scriitoare ea însăși, autoare a unui poem, *Pămîntul*, premiat ca și *Stejarul* lui Orlando, Vita Sackville West, amestec de energie virilă și sensibilitate feminină, putea să ofere Virginiei Woolf stimulentul în crearea unui personaj ambiguu, al cărui tulburător andro-

ginism realizat succesiv într-o viață multiseculară sugera o plenitudine pe care romanciera o descoperea în prietena ei. Cîteva amintiri, o pornire spre glumă și înțelegerea istoriei ca o experiență subiectivă — iată datele care au favorizat uluitoarea aventură a lui Orlando.

Există totuși o presiune a realității obiective perceptibilă în opera Virginiei Woolf și generatoare a unui filon, pe care, dacă l-am ignora, am realiza un portret incomplet, chiar fals: acela al scriitoarei închisă într-un univers exclusiv poetic, cufundată în apele experiențelor interioare, cu antene selective ce prind doar vibrațiile unor trăiri altfel insezisabile. Pentru cercetătorul întregii opere woolfiene acest portret se cere corectat. Nota feministă evidentă nu doar în pamflete ca *A Room of One's Own* sau *Three Guineas* e o constantă în opera romancierei (O găsim insinuată în subtext sau explicită în *Mrs Dalloway*, în episodul victorian al vieții lui Orlando etc.). Depășind prin intensitate și prin implicațiile ei profunde revendicările sufragetelor, cu al căror feminism militant tînăra Virginia Stephen a fost de acord, această pasionantă pledoarie s-a concretizat într-o figură mitică, a Antigonei, simbol al protestului legitim împotriva tiraniei și al luptei pentru demnitate. E un simbol ce revine în cîteva din operele scriitoarei *(Three Guineas, The Years).*

În anii de afirmare a fascismului și de pregătire a celui de al doilea război mondial, pamfletele Virginiei Woolf capătă o virulență cu un subtext de exasperare. Tragedia, cu care în 1941, se încheie viața Virginiei Woolf, a fost rezultatul unui dezechilibru nervos, printre ale cărui cauze complexe cercetătorii de astăzi, din ce în ce mai numeroși, ai operei woolfiene includ disperarea produsă de pregătirea și izbucnirea celei de a

doua conflagrații mondiale, spaima la gîndul distrugerii marilor valori etice și culturale ale omenirii. Această spaimă e prezentă în romanul *The Years*, din 1937, roman în care e evidentă străduința — nu totdeauna artistic izbutită — a scriitoarei de a include realitatea obiectivă „viziunii" sale. Între 1931, anul publicării poemului feeric *The Waves*, și 1937, anul apariției romanului *The Years*, Virginia Woolf a trăit dezbateri interioare dramatic orientate de evenimentele contemporane, dezbateri care o pun în fața necesității unei adaptări a formulei sale poetice, formulă ce va trebui de aici înainte, spunea ea, să includă „narativul", „figurativul", adică latura fenomenală a existenței. „Descoperirea acestei cărți *(The Years)*, întrezăresc eu, este combinarea exteriorului cu interiorul." Regăsim în *The Years* dorința de a comunica, printr-o tehnică a discontinuității, sentimentul timpului, ca și ideea că viața e o însumare de momente prezente. Trecutul e absorbit de prezent, e inclus în fiecare moment actual. Fuziunea între „viziunea" scriitoarei guvernată de discrepanța timp-durată, de ideea discontinuității vieții și a personalității umane, între percepția poetică pe de o parte și solicitările realității concrete pe de alta, se produce anevoios. Elaborarea romanului a pretins patru ani de muncă, cinci versiuni, a sugerat scriitoarei o succesiune de titluri dintre care: *Familia Pargiter, Aici și acum, Fii și fiice, Oameni obișnuiți, Caravana,* în sfîrșit *Anii,* și a dus la o violentă prăbușire nervoasă. Toate acestea mărturisesc despre intensitatea afectivă ce însoțește o asemenea încercare de înnoire. Anii sînt: 1880, 1891, 1907, 1908, 1910, 1911, 1913, 1914, 1917, 1918, în sfîrșit, „momentul actual". Sînt tot atîtea momente prezente, trăite la grade diferite de intensitate de către fiecare dintre membrii familiei Pargiter. Mai ample sau mai restrînse, capi-

tolele ce poartă titlurile oferite de ani surprind momente, experiențe interioare sau sociale, întîlniri dintr-o amplă desfășurare, care este viața unei familii și istoria epocii contemporane. Aceste momente sînt introduse de mici preludii ce evocă atmosfera unui anotimp al anului : o vară secetoasă, o toamnă umedă, o primăvară tulburătoare, evocări ce anticipă atmosfera episodului care urmează. Preludiile din *The Years* sînt reluări palide și de mai slabă rezonanță poetică ale celor din *The Waves*. Sînt însă mai puțin gîndite a stabili relația timp cosmic-timp uman, cît a comunica printr-un element de climat natural atmosfera unui fapt social sau psihic. Drumurile celor șapte copii din familia Pargiter și ale membrilor familiilor înrudite sînt deosebite și duc personajele în arii de activitate și geografice variate. Eleanor, prezența cea mai puternică, femeie care se impregnează de viețile celorlalți și, asemenea doamnei Ramsay, exercită o influență deopotrivă calmantă și tulburătoare, activează pe tărîm social. Delia îmbrățișează cauza Irlandei ; Edward e profesor-savant la Oxford ; Morris e avocat etc. Fermieri în Africa, militari sau ridicați prin alianțe în rîndurile aristocrației, personajele romanului nu mai sînt smulse contingenței și plasate în atmosfera esențelor poetice cum sînt cele din *The Waves*. Dar romanul *The Years* e departe de a fi o cronică. Substanța lui nu o alcătuiește, ca în eposul lui Tolstoi, însuși șuvoiul vieții, succesiunea generațiilor, ciclurile cuprinse între nașterea și moartea indivizilor, între război și pace. Viețile personajelor din *The Years* nu se recompun. După o viață de șaptezeci de ani, Eleanor spune : „Nu posed decît momentul prezent". Amintirile ce-i răsar în minte sînt „atomi care dansează izolați, apoi se aglomerează". Evenimentele cruciale din viața indivizilor sînt menționate între paran-

teze, se petrec între capitole. De la un capitol la altul copiii se maturizează, traiectoria vieții personajelor se frînge. „De îndată ce un lucru se definește, se și sparge", spune un personaj. Viețile nu devin destine, lucrurile ca și ființele umane sînt supuse aceleiași osmoze, care le dizolvă contururile. („Un fel de imprecizie înconjoară obiectele. Lucrurile i se păreau despuiate de piele, lipsite de orice suprafață". Un personaj întreabă unde se sfîrșește el și unde începe celălalt). Absorbția evenimentelor obiective de către făpturi astfel structurate se face pe calea unei sensibilități extreme, dar nu selective. Eleanor, individualitatea cea mai constantă a cărții, resimte dureros nefericirea altora, atentatul la libertate și justiție pe care-l reprezintă fascismul, își simte vocația pentru fericire zădărnicită de tiranie, brutalitate, tortură, prăbușirea civilizației. Înglobarea lumii obiective în textura psihică a personajelor sub formă de emoție e singurul mod în care realizează Virginia Woolf sinteza dorită dintre fenomenele exterioare și conștiință.

În interiorul universului poetic și psihologic al Virginiei Woolf, *The Waves,* carte apărută în 1931, după o elaborare de aproape cinci ani, reprezintă un punct terminus ; deopotrivă o sinteză de maximă concentrație a tuturor temelor și simbolurilor woolfiene și o limită dincolo de care formula scriitoarei, împinsă pînă la ultimele consecințe, devenea imposibilă. Ultimele romane, *The Years* și *Between the Acts* sînt căutări ale unui nou făgaș, căutări întrerupte de moartea tragică din 1941.

Jurnalul acestei cărți ciudate, reticentă oricărei încadrări în limitele unei specii literare constituite (Virginia Woolf o numește pe rînd „o specie de piesă, proză, poezie, roman și piesă" apoi „piesă poem"), vorbește despre tatonările istovitoare pînă în momentul găsirii

unei expresii optime despuiate de orice convenţie, expresie aptă să comunice ideea unui „şuvoi neîntrerupt, nu numai al gîndirii umane, ci... al tuturor lucrurilor ce curg împreună“, deci ideea unei deveniri ce cuprinde deopotrivă umanul şi natura, lumea obiectelor şi a fiinţelor. Simbolul ce s-a impus mai întîi a fost acela al efemerelor (*The Moths* a fost primul titlu al cărţii), simbol părăsit, în favoarea celuia de mai largă rezonanţă şi mai complexă sugestie al valurilor, dar reluat în alte opere (eseul publicat postum *Death of a Moth*).

The Waves reprezintă o operă de factură poetică, un misterios poem despre tinereţe, viaţă, iubire, moarte, despre individualitatea umană unduitoare şi evanescentă în raporturile ei cu natura, cu elementele, cu alte individualităţi. Pentru a ne introduce direct în acea realitate esenţială a trăirilor prime şi ultime, Virginia Woolf elimină aproape total convenţia naratorului. Personajele — şase prieteni — sînt şase glasuri care vorbesc pe rînd, introduse de formulele: Bernard spune; Rhoda spune; Neville spune. Personajele vorbesc, dar nu dialoghează, şi solilocviile lor se proiectează pe fondul unui timp şi spaţiu esenţializat, simbolic şi el pentru aventura vieţii cu etapele ei: copilăria, adolescenţa şi şcoala, tinereţea şi iubirea, maturitatea etc., etc.

Fiecare etapă din viaţa celor şase personaje, trei băieţi şi trei fete, e introdusă de un preludiu cosmic, pagină de proză poetică: marea cu valurile, cerul, jocul luminii şi al umbrei, malul, casa, păsările. Simbolul valurilor, dintre toate cel mai persistent şi mai bogat în scrisul Virginiei Woolf (îl regăsim aproape în toate romanele), devine un soi de sinteză poetică a „viziunii“ scriitoarei. În succesiunea neîntreruptă a valurilor mării, în fragilitatea şi forţa lor, în misterioasa lor multiplicitate pro-

dusă de imensa unicitate a oceanului, în perpetua lor mişcare de înaintare şi repliere, desluşim tema centrală a operei Virginiei Woolf : scurgerea timpului, mişcarea vieţii şi a personalităţii umane cu intermitenţele şi pluralitatea lor, cu mereu înnoita clipă prezentă despărţită de alte clipe prezente ca o culme de val de alte culmi de val printr-un hiat, o adîncitură. Preludiile ce surprind marea, cu vuietul ei, cerul, plaja, faleza în diferite momente şi lumini ale zilei, îndeamnă spre simbolica identificare a vieţii cu o zi cosmică.

Introduse de aceste uverturi cu rezonanţă prelungită asupra monologurilor ce urmează, capitolele surprind o suită de momente ce încep în copilărie şi sfîrşesc în preajma morţii. Personajele sînt individualităţi distincte şi se desenează ca atare încă din frînturile de monolog dominate de impresiile senzoriale din ceasul ce sintetizează experienţa copilăriei. Susan este fiinţa cu rădăcini adînci, telurica, trăind ritmul anotimpurilor, dăruită în anii de maturitate muncii la fermă şi maternităţii. Jinny e cochetă, feminină, frivolă, orientată spre exterior, oglindindu-se în ceilalţi ; Rhoda e senzitivă, nimfa sfioasă, pe care spaima de viaţă şi brutalitate o împinge la sinucidere. Identificarea personajului cu autoarea s-a făcut la indicaţia unei însemnări din jurnalul acesteia. Un sumbru presentiment o îndeamnă parcă să atribuie sfîrşitul care va fi al ei celui mai enigmatic dintre personajele cărţii. Louis e ambiţiosul grav şi singuratic, apăsat de complexe de inferioritate socială ; Neville, intelectualul aristocrat şi livresc ; Bernard, făuritorul de fraze, iubitorul de cuvinte. Lui, celui mai clar şi mai coerent dintre glasuri, îi acordă autoarea menirea de a povesti, de a rezuma, de a înlănţui în final vieţile prietenilor săi, fărîmiţate de-a lungul cărţii în crîmpeie. Personajele, chiar cînd sînt îm-

preună, rămîn într-o stare de ireductibilă solitudine. Însăşi capacitatea comunicării între fiinţe pare pusă sub semnul întrebării. Reuniţi în dragostea pentru Perceval — prietenul şi eroul tuturor — la masa de despărţire prilejuită de plecarea lui în India, apoi din nou în durerea pricinuită de moartea acestuia, ei îşi consumă iubirea, admiraţia, durerea în singurătate. Perceval, cel nevăzut, al cărui glas nu se aude niciodată în cartea Virginiei Woolf, e un simbol, un mit al perfecţiunii, ce strînge într-un unic focar aspiraţiile celorlalţi.

Cele şase personaje monologhează într-un perpetuu prezent, indiferent dacă exprimă descoperirile dominate de impresii senzoriale ale copilăriei, emoţiile tulburi ale adolescenţei, căutările febrile ale tinereţii, sau tristeţile marcate de certitudine ale maturităţii. Fluiditatea e de fiecare dată surprinsă într-o clipă de aparentă coeziune (e culmea valului care, în secunda următoare, se pulverizează). În acest prezent sînt absorbite, ca totdeauna la Virginia Woolf, emoţii, impresii, senzatii trecute, amintiri aduse în lumina conştiinţei nu sub forma unor serii lungi, a căror arborescenţă e cerută de misterioasele legi ale asociaţiilor ca la Proust, ci ca scăpărări ale unor latenţe subit activate şi apoi stinse.

Individualităţile sînt distincte, glasurile însă se aseamănă. Stilul nu se schimbă în trecerea de la un personaj la altul. În realitate vorbeşte un singur glas şi acela e al poetului. Este o uniformizare voită, o esenţializare a experienţelor într-un limbaj unic, ce ar şoca, dacă am judeca *The Waves* altfel decît ca o expresie poetică a unor experienţe afective primordiale. Faptul a fost remarcat de cîţiva dintre cercetătorii care au aprofundat problemele de expresie ale operei Virginiei Woolf. Într-o lucrare despre cercul „Bloomsbury“, J. K. Johnstone scrie

cu privire la uniformitatea stilistică a dialogurilor din *The Waves*: „(ele) ne amintesc că ne aflăm dedesubtul acelui strat al conştiinţei ce se exprimă fluent în limbaj"[1]. Într-o lucrare mai recentă, dedicată Virginiei Woolf, Jean Guiguet scrie în aceeaşi ordine de idei: „Ceea ce descoperim în *The Waves* nu e nici transcripţia, nici chiar traducerea verbală a vieţii interioare la nivelul conştiinţei sau subconştiinţei... ci ceea ce am putea numi, inspirîndu-ne din formulele lui T. S. Eliot, corelativul ei poetic... Ceea ce «spun» Bernard, Rhoda, Louiset... este tocmai ceea ce ei nu spun, nu e nici măcar ceea ce gîndesc, nici chiar ceea ce simt clar sau confuz, ci ceea ce trebuie să acţioneze asupra sensibilităţii şi inteligenţei cititorului pentru a-l face să conceapă şi să simtă în chip de experienţă directă realitatea conştientă sau subconştientă, din care s-ar hrăni adevăratul lor monolog interior în sensul cel mai curent al termenului."[2]

Aici însă intervine dualitatea personajelor din *The Waves* care este şi a scriitoarei. Trăind şi comunicînd emoţii şi experienţe profunde pînă la obscuritate, ele sînt şi făpturi ce se privesc neîncetat trăind. Deopotrivă senzitive şi cerebrale, ca şi autoarea lor, ele trăiesc un proces de dedublare activat de o hiperluciditate sfredelitoare. Cînd Suzan, cea mai elementară, mai integrată ritmului naturii dintre personaje, se dezvăluie într-un limbaj nu numai coerent şi stilizat, dar şi analitic, fenomenul surprinde printr-un deficit de autenticitate chiar

[1] J. K. Johnstone, *The Bloomsbury Group*, The Noonday Press New York, 1954, p. 367.

[2] Jean Guiguet, *Virginia Woolf et son oeuvre*, Imprimerie Allier, Grenoble, 1962, p. 246.

la, sau mai ales, la nivelul „corelativizării poetice" a trăirilor subterane.

The Waves a reprezentat o experiență de viziune și expresie poetică unică și irepetabilă. Supremul grad de esențializare a existenței și a ființelor umane, smulgerea lor din contingent și plasarea lor în circuitul mișcărilor cosmice (traiectoria luminii, ritmul valurilor) putea duce la o rarefiere a substanței fizice și psihice umane, la devitalizarea totală. După acest record al formulei ei, Virginia Woolf a încercat includerea unor zone ale realității fenomenale în universul ei poetic. Din perspectiva oferită de momentul *The Waves* cred că pot încerca analiza cîtorva probleme de artă literară, pe care le suscită întreaga creație a Virginiei Woolf.

Tentativa de a plasa opera Virginiei Woolf într-o configurație artistică ne duce în mod prea comod la caracterizarea de impresionism. Subiectivismul ei extrem, impregnarea lumii exterioare de propria afectivitate a scriitoarei, tehnica pointillistă vorbesc în favoarea acestei calificări. „Romanul ei o dezvăluie în întregime, dar nu o dezvăluie decît pe ea. Ceea ce ea nu este, ceea ce nu iubește sau nu simte nu e reprezentat."[1] Subiectivitatea e unghiul ales și de Virginia Woolf critic literar în aprecierea unei creații artistice. O extindere a eului pînă la dimensiunile „cititorului obișnuit" *(the common reader)* o face să fie preocupată mai ales de procesul de receptare a operei literare. Epocile literare ca și cele istorice

[1] Monique Nathan, *Virginia Woolf par elle même*, Editions du Seuil, p. 67.

se comunică în imagini colorate de gusturile violent personale ale criticului. Iernile elizabetane nu seamănă cu cele victoriene, era victoriană este o epocă a umidității etc., etc. De viziunea impresionistă par a ține și transparența peisajelor woolfiene (marine sau campestre), calitatea aerului obținută cu tehnică de acuarelist, aer în care evoluează personaje cu contururile estompate. Aceste personaje ne par reflectate într-o serie de oglinzi paralele, ele schimbîndu-și adesea înfățișarea și consistența în raport cu conștiința în care se oglindesc. O asemenea relativizare a psihologiilor ar putea și ea să pledeze pentru impresionismul Virginiei Woolf în ochii unui cercetător hotărît să stabilească, chiar cu riscul unor simplificări, familia de spirite artistice, școala căreia îi aparține scriitoarea engleză.

În ultimul capitol al epocalei lui lucrări *Mimesis*, Erich Auerbach consideră, pe baza unei subtile analize a unui fragment din romanul *To the Lighthouse*, opera Virginiei Woolf ca o etapă modernă a realismului, realism în sensul larg de includere în universul artistic a tuturor straturilor vieții sociale și sufletești. E vorba, firește, la Virginia Woolf, ca și la Proust, pe care Auerbach îl invocă în același capitol, de o imensă extindere a realității psihologice, extindere însoțită de o estompare a faptelor obiective, ce „slujesc la declanșarea și lămurirea celor interioare, în timp ce înainte și încă și acum în mare măsură, mișcările interne slujeau precumpănitor la pregătirea și justificarea evenimentelor externe“ [1]. Scriitori ca Proust, Virginia Woolf, Joyce comunică conștiința interioară în mișcarea ei liberă și neîngrădită, și Auer-

[1] Erich Auerbach, *Mimesis*, Franke Verlag Bern 1959, p. 500.

bach subliniază îndreptățit că, spre deosebire de Joyce, Virginia Woolf întreprinde această comunicare într-un limbaj „accesibil celui de al treilea".

Schimbarea neîncetată a unghiurilor de vedere, transmisă de Virginia Woolf prin tehnica alternării monologurilor interioare, nu reprezintă, în concepția lui Auerbach, doar o relativizare de poziții, o dovadă de relativism psihologic, ci un mijloc modern de a deschide, așa cum face și Proust, perspective de o nemairealizată adîncime asupra vieții interioare. „Enigma" doamnei Ramsay, taina farmecului inefabil pe care-l exercită personalitatea ei asupra celor din jur rămîn pînă la urmă nerezolvate, dar simfonia vieții interioare se amplifică prin înaintarea paralelă și uneori întîlnirea liniilor melodice reprezentate de fiecare conștiință ce se lasă captivată de seducția misterioasă exercitată de doamna Ramsay. În acest joc de oglinzi, din care autorul pare să se fi retras, Auerbach mai distinge un motiv, un motiv care cred că o apropie, cel puțin într-un punct, pe Virginia Woolf de esteticienii „noului roman", mai mult chiar decît ar bănui cei care-i resping cu atîta vehemență pasiunea pentru psihologie. Autoarea „nu se exprimă ca cineva care știe totul despre personajul său — în cazul acesta Mrs. Ramsay — și care ar putea să descrie cu obiectivitate, din propria sa cunoștință, caracterul și împrejurările interioare ale acestuia"[1]. Mitul scriitorului atotștiutor, mit al cărui sfîrșit îl proclamă teoreticienii „noului val", nu mai există nici pentru Virginia Woolf. Dar pentru autoarea lui *Mrs. Dalloway* și *The Waves* ființele și lucrurile aveau adîncime, nu doar

[1] Monique Nathan, *op. cit.*, p. 130—131.

suprafețe opace ca în concepția „noului roman", și poate că ar fi mai exact să spunem că aveau numai adîncime, de vreme ce exteriorul lor era un înveliș transparent și chiar neclar ce nu împiedica osmoza între conștiințe. Acestei înțelegeri despre ființa umană, ca și „viziunii" amintite, în interiorul căreia pot coexista fulgurația poetică și realismul psihologic, îi sînt subordonate toate mijloacele artistice, toate tehnicile stilistice în romanul Virginiei Woolf.

În comunicarea unor psihologii dominate de discontinuitate, monologul interior devine o stenografie a gîndurilor, ale căror serii asociative sînt mereu fragmentate de impresia prezentă (rar reprezentată, ca la Proust, de o senzație pură) ce declanșează o nouă scufundare. Trecerile de la dialog la monolog, ca și de la comentariul autoarei la monologul interior se petrec de aceea pe nesimțite, într-o mișcare lină ; la fel ca și tranzițiile de la monologul interior al unui personaj spre monologul altuia. Comunicația dintre personaje, dintre „tunelurile" conștiinței, justifică aceste tranziții. O analiză stilistică a tehnicii tranzițiilor în proza Virginiei Woolf, analiză pentru care nu este loc în aceste rînduri, ar fi revelatoare nu numai pentru rafinamentul artistic al scriitoarei, dar și pentru înțelegerea ei asupra personalității umane. Glasurile interioare alcătuiesc uneori un cor tăcut. Tumultul acestor monologuri, care se întretaie și se întrerup, înaintează simultan sau își cedează locul, asigură, în *Mrs. Dalloway*, freamătul străzii londoneze în timpul evoluțiilor avionului pe cer sau animația seratei cu care se încheie același roman.

Cît despre structura contrapunctică, spre care s-au arătat atrași cîțiva dintre scriitorii generației, printre ei Aldous Huxley, o observație mi se impune. Dacă Huxley

realizează în al său *Contrapunct* suprapunerea segmentelor temporale şi interferenţele între destine în planul experienţelor comunicabile într-un limbaj conceptual, Virginia Woolf coboară pînă la nivelul trăirilor obscure ce se refuză unei diviziuni în unităţi distincte, deplasînd astfel tehnica muzicală a contrapunctului în regiunea sensorium-ului profund.

Tehnica decupajului atît de frapantă în *Jacob's Room, Mrs. Dalloway, To the Lighthouse* ţine şi ea de pluralitatea unghiurilor de vedere, de aceeaşi mobilitate a scriitoarei, care se deplasează în chip de „camera eye" [1], din interior în exterior, din conştiinţa unui personaj în cea a altuia. Ca într-un film de Fellini sau Bergman, în care planul realului urmează sau se suprapune planului amintirii şi ambele sînt succedate de planul dorinţei ; în care obiectivul priveşte spre lumea din afară sau dinăuntru mereu din unghiul altui personaj, găsim în cărţile Virginiei Woolf alternări şi suprapuneri de planuri şi perspective, decupaje repezi şi o rază vizuală pătrunzătoare ce luminează colţuri neaşteptate din viaţa exterioară sau psihică. În ultima parte a romanului *To the Lighthouse*, această rază se opreşte pe portretul încă neterminat al pictoriţei Lily Briscoe, se scufundă în abisurile memoriei unde pictoriţa descoperă personalitatea tulburătoare a doamnei Ramsay, urmăreşte apoi, o dată cu privirile pictoriţei, barca ce înaintează spre far, poposeşte lîngă el, pătrunde în conştiinţa copiilor din barcă şi mai ales a lui James, nelecuită încă de amintirea decepţiei de pe vremuri, prinde farul dintr-un unghi apropiat, se reîntoarce pe insulă etc., etc.

[1] Monique Nathan, *op. cit.*, p. 130—131.

Peisaje exterioare sau interioare, obiecte, personaje sînt scăldate la Virginia Woolf într-un aer de poezie. Unitatea de atmosferă a fiecărui roman în parte este asigurată, în ciuda pluralității unghiurilor și a inconsistenței personajelor, de un timbru poetic specific. Această notă poetică specifică a fiecărui roman este hotărîtor determinată de calitatea simbolurilor atît de intim integrate țesăturii romanești. Poezia citadină a romanului *Mrs. Dalloway* e alimentată de simbolul conținut în bătaia clopotului Big Ben. Simbolul valurilor imprimă poeziei din romanul cu acest titlu amploare cosmică, iar simbolul conținut în numele, cu rezonanțe legendare al lui Perceval (Parzival, căutătorul Graalului), amplifică aspirația spre perfecțiune și fericire a celor șase tineri pînă la dimensiunea mitului. În același sens, sînt hotărîtoare pentru calitatea poetică a operei respective simbolul ferestrei, din care privește Mrs. Ramsay în prima parte a romanului *To the Lighthouse*, farul cu lumina lui intermitentă din același roman, odaia lui Jacob, catedrala Sf. Paul etc.

Poetic sau psihologic, tributar impresionismului sau unei viziuni simbolice, romanul Virginiei Woolf, anticipator prin unele trăsături, datînd prin altele, se înscrie în seria unor ilustre încercări hotărîtoare pentru dezvoltarea ulterioară a literaturii. Au fost încercări ce țînteau, în anii dintre cele două războaie, nu numai la reînnoirea romanului, ale cărui tipare tradiționale fuseseră uneori menținute dincolo de limita viabilității, dar și la lărgirea perspectivei asupra realității exterioare și interioare a omului și a relațiilor dintre ele. Unele dintre ilustrele încercări ale generației Virginiei Woolf au devenit cuceriri epocale, dat fiind că putem, cu oarecare elasticitate,

include acestei generații pe Proust și pe Joyce, pe Huxley, Thomas Mann și Kafka, pe André Gide și pe alții.

Viziunea și expresia artistică a unora dintre ei a realizat o sinteză de armonie și forță superioare, prin folosirea cîtorva instrumente verificate ale romanului tradițional și adaptarea lor unei noi realități sociale și umane, unei inedite înțelegeri estetice. Formula altora a însemnat o ruptură cu expresia trecutului, zguduind toate certitudinile cu privire la arta romanului, la universul și limbajul lui. În anii de după primul război mondial, Virginia Woolf a fost printre aceștia.

VERA CĂLIN

DOAMNA DALLOWAY spuse că florile are să le cumpere ea însăşi.

Pentru că Lucy avea de lucru pînă peste cap. Uşile urmau să fie scoase din balamale ; oamenii lui Rumpelmayer erau pe cale să sosească. Şi de altfel, se gîndi Clarissa Dalloway, ce dimineaţă ! — proaspătă, răsărită parcă unor copii pe ţărmul mării.

Ce escapadă ! Ce salt în adînc ! Aşa i se păruse întotdeauna la Bourton cînd, cu un mic scîrţîit al balamalelor pe care îl auzea şi acum, deschidea larg ferestrele şi se cufunda în aerul de afară. Ce proaspăt, ce calm, mai liniştit decît acesta de acum fireşte, era aerul zorilor de atunci ; ca un clipot de val ; sărutul unui val ; îngheţat şi tăios şi totuşi (pentru o fată de optsprezece ani cum era ea atunci) solemn, dacă simţeai ce simţea ea atunci, stînd acolo la fereastra deschisă, că dintr-o clipă în alta urma să se întîmple ceva zguduitor ; privind la flori, la arborii din care se despletea fumul, la ciorile care urcau, coborau ; stînd şi privind, pînă cînd Peter Walsh i-a spus : „Reverie printre legu-

me ?“ — asta era ? — sau : „Prefer pe oameni conopidelor“ — asta era ? Spusese asta probabil la micul dejun într-o dimineaţă cînd ea ieşise pe terasă — Peter Walsh. Urma să se întoarcă din India zilele astea, în iunie sau iulie, uitase în care anume, pentru că scrisorile lui erau groaznic de plicticoase ; ce-ţi rămînea în amintire erau vorbele lui ; ochii lui, briceagul lui, zîmbetul lui, aerul lui morocănos şi, după irosirea absolută a milioane de lucruri — ce ciudat ! — cîteva vorbe ca acestea, despre verze.

Se încordă puţin pe bordură, aşteptînd să treacă furgoneta lui Durtnall. O femeie încîntătoare, gîndi Scrope Purvis despre ea (o cunoştea cum prea bine cunoşti pe cineva care locuieşte la un pas de tine în Westminster) ; are ceva de pasăre, de gaiţă, verde-albastru, uşor, vioi, deşi are peste cincizeci de ani şi e foarte albită de cînd cu boala ei. Stătea acolo sus pe bordură, fără să-l vadă, aşteptînd să traverseze, foarte dreaptă.

Cînd ai locuit în Westminster — cîţi ani sînt de atunci ? peste douăzeci, — simţi, chiar în toiul traficului, sau veghind noaptea, Clarissa era sigură, o tăcere anume, ceva solemn ; o indescifrabilă pauză ; o încremenire (dar s-ar putea să fie de vină inima ei, atinsă, din cît i se spusese, de gripă) înainte ca Big Ben să înceapă să bată. Gata ! Dangătul porni. Întîi o avertizare, muzicală ; apoi, ora, irevocabilă. Cercurile de plumb se topeau în aer. Uite ce proşti sîntem, se gîndi ea, traversînd Victoria Street. Căci numai Cerul ştie de ce ne e drag

lucrul acesta așa, cum îl vedem așa, înfiripîndu-l, clădindu-l în jurul nostru, nimicindu-l, creîndu-l în fiecare clipă din nou; dar făpturile cele mai jerpelite, cele mai părăginite ruine așezate pe praguri de porți (își beau decăderea) fac ca și noi; nu le poate veni de hac, era sigură, nici o lege, tocmai din pricina aceasta; le e dragă viața. În ochii oamenilor, în pașii lor sprinteni, apăsați sau greoi; vuietul și zarva; trăsurile, automobilele, omnibusele, camioanele, purtătorii de reclame pășind tîrșiit sau legănat; fanfare; flașnete; în triumful și zăngănitul și ciudata, ascuțita cîntare a vreunui avion deasupra era ce îi era ei drag; viața; Londra; această clipă de iunie.

Pentru că mijlocul lui iunie era. Războiul se terminase, mai stăruia doar pentru unii ca doamna Foxcroft de la ambasadă, căreia i se mistuia inima de durere noaptea trecută pentru că băiatul acela drăguț fusese ucis și acum vechea Manor House trebuia să revină unui văr; sau lady Bexborough, care, după cît se spunea, deschisese o tombolă cu telegrama în mînă, John, favoritul ei, ucis; dar se terminase, slavă Domnului — se terminase. Era iunie. Regele și regina erau la palat. Și pretutindeni, deși era încă atît de devreme, se auzea un tropot, o vînzoleală de ponei în galop, ciocniturile croselor de crichet; lorzi, Ascot, Ranelagh și toți ceilalți; înfășurați cu toții în năvodul lin al aerului dimineții, cenușiu-albastru, care, cu scurgerea zilei, avea să-i scoată din faldurile lui și să depună pe terenuri și peluze poneii săltăreți, ale căror picioare

dinainte abia izbeau pămîntul că şi scăpărau în sus, pe tinerii învolburaţi, pe fetele rîzînd în muselinele lor străvezii şi care, chiar acum, după ce dansaseră o noapte întreagă, îşi scoteau la plimbare absurzii cîini lînoşi ; şi chiar acum, la ora aceasta, bătrîne doamne discrete ţîşneau în automobilele lor după treburi de taină ; iar negustorii nu-şi găseau astîmpăr în spatele vitrinelor lor cu imitaţii şi cu diamante, cu adorabile vechi broşe verzi ca marea, în monturi din secolul al optsprezecelea, menite să ispitească pe americani (numai că omul trebuie să fie econom, nu să cumpere pripit daruri pentru Elisabeth), şi ea, de asemenea, care iubea toate acestea aşa cum le iubea, cu o patimă absurdă şi fidelă, care făcea parte din ele, de vreme ce ai ei fuseseră curteni cîndva, în vremea regilor George, ea, de asemenea, urma chiar în noaptea aceea să aprindă şi să ilumineze ; să dea o serată. Dar, ce ciudat, în timp ce pătrundea în parc, tăcerea ; ceaţa ; freamătul ; raţe înotînd lin, fericite ; păsări mergînd legănat umflate în pene ; şi cine venea spre ea, cu spatele la clădirile guvernămîntului, în chipul cel mai nimerit, ducînd o servietă cu emblema regală pe ea, cine dacă nu Hugh Whitbread ; vechiul ei prieten Hugh — admirabilul Hugh !

„Bună dimineaţa, Clarissa !“ spuse Hugh, forţînd puţin tonul (se cunoşteau de copii) „Încotro“?

„Îmi place să umblu prin Londra“, spuse doamna Dalloway. „Zău că-i mai plăcut decît la ţară.“

Veniseră, vai, să consulte medici. Alţii vin să vadă expoziţii ; să meargă la operă ; să-şi scoată

fetele în lume ; menajul Whitbread venea „să consulte medici". De cîte ori n-o vizitase Clarissa pe Evelyn la un sanatoriu sau altul ! Evelyn e iarăşi bolnavă ? Evelyn nu se simte bine de loc, spuse Hugh, făcînd o grimasă şi umflîndu-şi puţin trupul, trupul lui plin, impunător, foarte bine făcut, perfect înveşmîntat (era de obicei aproape prea elegant, probabil însă că aşa trebuia, ţinînd seamă de mărunta lui slujbă la Curte). Voia să sugereze în felul acesta că soţia lui suferă de o boală internă, nimic grav, vechea lui prietenă Clarissa Dalloway îl înţelege perfect fără să mai fie nevoie să spună el ce anume. O, da, fireşte, înţelege ; ce mizerie ; şi se simţi emoţionată ca o soră şi totodată ciudat de jenată din pricina pălăriei sale. Nu tocmai pălăria potrivită pentru dimineaţa devreme, nu-i aşa ? Întotdeauna în prezenţa lui Hugh, care acuma se grăbea să plece, salutînd-o cu o înălţare puţin exagerată a pălăriei şi asigurînd-o că arată ca o fată de optsprezece ani şi, fireşte, avea de gînd să vină diseară la serata ei, Evelyn ţinea neapărat, numai că are să întîrzie puţin, după recepţia de la palat, unde trebuia să ducă pe unul dintre băieţii lui Jim — întotdeauna se simţea puţin în inferioritate lîngă Hugh ; ca o elevă ; legată însă de el, în parte pentru că îl ştia de cînd lumea, şi-apoi îl socotea totuşi băiat bun în felul lui, deşi pe Richard îl exaspera groaznic, cît despre Peter Walsh, el n-o iertase nici acum pentru această prietenie.

Putea să-şi amintească scenă după scenă, la Bourton — Peter furios ; Hugh, deşi nici pe de-

parte pe măsura lui, totuşi nici cum afirma Peter, un imbecil absolut ; nici chiar o căpăţînă de frizer, nimic mai mult. Cînd maică-sa, o femeie bătrînă, îl ruga să nu mai vîneze ori s-o însoţească la Bath, făcea ce-i cerea fără murmur ; era într-adevăr lipsit de egoism, iar a spune, ca Peter, că nu avea nici inimă, nici minte, nimic decît manierele şi buna creştere a unui gentleman englez, asta nu putea spune decît dragul ei Peter în momentele lui cele mai proaste ; şi putea fi insuportabil ; putea fi imposibil ; dar ce încîntător tovarăş de drum pe o dimineaţă ca asta.

(Iunie scosese la iveală toate frunzele arborilor. Mamele din Pimlico dădeau pruncilor să sugă. Marina transmitea amiralităţii mesaj după mesaj. Arlington Street şi Picadilly păreau să încingă pînă şi aerul parcului şi să ridice, fierbinte, sclipitor, frunzele lui, pe valurile acelei divine vitalităţi atît de dragă ei. Să danseze, să călărească, Clarissa adorase toate acestea.)

Puteau foarte bine să fie departe unul de altul veacuri intregi, ea şi cu Peter ; ea nu-i scria niciodată, iar scrisorile lui erau aşa de seci ; dar adesea, pe neaşteptate, o năpădea un gînd. Dacă ar fi cu mine acum, oare ce-ar spune ? — anume zile, anume privelişti i-l aduceau înapoi, cu seninătate, fără vechea amărăciune ; ceea ce era poate răsplata pentru că ţi-a fost cineva drag ; iată, se întorceau în centrul parcului St. James pe o dimineaţă frumoasă — se întorceau cu adevărat. Dar Peter — oricît de frumoasă ar fi fost ziua, arborii, iarba, şi fetiţa în roz — Peter nu vedea niciodată nimic din toate acestea. Dacă-l

îndemna ea să privească, îşi punea ochelarii ; privea. Ceea ce-l interesa însă pe el era starea lumii ; Wagner, poezia lui Pope, iarăşi şi iarăşi caracterele oamenilor, şi defectele sufletului ei. Cum o mai certa ! Cum se mai înfruntau ! Are să se mărite cu un prim ministru şi are să-şi primească oaspeţii din înaltul unor trepte ; gazda perfectă o numea el (şi ea plînsese din pricina asta în camera ei de culcare), avea stofa unei gazde perfecte, îi spunea el.

Astfel că iată, şi acum, în parcul St. James, continua să-l înfrunte, să-i demonstreze că bine făcuse nemăritîndu-se cu el. Da, bine făcuse. Pentru că într-o căsnicie, între oameni care trăiesc zi de zi în aceeaşi casă trebuie să existe un dram de libertate, un dram de independenţă ; ceea ce Richard îi acorda, şi ea lui. (Unde era în dimineaţa asta, de pildă ? Vreun comitet, nu-l întreba niciodată.) Cu Peter însă totul trebuia împărtăşit ; totul trebuia lămurit. Ceea ce era de nesuportat, iar cînd asta a dus la scena din grădina cea mică, lîngă izvor, a fost obligată să rupă cu el, altfel ar fi fost nimiciţi, pierduţi amîndoi, era convinsă de asta ; totuşi purtase în ea, pretutindeni, ani de-a rîndul, ca pe o săgeată înfiptă în inimă, tristeţea, tortura ; şi apoi oroarea clipei cînd cineva i-a spus că s-a însurat cu o femeie întîlnită pe vapor, în drum spre India ! N-are să uite niciodată toate acestea ! Rece, fără inimă, o mironosiţă, aşa îi spunea. N-are să înţeleagă niciodată cît o iubeşte. De bună seamă însă că femeile acestea din India înţelegeau — stupide, drăguţe, frivole femei de nimic. Şi-apoi

era o milă de prisos. Era absolut fericit, o asigura el — absolut fericit, deşi nu făcuse nimic de care să se poată vorbi ; viaţa lui întreagă se irosise în zadar. Şi-acum se mai gîndea la asta cu mînie.

Ajunsese la poarta parcului. Zăbovi o clipă, uitîndu-se la omnibusele de pe Picadilly.

Acum nu mai spunea despre nimeni din lume că e aşa sau altfel. Se simţea foarte tînără ; şi totodată nespus de bătrînă. Pătrundea, ca o lamă de cuţit, în orişice ; şi totodată rămînea afară, privind. Avea, în timp ce se uita la taxiuri, senzaţia durabilă că este afară, afară, departe în largul mării şi singură ; avusese întotdeauna sentimentul că este tare, tare primejdios să trăieşti fie şi o singură zi. Nu că s-ar fi crezut inteligentă, sau foarte ieşită din comun. Cum izbutise să treacă prin viaţă cu ajutorul puţinelor mlădiţe de cunoaştere pe care le dăduse fräulein Daniels ? Nu-şi putea da seama. Nu ştia nimic ; nici limbi, nici istorie ; ajunsese să nu citească mai nimic, doar cîte o carte de memorii, în pat ; şi cu toate acestea spectacolul era pentru ea absolut fascinant ; totul ; trecerea maşinilor ; şi nu avea să mai spună despre Peter, nu avea să mai spună despre ea însăşi, „sînt aşa, sau aşa“.

Singurul ei dar era să cunoască oamenii aproape instinctiv, se gîndi ea, mergînd. Pune-o într-o încăpere cu cineva, odată-şi zburleşte spinarea ca o pisică ; sau toarce. Devonshire House, Bath House, casa cu papagalul de porţelan, cîndva le văzuse pe toate iluminate ; şi îşi amintea de Sylvia, de Fred, de Sally Seton —

de o mulţime de oameni ; şi că a dansat noaptea întreagă ; şi căruţele trecînd, greoaie, spre piaţă ; întoarcerea cu maşina acasă, prin parc. Îşi amintea cum aruncase odată un şiling în Serpentina. De amintit, oricine îşi aminteşte ; ce îi era ei drag era asta, aici, acuma, în faţa ei ; doamna asta grasă din birjă. Şi atunci are vreo importanţă, se întrebă ea, îndreptîndu-se către Bond Street, are vreo importanţă că trebuie în mod inevitabil să înceteze cu totul ? Toate acestea trebuie să se desfăşoare mai departe fără ea ; oare o supără lucrul acesta ? Sau nu cumva ajungi să te consolezi cu credinţa că moartea e un sfîrşit absolut ? Dar că într-un fel sau altul pe străzile Londrei, în fluxul şi refluxul lucrurilor, aici, acolo, ea supravieţuia, Peter supravieţuia, trăiau fiecare în celălalt, ea fiind parte, era ferm convinsă, din arborii de acasă ; din casa de aici, aşa urîtă cum era şi gata să se destrame în praf şi pulbere : parte din oameni pe care nu-i întîlnise niciodată ; fiind desfăşurată ca o ceaţă între cei pe care îi ştia bine, care o înălţau în crengile lor aşa cum văzuse ea că arborii înalţă ceaţa, care însă se răspîndeşte mereu mai departe, viaţa ei, ea însăşi. Dar la ce visa în timp ce privea în vitrina lui Hatchard ? Ce încerca să regăsească ? Ce imagine a unor albe zori la ţară, în timp ce citea în cartea deschisă :

De-a soarelui arşiţă să nu te mai temi
Nici de al iernii aspru crivăţ.

Evul acesta tîrziu din experienţa universului a făcut să izvorască în ei toţi, în toţi bărbaţii şi

femeile, o fîntînă de lacrimi. Lacrimi şi tristeţi ; curaj şi răbdare ; o ţinută perfect onestă şi stoică. Gîndeşte-te de pildă la femeia pe care ea o admira cel mai mult, lady Bexborough, deschizînd bazarul.

Uite *Plimbări şi nostimade* a lui Jorrock ; uite *Buretele săpunit*, uite *Memoriile* şi *Vînători în Nigeria* ale doamnei Asquith, toate deschise. Nenumărate cărţi, dar parcă nici una potrivită s-o duci Evelynei Whitbread, la sanatoriu. Nimic în stare s-o amuze şi s-o facă pe această femeie măruntică şi nespus de uscată să aibă, la intrarea Clarissei, măcar pentru o clipă, o înfăţişare cordială ; înainte să se aştearnă la obişnuita discuţie interminabilă despre bolile de femei.

Ce mult ar fi dorit asta, ca oamenii să se arate încîntaţi cînd apare ea, se gîndi Clarissa, şi se întoarse, luînd-o înapoi spre Bond Street, plictisită, pentru că era o neghiobie să faci ceva din motive străine. Mai degrabă ar fi vrut să fie unul din oamenii aceia care, ca Richard, făceau un lucru pentru lucrul acela, cîtă vreme ea — cugeta, aşteptînd să traverseze — din două lucruri pe unul nu-l făcea aşa, pur şi simplu pentru că trebuia făcut, pentru el însuşi, ci pentru a-i face pe oameni să creadă una sau alta ; stupiditate perfectă, îşi dădea seama (iar acuma agentul de circulaţie îşi înalţă mîna), pentru că nimeni, nici măcar o clipă, nu se lăsa amăgit. O, dacă şi-ar putea trăi încă o dată viaţa ! se gîndi ea, continuînd să se îndrepte spre trotuar, dacă ar fi putut pînă şi să arate altfel !

Ar fi fost, în primul rînd, oacheşă ca lady Bexborough, cu pielea ca un pergament şifonat şi cu ochii frumoşi. Ar fi fost, ca lady Bexborough, lentă şi impozantă ; cam trupeşă ; interesată de politică exact ca un bărbat ; cu o vilă la ţară ; foarte demnă, foarte sinceră. În loc de asta, avea o figură îngustă, ca un arac ; o faţă mică şi ridicolă, ascuţită, ca de pasăre. Că avea ţinută, asta era adevărat ; şi mîini şi picioare delicate ; şi se îmbrăca bine faţă de puţinul cît îl cheltuia. Dar acum adesea trupul acesta pe care-l purta (se opri să privească o pictură olandeză), trupul acesta, cu tot ce putea el, părea să nu fie nimic — absolut nimic. Avea senzaţia extrem de bizară că este invizibilă ; nevăzută ; necunoscută ; că acuma nu mai e vorba de măritiş, de avut copii, ci că există doar înaintarea aceasta uimitoare şi aproape solemnă împreună cu toţi ceilalţi, pe Bond Street, că este doar doamna Dalloway ; nici măcar Clarissa ; că este doamna Richard Dalloway.

Bond Street o fascina ; Bond Street devreme dimineaţa, în vara timpurie ; cu drapelele fluturînd ; cu magazinele sale ; fără paradă ; fără fast ; un sul de tweed în magazinul de unde tatăl ei îşi cumpărase costumele timp de cincizeci de ani ; cîteva perle ; somon pe un bloc de gheaţă.

„Asta-i tot", spuse, privind în magazinul de pescărie. „Asta-i tot", repetă, zăbovind o clipă la vitrina unui magazin de mănuşi unde, înainte de război, puteai să-ţi cumperi mănuşi aproape perfecte. Iar bătrînul ei unchi William avea obiceiul să spună că o lady se cunoaşte după în-

călțăminte și după mănuși. Unchiul William se întorsese în pat într-o bună dimineață, în timpul războiului. Spusese „Mi-a fost de-ajuns". Mănuși și pantofi ; avea o pasiune pentru mănuși ; dar propriei sale fiice, Elisabeth, ei nu-i păsa nici un pic nici de una, nici de alta.

Nici un pic, se gîndi ea, continuînd să meargă pe Bond Street către un magazin unde i se rezervau flori cînd dădea o serată. Elisabethei îi păsa mai mult decît de orice de cîinele ei. Casa întreagă mirosea azi-dimineață a catran. Totuși, mai bine bietul Grizzle decît domnișoara Kilman ; mai bine răpciugă și catran și toate celelalte decît să stea zăvorîtă într-un dormitor îmbîcsit, cu o carte de rugăciuni ! Mai bine orice, se simțea înclinată să spună. Dar poate e doar o fază, cum spune Richard, din cele prin care trec toate fetele. Poate e îndrăgostită. Dar de ce de domnișoara Kilman ? Care a avut o viață amărîtă, firește ; trebuie să ții seama de asta, iar Richard spunea că e o persoană foarte capabilă, că are un spirit istoric autentic. Oricum, erau inseparabile, iar Elisabeth, propria ei fiică, se ducea la împărtășanie ; și nu-i păsa absolut de loc nici cum se îmbrăca, nici cum trata pe musafirii veniți să ia masa la ei, știind din experiență că extazul religios îi face pe oameni insensibili (ca și procesele) ; le tocește sentimentele, de vreme ce domnișoara Kilman ar fi făcut orice pentru ruși, postea crîncen de dragul austriecilor, dar în relațiile personale provoca de-a dreptul torturi, atît era de insensibilă, îmbrăcată cum era într-un impermeabil verde. Purta haina asta de ani ne-

numărați ; transpira ; nici nu intra bine la tine și te și făcea să-i simți superioritatea, să-ți simți inferioritatea ; cît e ea de săracă ; cît ești tu de bogat ; cum locuia într-o mahala fără o pernă sau un pat sau o carpetă sau așa ceva, cu sufletul tot ruginit de nemulțumirea asta obsedantă, concedierea ei de la școală în timpul războiului — biată făptură acrită ! Firește, nu pe ea o detesta, ci ceea ce reprezenta ea ca idee, idee care absorbise în ea foarte multe lucruri care nu erau domnișoara Kilman ; devenise unul din spectrele acelea cu care te lupți noaptea ; unul din acele spectre care ne încalecă și sug jumătate din sîngele vieții noastre, dominatori și despotici ; de fapt nu încape îndoială că, aruncînd încă o dată zarul, de-ar fi căzut deasupra negrul și nu albul, i-ar fi fost dragă domnișoara Kilman ! Dar nu în lumea asta. Nu.

Totuși o cam irita să-l știe agitîndu-se prin preajma sa pe monstrul acesta brutal ! Să audă frîngeri de ramuri și să simtă izbiri de copite în adîncul acestei grea de frunzișuri păduri, sufletul ; să nu fie niciodată pe deplin mulțumită, ori în deplină siguranță, pentru că în orice clipă fiara putea să zvîcnească, ura aceasta, ura care, mai ales de cînd fusese bolnavă, era în stare s-o facă să simtă o sfîșiere dureroasă în șira spinării ; îi provoca o durere fizică și făcea ca orice plăcere : să se bucure de frumusețe, de prietenie, să se simtă bine, să fie iubită și să-și facă plin de farmec căminul, orice plăcere să se zguduie, să se clatine, să se aplece, parcă într-adevăr ar fi scurmat la rădăcini un monstru, parcă întreaga

panoplie a mulțumirii n-ar fi fost decît iubire de sine! Ura aceasta!

Prostii, prostii! își strigă sieși în timp ce împingea ușa pivotantă a florăriei Mulberry.

Înainta, ușoară, înaltă, foarte dreaptă și îi ură îndată bun venit, cu fața ei plină de coșuri, domnișoara Pym, ale cărei mîini erau întotdeauna de un roșu aprins, parcă ar fi fost ținute în apă rece, cu florile.

Iată flori; delfinii, pois-de-senteur, buchete de liliac; și garoafe, lanuri de garoafe. Iată trandafiri, iată irişi. A, da — așa inspira ea reavănul, dulcele miros de grădină, conversînd cu domnișoara Pym care își oferea serviciile și care o considera gentilă, pentru că, mulți ani în urmă, fusese gentilă; foarte gentilă, dar arăta îmbătrînită, anul acesta, întorcîndu-și capul cînd într-o parte, cînd în alta printre irişi și trandafiri, printre mănunchiuri aplecate de liliac, cu ochii pe jumătate închiși, aspirînd adînc, după vuietul străzii, desfătătoarea mireasmă, minunata răcoare. Și-apoi, cînd deschise ochii, ce proaspeți arătau trandafirii, ca niște rufe cu volane acuma spălate și puse în coșuri de răchită; și-ntunecate și mîndre garoafele roșii, ținîndu-și fruntea sus; și toate pois-de-senteur desfăcute în glastrele lor, cu umbre de violet, albe ca zăpada, palide — parcă ar fi fost seară și fete în rochii de muselină ar ieși în grădină să culeagă pois-de-senteur și trandafiri după ce mîndra zi de vară, cu cerul ei întunecat albastru, delfiniile, garoafele, crinii ei regali a ajuns la capăt; și era răstimpul dintre șase și șapte cînd fiecare floare — tran-

dafiri, garoafe, irişi, liliac — străluceşte ; alb, violet, roşu, portocaliu aprins ; fiecare floare pare să ardă în propria ei flacără, să ardă potolit şi pur pe răzoarele înceţoşate ; şi ce dragi îi erau fluturii suri de seară fîlfîind cînd înlăuntru, peste torta cu vişine, cînd afară peste ciuboţica-cucului, deschisă serii !

Şi cînd începu să treacă, împreună cu domnişoara Pym, de la glastră la glastră, alegînd, prostii, prostii, îşi spuse, tot mai blînd, ca şi cînd frumuseţea aceasta, parfumul acesta, culoarea aceasta, şi domnişoara Pym care o iubea, care avea încredere în ea, ar fi fost un val pe care îl lăsa să o cuprindă şi să covîrşească ura aceea, pe monstrul acela, să covîrşească tot ; şi valul o înălţa, mereu mai sus cînd — ah ! un pistol bubui afară în stradă !

„Vai de mine, automobilele astea“, spuse domnişoara Pym, ducîndu-se la vitrină să privească şi întorcîndu-se apoi cu un zîmbet de scuză, cu braţele pline de pois-de-senteur, parcă automobilele astea, pneurile astea de automobile ar fi fost toate din vina *ei*.

Violenta explozie care o făcuse pe doamna Dalloway să tresară şi pe domnişoara Pym să se ducă la vitrină şi să ceară scuze proveneau de la un automobil care trăsese lîngă trotuar exact vis-à-vis de vitrina florăriei Mulberry. Trecătorii care, fireşte, se opriseră să privească, au avut doar timpul să întrezărească un chip de cea mai mare importanţă pe fundalul tapiţeriei fumurii, apoi o mînă de bărbat trase perdeaua şi n-a mai rămas de văzut altceva decît un pătrat fumuriu.

Totuşi începură îndată să circule zvonuri din mijlocul Bond Street-ului spre Oxford Street pe de o parte, spre parfumeria Atkinson pe de alta, trecînd invizibile, inaudibile, ca un nor, rapid, văl peste dealuri, căzînd într-adevăr cu ceva din brusca gravitate şi linişte a unui nor peste feţe care cu o clipă înainte erau complet dezordonate. Acum însă misterul le atinsese cu aripa lui ; auziseră glasul autorităţii ; duhul religiei ieşise pe străzi, cu ochii lui strîns legaţi şi cu gura larg căscată. Numai că nimeni nu ştia a cui faţă fusese văzută. Să fi fost a prinţului de Wales, a reginei, a primului ministru ? A cui faţă să fi fost ? Nimeni nu ştia.

Edgar J. Eatkiss, cu sulul său de foaie de plumb înfăşurat în jurul braţului, spuse desluşit, cu intenţie glumeaţă fireşte : „Automobilul primului ministru".

Septimus Warren Smith, care nu izbutea să traverseze, îl auzi.

Septimus Warren Smith, om de vreo treizeci de ani, palid, cu nas coroiat, cu pantofi maro şi un pardesiu ponosit, cu ochii căprui care aveau în ei privirea aceea neliniştită care îi umple de nelinişte chiar pe necunoscuţi. Lumea îşi înălţase biciul ; unde oare va cădea ?

Totul căzuse în neclintire. Bubuitul motoarelor de automobil suna ca un puls bătînd neregulat într-un trup, făcîndu-l să zvîcnească tot. Soarele se făcu neobişnuit de arzător pentru că automobilul se oprise în dreptul florăriei Mulberry ; în înaltul omnibuzelor, bătrîne doamne îşi deschideau umbrelele negre ; ici o umbrelă verde, colo

una roşie se deschideau cu un mic pocnet. Doamna Dalloway, ducîndu-se la vitrină cu braţele încărcate de pois-de-senteur, privi afară, iar faţa ei mică şi roză era încruntată scrutător. Toată lumea se uita la automobil. Septimus se uita şi el. Ţîşniră nişte băieţi pe biciclete. Traficul se întețea. Şi automobilul stătea acolo, cu perdelele trase, iar pe ele era imprimată o formă ciudată, ca de arbore, se gîndi Septimus, şi această progresivă convergenţă a tuturor lucrurilor către un centru unic pe care îl avea în faţa ochilor, ca şi cînd ceva oribil ar fi ajuns aproape la suprafaţă şi era pe punctul să izbucnească în flăcări, îl înspăimînta. Universul se clătina şi vibra şi ameninţa să izbucnească în flăcări. Eu sînt cel care blochează circulaţia, se gîndi el. Nu la el se uita lumea, nu pe el îl arăta cu degetul ? nu era apăsat acolo, ţintuit de trotuar cu un anume scop ? Dar cu ce scop ?

„Hai să mergem, Septimus", spuse nevastă-sa, o femeie măruntă, cu ochi mari într-o faţă palidă şi ascuţită ; o italiancă.

Dar nici Lucrezia nu se putu reţine să nu privească automobilul şi forma de arbore de pe perdele. Să fie regina înăuntru — regina ieşită după cumpărături ?

Şoferul care deschisese ceva, învîrtise ceva, închisese ceva, se urcă la volan.

„Haide", spuse Lucrezia.

Dar soţul ei (căci aveau acum patru-cinci ani de căsnicie), tresări violent şi spuse : „Bine, bine !", iritat, ca şi cînd l-ar fi întrerupt.

Lumea de bună seamă observă ; lumea de bună seamă vede. Lumea, se gîndi ea, privind la lumea care se uita la automobil ; englezii, cu copiii, cu caii, cu hainele lor, pe care le admira într-un fel ; acum însă erau „englezi“, pentru că Septimus spusese „Am să mă omor“ ; o vorbă oribilă. Dacă l-au auzit ? Privi mulţimea, „Ajutor, ajutor !“ ar fi vrut ea să strige ucenicilor şi servantelor de la măcelărie. „Ajutor !“ Şi nu era mai de mult decît toamna trecută cînd s-au aşezat pe stăvilar, cu aceeaşi haină pe umeri, iar ea, pentru că Septimus citea ziarul în loc să stea de vorbă, i l-a smuls, rîzînd în nasul bătrînului care-i văzuse ! Dar eşecul îl ascundem. Trebuie să-l ia de aici şi să-l ducă undeva într-un parc.

„Acum o să traversăm“, spuse ea.

Ar fi avut dreptul să-i ia braţul, dar braţul lui era străin. Nu-i putea oferi, ei, atît de simplă, de impulsivă, doar de douăzeci şi patru de ani, fără nici un prieten în Anglia, ei, care părăsise Italia de dragul lui, decît o bucată de os.

Automobilul, cu perdele trase şi aerul său de inscrutabilă rezervă, înainta spre Piccadilly, încă privit, mai încreţind şi acum feţele de pe amîndouă părţile străzii cu aceeaşi întunecată adiere de veneraţie pentru regină, prinţ sau prim ministru, cine să ştie. Chipul însuşi nu fusese văzut decît o dată, de trei persoane timp de cîteva secunde. Chiar sexul era acum disputat. Oricum, nu încăpea îndoială că înăuntru sta aşezată măreţia ; măreţia trecea, ascunsă, pe Bond Street, la un lat de mînă de oamenii obişnuiţi care acum pentrul întîia şi cea din urmă oară se găseau atît

de aproape de maiestatea Angliei, de trainicul simbol al statului, pe care arheologii iscoditori, cernînd ruinele timpului, îl vor cunoaşte cînd Londra va fi o cărare năpădită de iarbă şi toţi cei care se zoresc pe trotuare în miercurea aceasta vor fi doar oase cu cîteva inele de logodnă amestecate în pulberea lor şi plombele de aur a nenumăraţi dinţi cariaţi. Chipul din automobil va fi cunoscut atunci.

E probabil regina, se gîndi doamna Dalloway, ieşind de la Mulberry cu florile ei ; regina. Şi pentru o clipă avu un aer de extremă demnitate, stînd lîngă florărie în lumina soarelui în timp ce maşina trecea la pas, cu perdelele trase ; regina care se duce la vreun spital ; regina pe cale să deschidă un bazar ; se gîndi Clarissa.

Era o aglomeraţie cumplită pentru ora aceea a zilei. Lorzi, Ascot, Hurlingham, ce-i asta ? se întrebă ea văzînd strada blocată. Păturile britanice mijlocii stînd sus, pe banchetele omnibuselor cu pachete şi umbrele, da, chiar cu blăni pe o zi ca asta erau, se gîndi ea, mai ridicole, mai fără precedent decît îşi putea cineva închipui ; şi însăşi regina împotmolită în trafic ; însăşi regina incapabilă să treacă. Clarissa era imobilizată pe o parte a Broock Street-ului ; sir John Buckhurst, bătrînul judecător, pe cealaltă ; cu automobilul între ei (sir John nu-şi mai exercita meseria de mulţi ani şi îi plăcea să vadă o femeie bine îmbrăcată), cînd şoferul, cu o aplecare imperceptibilă, spuse sau arătă ceva agentului de circulaţie, care salută şi îşi ridică braţul, zvîcni din cap şi deplasă omnibusul la o parte, iar au-

tomobilul răzbătu. Lent şi fără nici un zgomot, porni mai departe.

Clarissa ghici ; Clarissa îşi dădu fireşte seama ; văzuse în mîna valetului ceva alb, magic, rotund, un disc pe care era înscris un nume, — al reginei, al prinţului de Wales, al primului ministru ? — un disc care, prin puterea propriei sale străluciri, îşi croise drum (Clarissa văzu maşina micşorîndu-se, dispărînd), pentru a merge să sclipească printre candelabre, stele scînteietoare, piepturi ţepene de atîtea frunze de stejar, Hugh Whitbread, şi toţi colegii lui, gentlemenii Angliei, în noaptea aceasta la palatul Buckingham. Iar Clarissa, şi ea, dădea o serată. Se încordă o clipă ; aşadar avea să stea, aşteptînd, la capătul de sus al scărilor ei.

Automobilul plecase, dar lăsase în urma lui o hulă uşoară care unduia prin magazinele de mănuşi şi de pălării, prin croitoriile de pe ambele părţi ale Bond Street-ului. Timp de treizeci de secunde toate capetele se înclinară în aceeaşi direcţie — spre vitrină. Alegîndu-şi o pereche de mănuşi — să fie pînă la cot sau peste cot, de galbenul lămîii sau gri pal ? — doamnele se opreau ; la sfîrşitul propoziţiei ceva se petrecuse. Ceva, care, luat caz cu caz, era atît de infim încît cel mai fin aparat, fie el capabil să transmită impulsuri de energie pînă în China, n-ar fi putut să-i înregistreze vibraţia, dar care, însumat, era de-a dreptul formidabil şi, în unanima lui solicitare, emoţionant ; pentru că în toate magazinele de pălării şi în toate croitoriile oameni care nu se cunoşteau se priveau între ei şi se gîndeau la

cei morţi ; la drapel ; la imperiu. Într-o cîrciumă de pe o stradă dosnică un colonial insulta dinastia Windsor, ceea ce stîrni scandal, halbe sparte şi un tapaj general care trezea peste drum stranii ecouri în urechile fetelor pe cale să cumpere, pentru logodna lor, lenjerie albă cusută cu dantelă imaculat de albă. Aşa era, freamătul de suprafaţă stîrnit de trecerea automobilului, propagîndu-se în jos, atingea zone foarte adînci.

Alunecînd peste Piccadilly, automobilul viră pe St. James Street. Bărbaţi înalţi, bărbaţi cu fizic vînjos, bărbaţi eleganţi, în fracuri şi plastroane albe, cu părul dat pe spate, care, din motive greu de stabilit, stăteau în balcon la Brooks, cu mîinile la spate peste coada fracului, şi se uitau afară, percepură instinctiv că trecea măreţia, şi palida lumină a acelei prezenţe fără moarte îi învălui aşa cum o învăluise şi pe Clarissa Dalloway. Brusc, deveniră şi mai drepţi, şi îşi luară mîinile de la spate, şi păreau gata să-şi slujească suverana, dacă ar fi nevoie, pînă în bătaia gurilor de tun, cum făcuseră strămoşii lor înainte de ei. În ultimul plan, busturile albe şi măsuţele acoperite cu numere din *Tatler*[1] şi sticle de sifon păreau că încuviinţează ; păreau că arată cu mîna grîul îmbelşugat şi casele senioriale ale Angliei ; şi că reflectă foşnetul şoptit al roţilor de automobil aşa cum pereţii unei galerii cu

[1] Vestit ziar înfiinţat în 1709 de Richard Steele, căruia i s-a asociat curînd, colaborînd intens, Joseph Addison. Ziarul a fiinţat numai doi ani, dar o colecţie de numere din *Tatler* avea valoarea unui document de ilustră istorie literară.

ecouri reflectă un singur glas, sporindu-l și dîndu-i amploarea sonoră a unei întregi catedrale. Moll Pratt, cu șalul pe umeri și florile pe trotuar, îi ura băiatului bine (era fără îndoială prințul de Wales) și ar fi fost în stare să arunce pe St. James Street prețul unei halbe de bere — un buchet de trandafiri — doar așa, de bucurie și din disprețt pentru sărăcie, dacă nu s-ar fi văzut supravegheată de ochiul polițistului, descurajant pentru loialitatea unei bătrîne irlandeze. Santinelele de la St. James salutau ; polițistul reginei Alexandra aproba.

Între timp, o mică mulțime se strînsese la poarta palatului Buckingham. Cu un aer placid, dar plini de încredere, oameni sărmani cu toții, așteptau ; se uitau la palat, la drapelul lui fîlfîind ; la Victoria, înălțîndu-se ca un val pe piedestalul ei, îi admirau treptele de apă curgătoare, mușcatele ; ocheau, pe Mall, cînd un automobil, cînd altul ; risipeau emoție, zadarnic, pe cîte un om de rînd care ieșise și el în oraș cu mașina ; își retrăgeau omagiul, ca să-l păstreze necheltuit pînă trecea mașina asta, și cealaltă ; și între timp lăsau rumoarea să se acumuleze în vinele lor și să le înviorează nervii coapselor la gîndul că regalitatea îi privește ; că regina se înclină ; că prințul îi salută ; la gîndul vieții cerești pe care Domnul o hărăzește regilor ; al adjutanților și al reverențelor adînci ; al vechii case de păpuși a reginei ; al prințesei Mary măritată cu un englez, și prințul — ah ! Prințul ! care seamănă leit, se zice, cu bătrînul rege Eduard, doar că e mult mai zvelt. Prințul locuia în palatul St. James ; putea

însă foarte bine să vină dimineaţa să-şi viziteze mama.

Aşa spunea Sarah Bletchley ţinîndu-şi pruncul în braţe, bătînd din picior ca şi cînd ar fi fost acasă în Pimlico la gura sobei, dar fără să slăbească din ochi Mall-ul, în timp ce Emily Coates parcurgea cu privirea una după alta toate ferestrele palatului şi se gîndea la servante, la nenumăratele servante, la dormitoarele, la nenumăratele dormitoare. Un domn bătrîn cu un terrier de Aberdeen, cîţiva gură-cască sporiră mulţimea. Micul domn Bowley, care locuia la hotelul Albany şi care avea izvoarele mai adînci ale vieţii sigilate cu ceară, dar putea fi brusc, disproporţionat şi sentimental desigilat de un lucru de genul acesta — femei sărmane care aşteaptă s-o vadă trecînd pe regină — femei sărmane, copilaşi drăguţi, orfani, văduve. Războiul — ţţ-ţţ — avea în mod indubitabil lacrimi în ochi. O adiere care trecea, vioaie şi mîndră, peste Mall, prin arborii gingaşi, de-a lungul eroilor de bronz, stîrni fîlfîitul unui drapel în britanicul piept al domnului Bowley, care îşi scoase pălăria cînd automobilul viră spre Mall şi o înălţă cînd automobilul se apropie ; şi se lăsă înghesuit de sărmanele mame din Pimlico, stînd foarte drept. Automobilul înainta.

Brusc doamna Coates îşi ridică ochii spre cer. Sunetul unui avion sfredeli ameninţător auzul mulţimii. Iată-l trecînd peste arbori, lăsînd de la spate o dîră de fum alb care bucla şi se răsucea, scriind ceva. Într-adevăr ! Trasa litere pe cer ! Toată lumea privea în sus.

Avionul, din picaj vertical se avînta iar drept în sus, se dădea peste cap, prindea viteză, plonja, se înălţa, şi orice-ar fi făcut, ori încotro ar fi luat-o, din spatele lui ieşea tumultuos o coloană compactă şi ondulată de fum alb care bucla şi se împletea în litere pe cer. Dar ce litere? parcă AC; un E, apoi un L? Îşi păstrau forma doar o clipă; apoi se mişcau şi se topeau; şi se ştergeau de pe cer, iar avionul se îndepărta fulgerător şi începea, într-o zonă intactă a cerului, să scrie iarăşi, un K, un E, poate un Y?

„Glaxo" spuse doamna Coates cu un glas încordat şi îngrozit, privind ţintă drept în sus, iar copilaşul ei, pe care îl ţinea culcat în braţe, ţeapăn şi alb, privi ţintă drept în sus.

„Kreemo", murmură doamna Bletchley, ca o somnambulă. Ţinîndu-şi neclintit pălăria în mînă, domnul Bowley privea ţintă drept în sus. De-a lungul întregului Mall oamenii stăteau neclintiţi şi se uitau la cer. În timp ce priveau, universul se cufundă în tăcere, şi un stol de pescăruşi străbătu cerul, întîi un pescăruş, călăuzindu-i, apoi altul, şi în această nefirească tăcere şi pace, în această paloare, în această puritate, clopote bătură de unsprezece ori, iar sunetul lor se irosi acolo sus printre pescăruşi.

Avionul vira şi gonea şi se năpustea exact încotro îi plăcea, rapid, liber, ca un patinator —

„Asta-i un E", spuse doamna Bletchley — sau ca un baletist —

„*Caramele*, asta este", murmură domnul Bowley — (iar automobilul pătrunse pe poartă şi nimeni nu-l privea), şi întrerupînd fumul, se pre-

cipita departe, mai departe, iar fumul se risipea şi se aduna în jurul conturelor vaste şi albe ale norilor.

Plecase ; era dincolo de nori. Nici un sunet. Norii de care se prinseseră literele E, G sau L se mişcau nestăviliţi, parcă destinaţi să traverseze de la vest spre est cu o misiune de extremă importanţă care nu va fi niciodată revelată, şi totuşi fără putinţă de îndoială aşa era — o misiune de extremă importanţă. Apoi brusc, cum iese un tren din tunel, aeroplanul se avînta din nou în afara norilor, sunetul sfredelea auzul tuturor celor de pe Mall, din Grean Park ; din Piccadilly, din Regent Street, din Regent Park, iar în urma lui coloana de fum ondula şi se lăsa în jos şi se avînta în sus şi scria literă după literă — dar ce cuvînt scria ?

Lucrezia Warren Smith, aşezată lîngă soţul ei pe o bancă de pe aleea principală a Regent Park-ului, privea sus.

„Uite, uite, Septimus !“ strigă. Doctorul Holmes îi spusese să-l facă pe soţul ei (care nu avea absolut nimic grav, dar era puţin deprimat) să se intereseze de lucruri din afara lui.

Iată deci, se gîndi Septimus, privind în sus, îmi fac semnale. E drept, nu tocmai cu vorbe ; adică, de fapt, nu putea încă să descifreze limbajul ; era însă destul de clar, frumuseţea aceasta, frumuseţea aceasta rară, şi ochii i se umplură de lacrimi uitîndu-se la literele de fum care lîncezeau şi se topeau în aer, aşternînd asupra lui, în inepuizabila lor caritate şi în bunătatea lor zîmbitoare, formă după formă de neînchipuită

frumuseţe şi semnalizînd intenţia lor de a-l îmbogăţi, pentru nimic, pentru totdeauna, numai să privească, cu frumuseţe, cu tot mai multă frumuseţe ! I se scurgeau lacrimi pe obraji.

Era *caramele* ; făceau reclamă pentru caramele, spuse Reziei o guvernantă. Împreună, ele începură să articuleze c... a... r...

„K... R..." spuse guvernanta, iar Septimus o auzi spunînd „Kay Arr" chiar lîngă urechea lui, rostind adînc şi molatic, cu timbrul unui dulce instrument, dar cu o asprime de lăcustă în glas, ceea ce îi zgîrîie voluptuos şira spinării şi îi pompă în creier unde după unde de sunet, care izbindu-se una pe alta, se spulberau. Iată o descoperire miraculoasă — aceea că vocea umană în anume condiţii atmosferice (pentru că trebuie să fim ştiinţifici, mai presus de orice ştiinţifici) poate însufleţi copacii ! Din fericire, Rezia îi puse mîna, cumplit de grea, pe un genunchi, şi rămase copleşit, ţintuit, altfel surexcitarea provocată de ulmii care se înălţau şi se lăsau, se înălţau şi se lăsau, cu toate frunzele iluminate, şi culoarea lor cînd rarefiată, cînd iarăşi densă, de la albastru la verdele din arcul unui val, ca panaşele de pe capete de cai, ca penele pe capete de doamne, atît de semeţ se înălţau şi se lăsau, atît de superb, surexcitarea aceasta l-ar fi scos din minţi. Dar n-are să-şi iasă din minţi. Îşi va închide ochii ; n-are să mai vadă.

Numai că semnalizau ; frunzele erau vii ; arborii erau vii. Şi frunzele fiind corelate prin milioane de fibre cu trupul acesta al lui, de pe bancă, îl adiau, în sus, în jos ; cînd ramura se

întindea, făcea și el aceeași afirmație. Și vrăbiile, fîlfîind, înălțîndu-se, lăsîndu-se pe margini știrbite de fîntîni, și ele făceau parte dint text ; albul și albastrul, hașurat cu ramuri negre. Sunete se combinau în armonii premeditate ; pauzele dintre ele erau tot atît de încărcate de sens ca și sunetele. Un copil plînge. Îi răspunde corect, de departe, sunetul unui corn. Toate la un loc semnificau nașterea unei noi religii —

„Septimus !" spuse Rezia. Iar el tresări violent. Fără îndoială lumea observă.

„Mă duc să fac cîțiva pași, pînă la fîntînă și înapoi", spuse ea.

Pentru că nu mai putea îndura starea aceasta. Putea să tot spună doctorul Holmes că nu era nimic grav. Ar fi preferat să-l știe mort ! Nu putea sta lîngă el cînd avea privirea asta fixă și n-o vedea și prefăcea totul în ceva groaznic ; cerul și copacii, copiii care se jucau, trăgeau cărucioare, suflau în fluiere, cădeau ; toate erau groaznice. Și n-are să se sinucidă ; iar ea nu putea să-i spună nimic nimănui. „Septimus a lucrat prea mult" — iată tot ce putea să spună, chiar mamei sale. Dragostea însingurează, se gîndi ea. Nu putea să spună nimănui, acum, nici măcar lui Septimus, și, privind înapoi, îl văzu stînd singur, în pardesiul lui ponosit, pe bancă, ghemuit, cu privirea fixă. Și era laș din partea unui om să spună că se va sinucide, dar Septimus fusese în război ; era viteaz ; nu mai era Septimus acum. Degeaba își punea ea gulerul de dantelă. Își punea pălăria ei cea nouă, iar el nu observa niciodată ; și era fericit fără ea. Pe ea,

nimic n-o putea face fericită fără el ! Nimic ! Era egoist. Aşa sînt bărbaţii. Doar nu era bolnav. Doctorul Holmes spusese că nu are nimic grav. Îşi desfăcu mîna în faţa ochilor. Uite ! Inelul ei de logodnă îi juca în deget — atîta slăbise. Ea era cea care suferă — dar nu putea să-i spună nimănui.

Italia era departe şi casele albe şi camera unde şedeau surorile ei, făcînd pălării, şi străzile în fiecare seară înţesate de oameni care se plimbă, rîd cu hohote sonore, nu pe jumătate morţi ca cei de aici, înghesuiţi pe scaune de invalizi, uitîndu-se la două-trei flori urîte înfipte în ghivece !

„Să vezi grădinile din Milano“, spuse tare. Dar cui ?

Nu era nimeni. Cuvintele i se stinseră. Cum se stinge o rachetă. Scînteile ei, după ce şi-au croit lin drum prin noapte, se dau bătute, întunericul coboară, năpădeşte conturul caselor şi al turnurilor, mohorîte coaste de deal se fac gingaşe o clipă şi pier. Dar deşi nu mai sînt, noaptea e plină de ele ; despuiate de culoare, goale de ferestre, ele există mai masiv, emană ceea ce lumina fără ascunzişuri a zilei nu izbuteşte să exprime — tulburarea şi aşteptarea neliniştită a lucrurilor îngrămădite acolo în beznă ; înghesuite una într-alta în beznă ; frustrate de uşurarea pe care o aduc zorile cînd, spoind zidurile cu alb şi cenuşiu, marcînd fiecare geam, înălţînd ceaţa de pe cîmpuri, arătînd vacile roşcat-brune, cum pasc domol, totul este iarăşi aşternut în faţa ochiului ; există iarăşi. Sînt singură ; sînt singură, plîngea, lîngă fîntîna lui Regent Park (pri-

vind la indianul cu cruce) ; poate așa, la miezul nopții, cînd toate hotarele se șterg, țara se întoarce la vechea ei înfățișare, cum au văzut-o romanii cînd au debarcat, o întindere nelămurită, și dealurile nu aveau nume și rîurile șerpuiau cine știe încotro — tot așa era și bezna ei ; cînd brusc, ca și cînd ar fi țîșnit un soclu și ea ar fi fost așezată pe el, ea își spuse că e soția lui, măritată cu ani în urmă la Milano, soția lui, nu niciodată, niciodată nu va spune că e nebun ! Cînd se întoarse, soclul se cufundă ; și ea se prăbuși, mai jos, tot mai jos. Pentru că Septimus plecase, se gîndi ea — plecase, cum amenința, să se omoare — să se arunce sub un vehicul ! Dar nu ; era acolo ; șezînd, tot singur, pe bancă, în pardesiul lui ponosit, picior peste picior, privind fix, vorbind singur.

Oamenii n-ar trebui să doboare copacii. Există un Dumnezeu (nota astfel de revelații pe spatele plicurilor.) Schimbă lumea. Nimeni nu ucide din ură. Fă cunoscut lucrul acesta (așternu asta pe hîrtie). Aștepta. Asculta. O vrabie de pe grilajul din față ciripi Septimus, Septimus, de patru-cinci ori, apoi, scoțîndu-și notele, continuă să cînte cu glas proaspăt și ascuțit, cu vorbe grecești, spunînd că nu există crimă și, unindu-și glasul cu glasul altei vrăbii, cîntară cu stăruitoare și ascuțite glasuri, cu vorbe grecești, vestind, de la copacii din pajiștea vieții pînă dincolo de rîul pe unde pășesc morții, că nu există moarte.

Iată mîna lui ; iată morții. Lucruri albe se adunau în spatele grilajului din fața lui. Dar nu

îndrăznea să privească. Dincolo de grilaj era Evans!

„Ce spui tu?“ întrebă brusc Rezia, aşezîndu-se alături de el.

Iarăşi l-a întrerupt. Îl tot întrerupea.

Departe de lume — trebuie să se ducă departe de lume, spuse el (ridicîndu-se brusc), tocmai acolo departe, unde erau nişte scaune sub un copac şi lunga pantă a parcului se lăsa ca o întindere de substanţă verde, cu un baldachin de fum albastru şi roz deasupra ei, sus, şi un meterez neregulat de case îndepărtate, pierdute în fum, iar traficul fremăta împrejur şi la dreapta animale brun-cenuşii îşi scoteau grumajii prelungi peste gardul grădinii zoologice, lătrînd, mugind. S-au aşezat acolo, sub un copac.

„Uite“, îl imploră ea, arătîndu-i o mică ceată de băieţi care duceau butuci de crichet, şi unul îşi tîrşîia picioarele, făcea o piruetă pe călcîi şi îşi tîrşîia picioarele, ca şi cînd ar fi făcut pe clovnul într-un music-hall.

„Uite“, îl imploră ea, pentru că doctorul Holmes îi spusese să-l facă să ia în seamă lucruri reale, să meargă la music-hall, să joace crichet — acesta era exact sportul, spunea doctorul Holmes, un sport agreabil în aer liber, exact sportul potrivit pentru soţul ei.

„Uite“, repetă ea.

Uite îl îmbia nevăzutul, glasul care comunica acuma cu el, cu el care era omul cel mai mare din toată omenirea, Septimus, de curînd trecut din viaţă în moarte, Domnul care venise să reînnoiască pactul, care se întindea ca o cuvertură,

ca o pătură de zăpadă bătută numai de soare, în eternitate neirosit, suferind în eternitate, ţapul ispăşitor, veşnicul mucenic, dar nu doreşte asta, gemu el, îndepărtînd de la sine cu o mişcare a mîinii suferinţa aceasta eternă, această eternă singurătate.

„Uite", repetă ea, pentru că trebuia oprit să vorbească singur cînd nu era acasă.

„O, priveşte", îl imploră ea. Dar la ce să fi privit ? Cîteva oi. Atîta tot.

Drumul pînă la staţia de metrou Regent Park — puteau să-i arate drumul pînă la staţia de metrou Regent Park — dorea să ştie Maisie Johnson. Nu sosise din Edinburgh decît de două zile.

„Nu pe aici — pe acolo !" exclamă Rezia, făcîndu-i semn cu mîna s-o ia în altă direcţie, ca să nu-l poată vedea pe Septimus.

Par ciudaţi amîndoi, se gîndi Maisie Johnson. Totul părea foarte ciudat. Întîia oară la Londra, venită să ocupe un post la unchiul ei, în Leadenhall Street, iar acum, mergînd prin Regent Park dimineaţa, această pereche de pe banca din parc o speriase de-a binelea ; femeia aceea tînără care părea o străină, bărbatul care arăta ciudat ; şi astfel, chiar cînd va fi foarte bătrînă o să-şi mai aducă încă aminte şi o să mai facă să zornăie iarăşi printre amintirile ei cum trecuse prin Regent Park într-o frumoasă dimineaţă de vară cu cincizeci de ani în urmă. Acum avea doar nouăsprezece şi pînă la urmă izbutise să facă ce voise, să vină la Londra ; şi acum ce ciudat era, perechea aceasta căreia îi ceruse s-o îndrumeze, şi fata a tresărit şi şi-a întins brusc mîna, iar

bărbatul — părea îngrozitor de ciudat ; poate se certau, poate se despărţeau pentru totdeauna ; ceva se întîmplase, ştia ea bine ; şi acum toată lumea asta (se întorsese pe aleea principală), bazinele de piatră, florile de soi, bătrînii şi bătrînele, majoritatea invalizi în scaune rulante — totul părea, după Edinburgh, atît de ciudat. Şi Maisie Johnson, cînd ajunse în această tovărăşie cu paşi uşori, cu priviri vagi, sărutată de briză — veveriţe care se căţărau şi se pieptănau, stoluri de vrăbii în căutarea firimiturilor, cîini făcîndu-şi de lucru cu grilajul, sau ocupaţi unul cu altul. În timp ce aerul lin şi călduţ aluneca peste ei şi dădea privirii fixe şi fără surpriză cu care primeau viaţa ceva năstruşnic şi îmblînzit — Maisie Johnson simţi fără putinţă de îndoială că trebuie să strige O ! (pentru că tînărul acela de pe bancă o speriase de-a binelea. Ceva se întîmplase, ştia ea bine.)

Ce groaznic ! Ce groaznic ! ar fi vrut să strige (se despărţise de ai săi ; ei o preveniseră ce are să se-ntîmple.).

De ce nu rămăsese acasă ? izbucni ea în plîns, răsucind una din măciuliile grilajului de fier.

Fata asta, se gîndi doamna Dempster (care aduna coji de pîine pentru veveriţe şi adesea îşi lua prînzul în Regent Park) habar n-are încă de nimic ; şi i se păru că într-adevăr e mai bine să fii niţel dîrz, niţel nepăsător, niţel cumpătat în nădejdi. Percy bea. Oricum, mai bine să ai un fiu, se gîndi doamna Dempster. Avusese de pătimit şi nu se putea opri să nu zîmbească văzînd o fată ca asta. O să te măriţi, eşti destul de dră-

guţă ca să te măriţi, se gîndi doamna Dempster. Mărită-te, se gîndi ea, şi-ai să vezi tu atunci : O, bucătăresele, şi aşa mai departe. Fiecare bărbat are apucăturile lui. Totuşi să-mi fi ales chiar asta, dacă aş fi ştiut, se întrebă doamna Dempster şi nu-şi putu înfrîna dorinţa de a-i şopti o vorbă lui Maisie Johnson ; să simtă pe punga boţită a obrazului ei bătrîn şi uzat sărutarea milei. Căci avusese o viaţă grea, se gîndi doamna Dempster. Ce îi jertfise ? Trandafirii obrajilor ; talia ; picioarele, şi ele. (Îşi trase sub rochie butucii noduroşi.)

Trandafiri, se gîndi ea sardonic. Prostii, draga mea. Pentru că la urma urmelor mai cu mîncatul, mai cu băutul, mai cu împerecheatul, zile bune, zile rele, viaţa nu fusese simplă chestiune de trandafiri şi, ceea ce era mai important, ascultă-mă pe mine, Carrie Dempster n-ar fi vrut să-şi schimbe soarta cu a nici unei femei din Kentish Town ! Dar, imploră ea, milă. Milă, pentru trandafirii pierduţi. Stînd lîngă răzoarele de zambile, cerea milă de la Maisie Johnson.

Ah, avionul ăsta ! Nu dorise doamna Dempster toată viaţa să vadă ţinuturi străine ? Avea un nepot misionar. Avionul se înălţa şi se avînta. La Margate avea obiceiul să iasă pe mare, nu chiar atît cît să nu se mai vadă ţărmul, dar o scoteau din fire femeile care se tem de apă. Avionul făcu o curbă şi se lăsă în jos. Doamna Dempster simţi un gol în stomac. Din nou în sus. Are la bord un flăcău de nădejde, parie doamna Dempster, şi avionul se ducea departe, tot mai departe, micşorîndu-se iute, avionul se avînta de-

parte, tot mai departe, planînd peste Greenwich şi peste toate turlele lui ; peste mica insulă de biserici cenuşii, St. Paul şi celelalte, pînă cînd, de o parte şi de alta a Londrei, începură să se desfăşoare cîmpuri, şi păduri cafenii unde sturzi întreprinzători, ţopăind cu curaj, aruncînd priviri iuţi, înhăţau melcul şi îl izbeau de o piatră, o dată, de două ori, de trei ori.

Avionul se avînta departe, tot mai departe, pînă nu mai rămase decît o scînteie sclipitoare ; o aspiraţie ; o condensare ; un simbol (aşa i se părea domnului Bentley, care îşi nivela cu vigoare fîşia de teren la Greenwich) al sufletului omenesc ; al dîrzeniei lui se gîndi domnul Bentley, dînd ocol cedrului ca să iasă din trupul său, deasupra casei sale, cu ajutorul gîndirii, Einstein, speculaţie, matematică, teoria lui Mendel — avionul se avînta departe.

Apoi, pe cînd un bărbat greu de definit, cu înfăţişare ponosită, ducînd o valiză de piele, da să se oprească pe scările catedralei St. Paul, şi ezita, căci înăuntru ce balsam era, ce primire măreaţă, cîte morminte peste care fîlfîie drapele, dovezi de biruinţă nu asupra unor oşti, ci asupra, se gîndi el, acestui spirit blestemat al căutării adevărului care mă lasă pe mine acuma fără situaţie, şi mai mult decît atît, catedrala oferă tovărăşie (se gîndi el), te invită să fii membrul unei societăţi ; fac parte din ea oameni mari ; au murit pentru ea martiri ; de ce să nu intru, se gîndi el, să-mi pun valiza de piele doldora de manifeste înaintea unui altar, a unei cruci, simbolul unui lucru care se înălţase dea-

supra oricărei căutări și ciocniri de cuvinte și devenise cu totul spirit, fără trup, fantomatic — de ce să nu intru ? se gîndi el și în timp ce șovăia, avionul zbură peste Ludgate Circus.

Era ciudat ; era liniște. Nici un sunet nu putea fi auzit deasupra traficului. Părea că nu-l conduce nimeni ; că se deplasează din propria lui voință independentă. Și acuma, în timp ce, curbîndu-și în sus traiectoria, urca tot mai sus, drept în sus, ca ceva care urcă în extaz, în deplină bucurie, din spate slobozea meandre de fum alb, scriind un T, un O, un F.

„La ce se uită lumea" întrebă Clarissa Dalloway pe fata care-i deschidea ușa.

Holul casei era răcoros ca o criptă. Doamna Dalloway își ridică mîna la ochi și, în timp ce fata închidea ușa și se auzea foșnetul fustei lui Lucy, se simți ca o călugăriță care s-a întors din lume și se simte înfășurată în vălurile familiare și în ecoul rugăciunilor dintotdeauna. La bucătărie fluiera bucătăreasa. Auzi țăcănitul mașinii de scris. Asta era viața ei, și, aplecîndu-se asupra mesei din hol, se înclină sub influența aceasta, se simți plină de har și purificată, spunîndu-și, în timp ce lua carnetul pe care era scris mesajul telefonic, că astfel de clipe sînt ca niște muguri pe arborele vieții, sînt flori de întuneric, se gîndi ea (ca și cînd un trandafir frumos și-ar fi deschis floarea doar privirilor ei) ; nu credea în Dumnezeu, nici măcar din cînd în cînd ; dar cu atît mai mult, se gîndi ea, luînd în mînă carnetul, trebuie să plătim în viața zilnică servitorilor, da, cîinilor și canarilor, mai ales lui Richard

soțul ei, care era temelia — pentru sunetele vesele, pentru luminile verzi, pentru bucătăreasă, chiar dacă fluieră, căci doamna Walker era irlandeză și fluiera cît era ziua de lungă — trebuie să plătim dînd din acest tainic depozit de clipe fermecătoare, se gîndi ea ridicînd carnetul, în vreme ce Lucy, lîngă ea, încerca să-i explice cum stau lucrurile.

„Domnul Dalloway, coniță..."

Clarissa citi pe carnetul de telefon : „Lady Bruton ar dori să știe dacă domnul Dalloway va lua astăzi masa cu ea."

„Domnul Dalloway, coniță, mi-a spus să vă spun că nu ia masa acasă."

„O !", spuse Clarissa, iar Lucy îi împărtăși, cum și voise, dezamăgirea (dar nu și mușcătura de durere) ; simți concordia dintre ele ; simți îndemnul ; se gîndi cum iubesc boierii ; își auri viitorul cu seninătate ; și, luînd umbrela doamnei Dalloway, o duse ca pe o armă sacră pe care o zeiță, după ce și-a făcut cum trebuie datoria pe cîmpul de luptă, o lasă din mîini, și o așeză în suportul de umbrele.

„Nu te mai teme", spuse Clarissa. Nu te mai teme de arșița soarelui ; pentru că șocul de a afla că lady Bruton îl invită pe Richard la prînz fără ea făcu să se înfioare clipa în care se găsea, așa cum o plantă dintr-o albie de rîu simte șocul trecerii unei vîsle și se înfioară ; așa se cutremură, așa se înfioră.

Millicent Bruton, ale cărei prînzuri treceau drept extraordinar de amuzante, nu o invitase. Nici o gelozie vulgară nu putea să stea între ea

și Richard. Nu, se temea de timpul însuși, și citea pe fața lui lady Bruton, ca și cînd ar fi fost un cadran tăiat într-o impasibilă piatră, împuținarea vieții ; cum an de an se mai decupa ceva din partea ei ; ce puțin capabil era crîmpeiul rămas să se mai lărgească, să mai absoarbă, ca în anii cei tineri, culorile, sarea, nuanțele existenței, astfel că umplea încăperea în care intra, și simțea adesea, țopăind o clipă pe pragul salonului ei, o delicioasă încordare, cum încearcă probabil un scufundător înainte de a plonja, cînd la picioarele lui marea se întunecă și se luminează, iar valurile, care par gata să se spargă, se mulțumesc să-și despice lin suprafața, rostogolesc și ascund și, în clipa cînd trec, incrustează algele cu perle.

Așeză blocul pe masa din hol. Începu să urce încet treptele, cu mîna pe balustradă, ca și cînd ar fi venit de la o serată unde o prietenă, apoi alta i-ar fi scăpărat o clipă prin față chipul, glasul ; ca și cînd, închizînd ușa după ea, ar fi ieșit și ar fi stat așa, singură, o figură solitară detașîndu-se pe fondul groaznic al nopții sau, mai exact, pe al intensei priviri a acestei dimineți obișnuite de iunie ; catifelată pentru unii de lumina vie a petalelor de trandafir, știa ea și simțea asta în clipa cînd se opri lîngă fereastra deschisă a scării prin care pătrundea zgomot de storuri trase, lătrături de cîini, prin care, se gîndi ea, simțindu-se brusc zbîrlită, bătrînă, cu pieptul plat, pătrundeau foșnetul, adierea, înflorirea zilei, afară, departe de fereastră, departe de trupul și de creierul ei, înfrînte acum, de vreme ce lady

Bruton, ale cărei prînzuri treceau drept extraordinar de amuzante, nu o invitase.

Ca o călugăriță care se întoarce în chilia ei sau ca un copil care explorează un turn, urcă scările, se opri la fereastră, se duse în baie. Linoleumul verde și un robinet care picura. Golul din inima vieții ; o mansardă. Femeile trebuie să-și scoată scumpele lor veșminte. La amiază trebuie să se dezbrace. Își puse acele în perniță și își așeză pe pat pălăria, galbenă, cu pene. Cearșaful era imaculat, o lată fîșie albă de la o margine de pat la cealaltă. Îngust, tot mai îngust are să fie patul ei. Lumînarea era pe jumătate arsă, fusese cufundată în lectura *Memoriilor* baronului Marbot. Citise noaptea pînă tîrziu despre retragerea de la Moscova. Pentru că ședințele parlamentului durau atît de mult, încît, după boala ei, Richard ținea foarte mult ca ea să doarmă nederanjată. De altfel ea chiar prefera să citească despre retragerea de la Moscova. El știa asta. Astfel că odaia ei era o mansardă ; patul, îngust ; și cum sta acolo citind, pentru că nu putea dormi, nu putea să se dezbare de o virginitate păstrată în ciuda unei nașteri și în care rămînea strîns înfășurată ca într-un cearșaf. Fusese atrăgătoare ca fată, dar a venit brusc un moment — bunăoară pe malul rîului, la poala pădurilor de la Clieveden — cînd, datorită cine știe cărei crispări a acestei reci predispoziții, îl dezamăgise. Și apoi la Constantinopol, și iarăși, și iarăși. Își dădea bine seama ce-i lipsește. Nu frumusețea ; nu inteligența. Ceva din adînc care iradiază ; ceva cald care face ca suprafețele să

se dizolve şi care pune un fior în răceala apropierii dintre bărbat şi femeie, sau dintre femei între ele. *Asta* putea într-adevăr să perceapă, vag. Era ceva care îi displăcea, faţă de care avea un scrupul cules Dumnezeu ştie de unde sau, cum simţea ea, trimis de natură (care este întotdeauna înţeleaptă) ; totuşi uneori nu se putea împiedica să nu cedeze farmecului unei femei, nu al unei fete, al unei femei care îi făcea, cum i se întîmpla adesea, confidenţa vreunei încurcături, a unei rătăciri. Şi, să se fi datorat compasiunii, sau frumuseţii lor, sau faptului că era mai bătrînă, sau vreunei împrejurări întîmplătoare — cum ar fi un vag parfum, sau o vioară în camera vecină (atît de ciudată e puterea sunetelor în anume clipe), simţea atunci ceea ce fără îndoială simt bărbaţii. Doar pentru o clipă ; dar era de ajuns. Era o revelaţie subită, o tentă uşoară ca o îmbujorare pe care încerci să o stăpîneşti şi apoi, cînd simţi că se întinde, te supui expansiunii ei, te precipiţi pînă la extrema limită şi acolo te înfiori şi simţi că lumea vine mai aproape de tine, umflată de o anume semnificaţie uluitoare, de o anume tensiune extatică care, spărgîndu-i suprafaţa, ţîşneşte şi ţi se revarsă nespus de mîngîietor peste fisuri şi peste răni ! Atunci, o clipă, văzuse o iluminare ; un joc aprins într-o floare ; un sens lăuntric aproape formulat. Dar contactul slăbi ; duritatea se topi. Trecuse — clipa. Cu astfel de clipe (ca şi cu cele în prezenţa femeilor) contrastau (îşi aşeza pălăria pe pat) patul şi baronul Marbot şi lumînarea pe jumătate arsă. Sta întinsă în pat, trează, şi podeaua scîrţîia ;

casa luminată se întuneca brusc şi, dacă îşi înălţa capul, putea tocmai bine să audă ţăcănitul mînerului lăsat să se închidă cît mai încet cu putinţă de Richard, care se furişa pe scări în ciorapi şi apoi, aproape întotdeauna, scăpa sticla cu apă caldă şi blestema ! Iar ea, cum mai rîdea !

Dar chestiunea aceasta a dragostei (se gîndi ea, scoţîndu-şi mantoul), dragostea aceasta pentru femei. Bunăoară Sally Seton ; legătura ei de demult cu Sally Seton. La urma urmei nu fusese asta dragoste ?

Stătea pe podea — asta era prima ei amintire despre Sally — stătea pe podea, cuprinzîndu-şi genunchii cu braţele, şi fuma o ţigară. Unde să fi fost ? La familia Mannings ? La familia Kinloch-Jones ? De bună seamă undeva într-o societate (unde, nu putea fi sigură), pentru că îşi rememora perfect întrebarea pe care o pusese bărbatului de lîngă ea, „Cine-i *asta ?*" şi el îi spusese şi adăugase că părinţii Salliei nu se înţelegeau (cum o şocase lucrul acesta — că părinţii cuiva pot să se certe !). Totuşi toată seara aceea n-a fost în stare să-şi ia ochii de la Sally. Era de o mare frumuseţe, de felul celor pe care le admira ea cel mai mult — oacheşă, cu ochii mari şi avînd calitatea aceea anume pe care, pentru că ea n-o avea, o invidia întotdeauna — un fel de abandon, parcă ştia că-i şade bine orice vorbă, orice gest ; o calitate mai răspîndită printre străine decît printre englezoaice. Sally susţinea că în vinele ei curge şi sînge francez, un strămoş al ei fusese în anturajul Mariei Antoinette, fusese decapitat, rămăsese după el un

inel cu rubin. De bună seamă era în vara aceea cînd Sally sosise la Bourton, să locuiască acolo, apărînd cu totul pe neaşteptate fără un ban în pungă, într-o seară după cină, şi scoţînd-o în aşa măsură dintr-ale ei pe biata mătuşă Helena încît n-a mai iertat-o niciodată. Acasă, ai ei se certaseră groaznic. Nu avea literalmente nici un ban în noaptea aceea cînd sosise la ei — amanetase o broşă ca să-şi plătească drumul. Fugise într-un acces de exasperare. Stăteau treze pînă la indiferent ce oră din noapte şi vorbeau. Sally o făcuse pentru întîia oară să simtă ce adăpostită era viaţa de la Bourton. Nu ştia nimic despre viaţa sexuală — nimic despre problemele sociale. Văzuse o dată un bătrîn care căzuse mort pe un cîmp — văzuse vaci imediat după ce-şi fătaseră viţeii. Dar mătuşa Helena nu agrea nici un fel de discuţie (cînd Sally i-a dat un William Morris, a trebuit îmbrăcat în hîrtie cafenie). Stăteau acolo, ceasuri în şir, stînd de vorbă în camera ei de culcare de sub acoperiş, stînd de vorbă despre viaţă, hotărînd cum aveau ele să schimbe faţa lumii. Aveau de gînd să pună bazele unei asociaţii destinată să desfiinţeze proprietatea privată şi chiar redactaseră o scrisoare, fără s-o trimită însă. Ideile erau ale Salliei, fireşte — dar curînd şi ea ajunsese la fel de înfierbîntată — citea Platon în pat înainte de micul dejun ; citea pe Morris ; citea Shelley ore în şir.

Puterea Salliei era uimitoare, harul ei, personalitatea ei. Ce făcea cu florile de pildă. La Bourton aveau totdeauna masa acoperită de la un cap la altul cu mici vaze de flori foarte

sobre. Sally ieşea în grădină, culegea nalbe, dalii — tot felul de flori pe care nimeni nu le văzuse vreodată înmănuncheate — le tăia capetele şi le punea în cupe, să plutească pe apă. Efectul era extraordinar — cînd veneai la cină, în amurg (bine înţeles mătuşa Helena considera că a trata florile în chipul acesta era un lucru pervers.). Apoi îşi uita buretele de baie şi alerga goală pe coridor. Camerista aceea, bătrînă şi posacă, Ellen Atkins, umbla de colo-colo bodogănind — „Închipuieşte-ţi că unul dintre domni ar fi văzut-o !" Şoca într-adevăr lumea. Era o zăpăcită, spunea papa.

Ciudată era, privind acuma în urmă, puritatea, integritatea sentimentului ei pentru Sally. Nu semăna cu ce simţi pentru un bărbat. Era ceva cu totul dezinteresat şi pe lîngă asta avea o calitate care nu poate exista decît între femei, între femei atunci devenite adulte. O afecţiune protectoare, din partea ei ; izvora din sentimentul că erau coalizate, presentimentul a ceva care era destinat să le despartă (vorbeau întotdeauna între ele de căsătorie ca de o catastrofă), ceea ce ducea la cavalerismul acela, sentimentul acela protector mult mai mult din partea ei decît din a Salliei. Pentru că Sally era pe atunci cu desăvîrşire nesăbuită ; făcea, din bravadă, lucrurile cele mai stupide ; mergea cu bicicleta în jurul parapetului, pe terasă ; fuma. Absurdă — era tare absurdă. Dar farmecul ei era copleşitor, cel puţin pentru ea, încît îşi mai amintea şi azi cum stătea în dormitorul ei de sub acoperiş, ţinînd strîns în mînă cana cu apă caldă şi spu-

nînd tare : „E aici, în casa asta... E aici, în casa asta !"

Nu, acum vorbele acestea nu mai aveau pentru ea absolut nici un sens. Nu mai putea percepe nici un ecou al emoţiei de odinioară. Dar îşi putea aminti cum se răcea toată, surexcitată, şi cum se pieptăna într-un fel de extaz (vechiul ei sentiment începea acuma să revină, în timp ce îşi scotea acele din păr, le punea pe masa de toaletă, începea să se pieptene), cum se roteau ciorile, sus, jos, în lumina roză a serii, şi cum se îmbrăca, şi cum cobora scările şi cum simţea, traversînd holul „de-ar fi să mor acum, acum, acum aş fi mai fericită decît oricînd". Asta era ce simţea — ce simţea Othello, şi simţea lucrul acesta tot atît de puternic — era convinsă — cît, după Shakespeare, îl simţea Othello, doar pentru că se ducea la masă, într-o rochie albă, s-o găsească acolo pe Sally Seton !

Era îmbrăcată în ceva roz, străveziu — era oare cu putinţă ? Oricum *părea* să fie, toată, o lumină uşoară şi vie, ca o pasăre sau ca o bulă de aer care ar fi intrat în casă, plutind, care s-ar fi agăţat o clipă într-un mărăcine. Dar nimic nu e mai ciudat cînd eşti îndrăgostit (şi ce putea fi altceva decît dragoste ?) decît completa indiferenţă a celorlalţi. Mătuşa Helena, cum se termina masa, pleca afară ; papa citea ziarul. Trebuie să fi fost pe acolo şi Peter Walsh, şi bătrîna domnişoară Cummings ; Joseph Breitkopf era de bună seamă, pentru că venea în fiecare vară, bietul bătrîn, şi rămînea săptămîni în şir, sub pretextul că o învaţă pe ea să citească

germana, de fapt însă, acompaniindu-se la pian, cînta din Brahms fără să aibă voce de loc.

Toate acestea nu erau decît un fundal pentru Sally. Stătea lîngă cămin și cu glasul acela frumos care făcea ca toate cuvintele ei să sune ca niște mîngîieri, stătea de vorbă cu papa, care începuse să fie atras fără voia lui (n-a putut însă niciodată să-i ierte că i-a împrumutat o carte și a găsit-o pe terasă, udă), cînd a spus deodată „Ce rușine să stăm închiși în casă!" și au ieșit cu toții pe terasă și-au început să se plimbe încoace și încolo. Peter Walsh și Joseph Breitkopf au continuat să discute despre Wagner. Ea și Sally au rămas puțin în urma lor. A urmat apoi clipa cea mai încîntătoare din viața ei, cînd au trecut pe lîngă o urnă de piatră în care erau flori. Sally s-a oprit; a rupt o floare; a sărutat-o pe buze. Putea să se întoarcă lumea întreagă cu susul în jos! Ceilalți dispărură; era numai ea și cu Sally. Și simți că i se făcuse un dar, împachetat, și i se spusese să-l păstreze, nu să se uite ce e înăuntru — un diamant, ceva infinit prețios, împachetat, ceva pe care, cum se plimbau (încolo și încoace, încolo și încoace), l-a desfăcut, sau poate a cărui raze au străbătut în afară, revelația, sentimentul sacru! — cînd bătrînul Joseph și Peter se opriră în fața lor:

„Cu ochii la stele?" spuse Peter.

Era ca și cum te-ai fi izbit în beznă de un perete de granit! Era cutremurător; era groaznic!

Nu pentru ea. Simți numai cum Sally era deja brutalizată, maltratată; simți ostilitatea lui;

gelozia lui ; hotărîrea lui de a da buzna în intimitatea lor. Văzu toate acestea cum vezi un peisaj în sclipirea unui fulger — şi pe Sally (niciodată n-a admirat-o mai mult !) eschivîndu-se elegant, neînfrîntă. A rîs. L-a pus pe bătrînul Joseph să-i spună numele stelelor, ceea ce lui îi plăcea să facă cu toată seriozitatea. Stătea şi asculta. Auzi numele stelelor.

„O, ce groaznic lucru" îşi spuse, ca şi cînd ar fi ştiut dintotdeauna că ceva avea să întrerupă, să facă amară clipa ei de fericire.

Totuşi, în fond, ce mult a ajuns să-i datoreze mai tîrziu, lui. De cîte ori se gîndea la el, se gîndea, cine ştie de ce, la certurile lor — pentru că voia atît de mult ca el să aibă despre ea o părere bună, probabil. Îi datora cuvintele : „sentimental", „civilizat" ; nu era zi să nu-i răsară vorbele astea în cale, parcă Peter ar fi ţinut-o în paza lui. O carte era sentimentală ; o atitudine faţă de viaţă, sentimentală. „Sentimental" poate avea ea să gîndească despre trecut. Ce-are să creadă el oare, se întrebă ea, cînd se va întoarce ?

Că îmbătrînise ? Are să-i spună asta, sau doar îl va vedea, cînd se va întoarce, gîndind asta, că ea îmbătrînise ? Aşa şi era. De cînd fusese bolnavă, părul îi era aproape alb.

Punîndu-şi broşa pe masă, avu un spasm subit, ca şi cînd, în timpul reveriei sale, gheare de gheaţă ar fi găsit prilejul să se înfigă în ea. Nu era încă bătrînă. Abia intrase în al cincizeci şi doilea an al ei. Lungi şiruri de luni mai rămîneau încă, intacte. Iunie, iulie, august ! Fiecare

rămînea încă aproape întreagă și, parcă să prindă din cădere picătura, Clarissa (trecînd spre masa ei de toaletă) se cufundă în adîncul inimii acelei clipe, o străpunse, fixînd-o, acolo — clipa acestei dimineți de iunie asupra căreia apăsau toate celelalte dimineți, privind oglinda, masa de toaletă și toate sticlele cu ochi proaspeți, adunîndu-și întreaga ființă într-un punct unic (în timp ce se privea în oglindă), văzînd delicata față roză a acestei femei care urma chiar diseară să dea o serată ; fața Clarissei Dalloway ; a ei însăși.

De cîte milioane de ori își văzuse chipul și întotdeauna cu aceeași imperceptibilă crispare ! Își umfla buzele ori de cîte ori se privea în oglindă. Făcea așa ca să dea chipului ei sensul lui adevărat. Asta era ființa ei în ceea ce avea specific — numai al ei ; ascuțită ; ca un vîrf de săgeată ; precisă. Asta era ființa ei cînd vreun efort, un apel adresat ei să fie ea însăși, strîngea părțile la un loc, doar ea știa cît de diferite una de alta, cît de incompatibile și sintetizate așa doar pentru cei dinafara ei într-un centru unic, un diamant, o femeie care stătea în salonul ei și constituia un punct de convergență, o iradiație, de bună seamă asupra unor vieți mohorîte, un adăpost la care să vină cei singuri, poate ; ajutase tineri care îi erau recunoscători ; încercase să fie aceeași mereu, fără să arate niciodată vreun semn al tuturor celorlalte părți ale ei — greșeli, gelozii, vanități, bănuieli, ca de pildă aceea de a nu fi fost invitată la masă de lady Bruton ; ceea ce, se gîndea ea (pieptănîndu-și în

sfîrşit părul), este cu totul meschin ! Bine, acuma unde îi erau hainele ?

Hainele ei de seară atîrnau în dulap. Clarissa, înfundîndu-şi mîna în adîncimea moale, scoase cu un gest uşor rochia verde şi o duse în dreptul ferestrei. Era sfîşiată. Cineva îi călcase pe marginea de jos. Simţise că se rupe, la serata de la ambasadă, sus, între cute. Pe lumină artificială verdele sclipea, dar îşi pierduse culoarea acum, în soare. Are s-o coasă ea. Servitoarele ei aveau prea multe de făcut. Avea s-o poarte la noapte. Avea să-şi ia mosoarele de mătase, foarfecele şi — încă ce ? — a, degetarul, fireşte, jos în salon, petru că trebuia şi să scrie şi să vadă dacă în general treburile mergeau cît de cît bine.

Ciudat, se gîndi, oprindu-se pe palier, şi concentrîndu-se în forma aceea de diamant, acea persoană unică, ciudat cum o stăpînă ştie exact fiecare accent, fiecare timbru al casei sale ! Sunete vagi urcau în spirale golul scărilor ; foşnetul unui pămătuf ; lovituri uşoare ; ciocănituri ; o creştere a zgomotului cînd se deschidea uşa din faţă ; o voce repetînd o poruncă la subsol ; clinchetul de argint pe o tavă ; argintărie lustruită pentru serată. Totul era pentru serată.

(Şi Lucy, intrînd în salon cu tava în braţe, aşeză sfeşnicele enorme pe poliţa căminului, coşul de argint în mijloc, întoarse către ceas delfinul de cristal. Vor veni ; vor sta şi vor conversa cu tonurile de eleganţă afectată pe care ea ştia să le imite, doamne şi domni. Dintre toţi, stăpîna ei era cea mai fermecătoare — stăpînă a argintului, a pînzelor de in, a porţelanului ;

într-adevăr, soarele, argintul, ușile scoase din balamale, oamenii lui Rumpelmayer îi dădeau, în timp ce așeza coup-papier-ul pe masa încrustată, sentimentul unui lucru împlinit. Ia priviți! Ia priviți! spunea ea, vorbind prietenilor ei de demult, de la brutăria unde începuse să servească, la Caterham, și privind pe furiș în oglindă. Tocmai o imita pe lady Angela însoțind-o pe prințesa Mary, cînd intră doamna Dalloway.)

„O, Lucy, dar argintăria arată cît se poate de bine!"

„Și spune-mi", întrebă ea, îndreptînd la loc delfinul de cristal, „spune-mi dacă ți-a plăcut astă-noapte piesa, jocul?"

„O, a trebuit să plec înainte să se fi isprăvit!" spuse ea. „Trebuia să mă întorc acasă la zece! Așadar nu știu ce s-a petrecut". „Asta seamănă rău de tot a ghinion" spuse doamna Dalloway (pentru că servitorii ei puteau întîrzia dacă îi cereau voie). „Vai, ce păcat!", spuse ea luînd din mijlocul canapelei vechea pernă ponosită; și punîndu-i-o lui Lucy în brațe exclamă, împingînd-o ușor:

„Ia-o de-aici! Dă-i-o doamnei Walker, cu complimente din partea mea. Ia-o de-aici!" strigă ea.

Și Lucy se opri în ușa salonului, cu perna în brațe, și spuse, foarte sfios, înroșindu-se puțintel. N-ar putea-o ajuta să coase rochia?

„Bine, îi spuse doama Dalloway, dar ai și așa destule pe cap, asta îți mai lipsește".

„Totuşi îţi mulţumesc, Lucy, îţi mulţumesc", spuse doamna Dalloway, şi mulţumesc, mulţumesc, continuă ea să spună (aşezîndu-se pe canapea, cu rochia pe genunchi, foarfecele, mosoarele), mulţumesc, mulţumesc, continuă ea să spună din recunoştinţă pentru servitorii ei în general, pentru că o ajutau să fie aşa, să fie cum dorea să fie, blîndă, generoasă. Servitorii ei o iubeau. Şi acuma rochia asta — unde era ruptura ? Şi de pus aţă în ac. Era o rochie favorită, una pe care o avea de la Sally Parker, aproape ultima rochie pe care şi-o mai făcuse Sally, vai, căci Sally trăia acum retrasă, la Ealing, şi dacă vreodată o să am o clipă liberă, se gîndi Clarissa (dar clipa aceasta liberă n-o va avea niciodată), o să mă duc s-o văd la Ealing. Pentru că Sally era o personalitate, se gîndi Clarissa, o adevărată artistă. Avea ce-i drept unele mici idei bizare ; totuşi rochiile ei nu erau niciodată extravagante. Puteai să le porţi la Hatfield ; la Buckingham Palace. Şi ea le purtase la Hatfield ; la Buckingham Palace.

Pacea coborî asupra ei, calmul, împăcarea, în timp ce acul, trăgînd regulat mătasea pînă la domoala ei oprire, strîngea cutele verzi una de alta şi le unea, foarte lin, cu talia rochiei. Aşa într-o zi de vară valurile se adună, se înalţă, cumpănindu-se, şi cad ; se adună şi cad ; şi universul întreg pare să spună, să spună mereu, „asta e tot" mereu mai apăsat, iar inima din trupul care stă întins la soare pe ţărm spune şi ea. Asta e tot. Nu te mai teme, spune inima. Nu te mai teme, spune inima, încredinţîndu-şi

povara vreunei mări care suspină obștesc pentru toate tristețile ; și reia, începe, adună, lasă să cadă. Și trupul singur ascultă albina care trece ; valul care se sparge ; cîinele care latră, latră undeva departe, latră.

„Dumnezeule, soneria de la intrare !" exclamă Clarissa, oprindu-și acul. În picioare, asculta.

„Doamna Dalloway are să mă primească", spunea omul vîrstnic din hol. „O, desigur, *pe mine* are să mă primească" repetă el, dînd pe Lucy deoparte cu multă gentilețe și luînd-o pe scări în sus nespus de repede. „Da, da, da", murmură urcînd în fugă scările. „Are să mă primească. După cinci ani în India, Clarissa are să mă primească."

„Cine poate — ce poate", se întrebă doamna Dalloway (gîndindu-se că era o gravă impolitețe să fii întrerupt la ora unsprezece dimineața în ziua cînd urmează să dai o serată), auzind pași pe scări. Auzi o mînă pe ușă. Făcu gestul să-și ascundă rochia, ca o fecioară apărîndu-și castitatea, respectîndu-și intimitatea. Mînerul de bronz se întoarse. Ușa se deschise, și intră — o fracțiune de secundă nu putu să-și aducă aminte cum îl cheamă ! atît de surprinsă era să-l vadă, atît de bucuroasă, atît de intimidată, atît de uluită să-l vadă pe Peter Walsh venind la ea pe neașteptate dimineața ! (Nu-i citise scrisoarea.)

„Ce mai faci ?" spuse Peter Walsh, de-a dreptul tremurînd ; îi luă amîndouă mîinile într-ale lui ; îi sărută amîndouă mîinile. A îmbătrînit, se gîndi el, așezîndu-se. N-o să-i spun

nimic în privința asta, într-adevăr a îmbătrînit. Mă privește, se gîndi el, cuprins de o subită stînjeneală, deși îi sărutase mîinile. Băgîndu-și mîna în buzunar, scoase un briceag mare și îi deschise pe jumătate lama.

Exact același, se gîndi Clarissa ; aceeași privire bizară ; același costum cadrilat ; îi e puțin alterat chipul, puțin mai slab, mai uscat, poate, dar arată grozav de bine, și e exact același.

„Ce bucurie mare să te văd din nou ! exclamă ea. El își scosese briceagul. Numai el poate fi așa, se gîndi ea.

Sosise în oraș abia noaptea trecută, îi spuse el ; va trebui să plece curînd în provincie ; și cum merg lucrurile, toate, ce face fiecare — Richard ? Elisabeth ?

„Și astea ce sînt ?" spuse el, înclinîndu-și briceagul către rochia ei cea verde.

E foare bine îmbrăcat, se gîndi Clarissa ; totuși *mie* îmi găsește mereu cusururi.

Își cîrpește rochia ; își cîrpește rochia ca de obicei, se gîndi el ; a stat așezată aici tot timpul cît am fost în India ; cîrpindu-și rochia ; amuzîndu-se ; mergînd la serate ; făcînd curse dus-întors la parlament și așa mai departe, se gîndi el, din ce în ce mai iritat, din ce în ce mai agitat, pentru unele femei nimic nu e mai rău pe lume decît căsnicia ; și politica ; și să aibă un soț conservator, de felul admirabilului Richard. Așa e, așa e, se gîndi el, închizîndu-și brusc briceagul, cu un pocnet.

„Richard are o situație foarte bună. Richard e membru al unui comitet", spuse Clarissa.

Şi îşi deschise foarfecele, şi-l întrebă dacă are ceva împotrivă să isprăvească ce are de făcut la rochie, pentru că la noapte dă o serată.

„La care n-o să te invit“, spuse ea, „Peter, dragul meu Peter ! spuse ea.

Bine, dar era încîntător s-o auzi spunînd „Peter, dragul meu Peter !“ Da, totul era atît de încîntător — argintăria, scaunele ; totul atît de încîntător !

De ce n-o să-l invite la serata ei ? întrebă.

Da, fireşte, se gîndi Clarissa, e fermecător ! absolut fermecător ! Da, îmi amintesc ce greu mi-a fost întotdeauna să mă hotărăsc — şi de ce m-am hotărît ? — să nu mă mărit cu el — se întrebă ea, — în vara aceea groaznică.

„Bine, dar este cu totul extraordinar că ai venit tocmai în dimineaţa asta !“ exclamă ea, aşezîndu-şi mîinile, una peste alta, deasupra rochiei.

„Îţi aminteşti“, spuse ea „cum se izbeau obloanele la Bourton !“

„Da, se izbeau“, spuse el ; şi îşi aminti cum lua, foarte stînjenit, micul dejun doar cu tatăl ei ; care murise ; şi el nu-i scrisese Clarissei. Dar niciodată nu izbutise să se împace bine cu bătrînul Parry, bătrînul acela morocănos, cu genunchii slăbănogi, tatăl Clarissei, Justin Parry.

„Am regretat adesea că nu m-am putut împăca mai bine cu tatăl tău“, spuse el.

„Ce vrei, nu i-a fost niciodată simpatic cineva care — prietenii noştri“, spuse Clarissa ; şi tare şi-ar fi muşcat limba pentru a-i fi reamintit astfel lui Peter că dorise s-o ia de soţie.

Firește că am dorit, se gîndi Peter ; lucrul acesta era chiar să mă zdrobească, se gîndi el ; și îl copleși durerea, durerea lui, care se înălța ca o lună privită de pe terasă, o lună înspăimîntător de frumoasă în lumina zilei apuse. N-am fost niciodată mai nefericit decît atunci, se gîndi. Și ca și cînd ar fi fost într-adevăr așezat pe terasa de atunci, se apropie ușor de Clarissa ; își întinse mîna ; o înălță ; o lăsă să cadă. Atîrna acolo deasupra lor, luna aceea. Clarissa, și ea, părea să șadă cu el pe terasă, în lumina lunii.

„E a lui Herbert acum", spuse ea. „Nu mă mai duc niciodată pe-acolo".

Apoi, exact cum se întîmplă pe o terasă în lumina lunii, cînd cineva se simte rușinat că a și început să se plictisească, și totuși, cum celălalt rămîne tăcut, neclintit, privind trist către lună, preferă să nu spună nimic, mișcă un picior, tușește discret, observă o volută de oțel la piciorul unei mese, foșnește foaia unei cărți, dar nu spune nimic — așa făcu Peter Walsh și acum. La ce bun oare să te întorci în trecut ? se gîndi. De ce să-l facă să se gîndească iarăși la asta ? De ce să-l facă să sufere, cînd îl chinuise atîta ? De ce ?

Îți amintești lacul ? spuse ea, cu o izbucnire de glas, sub apăsarea unei emoții care îi strîngea inima, îi înțepenea mușchii gîtului și îi contractase buzele într-un spasm cînd rostise „lac". Firește. Era un copil care aruncă bucăți de pîine rațelor, între părinții ei, și totodată o femeie în toată firea care se îndreaptă către părinții ei de pe marginea lacului, ținîndu-și în brațe viața,

care, pe măsură ce se apropie de ei, crește în brațele ei, crește mereu, pînă cînd se face o viață întreagă, o viață deplină, pe care ea o așează lîngă ei și spune, „Iată ce-am făcut cu ea! Iată!". Și ce făcuse cu ea? Ce, de fapt? Stătea aici cosînd în dimineața aceasta în compania lui Peter.

Îl privi pe Peter Walsh; privirea ei, străbătînd adîncimea timpului și a emoției, ajunse pînă la el șovăielnică; se așeză asupra lui grea de lacrimi; apoi se înălță și se îndepărtă bătînd din aripi ca o pasăre care se așază în treacăt pe o creangă și se înalță și se îndepărtează bătînd din aripi. Cu un gest foarte simplu ea își șterse ochii.

„Da", spuse Peter. „Da, da, da", spuse, parcă ea ar fi tras spre suprafață ceva care, urcînd, îl durea într-adevăr. Simțea nevoia să strige. Ajunge! Ajunge! Căci nu era bătrîn; viața lui nu era isprăvită; nu, cîtuși de puțin. Abia trecuse de cincizeci de ani. Să-i spun, se gîndi, sau nu? I-ar fi făcut bine să-și ușureze sufletul de toate acestea. Dar e prea rece, se gîndi despre ea; uite, coase, are foarfece; Daisy ar arăta banală alături de Clarissa. Ar crede despre mine că sînt un ratat, ceea ce, din punctul lor de vedere, chiar sînt; din punctul de vedere al Dalloway-lor. Da, da, n-avea nici cea mai mică îndoială; era un ratat, comparat cu toate acestea — masa încrustată, coupe-papier-ul cu montură, delfinul și sfeșnicele, tapițeria fotoliilor, vechile, scumpele tipărituri engleze patinate de timp — era un ratat! Îmi repugnă pla-

titudinea satisfăcută a întregii atmosfere, se gîndi ; e vina lui Richard, nu a Clarissei ; doar că l-a luat de bărbat. (În momentul acesta Lucy intră în odaie, aducînd argintărie, iarăşi argintărie, dar ce plină de farmec, ce zveltă, ce graţioasă este, se gîndi el, văzînd-o cum se înclină să aşeze ce avea în mîini.) Şi toate acestea duraseră aşa, fără schimbare, nici întrerupere, tot timpul care se scursese ! se gîndi : săptămînă după săptămînă ; viaţa Clarissei ; în timp ce eu — se gîndi el ; şi dintr-o dată toate părură că iradiază din el ; călătorii ; partide de călărie : certuri, aventuri, partide de bridge, iubiri, muncă ; muncă, muncă ! şi îşi scoase cuţitul făţiş — vechiul lui cuţit cu mîner de corn pe care, Clarissa ar fi putut jura, îl păstrase de-a lungul acestor treizeci de ani — şi îl apucă strîns în pumn.

Ce deprindere neobişnuită, se gîndi Clarissa ; se joacă mereu cu un cuţit. Şi pe deasupra te face să te simţi şi frivolă ; găunoasă, nimic mai mult decît o flaşnetă flecară, cum obişnuia el să spună. Dar şi eu, se gîndi, şi, reluîndu-şi acul, chemă, ca o regină ale cărei gărzi ar fi adormit şi ar fi lăsat-o fără apărare (fusese cu totul surprinsă de vizita lui — o descumpănise) aşa încît primul venit să poată intra în voie şi s-o privească cum zace acolo prinsă într-un hăţiş de mărăcini, chemă în ajutor lucrurile pe care le făcea ; lucrurile pe care le iubea ; pe soţul ei ; pe Elisabeth ; pe ea însăşi, într-un cuvînt, cea pe care acum Peter abia dacă o mai cunoştea,

chemă tot ce avea, să stea împrejurul ei și să respingă pe dușman.

„Dar ție cum ți-a mers ?“ întrebă ea. Așa scurmă caii pămîntul cu copita înaintea unei bătălii ; își scutură capul ; lumina lucește pe crupele lor ; grumajii lor se apleacă. Așa Peter Walsh și Clarissa, șezînd alături pe canapeaua albastră, se sfidau. Puterile lui, mînioase, se avîntau în el. Aduna de ici și de colo tot felul de lucruri disparate ; prețuire ; cariera lui la Oxford ; căsătoria lui, în privința căreia ea nu știa absolut nimic ; cum iubise ; și cum își făcuse totuși datoria.

„Milioane de lucruri !“ exclamă el, și, împins de adunarea de puteri care dădeau acum năvală cînd într-o direcție cînd în alta și care îi făceau impresia totodată înfricoșătoare și extrem de amuzantă că este precipitat prin aer pe umerii unor oameni pe care nu-i mai putea vedea, își ridică mîinile la frunte.

Clarissa își luă o poziție foarte dreaptă ; inspiră adînc.

„Sînt îndrăgostit“, spuse el, totuși nu ei, ci cuiva care se înălța dinaintea lui în întuneric, cuiva pe care n-o puteai atinge, ci doar să-ți așezi cununa la picioarele ei pe iarbă în întuneric.

„Îndrăgostit,“ repetă, vorbind acum aproape sec Clarissei Dalloway ; „îndrăgostit de o fată în India.“ Își așternuse cununa. Clarissa putea face cu ea ce vrea.

„Îndrăgostit !“ spuse ea. Era cu putință ca el, la vîrsta lui, cu nodul lui mic de cravată cu tot,

să fie înghiţit de monstrul acela! Şi are gîtul complet descărnat; are mîinile roşii; şi e cu şase luni mai bătrîn decît mine! ochii ei scăpărară înfruntînd-o pe femeia aceea; în inima ei, totuşi, simţea: e îndrăgostit. Are lucrul acesta, simţi ea; e îndrăgostit.

Dar neîmblînzitul egoism care trece întotdeauna, trîntindu-le în pulbere, peste oştirile care îi stau împotrivă, rîul care zice: înainte, înainte, înainte; chiar dacă, admite el, nu vom avea niciodată vreun ţel, totuşi înainte, înainte; acest neîmblînzit egoism îi îmbujoră obrajii; o făcu să arate foarte tînără; foarte roză; cu ochii foarte strălucitori, cum stătea cu rochia ei pe genunchi, şi cu acul ţinut la capătul firului de mătase verde, tremurînd puţin. Era îndrăgostit! Nu de ea. De o femeie mai tînără, fireşte.

„Şi cine-i ea?" întrebă.

Acum statuia aceasta trebuia coborîtă din înălţimea ei şi aşezată acolo, între ei.

„O femeie măritată, din nefericire," spuse el; „soţia unui maior din armata indiană."

Şi cu o bizară, ironică blîndeţe zîmbi în timp ce o aşeza în felul acesta ridicol înaintea Clarissei. (Ce importanţă are, e îndrăgostit, se gîndi Clarissa.)

„Are," continuă el, foarte rezonabil, „doi copii mici, un băiat şi o fată; am venit aici să consult jurisconsulţii în privinţa divorţului."

Iată-i în faţa ta! se gîndi el. Fă ce-ţi place cu ei, Clarissa! Iată-i în faţa ta! Şi i se păru, clipă cu clipă mai mult, că soţia maiorului din armata indiană (Daisy a lui) şi cei doi copilaşi

ai ei devin din ce în ce mai vrednici de iubire, pe măsură ce Clarissa îi privea ; ca şi cînd ar fi pus o rază de lumină pe o bilă cenuşie dintr-o farfurie şi ar fi crescut un arbore frumos în aerul aspru cu miros sărat de mare al intimităţii lor (pentru că, în unele privinţe, nimeni nu-l înţelegea, nu simţea ce simte el, cum înţelegea şi simţea Clarissa) — încîntătoarea lor intimitate.

L-a măgulit ; l-a prostit, se gîndi Clarissa ; dînd contur femeii, soţia maiorului din armata indiană, cu trei trăsături de cuţit. Ce risipă ! Ce nerozie ! Toată viaţa Peter a fost prostit în felul acesta ; întîi a ajuns în situaţia de a fi concediat de la Oxford ; apoi s-a însurat cu fata de pe vaporul care-l ducea spre India ; acum soţia unui maior — slavă Domnului că refuzase să se mărite cu el ! Şi totuşi, era îndrăgostit ; prietenul ei de demult, dragul ei Peter, era îndrăgostit.

„Şi ce ai de gînd să faci ?“ îl întrebă. O, jurisconsulţii şi avocaţii, domnii Hooper şi Grateley din Lincoln's Inn, ei urmau să facă ce e de făcut, spuse el. Şi, fără putinţă de îndoială, începu să-şi taie unghiile cu briceagul.

Pentru Dumnezeu, lasă odată cuţitul ăla ! strigă ea în sine într-un impuls de irepresibilă iritaţie ; era nonconformismul lui prostesc, slăbiciunea lui ; ce o necăjea, ce o necăjise întotdeauna la el, era faptul că-i lipsea cea mai vagă idee despre ce poate simţi oricine altcineva decît el ; şi acuma, la vîrsta lui, ce prostie !

Ştiu toate astea, se gîndi Peter ; ştiu cărei realităţi mă ridic împotrivă, se gîndi, trecîndu-şi degetul pe lama cuţitului, Clarissa şi Dalloway şi toţi cei de teapa lor ; dar am să-i arăt Clarissei — şi atunci spre totala lui uimire, proiectat brusc de puterile acelea incontrolabile, proiectat în aer, izbucni în lacrimi ; plînse ; plînse fără cea mai mică ruşine, aşezat pe canapea, cu lacrimile curgîndu-i pe obraji.

Iar Clarissa se aplecase, îi luase mîna, îl trăsese spre ea, îl sărutase — de fapt simţise obrazul lui pe al ei înainte de a putea să-şi reprime în piept răzvrătirea penelor cu fulgerări argintii ca iarba din pampas pe o furtună tropicală, după potolirea căreia rămase ţinîndu-i mîna într-a ei, bătîndu-l uşor pe genunchi, şi simţindu-se, cînd îşi reluă vechea poziţie, foarte la largul ei în ce-o privea şi cu inima uşoară, fără veste o năpădi gîndul : Dacă m-aş fi măritat cu el, bucuria aceasta ar fi fost a mea în fiecare zi !

Pentru ea, criza trecuse. Cearşaful era întins şi patul îngust. Se dusese sus în turn singură şi îi lăsase culegînd mure la soare. Uşa se trîntise, şi acolo în praful de tencuială căzută şi gunoiul cuiburilor de păsări, ce îndepărtată păruse priveliştea, şi sunetele veneau la ea firave şi reci (o dată pe Leith Hill, îşi amintea), şi Richard, Richard ! strigă ea, cum face cineva care doarme şi tresare din vis şi îşi întinde mîna în întuneric după ajutor. Prînzurile cu lady Bruton, îşi aminti. M-a părăsit, sînt singură pentru totdeauna, se gîndi, cuprinzîndu-şi un genunchi cu mîinile.

Peter Walsh se ridicase și traversase camera pînă la fereastră și stătea acum cu spatele la ea, tamponîndu-și obrajii cu o batistă colorată. Arăta stăpîn pe sine și rece și dezolat ; omoplații subțiri îi înălțau ușor haina ; își sufla violent nasul. Ia-mă cu tine, se gîndi impulsiv Clarissa, ca și cînd l-ar fi văzut pornind chiar atunci într-o mare călătorie ; și apoi, imediat, fu ca și cînd cele cinci acte ale unei piese care fusese foarte interesantă și emoționantă s-ar fi terminat și ea ar fi trăit o viață în ele, ar fi fugit cu el, ar fi trăit alături de el, și acum se terminase.

Acum era momentul să se miște, și, așa cum o femeie își adună la un loc lucrurile, mantaua, mănușile, binoclul de spectacol, și se ridică să iasă din teatru în stradă, se ridică de pe canapea și se duse la Peter.

Și era teribil de ciudat, se gîndi el, cum ea mai avea încă puterea, în timp ce se apropia de el cu clinchete și foșnete, mai avea încă puterea în timp ce străbătea odaia, să facă luna, pe care el o detesta, să răsară la Bourton pe terasă în cerul de vară.

„Spune-mi," o întrebă el, luînd-o de umeri. „Ești fericită, Clarissa ? Oare Richard..."

Se deschise ușa.

„Iat-o pe Elisabeth a mea," spuse Clarissa, cu o emoție parcă teatrală.

„Bună ziua", spuse Elisabeth înaintînd.

Sunetul lui Big Ben bătînd jumătatea izbucni între ei cu o vigoare neobișnuită, ca și cînd un

tînăr, puternic, nepăsător, brutal, şi-ar fi legănat halterele încoace şi încolo.

„Bună, Elisabeth!“ strigă Peter, îndesîndu-şi batista în buzunar; se duse înspre ea, apoi spunînd „Cu bine, Clarissa“ fără s-o privească, ieşi iute din odaie şi, coborînd în goană scările, deschise uşa holului.

„Peter, Peter!“ strigă Clarissa, ieşind după el pe palier. „Serata mea! Nu uita de serata mea de azi!“ strigă ea, trebuind să-şi înalţe glasul împotriva zgomotului de afară, şi, copleşită de vuietul circulaţiei şi de sunetul tuturor ceasurilor care băteau ora, glasul ei strigînd: „Nu uita de serata mea de azi!“ suna firav şi subţire şi foarte îndepărtat în timp ce Peter Walsh închidea uşa.

Nu uita de serata mea, nu uita de serata mea, spunea Peter Walsh mergînd pe stradă, vorbind ritmic cu sine, în acelaşi ritm cu fluxul sunetului, sunetul strict vertical al Big Ben-ului bătînd jumătatea. (Cercurile de plumb se dizolvau în aer.) O, seratele astea, se gîndi el; seratele Clarissei. De ce-o fi dînd ea serate, se gîndi. Nu că ar fi reprobat-o, pe ea sau imaginea aceea tipică a unui bărbat în frac cu o garoafă la butonieră îndreptîndu-se spre el. O singură persoană în lume putea fi cum era el, îndrăgostit. Şi iată-l, iată-l pe omul acesta norocos, pe sine însuşi, reflectat în placa de sticlă a vitrinei unui fabricant de automobile de pe Victoria Street.

Întreaga Indie se întindea în urma lui; cîmpii, munţi; epidemii de holeră; un district de două

ori mai mare decît Irlanda ; hotărîri pe care le luase singur — el, Peter Walsh ; el care era acum, cu adevărat pentru întîia oară în viața lui, îndrăgostit. Clarissa s-a asprit, se gîndi ; și pe de-asupra e și nițel sentimentală, bănuia el, privind la automobilele acelea mari capabile să străbată — cîte mile cu cîți litri de benzină ? Da, avea înclinare către mecanică ; inventase un plug în districtul său, comandase roabe din Anglia, dar culii nu voiau să le folosească, toate lucruri despre care Clarissa habar nu avea.

Felul în care spusese „Iat-o pe Elisabeth a mea !" — felul ăsta îi displăcea. De ce nu „Iat-o pe Elisabeth", simplu ? Era un ton nesincer. Și nici lui Elisabeth nu-i plăcuse. (Ultimele vibrații ale marelui glas bubuitor făceau să mai tremure încă aerul din jurul lui ; jumătatea orei ; încă devreme ; încă doar unsprezece jumătate.) Peter Walsh îi înțelegea pe tineri ; îi erau dragi. Era mereu în Clarissa ceva rece, se gîndi. Avusese întotdeauna, chiar ca fată, un fel de timiditate, care la vîrsta mijlocie devine convenționalitate, și apoi totul s-a isprăvit, totul s-a isprăvit, se gîndi, privind mai mult posomorît în adîncurile de sticlă, și întrebîndu-se dacă vizitînd-o la ora aceasta nu cumva o supărase ; copleșit subit de rușine că se purtase prostește ; că plînsese ; că fusese emoționat ; spusese tot, ca de obicei, ca de obicei.

Cum trece un nor prin dreptul soarelui, tăcerea se așternu asupra Londrei ; și se așternu asupra minții. Efortul încetează. Timpul se bate de catarg. Ne oprim aici, în picioare, neclintiți.

Rigid, doar scheletul obişnuinţei menţine forma umană. În care nu este nimic, îşi spuse Peter Walsh ; simţindu-se golit, complet vid înăuntru. Clarissa m-a refuzat, se gîndi. Stătea acolo, gîndindu-se, Clarissa m-a refuzat.

A, spuse biserica St. Margaret, ca o gazdă care intră în salonul ei o dată cu bătaia orei şi îşi găseşte musafirii acolo deja. Nu sînt în întîrziere, este exact unsprezece jumătate, spune ea. Totuşi, deşi are perfectă dreptate, glasului ei, fiind glasul gazdei, îi repugnă să-şi impună individualitatea. Vreo tristeţe din trecut i-l reţine ; vreo grijă pentru clipa de faţă. Este unsprezece jumătate, spune ea, şi sunetul bisericii St. Margaret se strecoară în ascunzişurile inimii şi se îngroapă în cerc după cerc de sunet, ca ceva viu care vrea să se destăinuiască, să se spulbere, să fie, cu un fior de plăcere, în pace — ca şi Clarissa, se gîndi Peter Walsh, coborînd scările la bătaia orei, în alb. Este însăşi Clarissa, se gîndi, cu o adîncă emoţie, şi cu o extraordinar de limpede, totuşi derutantă amintire a ei, ca şi cînd clopotul acesta ar fi pătruns în odaie cu ani şi ani în urmă, în camera în care stăteau în cine ştie ce clipă de mare intimitate, şi ar fi mers de la unul la altul şi ar fi plecat, ca o albină cu miere, încărcată cu clipa. Dar care odaie ? Ce clipă ? Şi de ce fusese atît de fericit în timp ce bătea clopotul ? Apoi, în timp ce sunetul de la St. Margaret începu să lîncezească, el se gîndi. A fost bolnavă, şi sunetul exprimă lîncezeală şi suferinţă. Inima, îşi aminti ; şi sonoritatea subită a ultimei bătăi fu ca un dangăt de moarte care

vine asupră-ţi în mijlocul vieţii, Clarissa căzînd de unde stătuse, în salonul ei. Nu ! Nu ! strigă. N-a murit ! Nu sînt bătrîn, strigă, luînd-o pe Whitehall, ca şi cînd de acolo s-ar fi rostogolit la vale către el, viguros, fără sfîrşit, viitorul lui.

Nu era cîtuşi de puţin bătrîn, nici potolit, nici uscat. Cît despre ce spuneau despre el ei — Dalloway, Whitbread şi cei de felul lor, nu-i păsa nici un pic — nici un pic (deşi nu era mai puţin adevărat că, mai devreme sau mai tîrziu, va fi obligat să vadă dacă Richard nu-l poate ajuta să-şi găsească un post). Păşind, privind atent, îşi fixă privirea asupra statuii ducelui de Cambridge. Fusese concediat de la Oxford — adevărat. Fusese socialist, într-un anume sens un adevărat ratat. Totuşi viitorul civilizaţiei este, se gîndi el, în mîinile unor tineri de felul acesta ; ale unor tineri aşa cum era el, acum treizeci de ani ; cu dragostea lor pentru principiile abstracte ; obţinînd să le fie trimise cărţi pe toată distanţa dintre Londra pînă la un pisc din Himalaya ; citind ştiinţă ; citind filozofie. Viitorul este în mîinile unor tineri de felul acesta, se gîndi el.

Un ropot ca ropotul de frunze-ntr-o pădure îi veni din spate şi o dată cu el un sunet cu izbire surdă şi regulată, care, surprinzîndu-l, îi cadenţă gîndurile, cu pas strict, pe Whitehall, fără voia lui. Băieţi în uniformă, purtînd puşti, mărşăluiau cu ochii aţintiţi înainte, mărşăluiau, cu braţele ţepene, şi cu o expresie pe faţă ca literele unei inscripţii scrise în jurul unui soclu

de statuie, slăvind datoria, recunoştinţa, fidelitatea, dragostea pentru Anglia.

Este, se gîndi Peter Walsh, începînd să le ţină pasul, un excelent antrenament. Dar nu au o înfăţişare robustă. Cei mai mulţi dintre ei erau firavi, băieţi de vreo şaisprezece ani, care mîine aveau probabil să stea în dosul tejghelelor, să vîndă ceşti cu orez, bucăţi de săpun. Acum purtau asupra lor neamestecată cu plăcere senzuală sau cu preocupări zilnice solemnitatea cununii de flori pe care o aduseseră de la Finsburg Parement la mormîntul Eroului necunoscut. Îşi depuseseră jurămîntul. Era un lucru pe care circulaţia îl respecta ; camioanele fuseseră oprite.

Nu mă pot ţine de ei, se gîndi Peter Walsh, în timp ce ei mărşăluiau pe Whitehall, şi de bună seamă aşa era, ei mărşăluiau înainte, trecînd de el, trecînd de oricine, în felul lor ferm, ca şi cînd o unică voinţă le-ar fi acţionat uniform picioarele şi mîinile, iar viaţa cu diversităţile ei, cu ireticenţele ei, mumificată de disciplină, devenită un cadavru ţeapăn cu ochii ficşi, ar fi fost aşezată sub un drum acoperit de monumente şi cununi. Poţi respecta un astfel de lucru ; poţi şi să rîzi ; dar trebuie să-l respecţi, se gîndi el. Uite-i cum merg, se gîndi Peter Walsh, oprindu-se pe muchea trotuarului ; şi toate slăvitele statui, Nelson, Gordon, Havelock, efigiile sumbre şi solemne ale marilor soldaţi priveau înaintea lor, ca şi cînd şi ei ar fi săvîrşit acelaşi act de renunţare (Peter Walsh simţea şi el că făcuse din asta marea lui renunţare), şi ei

călcaseră în picioare aceleași ispite, și pînă la urmă izbutiseră să devină o neclintită privire de marmură. Dar privirea aceasta Peter Walsh n-o dorea pentru sine cîtuși de puțin ; deși o putea respecta la alții. Putea s-o respecte la băieți. Ei nu cunosc încă neliniștile cărnii, se gîndi el, în timp ce băieții dispăreau mărșăluind în direcția Strand-ului, — am trecut prin toate acestea, se gîndi, traversînd strada, și oprindu-se sub statuia lui Gordon, Gordon pentru care, băiat fiind, avusese un cult ; Gordon stînd singuratic, cu un picior sprijinit mai sus și cu brațele încrucișate, — bietul Gordon, se gîndi el.

Și tocmai pentru că nimeni încă nu știa că este în Londra, în afară de Clarissa, iar pămîntul, după călătorie, i se mai părea încă o insulă, senzația ciudată că stă singur, viu, neștiut, la unsprezece jumătate în Trafalgar Square, îl copleși. Ce se întîmplă ? Unde mă aflu ? Și de ce, la urma urmei, să facă cineva asta ? se gîndi, toată povestea cu divorțul părîndu-i-se doar o fantasmagorie în lumina lunii. Și cugetul lui întreg se așternu întins ca o baltă și trei mari emoții se năpustiră asupra lui ; înțelegerea ; o cuprinzătoare iubire de oameni ; și, în sfîrșit, parcă rezultatul celorlalte două, o copleșitoare, feerică încîntare ; ca și cînd în creierul lui o mînă străină ar fi întins corzi, ar fi deschis obloane, iar el, neavînd nici un amestec în toate acestea, stătea încă la începutul unor căi nesfîrșite, de-a lungul cărora, dacă ar fi vrut, ar fi putut porni. Nu se simțise de mulți ani atît de tînăr.

Scăpase ! Era absolut liber — cum se întîmplă atunci cînd se prăbușește o rutină și spiritul, ca o flacără neocrotită, se pleacă și se încovoaie și pare gata, dusă de vînt, să se desprindă de rădăcina ei. Nu se simțise de mulți ani atît de tînăr, se gîndi Peter, izbutind să scape (firește doar pentru un ceas-două) de a fi exact ceea ce era și simțindu-se ca un copil scăpat de acasă și care, alergînd, o vede pe bătrîna lui guvernantă făcînd semne la fereastra de unde nu poate fi văzut. Bine, dar e nemaipomenit de atrăgătoare, se gîndi el, cînd văzu că vine, traversînd Trafalgar Square înspre Haymarket, o femeie tînără care, pe cînd trecea prin dreptul statuii lui Gordon, părea, se gîndi Peter Walsh (sensibil cum era), că lasă să-i cadă văl după văl, pînă devine exact femeia pe care o avusese mereu în gînd ; tînără, dar impunătoare ; veselă, dar rezervată ; oacheșă, dar încîntătoare.

Luîndu-și o ținută dreaptă și jucîndu-se pe furiș cu briceagul porni după ea, să urmeze această femeie, această emoție, care părea, chiar din spate, că revarsă asupra lui o lumină care îi unea, care îl singulariza, ca și cînd rumoarea dezordonată a circulației ar fi șoptit, cu mîinile pîlnie la gură, numele lui, nu Peter, ci numele lui intim pe care și-l dădea în gîndurile lui. „Tu", spunea ea, doar „tu", spunînd cuvîntul cu mănușile ei albe și cu umerii. Apoi mantaua subțire și lungă pe care vîntul o flutura, în mersul ei prin dreptul magazinului Dent pe Cockspur Street, suflă cu o blîndețe învăluitoare,

o tandrețe mîhnită, ca a unor brațe gata să se desfacă și să primească pe cei osteniți...

Dar e nemăritată ; e tînără ; foarte tînără, se gîndi Peter, în timp ce garoafa roșie pe care, pe cînd traversa Trafalgar Square, văzuse că o poartă, îi ardea iarăși în ochi și făcea ca buzele ei să fie roșii. Dar ea aștepta pe bordura trotuarului. Avea un aer de demnitate. Nu era mondenă, ca Clarissa ; nici bogată, ca ea. Era oare, se întrebă cînd ea porni mai departe, respectabilă ? Spirituală, cu limbă vibratilă de șopîrlă, se gîndi el (doar trebuie să inventezi, să-ți îngădui o mică diversiune), un spirit rece care stă la pîndă, un spirit care se repede ca o săgeată ; nu zgomotos.

Porni ; traversă ; el o urmă. S-o stînjenească era ultimul lucru pe care-l dorea. Și totuși dacă ea s-ar fi oprit, el ar fi spus „Vino să luăm o înghețată", și ea ar fi răspuns, cu perfectă simplitate, „Da".

Dar alți trecători se intercalară între ei pe stradă, blocîndu-l, ascunzînd-o. El continuă s-o urmărească ; ea schimbă direcția. Obrajii i se îmbujoraseră ; avea în ochi o scînteiere de batjocură ; se simțea un aventurier temerar, rapid, îndrăzneț, în fond (de vreme ce debarcase noaptea trecută, venind din India) un pirat romantic, căruia nu-i păsa de toate afurisitele astea de bune maniere, de halate de casă galbene, pipe, undițe din vitrine ; de respectabilitate, de serate, de bătrîni dichisiți purtînd plastroane albe sub jiletcă. El era un pirat. Ea mergea, mergea, traversă Piccadilly, o luă pe Regent Street, înain-

tea lui, iar haina ei, mănuşile, umerii i se împleteau cu franjurile şi dantelele şi eşarfele din vitrine, dînd formă acelui duh al luxului şi al capriciului care ieşea din magazine şi se continua, scăzut, pe trotuar, aşa cum lumina unei lămpi trece pîlpîind noaptea peste garduri în beznă.

Rîzînd, fermecătoare, traversase Oxford Street şi Great Portland Street şi cotise în josul uneia dintre străzile mici, şi acum, şi acum, clipa cea mare se apropia, pentru că fata îşi încetini pasul, îşi deschise poşeta, şi cu o singură privire în direcţia lui, dar nu asupra lui, o singură privire de rămas bun, rezumă întreaga situaţie şi o dizolvă triumfal, pentru totdeauna, îşi vîrîse cheia în broască, deschisese uşa, şi gata! Vocea Clarissei spunînd, Nu uita de serata mea, Nu uita de serata mea, îi răsuna în auz. Casa era una dintre casele acelea joase şi roşii, de care atîrnă, vag vulgare, coşuri de flori. Se isprăvise.

Ei, m-am amuzat ; m-am amuzat, se gîndi el, privind în sus la legănarea coşurilor de muşcate palide. Şi i se spulberase în atomi — amuzamentul lui, pentru că era pe jumătate trucat, cum ştia foarte bine ; inventată, escapada aceasta cu fata ; trucată, aşa cum ne trucăm partea cea mai frumoasă a vieţii, se gîndi — făcînd din noi înşine trucaje ; trucînd fata ; creînd o clipă încîntătoare de amuzament, şi ceva mai mult. Dar pe cît de ciudat, pe atît de adevărat ; din toate acestea nu ne rămîne nimic — se spulberă în atomi.

Se întoarse ; o luă în susul străzii, cu gîndul să găsească un loc unde să stea, pînă se face

vremea să meargă la Lincoln's Inn — la domnii Hooper și Grateley. Unde să se ducă? Ce importanță are unde anume. Pe stradă înainte deci, spre Regent Park. Încălțămintea lui lovi trotuarul; „ce importanță!?" ; era devreme, încă foarte devreme.

Și pe de-asupra era și o dimineață splendidă. Ca pulsul unei inimi perfecte, viața bătea drept de-a lungul străzilor. Fără dibuieli — fără șovăială. Cu o deviere rapidă și fermă, riguros, precis, fără zgomot, atunci, exact la momentul potrivit, mașina se opri în dreptul ușii. Fata, cu ciorapi de mătase, cu eșarfă de pene, vaporoasă, dar nu deosebit de atrăgătoare în ce-l privea (avîntul lui era acum epuizat) coborî. Valeți impecabili, pechinezi castanii, holuri pardosite în romburi negre și albe, storuri albe legănîndu-se în vînt văzu Peter prin ușa deschisă și își dădu asentimentul. O splendidă reușită în felul ei, la urma urmelor, Londra; anotimpul; civilizația. Provenind cum provenea dintr-o respectabilă familie anglo-indiană care timp de cel puțin trei generații administrase treburile unui continent (e ciudat, se gîndi el, ce sentimente am în privința asta, el care avea antipatie pentru India și pentru Imperiu și pentru armată), erau clipe cînd civilizația, fie ea și de acest fel, îi părea dragă ca o proprietate personală; clipe de mîndrie pentru Anglia; pentru valeți; pentru pechinezi; pentru existența apărată a fetelor. Destul de ridicol, totuși asta este, se gîndi el. Iar medicii și oamenii de afaceri și femeile capabile, toți mergînd după treburile lor, punctuali,

vioi, viguroşi, i se păreau oamenii admirabili, oameni de nădejde, cărora le poţi încredinţa viaţa ta, tovarăşi în arta de a trăi, oameni în stare să te scoată cu bine la capăt. Una peste alta, spectacolul era într-adevăr foarte suportabil ; şi are să se aşeze la umbră şi să fumeze.

Iată Regent Park. Da. Copil, se plimbase prin Regent Park — ciudat, se gîndi, cum amintirea copilăriei îmi revine tot mai mult — poate pentru că am vizitat-o pe Clarissa ; femeile trăiesc mult mai mult în trecut decît noi, se gîndi el. Se ataşează de locuri ; şi de taţii lor — o femeie e întotdeauna mîndră de tatăl ei. Bourton era un loc plăcut, un loc foarte plăcut, dar n-am putut de loc să mă împac cu bătrînul, se gîndi. Ajunseseră chiar să se certe într-o seară — o controversă despre una sau alta, ce anume nu-şi putea aminti. Politică probabil.

Da, îşi amintea de Regent Park ; aleea cea lungă şi dreaptă ; căsuţa de unde puteai cumpăra baloane, la stînga ; o statuie absurdă cu o inscripţie, pe undeva. Căută cu privirea un scaun neocupat. N-avea chef să fie plictisit (pentru că îi era puţin somn) de oameni care să-l întrebe cît e ceasul. O dădacă bătrînă, căruntă, cu un copil care doarme în cărucior — nimic mai potrivit pentru el ; să şadă lîngă dădacă, la celălalt capăt al băncii.

Ciudată fată, se gîndi, amintindu-şi subit de Elisabeth, cînd intrase în cameră, alături de maică-sa. A crescut ; s-a făcut mare, nu tocmai drăguţă ; mai degrabă frumoasă, şi nu poate avea mai mult de optsprezece ani. Probabil nu

se înțelege cu Clarissa. „Iat-o pe Elisabeth a mea“ — felul ăsta de a vorbi — de ce nu „Iat-o pe Elisabeth“ simplu ? — încearcă să te facă să crezi, ca multe mame, că lucrurile stau cum de fapt nu stau. Se bizuie prea mult pe farmecul ei. Îl supraevaluează.

Fumul de țigară, bogat, mîngîietor, îi cobora în piept, răcoros ; îl suflă afară în inele care, o clipă, înfruntau vitejește aerul ; albastre, circulare — o să încerc diseară să stau de vorbă între patru ochi cu Elisabeth — se gîndi el — apoi începură să șovăie, să ia forme de clepsidră, să se irosească ; ciudate forme iau, se gîndi el. Brusc, închise ochii, ridică cu greu mîna, și azvîrli mucul țigării. O mare adiere îi trecu prin creier, purtînd cu ea freamăt de crengi, glasuri de copii, foșnetul pașilor, și trecători, zumzetul traficului, mai puternic, mai slab. Se cufundă adînc, adînc în penele și în puful somnului, se cufundă adînc în tăcere.

Dădaca în gri începu din nou să împletească, în timp ce Peter Walsh, pe scaunul cald, lîngă ea, începea să sforăie. În rochia ei cenușie, cu mîinile care se mișcau neostenit și totuși liniștit, părea campionul drepturilor celor care dorm, una dintre acele prezențe spectrale care apar în amurg prin păduri, alcătuite din cer și din ramuri. Călătorul singuratic, cel care străbate potecile, care strică pacea ferigilor și pustiește răzoare întinse de cucută, vede, ridicîndu-și brusc privirea, uriașul chip la capătul cărării.

Convingerile lui fiind poate ateiste, din cînd în cînd e cuprins pe neașteptate de clipe de

extraordinară exaltare. În afara noastră nu există altceva decît o stare de spirit, se gîndește el ; o dorință de alinare, de mîngîiere, de ceva mai presus de pigmeii aceștia mizeri, de femeile și de bărbații aceștia nevolnici, urîți și fricoși. Dar dacă poate să-și imagineze o ființă ca ea, atunci într-un fel ea există, se gîndește el, și înaintînd pe cărare cu ochii îndreptați către cer și către ramuri, el le atribuie în cîteva clipe feminitate ; vede cu uimire cît de grave devin ; cît de maiestuos, clătinate de vînt, ele împart, cu un freamăt întunecat al frunzelor, caritate, înțelegere, iertare, și apoi, avîntîndu-se brusc în sus, destramă sfințenia înfățișării lor într-o sălbatică chermeză.

Astfel de viziuni se oferă ca mari cornuri ale abundenței, pline de fructe, călătorului singuratic, sau îi murmură în urechi ca niște sirene care zburdă și fug pe valurile verzi ale mării, sau îi sînt azvîrlite în față ca niște mănunchiuri de trandafiri sau urcă la suprafață ca niște chipuri palide către care se zbat prin valuri pescari, să le cuprindă în brațe.

Astfel de viziuni plutesc deasupra sau pășesc înlăuntru sau ascund cu chipul lor realitatea imediată ; adesea copleșesc pe călătorul singuratic și îi răpesc sentimentul vieții pămîntești, dorința de a se reîntoarce, și îi dau în loc o pace atotcuprinzătoare, parcă (așa se gîndește el înaintînd pe cărarea pădurii) parcă toată febra aceasta a vieții ar fi simplitatea însăși ; și miriade de lucruri contopite într-unul singur ; și forma aceasta, așa alcătuită din cer și din ramuri cum

este, s-ar fi înălţat din frămîntarea mării (e un om în vîrstă, trecut de cincizeci de ani) ca o formă ţîşnită din valuri care lasă apoi să cadă din mîinile ei, ca o ploaie, compătimire, înţelegere, iertare. De aceea, se gîndeşte el, aş vrea să nu mă mai întorc niciodată în camera mea, sub lumina lămpii ; să nu-mi mai termin niciodată cartea ; să nu-mi mai scutur pipa niciodată ; să n-o mai sun niciodată pe doamna Turner să-mi facă ordine în odaie ; nu, să păşesc drept înainte spre această mare făptură care, cu o clătinare a capului, are să mă înalţe între ramurile ei de ceaţă şi are să mă lase să fiu măturat în neant, împreună cu tot.

Aşa sînt viziunile. Călătorul singuratic iese curînd din pădure ; şi acolo, stînd în uşă cu mîna la ochi, poate ca să vadă dacă se întoarce, cu mîinile înălţate, cu un şorţ alb fluturat de vînt, se află o femeie în vîrstă care pare (atît de puternică e slăbiciunea aceasta), pare să caute, pe întinderea deşertului, un fiu pierdut ; să caute urma unui călăreţ nimicit ; pare să fie chipul mamei ai cărei fii au fost omorîţi în bătăliile lumii. De aceea, în timp ce călătorul singuratic trece pe drumul satului unde femeile, aşezate, împletesc, iar bărbaţii sapă în grădină, seara pare blestemată ; chipurile neclintite ; ca şi cînd o soartă augustă, cunoscută de ei, aşteaptă fără frică, ar fi fost gata să-i măture în deplina nefiinţă.

În casă, printre obiecte obişnuite, bufetul, masa, pervazul ferestrei cu muşcatele sale, silueta proprietăresei care se apleacă să strîngă faţa de masă devine dintr-o dată mîngîietoare în bătaia

luminii, o emblemă demnă de dragoste, pe care numai amintirea recilor relații dintre oameni ne împiedică s-o îmbrățișăm. Ia de pe masă marmelada, o închide în bufet.

„Mai aveți nevoie de ceva astă-seară, domnule ?“

Dar cui să-i răspundă călătorul singuratic ?

Și astfel, dădaca cea bătrînă împletea la capul pruncului adormit, în Regent Park. Iar Peter Walsh sforăia. Se trezi brusc, spunîndu-și „Moartea sufletului“.

„Doamne Dumnezeule !“ spuse el cu glas tare, întinzîndu-se și deschizînd ochii, „Moartea sufletului“. Cuvintele se legau de o anume scenă, o anume cameră, un anume trecut pe care le visase. Lucrul deveni mai limpede ; scena, camera, trecutul pe care le visase.

Era la Bourton în vara aceea, nu mult după 1890, pe vremea cînd era atît de îndrăgostit de Clarissa. Era o grămadă de lume acolo, rîzînd și stînd de vorbă, șezînd în jurul unei mese după ceai, iar camera era scăldată în lumină și plină de fum de țigară. Stăteau de vorbă despre cineva care luase de nevastă pe fata în casă, un moșier din vecinătate, îi uitase numele. Luase de nevastă pe fata în casă și o adusese în vizită la Bourton — îngrozitoare vizită fusese. Era împopoțonată în chip absurd, „ca un papagal“ spusese Clarissa, imitînd-o, și nu-i mai stătea gura. Spunea și spunea într-una, spunea și iarăși spunea. Clarissa o imita. Apoi cineva întrebă — era Sally Selton — dacă avea vreo importanță pen-

tru cineva să ştie că, înainte de căsătorie, fata avusese un copil. (Pe vremea aceea, într-o societate de ambele sexe, era o îndrăzneală să spui aşa ceva.) Putea şi acuma s-o vadă pe Clarissa înroşindu-se la faţă ; contractîndu-se parcă ; şi spunînd „o, n-o să-i mai pot adresa cuvîntul niciodată !" după care întreaga companie din jurul mesei de ceai păru să se cutremure. Era extrem de jenant.

Nu-i luase în nume de rău faptul că fusese scandalizată, de vreme ce în epoca aceea o fată crescută cum fusese ea crescută era complet ignorantă ; îl plictisea însă felul ei de a fi ; timidă ; dură ; arogantă ; afectată. „Moartea sufletului". Spusese asta instinctiv, etichetînd clipa după obiceiul lui — moartea sufletului.

Fiecare se cutremurase ; fiecare părea să se fi aplecat, în timp ce ea vorbea, şi apoi să se fi redresat, schimbat. O mai vedea şi acum pe Sally Selton, ca un copil care făcuse o poznă, aplecîndu-se, cam îmbujorată, dorind să vorbească, dar speriată ; şi Clarissa ştia să sperie lumea, nu glumă. (Sally era cea mai bună prietenă a Clarissei, mereu la Bourton, o fiinţă atrăgătoare, frumoasă, oacheşă, cu reputaţia unei mari îndrăzneli pentru vremea aceea ; iar el obişnuia să-i dea ţigări, pe care ea le fuma în camera ei de culcare ; ori fusese logodită cu cineva, ori se certase cu familia ei, iar bătrînul Parry nu-i putea suferi nici pe ea, nici pe el, deopotrivă, ceea ce constituia o puternică legătură.) Apoi Clarissa, avînd încă aerul că fusese jignită de ei toţi, se ridică, invocă o scuză oarecare, şi ieşi,

singură. Cînd să deschidă ușa, dădu buzna înăuntru dulăul lățos care păzea oile. Clarissa se repezi asupra lui, transportată de bucurie. Parcă i-ar fi spus lui Peter — toate acestea îl vizau pe el, știa bine — „Știu că m-ai crezut absurdă adineauri, în privința femeii aceleia ; uită-te însă ce teribil de afectuoasă sînt ; uită-te cît de drag mi-e Rob al meu !"

Ei doi aveau mereu această bizară putere de a comunica fără vorbe. Ea își dădea imediat seama că el o judeca rău. Atunci făcea ceva ostentativ ca să se apere, ca toată povestea asta cu cîinele — dar nu-l păcălea niciodată, o ghicea întotdeauna. Nu scotea o vorbă, bineînțeles ; doar ședea, cu un aer posac. Așa începeau adesea certurile lor.

Ea închise ușa. Brusc, Peter se simți extrem de deprimat. Toate acestea păreau zadarnice — s-o mai iubească ; să se mai certe ; să se mai împace ; și ieși să se plimbe singur, printre dependințe, grajduri ; se uită la cai. (Locul era extrem de modest ; familia Parry nu era prea înstărită ; totuși aveau întotdeauna grăjdari și rîndași — Clarissei îi plăcea să călărească — și un vizitiu bătrîn — cum îl chema oare ? — o dădacă bătrînă, bătrîna Moody, bătrîna Goody, cam așa îi spuneau, și erai condus s-o vizitezi într-o cămăruță tixită de poze și de colivii.)

Groaznică seară ! Deveni din ce în ce mai sumbru, nu numai pentru asta, ci pentru tot. Și nu putea s-o vadă, nu putea să-i explice, nu putea să lămurească nimic. Era întotdeauna lume ; Clarissa avea să continue ca și cînd nimic nu s-ar fi

întîmplat. Aceasta era partea ei infernală — răceala aceasta, insensibilitatea, ceva foarte adînc în ea, ceva pe care îl simțise iarăși în dimineața aceasta vorbindu-i ; ceva de nepătruns. Totuși numai Dumnezeu știe cît o iubesc. Avea o anume ciudată putere de a face să-ți vibreze nervii, să-ți prefacă nervii în coarde de vioară, da.

Sosise la masă cu puțină întîrziere, dintr-o toană stupidă de a se face remarcat, și se așezase alături de bătrîna domnișoară Parry — mătușa Helen — sora domnului Parry, care ținea loc de stăpînă a casei. Ședea acolo în șalul ei de cașmir alb, cu spatele la fereastră — o formidabilă bătrînă lady care era însă bună cu el pentru că îi găsise o floare rară, iar ea era o botanistă pătimașă, făcea drumuri lungi, încălțată cu cizme groase și purtînd atîrnată la spate o cutie neagră de tinichea. Se așeză alături de ea, dar nu putea să scoată o vorbă. Toate păreau să-i fugă pe dinainte ; ședea acolo și mînca, doar atîta. Apoi, către mijlocul cinei își impuse s-o privească peste masă pe Clarissa, pentru prima oară. Stătea de vorbă cu un tînăr așezat la dreapta ei. Peter Walsh avu o subită revelație. „Se va mărita cu omul acesta", își spuse. Nici măcar nu știa cum îl cheamă.

Pentru că, firește, Dalloway sosise chiar în după-amiaza aceea ; și Clarissa îi spunea „Wickham" ; așa a început toată povestea. Îl adusese cineva acolo ; iar Clarissa îi înțelesese greșit numele. Îl prezenta tuturor drept Wickham. Pînă la urmă el spuse „Numele meu este Dalloway !" — așa îi apăruse Richard pentru întîia oară —

un tînăr blond, puţin stingherit, care, aşezat într-un şezlong, protesta : „Numele meu e Dalloway !“ ; Sally profită de situaţie ca să nu-i mai spună niciodată altfel decît „Numele meu e Dalloway !“

Era, pe vremea aceea, pradă revelaţiilor. Aceasta — că ea avea să se mărite cu Dalloway — a fost instantanee, orbitoare, copleşitoare. Era un fel de — cum să exprime el asta ? — un fel de degajare în felul ei de a se purta cu Dalloway ; ceva matern ; ceva blînd. Discutau politică. În tot timpul mesei încercase să audă ce-şi spun.

Mai tîrziu îşi amintea că stătuse în picioare lîngă scaunul bătrînei domnişoare Parry, în salon. Clarissa venise la el, cu manierele ei desăvîrşite, ca o adevărată gazdă şi voia să-l prezinte cuiva — îi vorbea ca şi cînd nu se văzuseră niciodată, ceea ce îl scoase din sărite. Şi totuşi, chiar atunci, o admira pentru purtarea aceasta ; îi admira curajul ; felul în care simţea ce se cuvine în societate ; îi admira puterea de a scoate lucrurile la capăt : „Ce amfitrioană perfectă !“ îi spuse, şi ea se crispă toată. Dar el tocmai asta voia, ca ea să simtă. Ar fi dat orice s-o poată răni, după ce-o văzuse cu Dalloway. Ea plecă de lîngă el. Iar el avea impresia că toţi se uniseră să conspire împotriva lui, rîzînd şi vorbind în spatele lui. În picioare lîngă scaunul domnişoarei Parry, ca şi cînd ar fi fost tăiat în lemn, stătea de vorbă despre florile de cîmp. Niciodată, niciodată nu îndurase o suferinţă de iad ca aceasta ! Probabil uitase pînă şi să simuleze

că ascultă ; într-un tîrziu se dezmetici ; văzu că domnişoara Parry are un aer puţin uimit, puţin contrariat, privindu-l fix cu ochii ei bulbucaţi. Era gata să-i strige că nu poate fi atent, pentru că suferă chinurile iadului ! Lumea începea să iasă din odaie. Îi auzi spunînd că o să-şi ia hainele, că e frig pe apă şi aşa mai departe. Urmau să se plimbe pe lac cu bărcile, în lumina lunii — una dintre trăsnăile lui Sally. O auzi cum descrie luna. Şi ieşiră cu toţii afară. Îl lăsară absolut singur.

„Nu vrei să mergi cu ei ?“ îl întrebă mătuşa Helena — biata bătrînă ! — ghicise. Şi cînd se întoarse să plece, iat-o din nou pe Clarissa. Venise să-l ia. Era copleşit de generozitatea — de bunătatea ei.

„Vino“, îi spuse. „Ne aşteaptă.“

Nu fusese atît de fericit de cînd era pe lume ! Se împăcară, fără o vorbă. Coborau spre lac. Au fost pentru el douăzeci de minute de perfectă fericire. Glasul ei, rîsul ei, rochia ei (ceva plutitor, alb, purpuriu), antrenul ei, îndrăzneala ei ; îi puse pe toţi să debarce şi să exploreze insula ; sperie o pasăre, rîse, cîntă. Şi în vremea aceasta, Peter ştia foarte bine, Dalloway se îndrăgostise de ea ; ea se îndrăgostise de Dalloway ; parcă n-avea însă nici o importanţă. Se aşezară pe pămînt şi stătură de vorbă — el şi Clarissa. Fiecare intra în gîndul celuilalt şi ieşea fără nici un efort. Apoi, într-o clipă, gata, se isprăvise. Îşi spuse, pe cînd urcau în barcă, „O să se mărite cu omul acesta“, sumbru, fără ciudă ; era însă evident. Dalloway avea să se însoare cu Clarissa.

La înapoiere vîsli Dalloway. Nu scoase un cuvînt. Totuşi cînd plecă, încălecîndu-şi bicicleta ca să străbată douăzeci de mile prin pădure, şi-l văzură făcînd zig-zaguri în josul cărării, făcînd semn cu mîna şi dispărînd, a fost oarecum evident că simţise adînc, viu, puternic toate acestea ; noaptea ; romantismul ei ; Clarissa. Merită să o aibă.

Cît despre el, el era absurd. Ceea ce-i cerea el Clarissei (acum îşi dădea seama) era absurd. Voia de la ea lucruri imposibile. Îi făcea scene cumplite. Poate l-ar fi acceptat totuşi, dacă n-ar fi fost atît de absurd. Aşa credea şi Sally. Sally i-a scris toată vara aceea scrisori lungi ; cum vorbeau despre el ; cum ea îi făcuse elogii, cum izbucnise Clarissa în plîns ! A fost o vară extraordinară — toată numai scrisori, scene, telegrame — sosirea lui la Bourton, în zori, aşteptînd prin preajmă pînă s-au trezit servitorii, groaznice *tête-à-têtes* cu bătrînul domn Parry la micul dejun ; mătuşa Helena impunătoare dar bună ; Sally tîrîndu-l afară, să stea de vorbă în grădina de legume ; Clarissa la pat cu dureri de cap.

Scena finală, teribila scenă care, după cum credea el, fusese cea mai însemnată din întreaga lui viaţă (poate exagera — totuşi şi acuma i se părea la fel) avu loc la ora trei, în după-amiaza unei zile toride. Scena se declanşă dintr-un fleac — la prînz Sally spusese ceva despre Dalloway şi-l numise „Numele meu e Dalloway" ; Clarissa deveni subit rigidă, se înroşi într-un anume fel al ei şi spuse sec şi tăios „Ne-am săturat de gluma asta proastă". Atîta tot ; pentru el însă

era ca şi cînd ea ar fi spus „Cu dumneata doar mă amuz ; între Richard Dalloway şi mine e ceva mai adînc". Aşa înţelese el lucrurile. Nu dormise nopţi în şir. „Situaţia asta trebuie încheiată într-un fel sau altul", îşi spuse. Îi trimise prin Sally un bilet cu rugămintea să se întîlnească la trei, lîngă izvor. „S-a întîmplat ceva foarte important", mîzgăli el la sfîrşit.

Izvorul era în mijlocul unui crîng, departe de casă, înconjurat de arbuşti şi de copaci. Clarissa veni acolo, ba chiar înainte de vreme, şi rămaseră în picioare, cu izvorul între ei ; din robinet (care era stricat) picura apă fără încetare. Cum se întipăresc în minte imaginile ! Muşchiul, de pildă, cu verdele său viu.

Ea nu se clinti. „Spune-mi adevărul, spune-mi adevărul", stăruia el. Capul parcă-i sta să plesnească. Iar pe ea o simţea crispată, încremenită. Nu se clintea. „Spune-mi adevărul", repetă el, cînd îşi făcu brusc apariţia capul bătrînului Breitkopf, care aducea *Times ;* îi privi ; căscă gura ; şi se duse. Nu se clintiră nici unul, nici celălalt. „Spune-mi adevărul", repetă el. Avea impresia că se tocea frecîndu-se de ceva în sens fizic dur ; ea nu ceda ; era de oţel, de cremene, rigidă pînă la măduvă. Iar cînd îi spuse, „N-are nici un rost. N-are nici un rost. S-a isprăvit" — lui i se părea că vorbise ceasuri în şir, cu lacrimi curgîndu-i pe obraji — i se păru că-l loveşte peste obraz. Se întoarse, îl părăsi, se duse.

„Clarissa !" strigă el. „Clarissa !" Dar ea nu se mai întoarse. Se terminase. Plecă de acolo

chiar în seara aceea şi n-a mai revăzut-o nici-odată.

A fost groaznic, strigă el, groaznic, groaznic! Şi totuşi, soarele-i fierbinte. Totuşi izbutim să trecem peste lucruri. Totuşi, viaţa are un fel al ei de a adăuga zi după zi. Totuşi, se gîndi el, căscînd şi începînd să vadă în jur — Regent Park se schimbase foarte puţin de cînd era el copil, numai că acuma erau veveriţe — totuşi, omul pare să găsească şi compensaţii; în clipa aceea micuţa Elise Mitchell, care culesese pietricele pentru a spori colecţia de pietricele pe care ea şi fratele ei o adunau pe poliţa căminului din camera lor trînti un pumn întreg pe genunchii dădacei, plecă din nou grăbită şi se repezi din plin în genunchii unei doamne. Peter izbucni în rîs.

Dar Lucrezia Warren Smith îşi spunea, E nedrept; de ce să sufăr? se întreba ea mergînd de-a lungul aleii principale. Nu; nu mai pot să îndur, spunea ea, după ce-l lăsase pe Septimus, care nu mai era Septimus, să spună lucruri aspre, crude, răutăcioase, să-şi vorbească lui însuşi, să vorbească unui mort, pe banca de acolo; în clipa aceea fetiţa se repezi din plin în ea, căzu şi izbucni în plîns.

Era ca un fel de consolare. O ridică în picioare, îi scutură rochia de praf, o sărută.

Doar, la urma urmei, nu făcuse nimic rău; îl iubise pe Septimus; fusese fericită; avusese o

casă frumoasă unde surorile ei mai locuiau încă şi făceau pălării. Şi *ea* de ce să sufere ?

Fetiţa se întoarse fuga la dădaca ei şi Rezia văzu că dădaca o ceartă, o linişteşte, o ia în braţe, punîndu-şi împletitura de-o parte, văzu că domnul acela cu înfăţişare de om bun îi dă ceasul să-l deschidă, ca s-o consoleze — dar de ce să fie ea abandonată ? De ce nu rămăsese la Milano ? De ce chinul acesta ? De ce ?

Uşor legănate de lacrimi, alea, dădaca, omul în gri, căruciorul se ridicau şi se lăsau în faţa ochilor ei. Să fie torturată de acest călău, asta-i era soarta. Dar de ce ? Era ca o pasăre adăpostită în fragila concavitate a unei frunze, clipind din ochi la soare cînd se mişcă frunza, tresărind la trosnetul unei ramuri uscate. Era abandonată ; era împrejmuită de arborii uriaşi, de norii vaşti ai unei lumi nepăsătoare, era abandonată ; torturată ; şi de ce trebuie să sufere ? De ce ?

Se încruntă ; bătu din picior. Trebuia să se întoarcă la Septimus pentru că era aproape vremea să se ducă la sir William Bradshaw. Trebuia să se întoarcă şi să-i spună, să se întoarcă acolo unde şedea pe banca verde, sub copac, vorbind cu el însuşi sau cu mortul, cu Evans, pe care ea nu-l văzuse decît o dată, în magazin. Îi păruse un om plăcut, potolit ; un foarte bun prieten al lui Septimus, murise în război. Dar un lucru ca acesta se întîmplă oricui. Oricine are prieteni care au murit în război. Oricine renunţă la ceva cînd se căsătoreşte. Ea renunţase la ai ei. Venise să locuiască aici, în oraşul acesta groaznic. Dar Septimus îşi abandonase mintea

unor gînduri oribile, cum ar fi putut foarte bine să facă şi ea, dacă ar fi încercat. Devenise din ce în ce mai ciudat. Spunea că dincolo de pereţii dormitorului lor vorbesc oameni. Doamna Filmer găsea lucrul acesta bizar. Avea şi vedenii — văzuse capul unei femei bătrîne în mijlocul unei ferigi. Totuşi, cînd voia, putea să fie liniştit. Se duseseră o dată la Hampton Court pe imperiala unui omnibus şi fuseseră atît de fericiţi. Toate florile, mici flori roşii şi galbene, ieşeau din iarbă ca nişte lămpi plutitoare spusese el, şi vorbise şi sporovăise şi rîsese, născocind poveşti. Apoi dintr-o dată spusese „Acum o să ne sinucidem", pe cînd stăteau pe malul rîului şi el privea apa cu căutătura pe care i-o văzuse în ochi cînd trecea un tren sau un omnibus — o privire parcă fascinată de ceva ; simţi că se îndepărtează de ea şi îl apucă de braţ. Totuşi în timp ce se înapoiau acasă fusese perfect liniştit — perfect rezonabil. Discuta cu ea despre sinuciderea lor ; îi explica ce răi sînt oamenii ; cum era în stare să-i vadă născocind minciuni cînd treceau pe stradă. Le ştia toate gîndurile ; ştia tot. Cunoştea secretul universului, spunea el.

Cînd au sosit acasă, el abia mai putea să meargă. S-a întins pe canapea şi a pus-o pe Rezia să-l ţină de mînă, ca să-l împiedice să cadă, să cadă, striga el, în flăcări ! Vedea chipuri care rîdeau de el, care îl ocărau cu vorbe oribile, scîrboase, din pereţi, şi mîini care îl arătau cu degetul de după paravan. Şi totuşi erau absolut singuri. Dar el începu să vorbească tare, să răspundă unor oameni, să discute, să rîdă, să plîngă,

să se înfierbînte, s-o pună să noteze tot felul de lucruri. Erau numai absurdități ; despre moarte ; despre domnișoara Isabel Pole. Nu mai putea să suporte. Are să se întoarcă.

Acum era aproape de el, îl putea vedea privind fix cerul, vorbind în șoaptă, încleștîndu-și mîinile. Totuși doctorul Holmes spunea că n-are nimic. Atunci ce se întîmplase — atunci de ce o luase razna, de ce, cînd se așeză lîngă el, tresări, se încruntă la ea, se trase de-o parte, apoi arătă spre mîna ei, i-o luă, o privi îngrozit ?

Oare pentru că își scosese verigheta ? „Am slăbit tare rău“, spuse ea ; „am pus-o în portmoneu“.

Îi lăsă mîna. Căsnicia lor se isprăvise, se gîndi el cu durere, cu ușurare. Cablul fusese tăiat ; urca ; era liber, așa cum fusese statornicit ca el, Septimus, stăpînul oamenilor, să fie liber ; (singur, de vreme ce soția lui își aruncase verigheta ; de vreme ce îl părăsise) el, Septimus, era singur, ales și chemat mai devreme decît mulțimile de oameni să audă adevărul, să cunoască secretul care acum în sfîrșit, după toate strădaniile lumii civilizate — greci, romani, Shakespeare, Darwin și acum el, Septimus — avea să fie dezvăluit în întregime... „Cui ?“ întrebă el cu glas tare, „Primului ministru“ îi răspunseră glasurile care foșneau deasupra capului său. Secretul suprem trebuie anunțat cabinetului ; întîi, că arborii sînt vii ; apoi, că nu există crimă ; apoi iubirea, iubirea universală, murmură el gîfîind, tremurînd, scoțînd în chinuri la lumină aceste adevăruri profunde care cereau, atît erau de adînci, atît de

dificile, un efort imens ca să fie rostite, dar lumea se schimba datorită lor cu totul pentru totdeauna.

Nici o crimă ; iubire ; repeta într-una, căutîndu-și stîngaci hîrtia și creionul, cînd un terrier care-i adulmeca pantalonii îl făcu să tresară cu o groază cumplită. Cîinele era pe cale să se preface în om ! Nu putea să asiste la asta ! Era oribil, îngrozitor să vezi un cîine devenind om ! Cîinele, cu pași mărunți, plecă îndată mai departe.

Dumnezeiesc de îndurător era Cerul, nemărginit de bun. Îl cruța, îi ierta slăbiciunea. Dar care era explicația științifică (doar trebuie mai presus de orice să avem spirit științific) ? Oare de ce poate să străbată trupurile cu privirea, de ce are puterea să vadă în viitor, în timp ce cîinii sînt pe cale să devină oameni ? Era probabil efectul valului de căldură, operînd asupra unui creier sensibilizat de o evoluție milenară. Științific vorbind, carnea lui se topise, dispăruse. Trupul său se macerase pînă nu mai rămăseseră decît fibrele nervoase. Erau întinse ca un văl pe o stîncă.

Se răzimă de spătarul băncii, epuizat dar ferm. Se răzimă ca să se odihnească, așteptînd să fie din nou, în munci, în chinuri, interpret al misterelor în folosul omenirii. Ședea foarte sus, pe spinarea lumii. Pămîntul fremăta sub el. Flori roșii îi creșteau prin trup ; frunzele lor aspre îi foșneau lîngă cap. De stîncile acestea de sus începea să se izbească, reverberînd, o muzică. E claxonul unui automobil de pe stradă, murmură el ; dar aici sus sunetul bubuia din stîncă în

stîncă, se diviza, aveau loc ciocniri puternice de sunete care se înălţau în formă de coloane netede (faptul că muzica poate fi văzută era o descoperire) şi deveneau un imn, un imn pe care în clipa aceasta îl răsucea cîntecul de fluier al unui ciobănaş (e un cerşetor bătrîn care cîntă din fluier lîngă o cîrciumă, murmură el), cîntec care, fără ca băiatul să facă vreo mişcare, ieşea clocotind din fluierul său şi apoi, urcînd mereu mai sus, devenea plîngerea aceea frumoasă, în timp ce traficul trecea pe dedesubt. Băiatul îşi cîntă elegia în mijlocul traficului, se gîndi Septimus. Acum se trage în sus spre zăpezi, şi în jurul lui atîrnau trandafiri — trandafirii roşii şi grei care cresc pe peretele dormitorului meu, îşi atrase el atenţia. Muzica se opri. Şi-a cîştigat banul, explică el, şi s-a dus la cîrciuma următoare.

El însă rămînea sus pe stînca sa, ca un marinar înecat, pe o stîncă. M-am aplecat peste balustrada corăbiei şi am căzut, se gîndi el. M-am cufundat în mare. Am fost mort, şi totuşi acuma sînt viu, dar lăsaţi-mă în pace să mă odihnesc, imploră el (îşi vorbea iarăşi sie-însuşi — era groaznic, groaznic !) ; şi după cum, înainte de a te trezi, glasurile păsărilor şi sunetul roţilor îşi răspund murmurînd într-o ciudată armonie, se fac mereu mai sonore, iar cel care doarme se simte apropiindu-se de ţărmurile vieţii, tot aşa simţi el că se apropie de viaţă, că soarele arde mai tare, că ceva îngrozitor e pe cale să se întîmple.

Nu-i mai rămînea decît să deschidă ochii ; dar îl apăsa o greutate ; o teamă. Se încordă ; iz-

buti ; privi ; văzu că are în față Regent Park. Lungi fîșii de lumină îi jucau la picioare. Arborii unduiau, se clătinau. Noi zicem bun venit, părea să spună universul ; noi acceptăm ; noi creăm. Frumusețe, părea să spună universul. Și ca o demonstrație (științifică), oriunde privea, la case, la grilaj, la antilopele care se întindeau peste țarc, de pretutindeni izvora pe loc frumusețe. O frunză tremurînd în adierea aerului era o dulce bucurie. Sus, în cer, rîndunelele care se avîntau, deviau, se repezeau încoace și încolo, rotindu-se, rotindu-se iarăși și totuși cu o perfectă stăpînire a mișcărilor, parcă ținute de-un fir elastic ; și muștele urcau, coborau ; și soarele scoțînd în lumină cînd o frunză, cînd alta, necăjindu-le în joacă, stropindu-le cu aur blînd, într-o perfectă bună dispoziție ; cînd și cînd cîte un sunet (poate un claxon) trecînd ca un glas ceresc de clopoței peste firele de iarbă — și totul, calm și rezonabil cum era, făcut din lucruri obișnuite cum era, era acum adevărul ; frumusețea, asta era acum adevărul. Frumusețea era pretutindeni.

„E timpul să plecăm“, spuse Rezia.

Cuvîntul „timp“ își despică păstaia ; își revarsă asupra lui belșugul ; și de pe buzele lui se desprinseră, fără voia lui, ca niște cochilii, ca niște așchii de rindea, cuvinte dure, albe, nepieritoare, care zburau să se fixeze într-o odă închinată Timpului ; o odă nepieritoare închinată Timpului. Începu să cînte. Evans îi răspundea de după copac. Morții se găseau în Tesalia, cînta Evans,

printre orhidee. Au aşteptat acolo pînă s-a sfîrşit războiul, iar acum morţii, acum şi Evans...

„Pentru numele lui Dumnezeu, nu veni !“ strigă Septimus. Nu se simţea în stare să-i privească pe morţi.

Dar crengile se desfăcură. Un om în gri se îndrepta într-adevăr spre ei. Era Evans ! Dar nu era mînjit cu noroi ; nu avea răni ; nu era schimbat. Trebuie să spun lumii întregi, strigă Septimus, ridicînd mîna (în timp ce omul în haine gri se apropia), ridicînd mîna cu gestul unei statui colosale care, veacuri de-a rîndul, a jeluit soarta omului, în deşert, singură, cu fruntea-n palme, cu obrajii brăzdaţi de deznădejde, şi care acum vede lumină în zarea deşertului, şi lumina creşte şi săgetează statuia neagră, de oţel (iar Septimus se ridică pe jumătate de pe bancă), şi în spatele lui, bocitorul uriaş, stau cu faţa la pămînt gloate de oameni şi el primeşte pentru o clipă în faţă întreaga...

„Sînt atît de nefericită, Septimus !“ spuse Rezia, încercînd să-l aşeze la loc.

Milioanele de oameni jeluiau. De veacuri stăteau în tristeţe. Iar el are să se întoarcă spre ei, are să le vorbească peste cîteva clipe, nu mai rămîneau decît puţine clipe, despre înseninarea aceasta, despre bucuria aceasta, despre această revelaţie uluitoare...

„E vremea, Septimus“, repetă Rezia. „Ce oră este ?“

El vorbea, se zbuciuma, omul acesta o să-l observe. Îi privea.

„O să-ți spun cît e ceasul", rosti Septimus, foarte rar, foarte buimac, zîmbind misterios mortului în haine gri. În timp ce el zîmbea, bătu de trei sferturi — unsprezece și trei sferturi.

Dacă și asta mai e tinerețe, se gîndi Peter Walsh trecînd pe lîngă ei. Să-și facă o scenă oribilă — biata fată părea disperată — în miezul dimineții. Dar oare ce era cu ei, se întrebă el ; ce putea să-i spună tînărul în pardesiu ca s-o facă să arate așa. În ce impas intraseră ca să arate amîndoi așa de disperați într-o dimineață frumoasă de vară ? Ce era amuzant la înapoierea aceasta în Anglia după cinci ani era felul în care, măcar în primele zile, lucrurile aveau o înfățișare de parcă nu le mai văzuse niciodată ; îndrăgostiți care se ceartă sub un copac ; pașnica viață de familie din parcuri. Niciodată nu i se arătase Londra atît de fermecătoare ; blîndețea depărtărilor ; bogăția ; verdeața ; civilizația, după India, se gîndea el pășind pe iarbă.

Sensibilitatea aceasta excesivă îi stricase viața, fără îndoială. La vîrsta lui mai avea, ca un tînăr sau chiar ca o fată, schimbările acestea alternative de dispoziție ; zile bune, zile rele, fără absolut nici un motiv serios, fericire pentru o față plăcută, depresiune totală la vederea unei femei nearătoase. Cînd te întorci din India, firește, te îndrăgostești de toate femeile care îți ies în cale. Au atîta prospețime ; chiar cele mai sărace se îmbracă vădit mai bine decît cu cinci ani în urmă : în ochii lui, moda nu stătuse niciodată atît de bine oamenilor ; lungile mantouri negre ; zveltețea ; eleganța ; și apoi această încîntătoare

și pare-se unanimă întrebuințare a fardului. Toate femeile, chiar cele mai respectabile, aveau trandafiri de seră în obraji ; buze cu contururi ferme ; bucle de tuș ; căutare, artă, pretutindeni ; ceva se schimbase fără îndoială. Ce gîndeau oare tinerii despre asta ? se întrebă Peter Walsh.

Acești cinci ani — din 1918 pînă în 1923 — fuseseră într-un fel, credea el, foarte importanți. Oamenii arătau altfel. Ziarele păreau altfel. Iată, de pildă, se găsea cine să scrie pe șleau într-un săptămînal respectabil despre closete. Era un lucru pe care n-ai fi putut să-l faci acum zece ani, să scrii pe șleau despre closete într-un săptămînal respectabil. Și de asemenea felul acesta de a scoate un tub de ruj sau un puf și de a te farda în public. Pe bordul vasului cu care venise erau o mulțime de tineri, băieți și fete — își amintea mai ales de Betty și de Bertie — care flirtau fără nici o reținere ; mama, bătrînă, ședea și se uita la ei împletind, rece ca un sloi. Fata se oprea și-și pudra nasul în fața orșicui. Și nu erau logodiți, pur și simplu se amuzau ; fără inimi zdrobite nici de-o parte, nici de alta. Era dură ca piatra Betty Cutare — dar soi tare bun. La treizeci de ani avea să fie o excelentă soție — avea să se mărite cînd o să-i vină cheful ; avea să se mărite cu un om bogat și să locuiască într-o casă mare de lîngă Manchester.

Dar stai, cine-a făcut așa ? se întrebă Peter Walsh cotind spre aleea principală — cine se măritase cu un om bogat și locuia într-o casă mare de lîngă Manchester ? Cineva care îi scrisese foarte de curînd o scrisoare lungă și exube-

rantă despre „hortensii albastre". Hortensiile albastre o făceau, cînd le privea, să-și amintească de el și de zilele de odinioară — Sally Seton, firește ! Sally Seton — ultima persoană din lume de la care te-ai fi așteptat să se mărite cu un om bogat și să locuiască într-o casă mare de lîngă Manchester, sălbatica, cutezătoarea, romantica Sally.

Dar din tot grupul de altădată, prietenii Clarissei — Whitbread, Kindersley, Cunningham, Kinlock Jones — Sally era cea mai reușită. Se străduia să apuce lucrurile de capătul cel bun. Izbutise să vadă limpede în Hugh Whitbread — admirabilul Hugh — în timp ce Clarissa și ceilalți erau la picioarele lui.

„Whitbread ?" și-o amintea el spunînd : „Cine sînt Whitbread ăștia ? Negustori de cărbune. Comercianți respectabili".

Știa ea de ce nu poate să-l sufere pe Hugh. Nu-l interesa decît înfățișarea lui, spunea ea. Ar fi trebuit să fie duce. Ar fi fost atunci sigur că se însoară cu una dintre prințesele din familia regală. Și era incontestabil că Hugh avea pentru aristocrația britanică un respect extraordinar, mai spontan și mai sublim decît orice făptură omenească pe care o întîlnise vreodată. Chiar și Clarissa era obligată să admită. O, dar era un băiat atît de bun, atît de puțin egoist, renunțase la vînătoare ca să-i facă plăcere bătrînei lui mame — ținea minte zilele de naștere ale mătușilor, și așa mai departe.

Sally, ca să fim drepți, văzuse limpede. Unul din lucrurile pe care și le amintea cel mai bine

era o discuţie, într-o dimineaţă de duminică, la Bourton, despre drepturile femeilor (subiectul acesta antediluvian) ; Sally, brusc, şi-a ieşit din sărite, a luat foc şi i-a declarat lui Hugh că reprezintă tot ce e mai detestabil în viaţa burgheziei britanice. I-a spus că îl consideră responsabil de situaţia „acelor biete fete din Piccadilly" — Hugh, perfectul gentleman, bietul Hugh ! nimeni n-a arătat vreodată mai îngrozit ! A făcut-o anume, îi spuse ea mai tîrziu (obişnuiau să se ducă împreună în grădina de zarzavat, să-şi schimbe impresiile). „Nu citeşte nimic, nu gîndeşte nimic, nu simte nimic", şi-o amintea el spunînd cu glasul ei apăsat care se auzea mult mai departe decît îşi închipuia ea. Rîndaşii au mai multă viaţă în ei decît Hugh, spunea ea. Era un specimen desăvîrşit al tipului de om educat în colegiu, spunea ea. Anglia era singura ţară care-l putea produce. Era furioasă de-a binelea, cine ştie de ce ; avea pică pe el. Se întîmplase ceva — uitase ce — în fumoar. O insultase — voise s-o sărute ? De necrezut ! Nimeni nu credea o vorbă împotriva lui Hugh, fireşte. Cine să creadă ? S-o sărute pe Sally în fumoar ! Dacă ar fi fost vreo onorabilă [1] Edith sau lady Violet, poate ; dar nu pe puşlamaua asta de Sally care n-avea un ban şi avea un tată sau o mamă care juca la Monte Carlo. Dintre toţi oamenii cu care avusese de-a face, Hugh era snobul cel mai mare — cel mai plecat — ba nu, nu era tocmai omul

[1]. Titlu de respect, acordat copiilor de nobili de rang inferior celui de marchiz, domnişoarelor de onoare etc.

să se ploconească. Era prea scorţos pentru asta. Un valet de categoria întîi era comparaţia care-ţi venea cel mai uşor în minte — cineva care merge la un pas în urmă cărînd valiza ; căruia puteai să-i încredinţezi liniştit expedierea unei telegrame — un om de care stăpîna unei case nu s-ar fi putut lipsi. Şi şi-a găsit serviciul potrivit — s-a însurat cu onorabila lui Evelyn ; a obţinut un mic post la Curte, inspecta pivniţele regale, lustruia cataramele de la încălţămintea imperială, circula în pantaloni scurţi şi cu jabou de dantelă. Ce neîndurătoare e viaţa ! O mică slujbă la Curte !

Se căsătorise cu această lady, onorabila Evelyn, şi locuiau pe undeva pe-aici, aşa avea impresia (şi aruncă o privire asupra clădirilor impunătoare care se înălţau în preajma Parcului ; prînzise odată acolo, într-o casă care avea, ca toate posesiunile lui Hugh, ceva pe care nici o altă casă nu l-ar fi putut avea — parcă nişte dulapuri speciale pentru lenjerie. Erai obligat să te duci şi să le priveşti — erai obligat să pierzi o grămadă de timp de fiecare dată ca să admiri una sau alta — dulapuri pentru lenjerie, feţe de pernă, mobilă veche de stejar, tablouri, lucruri pe care Hugh le strînsese de ici-colo pentru nimica toată. Numai că din cînd în cînd doamna Hugh înfigea un ac în aceste baloane. Era una dintre acele femei mărunte şi şterse, cu înfăţişare de şoarece, care admiră pe bărbaţii trupeşi. Aproape că n-o luai în seamă. Apoi, brusc, spunea ceva cu totul surprinzător — ceva izbitor. Păstra poate rămăşiţe din marele stil.

Focul cu cărbune îi era aproape insuportabil — făcea un aer tare greu. Şi astfel, locuiau acolo, cu dulapurile lor de lenjerie, cu tablourile lor de vechi maeştri, cu feţele lor de pernă împodobite cu dantele autentice, cu un venit anual probabil de cinci sau zece mii, în timp ce el, care era mai mare cu doi ani decît Hugh, umbla să cerşească un post.

Era obligat, la cincizeci şi trei de ani, să vină şi să le ceară să-l plaseze în vreun post de secretar, să-i găsească o slujbă de meditator de latină pentru băieţaşi, la cheremul te miri cărui mandarin, într-un birou, ceva care să-i aducă un venit de cinci sute pe an ; într-adevăr, dacă se însura cu Daisy, mai puţin decît atîta nu le-ar fi ajuns chiar punînd la socoteală pensia lui ; Whitbread putea să-i găsească aşa ceva ; sau Dalloway. Nu-l supăra să-i ceară ceva lui Dalloway. Era un băiat excelent ; puţin mărginit ; puţin greoi la minte, adevărat, dar un băiat excelent. Tot ce întreprindea, îndeplinea în aceeaşi manieră plată şi rezonabilă ; fără o tentă de imaginaţie, fără nici o scînteie, dar cu inexplicabila acurateţe a acestui tip de om. Ar fi trebuit să fie un gentleman de ţară — în politică nu era la locul său. Calităţile lui cele mai bune se vedeau cînd era afară, cu cai şi cîini — ce excelent se comportase de pildă cînd cîinele acela mare şi lăţos al Clarissei căzuse într-o cursă de vînătoare care era gata să-i taie laba, iar Clarissa a leşinat şi Dalloway a făcut tot ce trebuia ; l-a bandajat, i-a pus laba în atele ; i-a spus Clarissei să nu se prostească. De aceea şi ţinea la el,

poate — de aşa ceva avea ea nevoie. „Hai, draga mea, nu te prosti. Ţine asta. Adu-mi cutare“, iar cîinelui i-a vorbit tot timpul ca unui om.

Totuşi cum putea ea înghiţi inepţiile lui despre poezie ? Cum îl putea lăsa să peroreze despre Shakespeare ? Serios şi solemn, Richard Dalloway se ridica pe labele dindărăt şi declara că nici un om onorabil nu trebuie să citească sonetele lui Shakespeare, pentru că era ca şi cînd ai fi ascultat la uşi (afară de faptul că nu aproba sentimentele acelea). Un om onorabil nu trebuie să-i îngăduie soţiei sale să viziteze pe sora soţiei lui decedate. Să nu-ţi vină să crezi ! N-au putut să-l facă să tacă decît bombardîndu-l cu drajeuri — erau la masă. Dar Clarissa îi sorbea cuvintele ; era convinsă că asta arată cît e de cinstit, cît e de independent. Dumnezeu ştie dacă nu-l credea spiritul cel mai original pe care-l întîlnise !

Era unul dintre lucrurile care îi unea pe Sally şi pe el. Era acolo o grădină unde obişnuiau să se plimbe, un loc înconjurat cu zid, cu tufe de trandafiri şi cu conopide uriaşe — şi-o amintea pe Sally rupînd un trandafir, oprindu-se să exclame la frumuseţea foilor de varză în lumina lunii (ce extraordinar de viu îi reveneau în amintire toate lucrurile astea la care nu se mai gîndise de atîţia ani) în timp ce-l implora, pe jumătate rîzînd, bineînţeles, s-o răpească pe Clarissa, s-o scape de aceşti Hugh şi Dalloway şi de toţi ceilalţi „perfecţi gentlemeni“ de felul lor, care au să-i „înăbuşe sufletul“ (în vremea aceea Sally

scria tomuri întregi de versuri), au s-o facă să ajungă o simplă amfitrioană şi-atît, au să-i încurajeze mondenitatea. Trebuiau totuşi să fie drepţi cu Clarissa. Nu avea în nici un caz de gînd să se mărite cu Hugh. Ştia foarte exact de ce are nevoie. Emoţiile ei erau toate la suprafaţă. Dedesubt era pătrunzătoare — ştia mult mai bine să cîntărească un caracter decît Sally de exemplu şi în plus, intens feminină ; avînd darul acesta extraordinar, darul acesta pe care numai o femeie îl poate avea, de a face în jur o lume a ei oriunde s-ar fi aflat. Intra într-o cameră ; se oprea, cum o văzuse adesea, în dreptul unei uşi cu un mare grup în jurul ei. Dar de ţinut minte, pe Clarissa o ţinea. Nu că ar fi fost frapantă ; nici frumoasă, cîtuşi de puţin ; persoana ei nu avea nimic pitoresc ; nu spunea niciodată lucruri deosebit de inteligente ; o simţeai existînd, acolo, totuşi ; era acolo.

Nu, nu, nu ! Nu mai era îndrăgostit de ea ! Se simţea doar, după ce o văzuse în dimineaţa aceasta, printre foarfece şi mosoare de mătase, pregătindu-se pentru serată, incapabil să-şi întoarcă gîndul de la ea ; persoana ei se impunea iarăşi şi iarăşi, ca un călător adormit care cade peste tine în hurducăturile unui compartiment de tren ; lucru care, fireşte, nu însemna că eşti îndrăgostit ; însemna doar că se gîndeşte la ea, că o judecă, reîncercînd, după treizeci de ani, să şi-o explice. Lucrul cel mai evident care se putea spune despre ea, era că e mondenă ; ţinea prea mult la rang, la societate, la succesul monden — ceea ce, într-un sens, era adevărat ; recunos-

cuse asta. (Puteai întotdeauna s-o faci să mărturisească ceva dacă îți dădeai osteneala ; era onestă). Declara că detestă ființele ponosite, fosilele, ratații, ca el probabil ; socotea că oamenilor nu le e îngăduit să se tîrască de ici-colo cu mîinile în buzunare ; trebuie să facă ceva, să fie ceva ; și toate mărimile acestea, aceste ducese, aceste bătrîne cărunte pe care le puteai întîlni în salonul ei, și care lui i se păreau la o enormă distanță de tot ce în lumea aceasta are cît de cît importanță, reprezentau pentru ea realități autentice. Lady Bexborough, spunea ea odată, se ținea dreaptă (ca și Clarissa însăși, care nu se relaxa niciodată, în nici un sens al cuvîntului ; era dreaptă ca o săgeată, puțin rigidă de fapt). Spunea că au un curaj al lor pe care, cu vîrsta, îl respecta tot mai mult. În toate astea era firește o mare doză de Dalloway ; o mare doză din spiritul de clasă guvernantă, bine public, Imperiu Britanic, reformă vamală care pusese stăpînire pe ea, cum se întîmplă.

Deși de două ori mai deșteaptă decît el, se simțea obligată să vadă lucrurile cu ochii lui — una dintre tragediile căsniciei. Deși capabilă de opinii personale, erai silit mereu s-o auzi citîndu-l pe Richard — ca și cum n-ai fi putut ști din fir în păr ce gîndește Richard citind într-o dimineață *Morning Post !* Seratele acestea, de pildă, le făcea pentru el sau pentru ideea pe care o avea despre el (vorbind cu dreptate, Richard ar fi fost mai fericit la fermele sale din Norfolk). Făcea din salonul ei un fel de loc de întîlnire, avea talent pentru asta. De cîte ori

n-o văzuse luînd în mînă pe vreun tînăr încă amorf, sucindu-l, învîrtindu-l, dezmeticindu-l ; lansîndu-l. Fireşte, se adunau în preajma ei un număr infinit de fiinţe plicticoase. Dar apăreau pe neaşteptate şi oameni deosebiţi ; cîteodată un artist ; cîteodată un scriitor ; făpturi ciudate în atmosfera aceasta. Şi totul avea drept fond o reţea inextricabilă de vizite, de atenţii, de amabilităţi ; să dai fuga cu un buchet de flori ; să faci mici daruri. Cutare pleacă în Franţa — trebuie să-i dăm o perniţă pneumatică ; o cheltuială serioasă de forţe ; tot şirul acesta interminabil de relaţii pe care femeile de felul ei îl întreţin ; dar o făcea cu spontaneitate, din instinct.

Destul de curios, Clarissa era unul dintre spiritele cele mai radical sceptice pe care le întîlnise vreodată şi poate (asta era o simplă ipoteză pe care o fabricase ca să şi-o explice pe fiinţa aceasta atît de transparentă în unele privinţe, atît de inscrutabilă în altele), poate ea îşi spunea, De vreme ce sîntem o specie condamnată, legaţi cu lanţuri pe o corabie care se scufundă (înainte să se mărite lecturile ei favorite erau Huxley şi Tyndall, şi aceştia aveau preferinţă pentru acest gen de metafore nautice), de vreme ce toată treaba asta nu-i decît o glumă proastă, hai să ne jucăm, orice-ar fi, rolul ; să alinăm suferinţele tovarăşilor noştri de închisoare (din nou Huxley) ; să decorăm celula cu flori şi perniţe pneumatice ; să avem maximum de ţinută cu putinţă. Tîlharii aceştia, zeii, nu trebuie lăsaţi în voia lor — avea ideea că zeii, care nu pierdeau

niciodată o ocazie de a răni, de a zădărnici şi de a strica vieţi omeneşti, erau serios descumpăniţi dacă, orice ar fi, te comporţi ca o lady. Criza aceasta se produsese imediat după moartea Sylviei — accidentul acela oribil. Să-ţi vezi sora ucisă sub ochii tăi de căderea unui copac (era vina exclusivă a lui Justin Parry — neglijenţa lui), o fată în pragul vieţii, cea mai bună dintre ele, cum spunea întotdeauna Clarissa, era de ajuns să te răzvrătească. Mai tîrziu n-a mai fost poate atît de categorică ; credea acum că nu există zei ; nu puteai să dai vina pe nimeni ; şi aşa ajunsese să-şi formeze acest fel de religie atee de a face binele de dragul binelui.

Şi, fireşte, se bucura enorm de viaţă. Era firea ei să se bucure (deşi, Dumnezeu ştie, avea reticenţele ei ; chiar el, după atîţia ani, simţea adesea că nu e în stare să-i facă Clarissei decît o simplă schiţă). În orice caz nu era amărăciune în ea ; nu dădea în nici un fel impresia aceea de virtute morală atît de respingătoare la femeile cinstite. Puteai să spui că se bucură de orice. Dacă te plimbai cu ea în Hyde Park, cînd uitc un răzor de lalele, cînd un copil în cărucior, cînd cine ştie ce mică dramă imaginară pe care o improviza sub îndemnul clipei. (Fără îndoială ea ar fi vorbit cu îndrăgostiţii aceia dacă i s-ar fi părut că sînt necăjiţi). Avea un sens al comicului cu adevărat încîntător, dar avea nevoie de lume, mereu de lume în jurul ei ca să-l manifeste, cu inevitabilul rezultat că îşi irosea timpul cu dejunuri, cu seratele acestea ale ei pe care le tot dădea fără răgaz, cu discuţii absurde, spunînd

lucruri în care nu credea, tocindu-şi ascuţimea minţii, pierzîndu-şi discernămîntul. Parcă o vedea şezînd în capul mesei şi silindu-se să facă amabilităţi infinite vreunui bătrîn neghiob care i-ar fi putut fi util lui Dalloway — erau frecventaţi de cei mai crînceni plicticoşi din Europa — sau intra Elisabeth şi atunci totul trecea pe planul al doilea în favoarea *ei*. Ultima oară cînd venise el, Elisabeth era la liceu şi la vîrsta ingrată, o fată cu ochi rotunzi şi cu chipul palid, neavînd nimic din mama ei, o făptură tăcută şi apatică care lua totul aşa cum venea şi care o lăsa pe maică-sa să se agite pe seama ei, apoi întreba „Pot să plec ?“ ca o fetiţă de patru ani ; iese, te lămurea Clarissa, cu amestecul acela de amuzament şi de mîndrie pe care Dalloway însuşi părea să-l trezească în ea, se duce să joace hochei. Iar acum Elisabeth ieşea probabil în lume ; şi credea că el e un bătrîn plicticos, rîdea de prietenii maică-si. Bine, n-are decît. Cînd îmbătrîneşti ai o compensaţie, se gîndi Peter Walsh, ieşind din Regent Park, cu pălăria în mînă ; aceea că pasiunile rămîn tot atît de puternice ca oricînd, numai că ai dobîndit — în sfîrşit ! puterea care adaugă existenţei suprema ei savoare, puterea de a pune mîna pe experienţă şi de a o întoarce, lent, în lumină.

Era o mărturisire teribilă (îşi puse din nou pălăria pe cap), dar acum, la cincizeci şi trei de ani, aproape că nu mai ai nevoie de nimeni. Viaţa însăşi, fiecare clipă a ei, fiecare picătură, aici, clipa asta, acuma, în soare, în Regent Park, era de ajuns. Chiar prea mult. O viaţă întreagă

era prea puțin pentru a-i extrage, acum cînd ai dobîndit puterea aceasta, întregul suc ; pentru a extrage fiecare gram de plăcere, fiecare nuanță de sens ; și una și alta sînt acuma mult mai compacte, mult mai puțin personale. Era cu neputință să mai sufere vreodată atît cît îl făcuse să sufere Clarissa. Ceasuri în șir (slavă Domnului că poți să-ți spui lucrurile acestea fără să fii auzit !), ceasuri și zile în șir nu se gîndește la Daisy de loc.

Și atunci, o iubea ? Unde era amărăciunea, chinul, extraordinara pasiune de odinioară ? Era ceva cu totul diferit — un lucru mult mai agreabil — pentru că, la drept vorbind, acuma *ea* era îndrăgostită de *el*, firește. Și de bună seamă aceasta era pricina pentru care, în clipa în care vaporul a ieșit în sfîrșit în larg, a simțit o nemaipomenită ușurare, n-a mai dorit altceva decît să fie singur ; l-au plictisit micile ei atenții — țigări, carnete, un pled de voiaj — găsite în cabină. Orice om de bună credință ar putea spune același lucru ; nu mai ai nevoie de nimeni după cincizeci de ani ; nu-ți mai vine să tot spui femeilor că sînt frumoase ; asta ar mărturisi cei mai mulți bărbați de cincizeci de ani, se gîndi Peter Walsh, dacă ar fi de bună credință.

Atunci însă ce era cu accesele acestea uluitoare de emoție, ca de pildă faptul că de dimineață îl podidise plînsul ? Ce-o fi gîndit Clarissa despre el ? Probabil îl crezuse un prost și nu pentru întîia oară. În adîncul acestor lucruri era gelozia — gelozia care are o viață mai lungă decît toate celelalte pasiuni omenești, se gîndi

Peter Walsh, ținîndu-și briceagul deschis, cu mîna întinsă. Îl întîlnise pe maiorul Orde, îi spunea Daisy în scrisoare ; îi spunea asta dinadins, știa el prea bine ; îi spunea asta ca să-l facă gelos ; parcă o vedea încruntîndu-și fruntea în timp ce scria, întrebîndu-se ce-ar putea să spună ca să-l doară ; și totuși asta nu schimba nimic ; era furios !

Toată tevatura asta, să vină în Anglia, să consulte avocați, nu era ca s-o ia de nevastă, ci ca s-o împiedice pe ea să se mărite cu altul. Asta îl chinuia, asta îl copleșea cînd o văzuse pe Clarissa atît de calmă, atît de rece, atît de absorbită de rochia ei sau ce-o fi fost, în timp ce el își dădea seama de ce l-ar fi putut ea cruța, la ce ajunsese din pricina ei — un prost bătrîn care scîncește și se smiorcăie. Dar femeile, se gîndi el închizîndu-și briceagul, nu știu ce e patima. Nu știu ce înseamnă pentru un bărbat. Clarissa era rece ca un sloi de gheață. Da, șezuse lîngă ea pe sofa, îl lăsase să-i ia mîna într-a lui, îi dăduse o sărutare pe obraz. — Aici trebuia să traverseze strada.

Îl opri un sunet ; un sunet plăpînd și tremurat, un glas care se exala fără direcție, vigoare, început sau sfîrșit, un murmur ascuțit, lipsit de orice sens omenesc.

ee um fah um so
foo swee too eem oo —

un glas fără vîrstă și sex, glasul unui vechi izvor țîșnind din pămînt ; ieșea, vis-à-vis de stația de metro de la Regent Park, dintr-o formă înaltă și

tremurătoare, care semăna cu un horn, cu o pompă ruginită, cu un copac bătut de vînt, despuiat pentru totdeauna de frunzele lui, care lasă vîntul să-i joace printre crengi cîntînd

ee um fah um so
foo swee too eem oo

şi se leagănă şi trosneşte şi geme în adierea lui eternă.

Din adîncul timpurilor — pe cînd pavajul acesta era iarbă, pe cînd era mlaştină, în vremea colţilor şi a mamuţilor, în vremea răsăriturilor mute — femeia aceea ponosită (căci făptura purta fustă) cu mîna dreaptă întinsă, cu cea stîngă înfiptă-n şold, sta şi cînta un cîntec de iubire — iubirea care durase un milion de ani, cînta ea, iubirea care biruie tot, şi acum milioane de ani, iubitul ei, mort acuma de veacuri, se plimbase, aşa fredona ea, se plimbase cu ea în luna mai ; dar veacurile au trecut, lungi ca zilele verii şi scînteind, aşa îşi amintea, numai de astre roşii, şi el se dusese ; secera enormă a morţii pustiise dealurile acelea uriaşe şi cînd, în sfîrşit, şi-a aşezat şi ea capul, capul ei cărunt şi străvechi, pe pămîntul care acuma nu mai era decît o zgură de gheaţă, a implorat pe zei să aşeze lîngă ea un mănunchi de buruieni purpurii, acolo, pe înaltul podiş al morţii sale, mîngîiat de ultimele raze ale ultimului soare ; pentru că atunci feeria universului se va fi isprăvit.

Dar în timp ce, vis-à-vis de staţia de metro de la Regent Park se înălţa murmurul vechiului cîntec, pămîntul se mai arăta vederii încă verde,

încă înflorit ; și, deși izvorînd dintr-o gură atît de grosolană, nu mai mult decît o gaură în pămînt, și noroioasă, încîlcită în rădăcini și în ierburi, totuși bătrînul cîntec, murmurînd, gîlgîind, răzbătînd prin hățișul de rădăcini al veacurilor fără număr, al scheletelor, al comorilor, șiroia pe pavaj, curgînd pe Marylebone Road, la vale spre Euston, fertilizînd, lăsînd în urmă o pată umedă.

Și, amintindu-și mereu cum demult, într-o primordială lună mai, se plimbase cu iubitul ei, pompa aceasta ruginită, bătrîna asta ponosită, cu o mînă întinsă după pomană, cu cealaltă înfiptă-n șold va fi mereu aici și peste zece milioane de ani, amintindu-și cum se plimbase cîndva în mai, prin locuri udate acuma de apele mării, cu cine nu mai știa bine — era un bărbat, da, da, un bărbat care o iubise. Dar trecerea vremilor tulburase limpezimea acelei vechi zile de mai ; iar florile de-atunci, cu petale sclipitoare, erau veștede acum și argintate de brumă ; și nu mai vedea, în timp ce-l implora (perfect distinct acum) „privește-mă adînc în ochi cu ochii tăi cei dulci", nu mai vedea ochi căprui, mustăți negre sau un chip ars de soare, ci doar o formă vagă, o formă de umbră căreia, cu prospețimea de pasăre a oamenilor foarte bătrîni, ea îi mai ciripea „dă-mi mîna ta s-o strîng ușor în mîna mea" (Peter Walsh nu se putu opri, înainte de a se urca într-un taxi, să nu-i dea o monedă) „și de ne vede careva, ne pasă oare ?" întrebă ea ; avea un pumn strîns la piept, zîmbea, își băga banul în buzunar, iar ochii cercetători, cu-

rioşi păreau că se irosesc — trotuarul era înțesat de mici burghezi forfotînd — că se scutură, ca frunzele, să fie călcați în picioare, udați, îmbibați, prefăcuți în mîl de apele izvorului acestuia etern —

ee um fah um so
foo swee too eem oo.

„Biata bătrînă", spuse Rezia Warren Smith.

Nenorocita bătrînă, sărmana de ea! își spuse, așteptînd să traverseze.

Dacă plouă la noapte? Dacă taică-său sau cineva care o cunoscuse în zile mai bune se nimerește să treacă pe-acolo și-o vede stînd așa, în șanț. Și unde doarme noaptea?

Voios, aproape vesel, firul acesta tenace de sunet urca în aer făcînd rotocoale ca fumul unei vetre de cocioabă, se înfășura în susul fagilor curați și răzbea, printre frunzele din vîrf, într-un smoc de fum albastru. „Și de ne vede cineva, ne pasă oare?"

De cînd era atît de nefericită, de săptămîni în șir, Rezia se deprinsese să dea un sens întîmplărilor și uneori simțea nevoia să oprească pe cîte-un trecător care arăta a om de treabă și bun, doar ca să-i spună „Sînt nefericită"; și bătrîna asta care cînta pe stradă „și de ne vede cineva, ne pasă oare?" îi dădu brusc impresia certă că toate au să se îndrepte. Se duceau la sir William Bradshaw; numele acesta i se părea că sună bine; are să-l vindece pe Septimus imediat. Și apoi uite căruța asta de berărie și caii aceștia suri care au în cozi fire zbîrlite de paie;

uite şi afişe proaspete de ziare. O, ce coşmar neghiob, neghiob, să fii nefericit.

Aşadar traversară, domnul şi doamna Septimus Warren Smith, şi aveau ei oare ceva care să atragă atenţia asupra lor, ceva care să trezească în trecători bănuiala că văd un tînăr care duce în el cel mai însemnat mesaj din lume şi care este, pe deasupra, cel mai fericit om din lume şi cel mai chinuit ? Poate mergeau mai încet decît alţii şi în pasul bărbatului era ceva şovăielnic, dar ce putea fi mai firesc pentru un funcţionar care de ani de zile nu mai fusese, într-o zi de lucru şi la ora aceasta, prin West End decît să se tot uite la cer, să se uite cînd la una, cînd la alta, ca şi cînd Portland Place ar fi fost o odaie în care intri în lipsa locatarilor, plecaţi departe : candelabrele atîrnă învelite în huse de pînză, iar îngrijitoarea, ridicînd un colţ al lungilor perdele, lasă să străbată dîre lungi de lumină prăfoasă care se aşează pe fotolii pustii, cu forme bizare ; şi explică vizitatorilor ce casă minunată e aceea ; ce uimitoare, dar totodată, te gîndeşti, cît de bizară.

După înfăţişare, părea funcţionar, dar unul de rang mai bun : purta pantofi maro ; avea mîini de om instruit ; şi profilul la fel — profilul lui ascuţit, cu nas mare, cu aer inteligent şi sensibil ; dar buzele, nu, buzele erau fără fermitate ; iar ochii (cum au tendinţa ochii) erau doar nişte ochi ; căprui, mari ; astfel că omul era, în ansamblu, un caz ambiguu, nici una, nici alta ; poate va avea pînă la urmă casă la Purley şi maşină sau poate va locui toată viaţa în apar-

tamente închiriate, pe străzi dosnice ; un autodidact semiinstruit care şi-a luat toată cultura din cărţi împrumutate de la bibliotecile publice, alese la sfatul unor scriitori celebri, consultaţi prin corespondenţă, şi citite seara, după lucru.

Cît despre celelalte experienţe, experienţele solitare, prin care oamenii trec singuri, în dormitoarele lor, în birourile lor, mergînd pe cîmpuri şi pe străzile Londrei, le avusese ; fugise de-acasă, încă de copil, din cauza mamei sale ; pentru că îl minţea ; pentru că venise a cincizecea oară la ceai cu mîinile nespălate, pentru că nu vedea în Stroud nici un viitor pentru un poet ; aşa că, făcîndu-şi confidentă pe surioara lui, plecase la Londra, lăsînd în urmă un bilet absurd, aşa cum ştia că scriseseră oameni mari şi-apoi le citise lumea întreagă mai tîrziu, cînd istoria luptelor lor devenise celebră.

Londra a înghiţit multe milioane de tineri cu numele de Smith ; şi nu dădea două parale pe numele de botez năstruşnice, cum ar fi Septimus, prin care părinţii cred că le dau copiilor lor un semn distinctiv. Locuind pe Euston Road, avusese experienţe peste experienţe, din cele care transformă în doi ani o faţă inocent-roză şi ovală, într-una trasă, crispată şi ostilă. Dar despre toate acestea ce-ar fi putut să spună prietenul cel mai pătrunzător decît ce spune grădinarul cînd deschide dimineaţa sera şi găseşte pe strat o floare nouă : — A înflorit ; a înflorit din vanitate, ambiţie, idealism, pasiune, singurătate, curaj, lene, seminţele obişnuite care amestecate toate (într-o cameră de pe Euston Road), l-au

făcut timid, bîlbîit și dornic să evolueze, l-au făcut să se îndrăgostească de domnișoara Isabel Pole, care ținea prelegeri despre Shakespeare în Waterloo Road.

N-are să fie un nou Keats? întreba ea; și chibzuia cum i-ar putea deschide gustul pentru *Antoniu și Cleopatra* și pentru tot restul; îi împrumuta cărți; îi scria bilețele; și a aprins în el un foc care nu arde decît o singură dată într-o viață, un foc fără căldură care juca o flacără roșu-aurie, infinit eterică și imaterială, peste domnișoara Pole; peste *Antoniu și Cleopatra*; peste Waterloo Road. O găsea frumoasă, o credea de o înțelepciune fără scăderi; visa la ea, îi scria poeme pe care ea, neștiind cui îi sînt închinate, le corecta cu cerneală roșie; o văzu într-o seară de vară plimbîndu-se în rochie verde, printr-o piață. „A înflorit", ar fi putut să spună grădinarul dacă ar fi deschis ușa; dacă ar fi intrat, adică, în fiecare noapte pe la vremea aceasta și l-ar fi găsit scriind; l-ar fi găsit rupînd ce scrisese; l-ar fi găsit isprăvind o capodoperă la trei dimineața și apoi zbughind-o afară să măsoare străzile, să intre prin biserici; postind azi, mîine bînd, înghițind pe nemestecate Shakespeare, Darwin, *Istoria civilizației* și Bernard Shaw.

Se pregătește ceva, știa el domnul Brewer; domnul Brewer, director la casa Sibleys și Arrowsmiths, licitații, evaluări, vînzări-cumpărări de terenuri și case; ceva se pregătește, se gîndea el, și, avînd sentimente părintești pentru tinerii lui subalterni și o excelentă părere despre capacită-

țile lui Smith, despre care prezicea că, peste zece-cincisprezece ani, va fi succesorul său în fotoliul de piele din camera din fund, sub vasistas, printre dosare „dacă nu-l lasă sănătatea", spunea domnul Brewer, asta era primejdia — arăta plăpînd ; îl sfătuia să joace fotbal, îl invita la masă și se gîndea cum să facă să-l recomande pentru un spor de salariu, cînd s-a întîmplat ceva care i-a stricat domnului Brewer multe socoteli, l-a lipsit de cei mai capabili dintre tinerii săi și, pînă la urmă, atît de indiscrete și de insidioase erau degetele războiului european, i-a făcut praf un bust al lui Ceres, i-a scurmat o groapă în răzoarele de mușcate și a distrus complet nervii bucătăresei domnului Brewer, în locuința sa de pe Muswell Hill.

Septimus a fost printre cei dintîi care s-au angajat voluntari. S-a dus în Franța, care era alcătuită aproape în întregime din piesele lui Shakespeare și din domnișoara Isabel Pole plimbîndu-se, în rochie verde, printr-o piață. Acolo, în tranșee, schimbarea pe care o dorea domnul Brewer cînd îl sfătuia să joace fotbal s-a produs imediat ; calitățile lui bărbătești s-au dezvoltat ; a fost avansat ; a atras atenția, ba chiar afecțiunea ofițerului său, pe nume Evans. Erau ca doi cîini care se joacă pe un covor, dinaintea căminului ; unul își face de lucru cu un ghemotoc de hîrtie, mîrîie, dă să muște, înhață din cînd în cînd de-o ureche pe cîinele celălalt, mai bătrîn ; iar acela stă întins și moțăie, clipește la foc, ridică o labă, se întoarce și mîrîie fără supărare. Simt nevoia să fie împreună, să-și îm-

parță tot, să se hîrjonească, să se certe. Dar cînd Evans (Rezia, care îl văzuse o singură dată, spunea că e „un om potolit“, un om voinic, cu părul roșu, reținut în prezența femeilor), cînd Evans a fost ucis, tocmai înainte de armistițiu, în Italia, Septimus, departe de a arăta vreo emoție sau de a spune că asta punea capăt unei prietenii, se felicita pentru reacția lui foarte moderată și foarte rezonabilă. Războiul îl făcuse om. Era sublim. Trecuse prin toate, prietenie, război european, moarte, fusese avansat, n-avea încă treizeci de ani și era destinat să scape cu viață. Și a avut dreptate în privința aceasta. Ultimele obuze n-au izbutit să-l nimicească. Asistă la explozia lor cu nepăsare. La încheierea păcii era la Milano, încartiruit în casa unui hangiu, o casă cu curte, flori în ghivece, măsuțe în aer liber, fiice care făceau pălării, iar cu Lucrezia, fata mai mică, s-a logodit într-o seară cînd îl cuprinsese panica — că nu mai e în stare să simtă nimic.

Într-adevăr, acuma, după ce toate se isprăviseră, pacea fusese semnată și morții îngropați, avea, mai ales seara, accesele acestea subite de spaimă. Nu mai putea să simtă nimic. Cînd deschidea ușa odăii în care aceste tinere italience confecționau pălării, le vedea ; le auzea ; lustruiau sîrme printre mărgele colorate, în farfurioare ; dădeau împletiturii de pai cînd o formă, cînd alta ; masa era tixită de pene, de paiete, de mătăsuri și de panglici ; foarfece se izbeau de masă ; dar îi lipsea ceva ; nu putea să simtă. Totuși izbiturile de foarfece, rîsul fetelor, con-

fecționarea pălăriilor îl apărau ; era sigur că nu i se poate întîmpla nimic ; era la adăpost. Dar nu putea să stea acolo și noaptea. Se trezea uneori devreme, în zori. Patul cădea în gol, cădea și el. O, foarfecele și lumina lămpii, și formele de împletitură ! O ceru de nevastă pe Lucrezia, sora mai mică, cea veselă, zglobie, cu degetele ei mici de artistă pe care le ridica spunînd „În ele e tot meșteșugul". Mătase, pene, totul pentru ele era viu.

„Lucrul cel mai de seamă e pălăria", obișnuia ea să spună, în timp ce se plimbau împreună. Cerceta orice pălărie care trecea ; și mantoul și rochia și ținuta femeii. Înfiera toaletele urîte, toaletele supraîncărcate, fără violență, mai mult cu o mișcare agasată a mîinilor, ca ale unui pictor care îndepărtează de el o operă bătătoare la ochi, vădit bine intenționată, dar fără valoare reală ; apoi lăuda, din toată inima, dar cîntărind întîi, pe o vînzătoare de magazin care își aranjase bine petecul ei de stofă sau admira, fără rezerve, cu entuziasm și competență profesională, cîte o franțuzoaică descinzînd din automobil cu blană de șinșila, mantou, perle.

„Ce frumos !", șușotea ea, dîndu-i lui Septimus un cot, ca să observe. Dar frumusețea era după o placă de sticlă. Nici plăcerile gustului (Reziei îi plăcea înghețata, ciocolata, dulciurile) nu-l desfătau. Își așeza la loc ceașca pe măsuța de marmură. Se uita pe stradă, la oameni ; păreau fericiți să se îngrămădească în mijlocul străzii, să strige, să rîdă, să se ia la harță pentru te miri ce. Dar el nu mai avea gust, nu mai simțea

nimic. Acolo, în ceainărie, printre mese şi flecăritul chelnerilor, îl năpădi groaza aceea cumplită — nu mai putea să simtă. Putea raţiona ; putea citi foarte uşor, Dante de exemplu („Septimus, lasă cartea din mînă" îi spunea Rezia, închizîndu-i binişor *Infernul*), putea să adune nota de plată ; creierul lui era perfect ; atunci era de bună seamă vina lumii că nu putea să simtă.

„Englezii sînt aşa tăcuţi", spunea Rezia. Îi plăcea asta, spunea ea. Îi respecta pe englezi şi dorea să vadă Londra, caii englezeşti, costumele făcute de croitori şi îşi amintea că auzise ce minunate magazine sînt acolo, de la o mătuşă care se măritase cu un om din Soho şi locuia acolo.

S-ar putea în fond, se gîndi Septimus, privind Anglia pe fereastra vagonului, după ce au plecat din Newhaven ; s-ar putea ca lumea să nu aibă nici un sens.

La serviciu, a fost avansat la un post de mare răspundere. Erau mîndri de el ; fusese decorat. „Ţi-ai făcut datoria ; e rîndul nostru —" începu domnul Brewer ; şi nu putu să isprăvească, atît de agreabil emoţionat era. S-au instalat într-o locuinţă admirabilă, pe Tottenham Court Road.

Aici îl deschise iarăşi pe Shakespeare. Beţia limbajului, exaltarea aceea de adolescent — *Antoniu şi Cleopatra* — se irosise cu totul. Ce silă îi era lui Shakespeare de oameni — îmbrăcatul, copii, murdăria gurii şi a pîntecului ! Aceasta i se revela acum lui Septimus ; mesajul ascuns în

frumusețea cuvintelor. Semnalul secret pe care o generație îl transmite, în forme învăluite, celei următoare : scîrbă, ură, deznădejde. Dante, la fel. Eschil (în traducere), la fel. Iat-o pe Rezia la masa ei, făcînd pălării. Făcea pălării pentru prietenele doamnei Filmer ; făcea pălării ceasuri în șir. Arată palidă, misterioasă, ca un crin, înecată, sub apă, se gîndi el.

„Englezii sînt atît de serioși“, spunea ea, cuprinzîndu-l pe Septimus cu brațele, lipindu-și obrazul de al lui.

Dragostea dintre bărbat și femeie îi repugna lui Shakespeare. Faptul acesta al împreunării era pentru el în afara țelului său firesc, o scîrnăvie. Dar spunea că trebuie să aibă copii. Erau căsătoriți de cinci ani.

S-au dus împreună să viziteze Turnul ; muzeul Victoria și Albert ; au stat în mulțime să vadă pe rege deschizînd parlamentul. Și mai erau și magazinele — magazine de pălării, magazine de rochii, magazine cu poșete de piele în vitrine, în dreptul cărora Rezia se oprea și privea îndelung. Dar trebuia să aibă un băiat.

Trebuia să aibă un fiu ca Septimus, spunea ea. Dar nimeni nu putea fi ca Septimus ; atît de blînd ; atît de serios ; atît de inteligent. Oare nu putea și ea să-l citească pe Shakespeare ? E Shakespeare un autor dificil ? întrebă ea.

Nu ai dreptul să aduci copii într-o lume ca asta. N-ai dreptul să perpetuezi suferința, nici să sporești rasa acestor animale pline de pofte, care nu au sentimente durabile, ci doar capri-

cii şi impulsuri vane care îi învolburează de ici-colo.

Se uita la ea cum croieşte, cum modelează, aşa cum te uiţi la o pasăre care ţopăie, zburătăceşte prin iarbă şi nu cutezi să clinteşti un deget. Adevărul e (şi e bine ca ea să nu-l ştie) că oamenii nu au nici bunătate, nici credinţă, nici caritate mai multă decît le trebuie ca să sporească plăcerea clipei. Vînează în haite. Haitele lor cutreieră deşertul şi se pierd, urlînd, în sălbăticie. Îi părăsesc pe cei căzuţi. Chipul lor e doar spoială, grimase. Uite pe Brewer, la birou, cu mustaţa lui dată cu ceară, acul de cravată din coral, jiletca albă, cu plăcutele lui emoţii — în întregime rece şi vîscos pe dinăuntru — muşcatele lui nimicite în război — nervii bucătăresei sale distruşi ; sau Amelia Cutare, servind jur împrejur, la cinci fix, ceşti de ceai — o mică scorpie obscenă, aruncînd priviri dubioase, făcînd schime ; sau Tom şi Berty şi cei de felul lor, sub al căror plastron scrobit şiroiesc stropi mari de viciu. Nu-l văzuseră niciodată cum îi desenează în carnet, goi, dedîndu-se la măscările lor. Pe străzi, treceau pe lîngă ei mugind camioane ; pe afişe trîmbiţa brutalitatea ; în mine, oamenii erau prinşi ca în cursă ; femei erau arse de vii ; şi într-un rînd o bandă de nebuni estropiaţi, trimişi să se dezmorţească sau să amuze populaţia (care rîdea în hohote), au trecut pe lîngă el în pas vioi, dînd din cap şi rînjind, pe Tottenham Court Road şi fiecare dintre ei, pe jumătate ruşinat şi totuşi triumfător, îşi exhiba răul incurabil. Oare avea *şi el* să-şi piardă minţile ?

La ceai, Rezia îi spuse că fata doamnei Filmer aştepta un copil. Nu voia să îmbătrînească fără să aibă copii ! Era tare singură, tare nefericită ! Plînse pentru întîia oară de cînd erau căsătoriţi. De foarte departe, auzea hohotele ei de plîns ; le auzea foarte limpede, le înregistra foarte desluşit ; le compară cu pulsaţiile înfundate ale unui piston. Dar nu simţi nimic.

Soţia lui plîngea şi el nu simţea nimic ; numai că la fiecare din hohotele acestea adînci, tăcute, deznădăjduite, mai cobora încă o treaptă în negrul adînc.

Pînă la urmă, cu un gest teatral pe care îl execută mecanic, conştient că nu este sincer, îşi lăsă capul să-i cadă în mîini. Nu mai putea lupta ; trebuia să-i vină în ajutor alţii. Să fie chemaţi. El se dădea bătut.

Nimic nu-l putu readuce în fire. Rezia îl culcă. Trimise după un doctor — doctorul Holmes al doamnei Filmer. Doctorul Holmes îl examină. Nu avea absolut nimic, spuse doctorul Holmes. Ce uşurare ! Ce om bun, ce om de treabă ! se gîndi Rezia. Cînd se simţea aşa, el personal se ducea la music-hall, spuse doctorul Holmes. Îşi lua o zi de vacanţă cu soţia lui şi juca golf. Ce-ar fi să încerce cu două tablete de bromură dizolvate într-un pahar de apă, la culcare ? Casele acestea vechi din Bloomsbury, spuse doctorul Holmes ciocănind peretele, sînt pline adesea de lambriuri foarte frumoase, pe care proprietarii fac prostia să le tapiseze cu hîrtie. Nu mai de mult decît ieri, vizitînd un pacient, sir Cutare în Bedford Square...

Aşadar nu există nici o scuză ; nu avea absolut nimic; numai păcatul pentru care natura umană îl condamnase la moarte ; acela de a nu simţi. Nu-i păsase cînd a murit Evans ; asta era cel mai rău ; dar toate celelalte crime îşi înălţau capul, ameninţau cu degetul, îşi băteau joc, rînjeau zeflemitor peste marginea patului, devreme în zori, la trupul care zăcea prostrat ştiindu-şi josnicia ; ştiind că luase de soţie o fată pe care n-o iubea ; că o minţise ; că o sedusese ; că o ofensase pe domnişoara Isabel Pole şi că era atît de stigmatizat cu bubele viciului încît femeile se înfiorau cînd îl vedeau pe stradă. Pentru o astfel de lepădătură, sentinţa naturii umane e moartea.

Doctorul Holmes îl vizită din nou. Voinic, cu culori proaspete, arătos, cînd dînd un bobîrnac unui fir de praf de pe pantofi, cînd privindu-se în oglindă, mătură tot — dureri de cap, insomnie, spaime, vise — manifestări nervoase şi atîta tot, spuse el. Dacă el, doctorul Holmes, constata că scăzuse măcar cu o jumătate de kilogram sub şaptezeci, îi mai cerea nevestei-si o farfurie de budincă la micul dejun. (Rezia va trebui să înveţe să gătească budincă). Dar, continuă el, sănătatea e ceva care stă în bună măsură sub controlul nostru. Trebuie să te lansezi în ceva exterior care să te intereseze ; să-ţi găseşti o distracţie favorită. Deschise pe Shakespeare — *Antoniu şi Cleopatra ;* dădu pe Shakespeare de-o parte. O distracţie, spuse doctorul Holmes ; oare nu datora el excelenta lui sănătate (şi doar muncea ca orice om din Londra)

faptului că putea oricînd să treacă brusc de la pacienţii săi la mobila veche ? Şi, dacă îşi poate permite, ce pieptene splendid purta doamna Warren Smith !

Cînd prostul ăsta afurisit veni iar, Septimus refuză să-l vadă. Chiar nu vrea ? întrebă doctorul Holmes, zîmbind cu amabilitate. Şi a fost silit să dea amical la o parte pe această fermecătoare micuţă lady, doamna Smith, ca să poată pătrunde în camera soţului ei.

„Aşadar ai o stare de panică", spuse el amabil, aşezîndu-se pe pat lîngă pacientul său. Va să zică spusese într-adevăr soţiei sale că are de gînd să se sinucidă, o doamnă atît de tînără, o străină, nu-i aşa ? N-o să-i dea asta o idee foarte ciudată despre soţii englezi ? Oare nu avem datorii faţă de soţiile noastre ? Şi n-ar fi fost mai bine să facă ceva decît să zacă în pat ? Avea în urma lui patruzeci de ani de experienţă şi putea să-l creadă pe cuvînt pe doctorul Holmes — nu avea absolut nimic. Şi, cînd are să vină data următoare, doctorul Holmes speră să-l găsească pe Smith sculat din pat şi fără s-o mai sperie pe soţia lui, această fermecătoare micuţă lady. Pe scurt, natura umană îl prigonea— bruta scîrboasă cu nările ei roşii. Holmes îl prigonea. Doctorul Holmes venea absolut regulat, în fiecare zi. Dacă te-ai poticnit o dată, scrise Septimus într-o zi pe o carte poştală, natura umană te prigoneşte. Holmes te prigoneşte. Singura lui şansă de scăpare era să fugă fără ştirea lui Holmes ; în Italia — oriunde, oriunde, departe de doctorul Holmes.

Dar Rezia nu-l putea înțelege. Doctorul Holmes era un om atît de bun. Arăta pentru Septimus atîta interes. Nu voia decît să-l ajute, spunea el. Avea patru copii și o invitase la ceai, îi spuse ea lui Septimus.

Era așadar părăsit de toți. Lumea întreagă îi striga : Omoară-te, omoară-te, de dragul nostru. Dar de ce să se omoare de dragul lor ? E plăcut să mănînci ; soarele e cald ; și, ca să te omori, cum trebuie să procedezi, cu un cuțit de masă, să mori hidos, în valuri de sînge, — aspirînd o conductă de gaz ? Era prea slab ; abia dacă-și putea ridica mîna și pe lîngă asta, acum că era singur de tot, condamnat, părăsit, singur cum sînt cei care trag să moară, acum era în asta o voluptate, o izolare grandioasă ; o libertate pe care cei legați de viață n-o pot simți niciodată. Holmes cîștigase partida, firește ; bruta cu nările roșii cîștigase. Dar nici măcar Holmes nu putea ajunge pînă la acest ultim supraviețuitor care rătăcea la marginea lumii, pînă la acest proscris care privea înapoi la pămînturile locuite, care zăcea întins, ca un marinar înecat, pe țărmul lumii.

Acesta a fost momentul (Rezia ieșise după cumpărături) cînd a avut loc marea revelație. O voce glăsui de după paravan. Vorbea Evans. Morții erau cu el.

„Evans, Evans !“ strigă.

Domnul Smith vorbește tare, singur, îi strigă în bucătărie Agnes, servitoarea, doamnei Filmer. A strigat „Evans, Evans !“ cînd a intrat ea cu

tava. A zbughit-o, da, şi a luat-o la sănătoasa pe scări la vale.

Şi Rezia intră, cu florile, şi traversă camera şi aşeză trandafirii într-o vază pe care începu s-o bată curînd soarele, şi se porni să rîdă şi să sară împrejurul odăii.

A trebuit să cumpere trandafirii, spuse Rezia, de la un om sărac de pe stradă. Erau însă deja aproape morţi, spuse ea aranjînd trandafirii.

Aşadar afară era un om ; probabil Evans ; iar trandafirii, despre care Rezia spunea că sînt pe jumătate morţi, i-a cules el de pe cîmpiile Greciei. Sănătatea, e să comunici ; fericirea, e să comunici. Să comunici, murmură el.

„Ce spui tu, Septimus ?" îl întrebă Rezia nebună de spaimă, văzîndu-l că vorbeşte singur.

O trimise pe Agnes să fugă după doctorul Holmes. Soţul ei, spunea, înnebunise. Abia dac-o mai recunoştea.

„Brută ! Brută !" strigă Septimus văzînd natura umană, adică pe doctorul Holmes, intrînd în cameră.

„Ei, ce se întîmplă ?" spuse doctorul Holmes în felul cel mai amabil din lume. „Spunem prostii ca să ne speriem soţia ?" Nu-i nimic, are să-i dea ceva care să-l facă să doarmă. Şi dacă au bani destui, spuse doctorul Holmes privind ironic prin odaie, să facă tot ce pot şi să se ducă în Harley Street ; dacă nu au încredere în el, spuse doctor Holmes, cu o privire mai puţin binevoitoare.

Era douăsprezece fix ; Big Ben bătea douăsprezece ; bătăile lui erau duse de vînt peste partea de nord a Londrei ; se dizolvau în cele ale altor orologii, amestecîndu-se într-un fel impalpabil, eteric cu norii şi cu dîrele de fum şi murind în înalt, printre pescăruşi — bătu de douăsprezece în timp ce Clarissa Dalloway îşi întindea rochia verde pe pat, iar soţii Warren Smith mergeau pe Harley Street. Aveau oră la douăsprezece. Probabil, se gîndi Rezia, asta e casa lui sir William Bradshaw, cea în faţa căreia e automobilul cenuşiu. (Cercurile de plumb se topeau în aer).

Şi aşa şi era — automobilul lui sir William Bradshaw ; plat, puternic, cenuşiu, cu nişte iniţiale simplu îmbinate pe caroserie, parcă sugerînd că fastul heraldic era deplasat cînd era vorba de omul acesta, un duh vindecător, un preot al ştiinţei ; şi, pentru că automobilul era cenuşiu, ca să se asorteze cu sobra lui suavitate, blănuri cenuşii, cuverturi argintiu-cenuşii erau îngrămădite înăuntru, ca să-i ţină înaltei doamne de cald în timp ce aştepta. Căci adesea sir William ieşea la şaizeci de mile, sau mai mult, distanţă de oraş, ca să-i viziteze pe bogaţi, pe bolnavi, cei care îşi puteau permite să plătească enormul onorariu pe care pe foarte bună dreptate sir William îl reclama pentru avizul său. Lady Bradshaw aştepta cu genunchii înfăşuraţi în pături un ceas sau mai bine, sprijinită pe spate, gîndindu-se uneori la pacient, alteori, în chip scuzabil, la zidul de aur care se înălţa minut cu minut în timp ce aştepta ; zidul de aur se înălţa

între ei şi toate vicisitudinile şi neliniştile (le suportase cu vitejie, avuseseră şi ei încercările lor) pînă cînd s-a simţit închisă într-un ocean calm peste care suflă doar vînturi parfumate ; respectată ; admirată ; invidiată, nemaiavînd să-şi dorească aproape nimic, îi părea doar rău că este prea grasă ; mari dineuri date colegilor în fiecare marţi seara ; cînd şi cînd inaugurarea unui bazar ; primiri la Palat ; şi, vai, prea puţin timp cu soţul ei, a cărui muncă sporea într-una ; un băiat repurtînd succese la Eton ; i-ar fi plăcut să aibă şi o fată ; ocupaţii avea, oricum, din belşug ; bunăstarea copiilor ; supravegherea epilepticilor vindecaţi, şi fotografia ; în timpul aşteptărilor ei, dacă se afla prin preajmă o biserică în construcţie, sau o biserică ruinată, dădea un bacşiş paracliserului, obţinea cheia şi făcea fotografii pe care cu greu le-ai fi putut deosebi de ale unui profesionist.

Sir William nu mai era tînăr. Muncise din greu ; îşi dobîndise situaţia doar prin capacitatea lui (era fiul unui prăvăliaş) ; îşi iubea meseria ; făcea o excelentă figură la ceremonii şi ştia să vorbească — toate acestea ajunseseră să-i dea, la vremea cînd a fost înnobilat, o privire grea, o privire ostenită (şirul neîntrerupt al clienţilor, responsabilităţile şi privilegiile atît de împovărătoare ale profesiunii sale) ; oboseala aceasta, împreună cu părul lui cărunt, sporea extraordinara distincţie a înfăţişării sale şi îi dădea reputaţia (de maximă importanţă pentru cineva care tratează maladii nervoase) nu numai a unei abilităţi fulgerătoare şi a unei aproape infailibile

acurateţi de diagnostic, ci şi aceea de căldură ; tact ; înţelegere a sufletului omenesc. Înţelese de cum intrară (se numeau Warren Smith) ; fu sigur că a înţeles starea omului ; era un caz extrem de grav. Era un caz de completă epuizare — completă epuizare fizică şi nervoasă, cu toate simptomele într-un stadiu avansat, cum se convinsese în două-trei minute (scriind răspunsurile la întrebările sale, murmurate discret, pe o fişă roză).

De cîtă vreme îl tratează doctorul Holmes.

Şase săptămîni.

A prescris puţină bromură ? A spus că nu e nimic grav ? O da (practicienii aceştia de medicină generală ! se gîndi sir William. Trebuia să-şi cheltuiască jumătate din timp ca să îndrepte boacănele lor. Unele erau ireparabile).

„V-aţi distins în mod deosebit în război ?"

Pacientul repetă întrebător cuvîntul „război".

Ataşează cuvintelor sensuri de natură simbolică. Un simptom important de notat pe fişă.

Războiul ? întrebă pacientul. Războiul european — acest mic tărăboi de elevi, cu praf de puşcă ? Dacă s-a distins ? Uitase, uitase într-adevăr. În război, în cel adevărat, eşuase.

„Da, s-a distins în mod deosebit", îl asigură Rezia pe doctor, „a fost avansat".

„Iar cei de la serviciu au despre dumneavoastră o părere superlativă ?" murmură sir William, aruncînd o privire peste scrisoarea, redactată în termeni foarte generoşi, a domnului Brewer. „Aşadar nu aveţi nici un necaz, nici o grijă financiară, nimic ?"

Comisese o crimă înspăimîntătoare și fusese condamnat la moarte de natura umană.

„Am — Am", începu el, „comis o crimă".

„N-a făcut nimic rău", asigură Rezia pe doctor. Dacă domnul Smith e bun să aștepte puțin, spuse sir William, trebuie să stea de vorbă cu doamna Smith, în camera alăturată. Soțul ei e foarte serios bolnav, îi spuse sir William. Amenință că se sinucide ?

O da, spuse ea plîngînd. Dar nu spune asta serios, adăugă. Nu, firește. Totul e să se odihnească, spuse sir William ; odihnă, odihnă, odihnă ; o lungă odihnă în pat. Există un sanatoriu încîntător, la țară, unde soțul ei se va bucura de o îngrijire desăvîrșită. Fără ea ? întrebă. Din nefericire, da ; oamenii care ne sînt cei mai dragi nu ne priesc cînd sîntem bolnavi. Dar nu era nebun, nu-i așa ? Sir William spuse că el nu vorbește niciodată de „nebunie" ; numea astfel de lucruri lipsă de simț al măsurii. Bine, dar soțul ei avea antipatie pentru doctori. O să refuze să se ducă acolo. Pe scurt și cu blîndețe sir William o lămuri care este situația în astfel de cazuri. Amenințase că se sinucide. Nu există alternativă. Așa era legal. Va sta în pat într-o casă frumoasă la țară. Infirmierele erau admirabile. Sir William avea să-l viziteze o dată pe săptămînă. Dacă doamna Warren Smith este absolut sigură că nu mai are nimic de întrebat — nu-și zorea niciodată pacienții — se vor întoarce la soțul ei. Nu mai avea nimic de întrebat — nu pe sir William.

Astfel că se înapoiară la ființa cea mai exaltată din lume ; la criminalul care își înfrunta judecătorii ; victima expusă pe înălțimi ; fugarul ; marinarul înecat ; poetul odei nemuritoare ; stăpînul care trecuse din viață în moarte ; la Septimus Warren Smith, care stătea în fotoliu sub vasistas contemplînd fotografia lui lady Bradshaw în ținută de Curte și murmura mesagii despre frumusețe.

„Am terminat mica noastră conversație", spuse sir William.

„Spune că ești foarte bolnav", spuse Rezia plîngînd.

„Am convenit că ar fi bine să mergeți într-un sanatoriu", adăugă sir William.

„Unul dintre sanatoriile lui Holmes ?" rînji sarcastic Septimus.

Insul îi făcu o impresie neplăcută. Pentru că era în sir William, al cărui tată fusese negustor, un respect înnăscut pentru maniere și îmbrăcăminte, respect pe care orice formă de neglijență îl irita ; pe lîngă asta, și într-un sens mai profund, era în sir William, care nu avusese niciodată timp să citească, o invidie adînc îngropată împotriva oamenilor cultivați care veneau în cabinetul lui și lăsau să se înțeleagă că medicii, a căror profesiune solicită constant facultățile cele mai înalte, sînt oameni fără cultură.

„Unul din sanatoriile *mele,* domnule Warren Smith", spuse „unde o să vă învățăm să vă odihniți".

Încă ceva doar.

Era sigur că atunci cînd domnul Warren Smith era sănătos era ultimul om de pe lume care să-şi sperie soţia. Spusese însă că are de gînd să se omoare.

„Toţi avem clipele noastre de depresiune“, spuse sir William.

Dacă te-ai poticnit o dată, îşi repetă Septimus, natura umană te prigoneşte. Holmes şi Bradshaw te prigonesc. Cutreieră deşertul. Zboară urlînd prin pustietate. Te pun pe scaunul de tortură, îţi răsucesc degetele. Natura umană e necruţătoare.

„Are uneori accese ?“ întrebă sir William cu stiloul pe o fişă roz.

Era treaba lui, răspunse Septimus.

„Nimeni nu trăieşte doar pentru el“ spuse sir William, aruncînd o privire la fotografia soţiei sale în ţinută de Curte.

„Şi vă aşteaptă o carieră strălucită“, spuse sir William. Scrisoarea lui Brewer era pe masă. „O carieră excepţional de strălucită“.

Dar dacă spune ? Dacă transmite mesajul ? Or să-l lase în pace atuncea Holmes, Bradshaw ?

„Eu... Eu...“ bîlbîi.

Dar ce crimă săvîrşise ? Nu izbutea să-şi amintească.

„Da ?“ îl încurajă sir William. (Numai că ora era cam tîrzie.)

Iubire, arbori, unde era crima ? — care era mesajul lui ?

Nu izbutea să şi-l amintească.

„Eu... Eu...“ bîlbîi Septimus.

„Încercați să vă gîndiți cît mai puțin la dumneavoastră“ spuse cu blîndețe sir William. Era limpede că nu putea fi lăsat în libertate.

Mai doreau să-l întrebe ceva ? Sir William avea să aranjeze totul (îi șopti el Reziei) și o s-o anunțe după-amiază între cinci și șase.

„Lăsați totul pe seama mea“ spuse el încheind.

Niciodată, niciodată, de cînd era, nu îndurase Rezia tortură mai mare. Ceruse ajutor și fusese părăsită ! Nu le fusese de nici un folos ! Sir William Bradshaw era un om rău.

Numai întreținerea automobilului îl costa de bună seamă o mulțime de bani, spuse Septimus cînd ieșiră în stradă.

Se strînse de brațul lui. Fuseseră părăsiți.

Dar ce voia mai mult ?

Acorda pacienților săi trei sferturi de oră ; și dacă în știința aceasta extenuantă care are drept obiect ceva despre care nu știm la urma urmei nimic — sistemul nervos, creierul uman — un medic pierde simțul măsurii, eșuează ca medic. Trebuie să fim sănătoși ; și sănătatea înseamnă măsură ; așa că atunci cînd un om îți intră în cabinet și spune că este Cristos (o iluzie curentă) și că are un mesaj, cum au cei mai mulți, și amenință, cum fac adesea, că se omoară, trebuie să invoci măsura ; să prescrii odihnă în pat ; odihnă în singurătate ; tăcere și odihnă ; odihnă fără prieteni, fără cărți, fără mesaje ; șase luni de odihnă ; pînă cînd omul care la sosire cîntărea patruzeci și cinci de kilograme cîntărește la plecare șaptezeci și șase.

Măsura, divina măsură, zeiţa lui sir William, pe care sir William o dobîndise în timp ce vizita spitale, pescuia somon, îi făcea în Harley Street un fiu lui lady Bradshaw, care pescuia şi ea somon şi făcea fotografii greu de deosebit de cele ale unui profesionist. Datorită cultului măsurii, sir William nu numai că prospera el însuşi, dar făcea şi Anglia să prospere, îi interna nebunii, interzicea naşterile, penaliza deznădejdea, îi împiedica pe cei anormali să-şi propage ideile pînă cînd ajungeau şi ei să împărtăşească simţul său de măsură — al său, dacă erau bărbaţi, al lui lady Bradshaw dacă erau femei (lady Bradshaw broda, împletea, stătea patru seri din şapte acasă cu fiul ei), astfel că, pe lîngă faptul că îl respectau colegii, că era temut de subalterni, prietenii şi rudele bolnavilor săi simţeau pentru el cea mai vie recunoştinţă deoarece îi obliga pe aceşti Cristoşi profetici, bărbaţi sau femei care prevesteau sfîrşitul lumii sau venirea Domnului, să stea în pat şi să bea lapte, după prescripţiile lui sir William ; sir William cu cei treizeci de ani de experienţă a cazurilor de felul acesta şi cu instinctul său infailibil : asta e nebunie, asta nu ; cu simţul său de măsură.

Dar Măsura are o soră, mai puţin zîmbitoare, mai teribilă, o zeiţă care şi acum — în arşiţa şi nisipurile Indiei, în noroiul şi mlaştina Africei, în suburbiile Londrei, pe scurt oriunde climatul sau diavolul ispiteşte pe oameni să se abată de la credinţa cea dreaptă, de la credinţa ei — şi acum surpă altare, dărîmă idoli, şi înalţă în locul lor severul ei chip. Convertire e numele ei şi se

înfruptă din voința celor slabi, pentru că-i place să impresioneze, să se impună, adoră să-și vadă trăsăturile întipărite pe fața mulțimii. La Hyde Park Corner, în picioare pe un butoi, ține predici ; se drapează în alb și pășește smerit, travestită în dragoste frățească, prin uzine și parlamente ; oferă ajutor, dar dorește putere ; azvîrle brutal din calea ei pe cei de altă părere, pe nemulțumiți ; oblăduiește pe cei care, cu privirile ridicate spre ea, își iau lumina, cu supunere, din ochii ei. Și această doamnă (Rezia Warren Smith ghicise) sălășluia în inima lui sir William, deși ascunsă, cum e de cele mai multe ori, sub un travesti plauzibil ; sub vreun nume onorabil, iubire, datorie, jertfire de sine. Cum mai muncea — cum se căznea să adune fonduri, să propage reforme, să inițieze instituții ! Dar convertirea, zeiță exigentă, preferă cărămizii sîngele, și se înfruptă cu extrem rafinament, din voința umană. Bunăoară lady Bradshaw. Acum cincisprezece ani voința ei cedase. Nimic palpabil ; nici o scenă, nici o zarvă ; doar lenta scufundare, parcă a unei bărci care ia apă, a voinței sale într-a lui. Suav era zîmbetul ei, rapidă i-a fost supunerea ; dineurile din Harley Street, cu optnouă feluri de mîncare, cu zece-cincisprezece convivi din elita profesiunii, erau calme și distinse. Numai că, pe măsură ce seara trecea, o imperceptibilă plictiseală sau poate jenă, o zvîcnire nervoasă, un gest stîngaci, o poticnire, o confuzie indicau ceea ce era foarte dureros de crezut — că biata lady mințea. Cîndva, demult, pescuise somon în voia ei : acum, grăbită să hră-

nească aviditatea de dominație, de putere care sclipea atît de onctuos în ochii soțului ei, ea se strîngea, se chircea, se estompa, se reteza, se trăgea înapoi, se furișa ; astfel că, fără a ști exact ce anume făcea seara dezagreabilă și provoca presiunea aceasta în creștetul capului (ceea ce ar fi putut foarte bine să fie din vina conversației profesionale, sau a oboselii unui mare medic a cărui viață, spunea lady Bradshaw, „nu e a lui, ci a pacienților săi“), seara era hotărît dezagreabilă : astfel că musafirii, cînd bătea ora zece, abia ieșiți în Harley Street, respirau cu încîntare ; ușurare care însă era refuzată pacienților săi.

În cabinetul cenușiu, cu picturi pe pereți și cu mobile de preț, sub vasistasul de sticlă mată, pacienții aflau întinderea abaterilor lor ; ghemuiți în fotolii, îl priveau executînd, spre binele lor, un exercițiu ciudat ; își repezea mîinile în lături apoi le aducea brusc pe șolduri, pentru a dovedi (dacă pacientul era îndărătnic) că sir William era stăpîn pe acțiunile lui, pe cînd pacientul nu. În acest punct, unii mai slabi de înger se frîngeau ; izbucneau în plîns, se dădeau bătuți ; alții, inspirați de Dumnezeu știe ce nebunie fără frîu, îi spuneau lui sir William de la obraz că e un farsor blestemat ; puneau la îndoială, împingînd impietatea și mai departe, viața însăși. La ce bun să trăiești ? întrebau ei. Sir William răspundea că viața e un lucru bun. Bineînțeles, lady Bradshaw, cu penele ei de struț, atîrna deasupra căminului, cît despre venitul lui, acesta se ridica la douăsprezece mii pe an. Dar cu noi, protestau

ei, viaţa n-a fost atît de mărinimoasă. Iar el admitea că e aşa. Le lipsea simţul măsurii. Şi poate, la urma urmei, nu există Dumnezeu. El dădea din umeri. Pe scurt, să trăim sau să nu trăim nu e o treabă care ne priveşte pe fiecare? Nu, aici greşeau. Sir William avea în Surrey un prieten la care se învăţa, ceea ce sir William admitea cu franchetă că e o artă dificilă, simţul măsurii. Pe lîngă asta, mai erau iubirea de soţie; onoarea; curajul; o carieră strălucită. Dacă nici acestea nu dădeau rezultate, sir William invoca în ajutorul său asigurarea ordinii şi binele societăţii care, cum remarca el pe un ton foarte liniştit, vor avea grijă, în Surrey, ca aceste impulsuri antisociale, generate mai ales de lipsa unui sînge sănătos, să fie ţinute sub control. Şi în clipa aceea se strecura din ascunzătoarea ei şi se urca pe tron zeiţa aceea a cărei desfătare este să calce în picioare răzvrătirea, să pecetluiască, de neşters, chipul ei pe sanctuarele altora. Goi, fără apărare, cei istoviţi, cei fără prieteni primeau pecetea voinţei lui sir William. Se năpustea; devora. Îi închidea. Tocmai amestecul acesta de hotărîre şi de omenie făcea ca sir William să fie în aşa măsură iubit de rudele victimelor sale.

Dar Rezia Warren Smith îşi spunea plîngînd, în timp ce străbătea Harley Street, că nu poate să-l sufere pe omul acesta.

Fărîmiţînd şi tăind felii, împărţind şi subîmpărţind, ceasurile de pe Harley Street ronţăiau din ziua de iunie, dădeau sfaturi de supunere, exaltau autoritatea şi lăudau în cor supremele avantaje ale simţului măsurii, pînă în clipa cînd

movila timpului căzu atît de mult încît un ceas comercial, atîrnat deasupra unui magazin din Oxford Street, anunță, vesel, fratern, ca și cînd pentru domnii Rigby și Lowndes ar fi fost o plăcere să dea gratis această informație, că era ora unu și jumătate.

Dacă ridicai ochii, observai că fiecare literă a numelui lor reprezenta o oră ; fără să-ți dai seama, erai recunoscător lui Rigby și Lowndes că îți oferă o oră garantată de Greenwich ; și această recunoștință (rumega Hugh Whitbread învîrtindu-se prin fața vitrinei) lua mai tîrziu în chip firesc forma unei achiziții de ciorapi sau de pantofi de la Rigby și Lowndes. Așa rumega el. Era obiceiul lui. Nu cobora adînc. Atingea suprafețe ; limbile moarte, cele vii, viața la Constantinopol, Paris, Roma ; călărie, vînătoare, tenis, trecuse prin fiecare cîndva. Gurile rele spuneau că acuma face de gardă la Buckingham Palace, în ciorapi de mătase și pantaloni pînă la genunchi. Nimeni nu știa ce anume păzește, dar făcea de gardă într-un fel extrem de eficace. Plutise pe crema societății engleze cincizeci și cinci de ani. Cunoscuse prim miniștri. Profunzimea afecțiunilor sale era notorie. Și dacă era adevărat că nu luase parte la nici unul dintre marile evenimente ale vremii, nici nu deținuse funcții importante, i se datorau una sau două modeste reforme ; una era o ameliorare a adăposturilor publice ; cealaltă protecția bufnițelor în Norfolk ; fetele în casă aveau motive să-i fie recunoscătoare ; iar numele lui în josul scrisorilor către *Times*, prin care cerea o strîngere de fonduri, făcea apel la

public să apere, să cruţe, să cureţe gunoiul, să micşoreze fumul şi să suprime imoralitatea din parcuri, impunea respect.

Şi chiar era magnific, oprit pentru o clipă (în timp ce sunetul jumătăţii de oră se stingea) să privească cu ochi critic, de cunoscător, ciorapii şi pantofii ; impecabil, grav, ca şi cînd ar fi privit lumea de la o anumită înălţime, şi îmbrăcat pe măsură ; dar era conştient de obligaţiile pe care le impun statura, bogăţia, sănătatea, şi respecta cu stricteţe, chiar atunci cînd nu era absolut necesar, mici acte de curtenie, ceremonii demodate care dădeau manierelor sale o anume calitate, ceva demn de imitat, ceva care ţi-l amintea : n-ar fi luat bunăoară niciodată masa la lady Bruton, pe care o cunoştea de douăzeci de ani, fără să-i aducă, oferindu-i-l cu mîna întinsă, un buchet de garoafe şi fără s-o întrebe pe Miss Brush, secretara lui lady Bruton, despre fratele ei din Africa de Sud, lucru care, cine ştie de ce, o emoţiona atît de mult pe Miss Brush, deşi lipsită de cel mai mic atribut al farmecului feminin, încît răspundea „Vă mulţumesc, o duce bine în Africa de Sud“, cînd el de fapt, de şase ani, o ducea foarte rău în Portsmouth.

În schimb, lady Bruton îl prefera pe Richard Dalloway, care sosi în aceeaşi clipă. S-au întîlnit la uşă.

Lady Bruton îl prefera fireşte pe Richard Dalloway. Era făcut dintr-un material mult mai fin. Totuşi n-o să-i lase să-l denigreze pe bietul, dragul ei Hugh. N-ar fi putut să-i uite niciodată bunătatea — fusese cu adevărat deosebit de bun —

nu mai știa bine în ce împrejurare anume. Dar fusese — deosebit de bun. Și de altfel diferența dintre un bărbat și altul nu e mare lucru. Nu înțelesese niciodată ce rost are să-i tai pe oameni bucăți, cum făcea Clarissa Dalloway — să-i tai bucăți și apoi să-i lipești din nou la un loc ; în orice caz nu atunci cînd ai șaizeci și doi de ani. Luă garoafele lui Hugh zîmbind în felul ei colțuros și sever. Le spuse că în afară de ei nu mai vine nimeni. Invitația ei era un pretext ca s-o ajute să iasă dintr-o dificultate.

„Dar întîi să mîncăm“, spuse ea.

Așa că prin ușile batante începu o forfotă mută și fermecătoare de fete cu șorțuri și bonete albe, nu slujitoare ale necesității, ci inițiate în misterul sau în marele iluzionism practicat de doamnele din Mayfair de la unu și jumătate la două, cînd la un semn al mîinii, traficul se oprește și în locul lui se înfiripă amăgirea aceasta adîncă, întîi în privința mîncării — parcă n-ar costa nimic ; și apoi masa care se așterne singură, spontan, cu argint și cristal, mici împletituri de rafie, cupe cu fructe roșii ; brume străvezii de smîntînă cafenie voalează calcanul ; în tăvi înoată bucăți de pui ; focul arde, colorat, festiv ; și o dată cu vinul și cafeaua (care nu costă nimic) se iscă dinaintea ochilor visători năluciri voioase ; ochi blînd gînditori ; ochi cărora viața le apare muzicală, tainică ; ochi care se însuflețesc acum să privească cu bucurie frumusețea garoafelor roșii pe care lady Bruton (ale cărei mișcări erau întotdeauna colțuroase) le așezase lîngă farfuria ei ; de aceea Hugh Whitbread,

simţindu-se împăcat cu lumea întreagă şi totodată cu desăvîrşire sigur de el spuse, aşezîndu-şi furculiţa :

„Ce încîntător ar arăta pe dantela rochiei dumneavoastră !"

Miss Brush fu violent şocată de această familiaritate. Îl califică în mintea ei drept un tip prost crescut. Miss Brush o făcu pe lady Bruton să rîdă.

Lady Bruton luă garoafele, ţinîndu-le cam ţeapăn, cu un gest aproape identic cu cel al generalului care ţine în mînă un sul de pergament în tabloul din spatele ei ; rămase neclintită, dusă. Ce era ea, strănepoata generalului ? Străstrănepoata lui ? se întrebă Richard Dalloway. Sir Roderick, sir Miles, sir Talbot — asta era. Era remarcabil cît de bine se păstra în familia aceasta asemănarea la femei. Ar fi putut fi ea însăşi un general de dragoni. Iar Richard ar fi servit bucuros sub ordinele ei ; avea pentru ea cel mai mare respect ; se complăcea cu duioşie în gînduri despre aceste bătrîne doamne de neam mare, cu genealogii şi, în felul său cordial, i-ar fi făcut plăcere să aducă pe cîţiva tineri exaltaţi din cunoştinţele lui să ia prînzul cu ea, să vadă dacă o femeie de tipul ei putea fi creată de nişte simpatici entuziaşti băutori de ceai ! Îi cunoştea ţinutul de baştină. Îi cunoştea familia. Aveau o viţă, încă roditoare, sub care se aşezaseră Lovelace sau poate Herrick — ea nu citea niciodată un cuvînt de poezie, dar aşa umbla povestea. Mai bine să aştepte, ca să le pună întrebarea care o frămînta (să adreseze sau nu un apel publicu-

lui şi dacă da, în ce termeni etc.), să aştepte pînă îşi vor fi băut cafeaua, se gîndi lady Bruton ; şi îşi aşeză garoafele lîngă farfurie.

„Ce face Clarissa ?“ întrebă ea pe neaşteptate. Clarissa susţinuse întotdeauna că lady Bruton nu are simpatie pentru ea. La drept vorbind lady Bruton avea reputaţia că o interesează mai mult politica decît oamenii ; că vorbeşte ca un bărbat ; că fusese amestecată prin anii optzeci într-o intrigă notorie care începea acum să fie menţionată în memorii. Ce era sigur e că în salonul ei se găsea un alcov, şi în acest alcov o masă, şi pe masa aceasta o fotografie, a generalului sir Talbot Moore, acum decedat, care scrisese pe masa aceea (într-o seară din anii optzeci), în prezenţa lui lady Bruton, cu ştiinţa, poate la sfatul ei, o telegramă prin care se ordona trupelor britanice să înainteze, într-un prilej istoric. (Ea păstrase tocul şi spunea povestea). Iată de ce cînd întreba în felul ei brusc „Ce face Clarissa ?“ soţilor le venea greu să-şi convingă soţiile şi de fapt, oricît de devotaţi, se îndoiau în sinea lor ei înşişi, că lady Bruton poartă interes unor femei care încurcau adesea calea bărbaţilor lor, îi împiedicau să accepte posturi în străinătate şi trebuiau duse la mare tocmai în toiul sesiunii parlamentare, pentru a se întrema după gripă. Şi cu toate acestea întrebarea ei „Ce face Clarissa ?“ era pentru femei un semn infailibil de simpatie din partea unei prietene aproape complet tăcute, ale cărei vorbe (şase-şapte propoziţii într-o viaţă întreagă) însemnau recunoaşterea unei anume camaraderii feminine care, pe dedesubtul prînzu-

rilor masculine, unea pe lady Bruton cu doamna Dalloway, într-o ciudată alianţă, ele care se întîlneau rar şi cînd se întîlneau păreau că-şi sînt indiferente sau ostile.

„M-am întîlnit cu Clarissa de dimineaţă în parc“, spuse Hugh Whitbread, scurmînd în adîncul farfuriei, încîntat să-şi acorde acest omagiu, dat fiind că ajungea să păşească în Londra ca să întîlnească imediat pe toată lumea ; dar lacom, unul dintre cei mai lacomi oameni pe care-i cunoscuse în viaţa ei, se gîndi Milly Brush, care îi observa pe bărbaţi cu o inflexibilă nepărtinire şi care era în stare de un devotament fără capăt, în special faţă de propriul ei sex, pentru că era noduroasă, ştearsă, colţuroasă şi complet lipsită de farmec feminin.

„Ştiţi cine e în oraş ?“ întrebă lady Bruton amintindu-şi brusc. Vechiul nostru prieten, Peter Walsh“.

Zîmbiră cu toţii. Peter Walsh ! Şi domnul Dalloway se bucură cu adevărat, se gîndi Milly Brush ; iar domnul Whitbread se gîndeşte numai la pui.

Peter Walsh ! Toţi trei, lady Bruton, Hugh Whitbread şi Richard Dalloway îşi amintiră acelaşi lucru — cu cîtă patimă fusese Peter îndrăgostit ; cum fusese respins ; plecase în India ; devenise plantator ; îşi stricase viaţa ; şi Richard Dalloway ţinea foarte mult la dragul, la vechiul lui amic. Milly Brush observă asta ; observă o adîncime în negrul ochilor săi ; îl văzu ezitînd ; chibzuind ; ceea ce o interesa, cum de altfel

domnul Dalloway o interesa întotdeauna : ce-o fi gîndind, se întreba ea, despre Peter Walsh ?

Că Peter Walsh fusese îndrăgostit de Clarissa ; că imediat după prînz avea să se întoarcă acasă s-o vadă pe Clarissa ; că are să-i spună că o iubeşte, exact aşa. Da, are să-i spună.

Milly Brush era odată cît pe-aci să se îndrăgostească de aceste tăceri ; şi domnul Dalloway era în orice împrejurare un om atît de demn de încredere ; şi pe deasupra un gentleman. Acuma ca avea patruzeci de ani, iar lady Bruton nu avea decît să-şi încline uşor capul ori să şi-l întoarcă puţin mai brusc şi Milly Brush primea semnul oricît de adînc ar fi fost cufundată în aceste meditaţii ale unui spirit detaşat, ale unui suflet necorupt, pe care viaţa nu putea să-l amăgească, pentru că viaţa nu-i dăruise nici podoaba cea mai lipsită de preţ ; nu buclă, zîmbet, buză, obraz, nas ; absolut nimic ; lady Bruton nu avea decît de înclinat uşor capul şi Perkins primea instrucţiuni să se zorească cu cafelele.

„Da ; Peter Walsh s-a întors", spuse lady Bruton. Lucrul era vag măgulitor pentru ei toţi. Se întorsese, strivit, înfrînt, la ţărmurile lor adăpostite. Să-l ajute însă, reflectau ei, e cu neputinţă ; caracterul lui avea un cusur. Hugh Whitbread spuse că, fireşte, puteai să menţionezi numele lui Peter Walsh domnului Cutare sau Cutare. Se încrunta în chip lugubru, cu aerul unui om cu greutate, la gîndul scrisorilor pe care le va scrie şefilor serviciilor guvernamentale cu privire la „vechiul meu prieten, Peter Walsh", şi aşa mai departe. Dar din toate astea n-avea

să iasă nimic — sau măcar nimic durabil, din pricina caracterului său.

„Încurcat cu vreo femeie“, spuse lady Bruton. Ghiciseră cu toţi că *asta* se afla la temeiul lucrurilor.

„De altfel“, spuse lady Bruton, grăbită să abandoneze subiectul, „o să auzim toată povestea chiar de la Peter“.

(Şi cafeaua tot nu mai venea).

„Adresa lui ?“ murmură Hugh Whitbread ; şi imediat se produse o cută în curentul serviciului care curgea pe lîngă lady Bruton zi după zi, colectînd, interceptînd, învăluind-o într-o ţesătură fină care amortiza şocurile, atenua întreruperile şi învăluia casa din Brook Street într-o plasă fină în care lucrurile aveau un loc şi de unde erau luate fiecare la timpul său cu precizie şi rapiditate de cărunta Perkins, care era la lady Bruton de treizeci de ani şi care acum scrise adresa şi o înmînă domnului Whitbread ; acesta îşi scoase portofelul, îşi înălţă sprîncenele şi, strecurînd adresa printre documente de cea mai mare importanţă, spuse că are s-o convingă pe Evelyn să-l invite la prînz.

(Aşteptau, pentru a aduce cafeaua, ca domnul Whitbread să isprăvească.)

Hugh e foarte încet, se gîndi lady Bruton. Se îngraşă, observă ea, Richard se menţinea mereu în cea mai bună formă. Începea să-şi piardă răbdarea ; întreaga ei fiinţă se orienta ferm, de neabătut, măturînd imperios la o parte toate aceste fleacuri inutile (Peter Walsh şi interesele lui), către subiectul care îi absorbea atenţia, şi nu nu-

mai atenţia, ci şi fibra aceea care era axa sufletului ei, acea parte esenţială din ea fără care Millicent Bruton n-ar fi fost Millicent Bruton ; proiectul ei de a face ca tineri de ambele sexe născuţi din părinţi respectabili să emigreze şi să se instaleze în Canada cu bune perspective de prosperitate. Exagera. Îşi pierduse poate simţul măsurii. Pentru ceilalţi emigraţia nu era remediul evident, ideea sublimă. Nu era pentru ei (nici pentru Hugh, nici pentru Richard, nici măcar pentru devotata domnişoară Brush) supapa egoismului înăbuşit pe care o femeie puternică şi marţială, bine hrănită,cu o bună ascendenţă, cu impulsuri directe, cu sentimente limpezi şi cu putere introspectivă redusă (deschisă şi simplă — de ce nu poate fi toată lumea deschisă şi simplă ? întrebă ea) îl simte crescînd în ea după ce i-a trecut tinereţea şi pe care trebuie să-l proiecteze asupra unui obiect — poate emigraţia, poate emanciparea ; dar, oricare ar fi, acest obiect în jurul căruia secreta zilnic esenţa sufletului ei, devine în mod inevitabil prismatic, lucios, pe jumătate oglindă, pe jumătate piatră preţioasă ; cînd ascuns cu grijă de teamă să nu rîdă lumea ; cînd etalat cu mîndrie. Pe scurt, emigraţia devenise în bună măsură lady Bruton.

Dar trebuia să scrie. Şi o scrisoare către *Times*, obişnuia ea să-i spună domnişoarei Brush, o costa mai mult efort decît să organizeze o expediţie în Africa de Sud (ceea ce în timpul războiului şi făcuse). După o dimineaţă de luptă, scrisori începute, rupte, începute din nou, simţea de fiecare dată slăbiciunea naturii ei de femeie cum n-o

simţea cu nici un alt prilej şi îşi îndrepta cu recunoştinţă gîndul către Hugh Whitbread care avea — de asta nu se îndoia nimeni — arta de a scrie scrisori către *Times*.

O fiinţă cu o constituţie atît de deosebită de a ei, cu un atît de mare simţ al limbii ; în stare să formuleze lucrurile aşa cum le plăcea editorilor să fie formulate ; avea o pasiune pe care n-o puteai numi pur şi simplu lăcomie. Adesea lady Bruton se abţinea să-i judece pe bărbaţi din consideraţie pentru acordul misterios pe care ei, dar nu şi femeile, îl aveau cu legile universului ; ştiau cum să spună lucrurile ; cunoşteau tradiţiile ; aşa că dacă Richard o sfătuia şi dacă Hugh îi scria ce avea de spus, era aproape sigură că nu greşeşte. Lăsă deci pe Hugh să-şi mănînce sufleul ; îl întrebă despre Evelyn ; aşteptă pînă îşi aprinseră ţigările, apoi spuse :

„Milly, vrei să aduci hîrtiile ?"

Şi domnişoara Brush ieşi din cameră, se întoarse ; aşeză hîrtiile pe masă ; iar Hugh îşi scoase stiloul ; stiloul lui de argint, care avea în urma lui douăzeci de ani de serviciu, spuse el, deşurubîndu-i capacul. Era încă în perfectă stare ; îl arătase producătorilor ; nu exista nici un motiv, spuneau ei, pentru care să se fi uzat vreodată ; ceea ce era într-un fel spre lauda lui Hugh şi spre lauda sentimentelor pe care le exprima tocul său (aceasta e impresia pe care o avu Richard Dalloway) cînd Hugh începu să scrie cu grijă majusculele, cele de la începutul alineatului înflorite cu cercuri, şi astfel dădu în chip miraculos încîlcelilor lui lady Bruton un sens, o

gramatică pe care lady Bruton, asistînd la miraculoasa transformare, simţea că editorul de la *Times* va fi obligat să le respecte. Hugh era încet. Hugh era stăruitor. Richard spuse că trebuie încercat. Hugh propuse modificări din respect pentru sentimentele cititorilor, ceea ce, spuse el cam acru văzînd că Richard rîde „trebuie luat în consideraţie" şi citi cu glas tare „cum, prin urmare, opinia noastră este că timpurile sînt coapte... tineretul excedentar al populaţiei noastre mereu în creştere... ceea ce datorăm morţilor...", toate lucruri pe care Richard le socotea umplutură şi baliverne, dar fireşte inofensive, iar Hugh continua să evoce în ordine alfabetică sentimente de cea mai înaltă nobleţe, scuturînd cenuşa de ţigară de pe jiletcă şi rezumînd din loc în loc ce spusese pînă atunci pînă cînd, în sfîrşit, dădu citire proiectului unei scrisori despre care lady Bruton era sigură că e o capodoperă. Oare chiar gîndul ei suna aşa ?

Hugh nu putea să garanteze că editorul o va publica ; avea să se întîlnească însă cu cineva la dejunul oficial.

La care lady Bruton, care făcea rar un gest graţios, strînse grămadă la piept toate garoafele lui Hugh, apoi îşi repezi mîinile înainte şi îl numi „primul meu ministru". Nu ştia ce s-ar fi făcut fără ei amîndoi. Se ridicară. Şi Richard Dalloway se duse ca de obicei să privească un moment portretul generalului, pentru că avea de gînd, îndată ce va avea o clipă de răgaz, să scrie o istorie a familiei lui lady Bruton.

Iar Millicent Bruton era foarte mîndră de familia ei. Dar puteau să mai aştepte, puteau să mai aştepte spuse ea, privind tabloul ; înţelegînd prin asta că cei din familia ei, militari, oameni de stat, amirali, fuseseră oameni de acţiune, care îşi făcuseră datoria ; iar cea dintîi datorie a lui Richard era către ţara lui ; dar generalul are o înfăţişare frumoasă spuse ea ; şi toate documentele îl aşteptau pe Richard la Aldmixton, gata pentru cînd va sosi vremea ; adică, înţelegea ea, guvernarea laburistă. „A, ştirile din India" strigă ea.

Şi apoi, în timp ce stăteau în hol şi îşi luau mănuşile galbene din cupa de pe masa de malahit, iar Hugh oferea domnişoarei Brush, cu o politeţe absolut deplasată, cine ştie ce bilet refuzat sau altă amabilitate de care ei îi era silă din adîncul inimii şi se făcu roşie ca sfecla, Richard, cu pălăria în mînă, se întoarse către lady Bruton şi spuse :

„Diseară vă vedem la serata noastră ?" la care lady Bruton îşi reluă aerul de măreţie pe care redactarea scrisorii îl spulberase. Poate va veni ; sau poate nu va veni, Clarissa avea o energie admirabilă. Seratele o îngrozeau pe lady Bruton. Şi apoi, începea să îmbătrînească. Asta le aducea ea la cunoştinţă, stînd în prag ; frumoasă ; foarte dreaptă ; în timp ce cîinele pechinez se întindea în spatele ei, iar domnişoara Brush dispărea în fund cu braţele încărcate de hîrtii.

Şi lady Bruton urcă cu paşi grei, maiestuoşi în camera ei şi se lungi, cu un braţ întins, pe sofa. Suspină, sforăi, nu pentru că ar fi adormit,

ci doar pentru că era somnoroasă şi greoaie, ca un cîmp de trifoi în soarele acestei zile fierbinţi de iunie, cu forfotă de albine şi cu fluturi galbeni. Se întorcea mereu la cîmpurile acelea din Devonshire, unde sărise pîraiele pe Patty, poneiul ei, cu Mortimer şi cu Tom, fraţii ei. Şi apoi cîinii ; şobolanii ; tatăl şi mama ei pe peluză, sub copaci, luîndu-şi ceaiul afară, şi straturile de dalii, nalba, iarba de pampas ; iar ei, ticăloşii cei mici, mereu gata să facă vreo boroboaţă ! se furişau acasă prin hăţişuri, să nu-i vadă nimeni, mînjiţi cum erau după cine ştie ce poznă. Şi bătrîna dădacă, cît putea s-o certe pentru rochiile ei !

Dumnezeule, îşi amintea ea — era miercuri pe Brook Street. Băieţii ăştia buni şi de treabă, Richard Dalloway, Hugh Whitbread plecaseră pe o zi fierbinte ca asta pe străzile al căror vuiet ajungea pînă la ea, cum stătea întinsă pe sofa. Avea putere, situaţie, venit. Trăise în fruntea vremii ei. Avusese prieteni buni ; cunoscuse pe oamenii cei mai capabili din zilele ei. Murmurul Londrei urca pînă la ea şi mîna ei, sprijinită pe spătarul sofalei se încleşta pe un baston imaginar, asemenea celui pe care îl ţinuseră de bună seamă strămoşii ei ; ţinîndu-l, i se părea, somnoroasă şi greoaie cum era, că porunceşte unor batalioane în marş spre Canada şi acelor băieţi buni care merg prin Londra, acestui teritoriu al lor, şi acelui petec de covor, Mayfair.

Iar ei se îndepărtau tot mai mult de ea, legaţi cu un fir subţire (devreme ce luaseră masa cu ea) care avea să se tot întindă, să se tot subţieze

în timp ce ei mergeau prin Londra ; prietenii noştri parcă ne-ar fi legaţi de trup, după ce au prînzit cu noi, cu un fir subţire care (în timp ce ea moţăia pe sofa) se înceţoşa în dangătul clopotelor care băteau ora sau chemau la slujbă, aşa cum un fir stingher de păianjen e atins de stropii de ploaie şi se lasă în jos sub povara lor. Şi aşa adormi.

Iar Richard Dalloway şi Hugh Whitbread ezitară la colţul spre Conduit Street exact în clipa cînd Millicent Bruton, întinsă pe sofa, lăsă firul să se rupă ; începu să sforăie. Vînturi potrivnice se înfruntau la colţul străzii. Se opriră să se uite într-o vitrină ; nu doreau nici să cumpere, nici să stea de vorbă, doar să se despartă, numai că datorită vînturilor potrivnice care se înfruntau la colţul străzii, datorită unei poticneli a curenţilor care străbat trupul, două forţe ciocnindu-se într-un vîrtej, dimineaţa şi după-amiaza, se opriră. Un afiş de ziar se înălţă în aer, elegant, la început ca un smeu, apoi se opri, se repezi, fîlfîi ; voalul unei doamne porni să plutească. Storuri galbene vibrau. Viteza traficului dimineţii începu să scadă şi cîteva căruţe răzleţe huruiau în voie pe străzile aproape pustii. În Norfolk, la care Richard Dalloway era pe jumătate dus cu gîndul, un vînt lin şi cald întorcea petalele ; înfiora apele ; încreţea pajiştile înflorite. Cosaşii, care se aşezaseră după gardurile vii, ca să alunge dormind oboseala dimineţii, desfăceau perdelele de fire verzi ; dădeau la o parte globuri tremurătoare de păpădie, ca să vadă cerul ; albastrul, neclintitul, învăpăiatul cer de vară.

Conştient că privea o cană de argint cu două toarte din epoca lui Iacob I şi că Hugh Whitbread admira condescendent, cu aere de cunoscător, un colier spaniol al cărui preţ se gîndea să-l afle pentru eventualitatea că i-ar plăcea Evelynei — Richard era totuşi toropit ; nu era în stare să gîndească sau să se mişte. Viaţa azvîrlise la mal epava aceasta ; vitrine pline de pietre colorate, şi rămîneai acolo amorţit de letargia bătrîneţii, ţeapăn de rigiditatea bătrîneţii, privind. Lui Evelyn Whitbread o să-i facă probabil plăcere să cumpere colierul acesta spaniol — probabil că da. Nu-şi putu opri un căscat. Hugh intră în magazin.

„Ai dreptate !“ spuse Richard, urmîndu-l.

Dumnezeu îi era martor că nu avea poftă să cumpere coliere cu Hugh. Dar în trup sînt curenţi. Dimineaţa se întîlneşte cu după-amiaza. Purtat ca o şalupă precară peste valuri adînci, adînci, străstrăbunicul lui lady Bruton cu memoriile lui şi campaniile din America de Nord fu înghiţit şi se duse la fund. Şi Millicent Bruton de asemenea. Se scufundă. Lui Richard puţin îi păsa ce se va alege de emigraţie ; de scrisoarea aceea, dacă editorul o s-o publice sau nu. Colierul atîrna întins între admirabilele degete ale lui Hugh. Să-l dea unei fete, dacă simte nevoia să cumpere bijuterii — oricărei fete, oricărei fete de pe stradă. Căci lipsa de rost a acestei vieţi îl frapă cu putere pe Richard — să cumperi coliere pentru Evelyn. Dacă ar fi avut un băiat, i-ar fi spus, Munceşte, munceşte. Dar o avea pe Elizabeth a lui ; o adora pe Elizabeth a lui.

„Aş dori să-l văd pe domnul Dubonnet", spuse Hugh în felul său tranşant de om de lume. Reieşea că acest Dubonnet avea măsura gîtului doamnei Whitbread sau, şi mai ciudat, îi cunoştea gusturile în materie de bijuterii spaniole şi cuantumul posesiunilor ei în această direcţie (lucru pe care Hugh nu şi-l amintea). Toate acestea îi părură lui Richard Dalloway teribil de bizare. El nu-i făcea daruri Clarissei niciodată, în afară de o brăţară acum doi-trei ani, un dar neizbutit. Ea n-o purta niciodată. Îl durea să-şi aducă aminte că n-o purta niciodată. Şi aşa cum firul stingher de păianjen, după ce a plutit şovăielnic de ici-colo se agaţă de vîrful unei frunze, tot aşa spiritul lui Richard, revenindu-şi din letargie, se îndreaptă către soţia lui, Clarissa, pe care Peter Walsh o iubise atît de pătimaş ; şi Richard avu o bruscă viziune a ei la dejunul de atunci ; el şi Clarissa ; viaţa lor alături ; şi trase tava cu bijuterii vechi spre el şi, luînd întîi broşa aceasta, apoi inelul acela, întrebă „Cît costă ?", dar nu era sigur de gustul său. Dorea să deschidă uşa salonului şi să intre întinzînd ceva ; un dar pentru Clarissa. Dar ce ? Hugh era însă din nou el însuşi. Era nespus de plin de emfază. Evident, după ce fusese clientul acestui magazin timp de treizeci şi cinci de ani, nu avea de gînd să se lase tras pe sfoară de un băieţandru care nu-şi cunoaşte meseria. Într-adevăr, după cît se părea, Dubonnet ieşise şi Hugh nu voia să cumpere nimic pînă cînd domnul Dubonnet nu se hotăra să se întoarcă ; la care tînărul se înroşi şi execută corect mica lui înclinare.

Totul era perfect corect. Şi totuşi Richard n-ar fi putut rosti vorbele acelea pentru nimic în lume! Nu putea înţelege de ce oamenii aceştia suportau o atît de detestabilă insolenţă. Hugh devenea un imbecil intolerabil. Richard Dalloway nu-i putea suporta prezenţa mai mult de un ceas. Şi, scoţîndu-şi scurt melonul în chip de salut, Richard făcu colţul spre Conduit Street, grăbit, da, foarte grăbit să străbată firul de păianjen al legăturii dintre el şi Clarissa; se va duce direct acasă, la ea, în Westminster.

Dorea însă să intre aducînd ceva. Flori? Da, flori, de vreme ce nu avea încredere în gustul său la bijuterii, oricît de multe flori, trandafiri, orhidee, pentru a celebra ceea ce, dacă te gîndeai bine, era un eveniment; ceea ce simţise în legătură cu ea cînd au vorbit despre Peter Walsh la dejun; şi ei nu vorbeau niciodată despre asta; de ani de zile nu vorbiseră despre asta; ceea ce, se gîndi el, apucîndu-şi trandafirii albi şi roşii (un buchet enorm în hîrtie satinată) este cea mai mare greşeală din lume. Vine o vreme cînd lucrul acesta poate fi spus; sîntem însă prea timizi pentru a-l spune, se gîndi el, băgînd în buzunare mărunţişul şi se îndreptă, strîngînd marele lui buchet, spre Westminster pentru a spune răspicat exact aşa (orice va crede ea despre el), întinzîndu-i florile. „Te iubesc". De ce nu? Era cu adevărat un miracol dacă te gîndeai la război şi la miile de amărîţi care, cu viaţa înaintea lor, fuseseră îngropaţi grămadă şi erau acum aproape uitaţi; era un miracol. Iar pe el iată-l străbătînd Londra pentru a-i spune Cla-

rissei răspicat că o iubește. Ceea ce nu spunem niciodată se gîndi el. În parte din lene ; în parte din sfială. Și Clarissa — era greu să te gîndești la ea ; doar dintr-un impuls subit, ca cel de la dejun, cînd izbutise s-o vadă foarte deslușit ; viața lor întreagă. Se opri, ca să traverseze ; și își repetă — era o natură simplă și necoruptă, pentru că făcuse excursii, vînase ; era stăruitor și încăpățînat, sprijinise pe cei umiliți și acționase în Camera Comunelor după conștiința lui ; rămăsese simplu și în același timp devenise cam tăcut, cam rigid — își repetă că era un miracol că se însurase cu Clarissa ; un miracol — viața lui fusese un miracol, se gîndi el ; șovăia să traverseze. Dar i se răscolea sîngele să vadă mici făpturi de cinci sau șase ani traversînd Piccadilly singure. Poliția ar fi trebuit să oprească circulația imediat. Nu avea nici o iluzie în privința poliției londoneze. Și chiar strîngea mărturii asupra proastei sale funcționări ; și zarzavagii ambulanți cărora nu li se permitea să-și oprească în stradă căruța ; și prostituatele, Dumnezeule mare, nu a lor era vina, nici a tinerilor, ci a detestabilului nostru sistem social etc ; chibzuia la toate acestea, era evident, chibzuia la toate acestea, cărunt, încăpățînat, elegant, curat, în timp ce traversa parcul să-i spună soției lui că o iubește.

Da, o să-i spună asta răspicat, cînd o să intre în cameră. Pentru că e de o mie de ori păcat să nu spunem niciodată ce simțim, se gîndi el, traversînd Green Park și observînd cu plăcere cum familii întregi, familii sărmane, stăteau tolă-

nite la umbra copacilor ; copii zvîrlind din picioare ; sugînd lapte ; pungi de hîrtie aruncate peste tot, care puteau fi uşor culese (dacă lumea se plîngea) de unul dintre aceşti gentlemeni graşi în uniformă ; pentru că el era de părere că fiecare parc şi fiecare scuar pentru copii (iarba parcului se aprindea şi se stingea, iluminînd pe mamele sărace din Westminster şi pe pruncii care se tîrau pe lîngă ele, ca şi cum o lampă galbenă s-ar fi clătinat deasupra lor). Ce putea însă fi făcut pentru femeile vagabonde de soiul acestei sărmane creaturi care şedea lungită, sprijinindu-se într-un cot (ca şi cînd s-ar fi trîntit la pămînt, liberă de orice legătură omenească, să observe cu atenţie, să reflecteze cu îndrăzneală, să cîntărească motivele şi ţelurile, sfruntată, cu gura slobodă, pornită pe haz), nu-şi dădea seama. Purtîndu-şi florile ca pe o armă, Richard Dalloway ajunse în dreptul ei ; trecu de ea, absorbit ; totuşi a fost timp de ajuns să scapere între ei o scînteie — ea rîse văzîndu-l, el zîmbi fără supărare, reflectînd la problema femeilor vagabonde ; nici gînd să schimbe vreo vorbă. Iar el avea să-i spună răspicat Clarissei că o iubeşte. Fusese gelos odinioară pe Peter Walsh ; gelos din pricina Clarissei. Dar ea îi spusese adeseori că avusese dreptate să nu se mărite cu Peter Walsh ; ceea ce, dacă o cunoşteai pe Clarissa, era în chip evident adevărat ; avea nevoie de sprijin. Nu pentru că ar fi fost slabă ; dar avea nevoie de sprijin.

Cît despre Buckingham Palace (ca o bătrînă primadonă în alb care apare pe scenă), nu puteai

să-i contești o anume demnitate, aprecie el, nici să disprețuiești ceea ce, la urma urmelor, este pentru milioane de oameni (o mică mulțime aștepta la poartă să-l vadă pe rege ieșind) un simbol, oricît de absurd ar fi fost lucrul acesta ; un copil cu o cutie de pietre ar fi reușit mai bine, se gîndi el ; privi monumentul reginei Victoria (își amintea că o văzuse trecînd în trăsură prin Kensington, cu ochelarii ei de corn), soclul lui alb, maternitatea lui copleșitoare ; dar îi plăcea să fie guvernat de descendenta lui Horsa ; îi plăcea continuitatea ; și impresia că tradițiile trecutului trec din mînă în mînă. Trăise într-o epocă mare. Și de fapt chiar viața lui era un miracol ; nu încăpea nici o îndoială ; iată-l, în floarea vieții, ducîndu-se acasă, în Westminster, să-i spună Clarissei că o iubește. Asta e fericirea, se gîndi el.

Asta e fericirea, își spuse, pătrunzînd în Dean's Yard. Big Ben începea să bată, întîi avertismentul, muzical ; apoi ora, irevocabilă. Să fii invitat la prînz te face să-ți irosești întreaga după-masă, se gîndi el apropiindu-se de ușa casei sale.

Sunetul Big Ben-ului inundă salonul Clarissei unde ea, așezată la masa ei de scris, era teribil de plictisită ; îngrijorată ; plictisită. Era perfect adevărat că n-o invitase pe Ellie Henderson ; făcuse însă asta dinadins. Dar uite ce-i scria doamna Marsham : „Îi spusese lui Ellie Henderson că are s-o întrebe pe Clarissa — Ellie dorea atît de mult să vină".

Dar unde era scris că trebuie să invite la seratele ei pe toate femeile plicticoase din Londra? De ce se amestecă doamna Marsham? Şi Elizabeth care stătea închisă de atîta vreme cu Doris Kilman. Nu putea să-şi închipuie ceva mai respingător. Să te rogi la ora asta cu o femeie ca ea. Şi sunetul clopotului inundă odaia cu valul său melancolic; care se retrase şi se umflă din nou ca să mai cadă o dată, cînd ea auzi, distrată, că ceva dibuie, ceva zgîrie la uşă. Cine să fie la ora asta? Trei, Dumnezeule mare! Deja trei! Într-adevăr cu o rectitudine şi cu o demnitate copleşitoare, ceasul bătu trei; şi nu mai auzi nimic altceva; dar clanţa uşii se aplecă şi intră Richard! Ce surpriză! Intră Richard, întinzîndu-i flori. Greşise odată faţă de el la Constantinopol; iar lady Bruton, ale cărei prînzuri se spunea că sînt extraordinar de amuzante, n-o invitase. Îi întindea flori — trandafiri, trandafiri roşii şi albi. (El însă nu se putea hotărî să-i spună că o iubeşte; nu chiar atît de răspicat).

Dar ce minunate sînt, spuse ea luînd florile. Înţelesese; înţelesese fără să-i spună el nimic; Clarissa lui. Le puse în vază, pe poliţa căminului. Ce minunat arată! spuse ea. A fost amuzant, întrebă? Întrebase lady Bruton de ea? Peter Walsh se înapoiase. Scrisese doamna Marsham. S-o invite şi pe Ellie Henderson? Femeia aceea, Kilman, era sus.

„Bine, dar hai să ne aşezăm cîteva minute", spuse Richard.

Camera părea atît de goală. Toate scaunele erau împinse la perete. Ce se apucaseră să facă?

A, era pentru serată ; nu, nu uitase de serată. Peter Walsh se înapoiase. Da ; o vizitase. Urma să obţină un divorţ ; era îndrăgostit de o femeie de acolo. Nu se schimbase cîtuşi de puţin. Ea era în salon, cîrpindu-şi rochia...

„Mă gîndeam la Bourton", spuse ea.

„A fost şi Hugh la prînz", spuse Richard. Şi pe el îl întîlnise Clarissa ! Bine, dar ajunsese de nesuportat. Cumpăra coliere pentru Evelyn ; mai gras ca oricînd ; un imbecil insuportabil.

„Şi mi-a venit gîndul : Aş fi putut să mă mărit cu tine", spuse ea, gîndindu-se cum şedea Peter acolo cu nodul lui mic de cravată ; cu briceagul acela, deschizîndu-l, închizîndu-l. „Cum a fost întotdeauna, doar îl ştii".

Au vorbit despre el la prînz, spuse Richard (Dar nu putea să-i spună că o iubeşte. O ţinea de mînă. Asta e fericirea, se gîndi el). Redactaseră o scrisoare către *Times* pentru Millicent Bruton. Cam la atîta era bun Hugh.

„Şi scumpa noastră domnişoară Kilman ?" întrebă el. Clarissa găsea trandafirii absolut încîntători ; la început erau strîns înmănuncheaţi ; acum se răsfiraseră de la sine.

„Kilman a sosit tocmai cînd terminam de mîncat" spuse ea. „Elizabeth s-a făcut roşie foc. S-au închis sus. Cred că se roagă".

Doamne ! Treaba asta nu-i era pe plac ; dar astfel de lucruri trec dacă le laşi în pace.

„Cu un impermeabil şi o umbrelă", spuse Clarissa.

Nu-i spusese „Te iubesc" ; dar o ţinea de mînă. Asta e fericirea, asta, se gîndea el.

Şi de ce aş fi eu obligată să invit pe toate femeile plicticoase din Londra ? spuse Clarissa. Dacă doamna Marsham dă o serată, ea, Clarissa, o să-i facă invitaţiile ?

„Biata Ellie Henderson" spuse Richard — ciudat cît de mult ţine Clarissa la seratele ei, se gîndi el.

Dar Richard n-avea idee cum trebuie să arate un salon cu musafiri. Totuşi, ce are să spună ?

Dacă îşi făcea atîtea griji pentru aceste serate, n-are s-o mai lase să le dea. Oare îi părea rău că nu se măritase cu Peter ? Dar trebuie să plece.

Trebuie să iasă, spuse el ridicîndu-se. Stătu locului o clipă parcă ar fi vrut să spună ceva ; şi ea se întreba ce anume ? De ce ? A, trandafirii.

„O şedinţă de comitet ?" îl întrebă în timp ce el deschidea uşa.

„Armenii", spuse el ; sau poate „albanezii".

Oamenii au demnitatea lor ; singurătatea lor ; chiar între soţ şi soţie, e un abis ; e un lucru pe care sîntem datori să-l respectăm, se gîndi Clarissa privindu-l cum deschide uşa ; nu vrem să fim privaţi nici noi de el, nici să-l luăm fără consimţămînt de la soţul nostru, altfel ne pierdem independenţa, respectul de sine — ceva, dacă te gîndeşti bine, nepreţuit.

Richard se întoarse cu o pernă şi un pled.

„Un ceas de repaus complet după prînz", spuse el. Şi se duse.

Spune Richard şi pace ! Va stărui să spună „Un ceas de repaus complet după prînz" pînă la sfîrşitul timpurilor pentru că un doctor prescri-

sese cîndva așa. Așa era el, lua de bun tot ce spuneau doctorii ; era un aspect al adorabilei, divinei sale candori, cum nu mai avea nimeni altul ; datorită ei Richard se ducea și făcea ce era de făcut, în timp ce ea și Peter își iroseau timpul ciorovăindu-se. Acum făcuse deja jumătate din drum spre Camera Comunelor, spre armenii, albanezii lui, după ce o așezase pe sofa privind la trandafirii lui. Iar lumea spunea „Clarissa Dalloway e o răsfățată". Îi păsa mai mult de trandafirii ei decît de armeni. Hăituiți pînă la moarte, ciopîrțiți, degerați, victime ale cruzimii și ale nedreptății (îl auzise pe Richard spunînd asta de nenumărate ori) — nu, era incapabilă să simtă ceva pentru albanezi, sau era vorba de armeni ? Dar îi erau dragi trandafirii ei (oare asta nu le era armenilor de vreun folos ?) — singurele flori pe care suporta să le vadă tăiate. Dar Richard era deja la Casa Comunelor ; la comitetul lui, după ce îi rezolvase ei toate dificultățile. Dar nu ; vai, nu era adevărat. Nu reușise să vadă bine motivele de a n-o invita pe Ellie Henderson. O s-o invite, bineînțeles, dacă el așa dorea. Dacă tot i-a adus pernele, are să se întindă... Dar-dar — de ce oare se simțea așa dintr-o dată, fără nici un motiv conștient, desperat de nefericită ? Ca o persoană care a scăpat o perlă sau un diamant în iarbă și răsfiră cu multă atenție firele înalte, într-o parte și în alta, și caută pretutindeni în zadar, și pînă la urmă îl zărește la rădăcini, așa cercetă ea fapt cu fapt ; nu, nu era Silly Seton spunînd că Richard n-o să facă niciodată parte

din Cabinet pentru că avea o minte de mîna a doua (își aduse ea aminte) ; nu, puțin îi păsa ; și nici nu era ceva în legătură cu Elizabeth și cu Doris Kilman ; acestea erau doar fapte. Era un sentiment, un sentiment neplăcut pe care îl avusese parcă la începutul zilei ; ceva pe care îl spusese Peter, combinat cu o impresie deprimantă pe care o avusese în camera ei, scoțîndu-și pălăria ; și ce spusese Richard ; adăugase ceva, dar ce spusese el ? Iată-i trandafirii. Seratele ei ! Asta era ! Seratele ei ! Amîndoi o judecaseră foarte nedrept, rîseseră de ea fără nici un temei, din pricina seratelor ei. Asta era ! Asta era !

Bine. Cum să se apere ? Acum că știa ce este, se simțea pe deplin fericită. Ei credeau, sau cel puțin Peter credea că ei îi făcea plăcere să se impună ; că se bucura să aibă în preajma ei personaje celebre ; nume mari ; pe scurt, că era pur și simplu o snoabă. Peter crede probabil așa. Richard socotea doar că e o prostie din partea ei să-i placă agitația cînd știa că îi face rău la inimă. Era copilăresc, credea el. Și amîndoi erau cu totul greșiți. Ce-i plăcea ei era pur și simplu viața.

„De aceea fac asta" îi spuse ea, tare, vieții. De cînd stătea întinsă pe sofa, claustrată, menajată, prezența acestui lucru pe care ea îl simțea atît de evident dobîndise existență materială ; înveșmîntată în sunetul străzii, însorită, cu răsuflarea caldă, murmurînd, legănînd storurile. Dar presupunînd că Peter i-ar spune „Bine, bine, dar seratele tale — ce rost au seratele tale ? tot ce i-ar fi putut răspunde (și nu-i

puteai cere nimănui să înțeleagă) ar fi fost.: Sînt o ofrandă ; ceea ce suna îngrozitor de vag. Dar ce drept avea Peter să susțină că viața-i o călătorie ușoară ? — Peter mereu îndrăgostit, mereu îndrăgostit de cine nu trebuie ? Ce e dragostea ta ? l-ar fi putut întreba. Și știa ce-o să-i răspundă ; că acesta e lucrul cel mai important din lume și că probabil nici o femeie nu poate înțelege asta. Foarte bine. Dar putea vreun bărbat să înțeleagă ce voia ea să spună ? Despre viață ? Nu și-i putea închipui pe Peter sau pe Richard ostenindu-se să dea o serată fără absolut nici un motiv.

Dar, pentru a merge acum mai adînc, dincolo de ceea ce spunea lumea (și cît de superficiale, cît de fragmentare sînt aceste judecăți !), în propriul ei spirit, ce semnificație avea pentru ea lucrul acesta pe care îl numea viață ? O, era foarte ciudat. Iată pe Cutare din South Kensington ; altul din Bayswater ; și un altul să zicem din Mayfair. Iar ea avea o conștiință mereu constantă a existenței lor ; simțea că e așa păcat ; simțea că e așa dezolant ; și simțea ce bine ar fi să poată fi adunați la un loc. Și-i aduna la un loc. Și aceasta era o ofrandă ; să îmbini, să creezi ; dar pentru cine ?

Ofrandă de dragul ofrandei, poate. Oricum, acesta era darul ei. Altceva nu avea, fie cît de neînsemnat ; nu era în stare să gîndească, să scrie, nici măcar să cînte la pian. Încurca armenii cu turcii ; îi plăcea succesul ; detesta lipsa de confort ; avea nevoie să fie iubită ; debita oceane

de prostii ; şi pînă azi, dacă o întrebai unde e ecuatorul, nu ştia să spună.

N-are importanţă, treacă o zi după alta ; miercuri, joi, vineri, sîmbătă ; să te scoli devreme ; să vezi cerul ; să treci prin parc ; să te întîlneşti cu Hugh Whitbread, apoi să intre pe neaşteptate Peter ; apoi aceşti trandafiri ; era de ajuns. După toate acestea, ce neverosimilă era moartea ! — totul să se termine ; şi nimeni în lumea întreagă n-are să ştie cît de dragi îi fuseseră toate ; cum, fiecare clipă...

Uşa se deschise. Elizabeth ştia că mama ei se odihneşte. Intră foarte încet. Rămase perfect nemişcată. Oare un mongol naufragiat pe coasta Norfolk-ului (cum spunea doamna Hilbery) se unise cu doamnele Dalloway, să fie poate o sută de ani de atunci ? Căci cei din familia Dalloway, în general, erau blonzi ; cu ochi albaştri ; Elizabeth, dimpotrivă, era brună ; avea ochi chinezeşti într-o faţă palidă ; un mister oriental ; era potolită, chibzuită, domoală. Avusese, încă de copil, un desăvîrşit simţ al umorului ; acum însă, la şaptesprezece ani, fără ca să se poată înţelege cîtuşi de puţin de ce, devenise foarte serioasă ; ca o zambilă prinsă încă într-o teacă de verde sclipitor, cu muguri abia rumeniţi, o zambilă care n-a avut destul soare.

Stătea absolut neclintită şi îşi privea mama ; dar uşa era deschisă şi dincolo de uşă era domnişoara Kilman, Clarissa ştia bine ; domnişoara Kilman în impermeabilul ei, trăgînd cu urechea la orice şi-ar fi spus.

Da, domnişoara Kilman stătea pe palier şi purta un impermeabil ; avea însă motivele ei. Întîi, era ieftin ; al doilea, trecuse de patruzeci de ani ; şi la urma urmelor nu se îmbrăca pentru a plăcea. În plus, era săracă ; degradant de săracă. Altfel n-ar fi acceptat să se angajeze la oameni ca soţii Dalloway ; oameni bogaţi cărora le plăcea să fie buni. Domnul Dalloway, ca să fie dreaptă, fusese bun. Dar Doamna Dalloway, nu. Fusese doar condescendentă. Provenea din clasa cea mai lipsită de valoare — bogaţii, cu o spoială de cultură. Aveau casa plină de lucruri costisitoare ; tablouri, covoare, o mulţime de servitori. Considera că e cu totul îndreptăţită să primească tot ce făcea pentru ea Dalloway.

Domnişoara Kilman fusese frustrată. Da, cuvîntul nu era excesiv, căci oare o fată nu are dreptul la un fel de fericire sau altul ? Iar ea nu fusese fericită niciodată, mai din lipsă de farmec, mai din sărăcie. Apoi, tocmai cînd să aibă oarecare perspective la şcoala domnişoarei Dolby, a venit războiul ; iar ea nu fusese niciodată în stare să spună minciuni. Domnişoara Dolby a socotit că are să se simtă mai bine cu oameni care aveau despre germani aceleaşi idei ca ea. A trebuit să plece. Adevărat că familia ei era de origină germană : în secolul al optsprezecelea îşi scria numele Kiehlman ; dar fratele ei a murit pe front. A fost concediată pentru că nu voia să susţină că toţi germanii sînt nişte ticăloşi — doar avea prieteni germani, doar singurele zile fericite din viaţă le petrecuse în Germania ! Şi la urma urmelor putea să predea

istoria. A fost silită să accepte ce i se oferea. Lucra la Quakeri cînd dăduse peste ea domnul Dalloway. O angajase (ceea ce era cu adevărat generos din partea lui) să dea lecţii de istorie fiicei sale. Pe lîngă asta mai ţinea din cînd în cînd prelegeri în cadrul Universităţii populare etc. Apoi Mîntuitorul venise la ea (şi aici ea îşi pleca de fiecare dată capul). Văzuse lumina harului acum doi ani şi trei luni. De atunci nu mai invidia femei de felul Clarissei Dalloway ; îi era doar milă de ele.

Îi era milă de ele şi le dispreţuia din adîncul inimii ; stătea în picioare pe covorul moale şi se uita la vechea gravură : fetiţa cu manşon. Cîtă vreme dăinuia luxul acesta, ce nădejde de mai bine puteai să ai ? În loc să stea întinsă pe sofa — „Mama se odihneşte“, spuse Elizabeth — ar fi trebuit să fie într-o uzină ; în spatele unei tejghele ; doamna Dalloway şi toate cucoanele distinse de teapa ei !

Cu sufletul otrăvit şi aprins, domnişoara Kilman intrase acum doi ani şi trei luni într-o biserică. Îl auzise pe Rev. Edward Whittaker predicînd ; pe băieţi cîntînd ; văzuse luminile solemne coborînd şi poate din pricina muzicii, poate dintr-a glasurilor (şi ea îşi mîngîia singurătatea serilor cîntînd la vioară ; dar sunetul era doar un scîrţîit chinuitor ; nu avea ureche), sentimentele fierbinţi şi clocotitoare care fierbeau şi tălăzuiau în ea s-au potolit în timp ce stătea acolo, şi plînse din belşug şi se duse să-l viziteze acasă la el în Kensington pe domnul Whittaker. Era mîna Domnului, spuse el. Domnul îi arătase

calea. Astfel că acuma, ori de cîte ori clocoteau în ea sentimente fierbinţi şi dureroase, ura aceasta faţă de doamna Dalloway, pica aceasta pe lume, se gîndea la Dumnezeu. Se gîndea la domnul Whittaker. După agitaţie venea calmul. O dulce savoare îi umfla vinele, i se întredeschiseră buzele şi, stînd teribilă pe palier în impermeabilul ei, privea cu o fermă şi sinistră seninătate la doamna Dalloway care ieşea din cameră cu fiica ei.

Elizabeth spuse că şi-a uitat mănuşile. Asta pentru că domnişoara Kilman şi mama ei se urau. Nu putea suporta să le vadă împreună. Alergă pe scări în sus să-şi caute mănuşile.

Dar domnişoara Kilman n-o ura pe doamna Dalloway. Îşi îndreptă ochii ei mari de culoarea agrişelor spre Clarissa, cercetă obrazul ei mic şi roz, trupul ei delicat, aerul ei de prospeţime şi de eleganţă, domnişoara Kilman se gîndi, Proasto ! Neghioabo ! Tu nu ştii nici ce-i necazul, nici ce-i bucuria ; ţi-ai irosit viaţa cu fleacuri ! Şi în ea urcă o dorinţă imperioasă s-o doboare, s-o demaşte. Ar fi uşurat-o s-o poată trînti la pămînt. Dar nu trupul ; sufletul ei prefăcut dorea să-l supună ; s-o facă să simtă puterea ei. Numai de-ar fi fost în stare s-o facă să plîngă ; să-i sfărîme mîndria ; s-o umilească ; s-o facă să îngenuncheze plîngînd şi să strige, Ai dreptate ! Dar aceasta era voia Domnului, nu a domnişoarei Kilman. Trebuia să fie o biruinţă religioasă. Şi de aceea privea neclintit ; de aceea o privea încruntat.

Clarissa era de-a dreptul șocată. O creștină — femeia asta! Femeia asta îi înstrăinase fata! Cum putea să comunice ea cu prezențe nevăzute! Greoaie, urîtă, banală, lipsită de gentilețe și de grație, cunoștea sensul vieții!

„O însoțești pe Elizabeth la cumpărături?" întrebă doamna Dalloway.

Domnișoara Kilman răspunse că da. Stăteau acolo. Domnișoara Kilman n-avea de gînd să facă amabilități. Trăise întotdeauna din munca ei. Cunoștea absolut toată istoria modernă în amănunt. Punea cît putea deoparte din micul ei venit pentru ideile în care credea; în timp ce femeia aceasta nu făcea nimic, nu credea în nimic; își creștea fata — iat-o însă, cu sufletul la gură, pe fata asta frumoasă, pe Elizabeth.

Așadar ieșeau după cumpărături. Ciudat lucru însă, cum stătea domnișoara Kilman așa (și stătea, puternică și mută ca un monstru preistoric în platoșa lui, gata de luptă), clipă de clipă impresia pe care o făcea scădea, ura (care viza idei, nu persoane) se fărîmița, domnișoara Kilman își pierdea răutatea, statura, devenea clipă de clipă pur și simplu domnișoara Kilman, într-un impermeabil, o făptură pe care Dumnezeu e martor că Clarissa ar fi vrut s-o ajute.

La diminuarea aceasta a monstrului, Clarissa porni să rîdă. Spunînd la revedere, rîdea.

Plecară împreună, domnișoara Kilman și Elizabeth, coborîră scările.

Cu un impuls subit, cu o spaimă violentă, căci femeia aceasta o separa de fata ei, Clarissa se

apleacă peste balustradă și strigă, „Să nu uiți de serată! Să nu uiți de serata noastră de azi!"

Dar Elizabeth deschisese deja ușa de la intrare; trecea un camion; nu răspunse.

Dragoste și religie! se gîndi Clarissa, întorcîndu-se în salon, fremătînd toată. Cît de detestabile, cît de detestabile sînt! Acum că nu avea în față trupul domnișoarei Kilman, o copleși — ideea. Cele mai crude lucruri din lume, se gîndi, le vedea stîngace, încinse, tiranice, ipocrite, iscoditoare, geloase, infinit de crude și de lipsite de scrupule, îmbrăcate într-o manta impermeabilă, pe palier; dragostea și religia. Oare ea încercase vreodată să convertească pe cineva? Oare nu dorise întotdeauna ca fiecare să fie el însuși și atît? Și se uită pe fereastră la bătrîna doamnă care urca vis-à-vis scările. N-are decît să urce scările dacă așa vrea ea; să se oprească; sau, așa cum Clarissa o văzuse adesea, să se ducă în camera ei, să dea la o parte perdelele și să dispară din nou în fund. Simțeai un fel de respect — femeia aceasta bătrînă care privea pe fereastră, care nu știa cîtuși de puțin că se uită cineva la ea. Era în asta ceva solemn — dar dragostea și religia ar nimici tot, orice ar fi, intimitatea sufletului. Odioasa Kilman ar nimici tot. Cu toate acestea era o priveliște care o făcea să-i vină să plîngă.

Da, și dragostea nimicește. Tot ce e frumos, tot ce e adevărat. Uite bunăoară Peter Walsh. Un om fermecător, inteligent, cu idei despre toate. Dacă voiai să te informezi despre Pope, să spunem, sau despre Addison, ori pur și simplu

să spui prostii, cum sînt oamenii, ce sens au lucrurile, Peter se pricepea ca nimeni altul. Peter e cel care o ajutase ; cărţi, Peter îi împrumutase. Uite însă ce femei iubeşte — vulgare, triviale, banale. Peter îndrăgostit — a venit s-o vadă după atîţia ani şi despre ce-a vorbit ? Despre el. Oribilă pasiune ! Degradantă pasiune ! îşi spuse gîndindu-se la Kilman şi la Elizabeth a ei în drum spre magazinul universal al Armatei şi Flotei.

Big Ben bătu jumătatea de oră.

Ce lucru extraordinar, ce ciudat, da, mişcător, era s-o vezi pe bătrîna doamnă (erau vecine de atîţia ani) îndepărtîndu-se de fereastră, ca şi cînd ar fi fost legată de sunetul acela, de funia aceea. Aşa uriaş cum era, avea o legătură cu ea. Jos, jos, în mijlocul lucrurilor obişnuite, limba clopotului, căzînd, făcea clipa solemnă. Bătrîna era silită de sunetul acela, aşa îşi închipuia Clarissa, să se mişte, să plece — dar unde ? Clarissa încercă s-o urmărească cu privirea cum se întoarce şi dispare, dar boneta albă abia i se mai vedea mişcîndu-se de ici-colo la celălalt capăt al camerei. La ce bun crezuri şi rugăciuni şi impermeabile ? Cîtă vreme, se gîndea Clarissa, acesta e miracolul, acesta misterul ; adică bătrîna doamnă pe care o putea vedea mergînd de la scrin pînă la oglindă. Încă o mai putea zări. Şi supremul mister pe care Kilman ar fi spus că l-a rezolvat sau Peter ar fi spus că l-a rezolvat, dar pe care Clarissa era convinsă că amîndoi erau foarte, foarte departe de a-l rezolva, era pur şi simplu acesta : aici e o cameră ; dincolo alta. Rezolvă asta religia sau iubirea ?

Iubirea, dar în clipa aceea celălalt ceas, ceasul care bătea întotdeauna cu două minute după Big Ben, se insinuă, cu poala plină de mărunţişuri şi de fleacuri pe care le scutură la pămînt, ca şi cînd, da, Big Ben, nimic de spus, făcea, cu maiestatea lui, legea, atît de solemn, atît de drept, dar ea trebuie să-şi mai amintească şi de tot felul de lucruri mărunte — doamna Marsham, Ellie Henderson, paharele de îngheţată — tot felul de lucruri mărunte, valuri clipocind şi dansînd în dîra acelei bătăi solemne care se aşternea plată ca o fîşie de aur pe mare. Doamna Marsham, Ellie Henderson, paharele de îngheţată. Gata, trebuie să telefoneze imediat.

Volubil, agitat, ceasornicul întîrziat suna, sosind în dîra Big Ben-ului, cu poala plină de fleacuri. Lovite, zdrobite de năvala trăsurilor, de brutalitatea camioanelor, de înaintarea grăbită a miriade de bărbaţi colţuroşi, de femei gătite, de domurile şi de turnurile ministerelor şi spitalelor, ultimele rămăşiţe ale acestei poale pline de mărunţişuri şi de fleacuri păreau să se spulbere, ca spuma unui val istovit, de trupul domnişoarei Kilman care se oprise o clipă în stradă ca să spună în şoaptă „Trupul e de vină".

Trupul era cel care trebuia stăpînit. Clarissa Dalloway o insultase. La asta se aştepta. Dar ea, Kilman, nu biruise ; nu-şi supusese trupul. Urîtă, stîngace, Clarissa Dalloway a rîs de ea că e aşa ; şi îi reînviase dorinţele trupeşti, pentru că nu-i era totuna cum arată în comparaţie cu Clarissa. Şi nici să vorbească nu putea cu ea. Dar de ce-ar dori să-i semene ? De ce ? O dispreţuia pe

doamna Dalloway din adîncul inimii. Nu era serioasă. Nu era bună de nimic. Viaţa ei era o urzeală de deşertăciune şi de amăgire. Şi totuşi Doris Kilman fusese biruită. Cînd Clarissa Dalloway a rîs de ea, fusese gata să izbucnească în lacrimi, ăsta era adevărul. „Trupul, trupul", murmură ea, (avea obiceiul să gîndească cu glas tare) şi încerca să-şi potolească sentimentul acesta răscolitor şi dureros, în timp ce străbătea Victoria Street. Se ruga lui Dumnezeu. Era urîtă, n-avea ce face ; şi nu-şi putea permite rochii frumoase, Clarissa Dalloway a rîs — se va gîndi însă intens la altceva pînă ajunge la cutia de scrisori. De altfel o avea pe Elizabeth. Are să se gîndească însă la altceva ; are să se gîndească la Rusia ; pînă ajunge la cutia de scrisori.

Ce plăcut trebuie să fie, spuse ea, la ţară ; se lupta, cum o învăţase domnul Whittaker, împotriva acestui sentiment de ranchiună faţă de o lume care o umilise, îşi bătuse joc de ea, o alungase, începînd cu această înjosire — un trup urît de care oamenilor le era silă. Oricum şi-ar aranja părul, fruntea ei rămînea ca un ou, cheală, albă. Nu-i venea bine nici o îmbrăcăminte. Putea să-şi cumpere orice. Iar pentru o femeie asta însemna fireşte să nu întîlnească niciodată un bărbat. Ea nu va fi niciodată pentru nimeni cea dintîi. În ultima vreme i se păruse uneori că, exceptînd-o pe Elizabeth, nu trăia decît pentru mîncare ; pentru comodităţile ei, cina ei, ceaiul ei ; noaptea, sticla ei de apă caldă. Trebuie însă să luptăm ; să învingem ; să avem încredere în

Dumnezeu. Domnul Whittaker îi spusese că toate acestea au un rost. Dar nimeni nu ştia ce supliciu e acesta! El spusese, arătînd spre crucifix, că Dumnezeu ştie tot. Dar de ce trebuie ea să sufere cînd alte femei, ca de pildă Clarissa Dalloway, fuseseră scutite? Pentru a înţelege, trebuie să suferim, spuse domnul Whittaker.

Trecuse de cutia de scrisori, iar Elizabeth intrase deja în raionul cu tutun, cafeniu şi răcoros, din magazinul universal al Armatei şi al Flotei şi ea tot îşi mai murmura ce-i spusese domnul Whittaker despre înţelegerea pe care o dă suferinţa, despre trup. „Trupul" murmură ea.

La ce raion voia să meargă? o întrerupse Elizabeth.

„Jupoane" spuse ea scurt şi o luă drept spre ascensor.

Urcară. Elizabeth o conduse cînd într-o parte, cînd în alta; o conduse, absentă cum era, ca pe un copil mare, ca pe un cuirasat greoi. Uite jupoanele, cafenii, decente, vărgate, frivole, solide, vaporoase; absentă cum era, alese ceva uluitor, încît vînzătoarea o crezu nebună.

Elizabeth se întreba, în timp ce juponul era împachetat, la ce s-o fi gîndind domnişoara Kilman. Să ne luăm ceaiul, spuse domnişoara Kilman, trezindu-se, venindu-şi în fire. Îşi luară deci ceaiul.

Elizabeth se întreba dacă domnişoarei Kilman îi e într-adevăr foame. Acesta era felul ei de a mînca, mînca cu multă poftă; se uita din cînd în cînd la farfuria de fursecuri de pe masa de alături; apoi, cînd o doamnă şi un copil s-au

așezat acolo și copilul a luat fursecul, oare într-adevăr domnișoara Kilman fusese contrariată? Da, domnișoara Kilman fusese contrariată. Dorise fursecul acela — pe cel roz. Plăcerea de a mînca era aproape singura plăcere fără vină care-i rămăsese și simte că și asta îi era zădărnicită!

Cînd oamenii sînt fericiți au o rezervă, îi spuse ca lui Elizabeth, din care poți scoate la nevoie, în timp ce ea era ca o roată fără cauciuc (îi plăceau astfel de metafore), hurducată de orice pietricică — așa spunea după ce termina lecția și mai rămînea o vreme în picioare, rezemată de cămin, ținînd în mînă mapa ei cu cărți, „ghiozdanul" cum îi spunea, în fiecare marți dimineața, după lecție. Vorbea și despre război. La urma urmei existau și oameni care nu credeau că englezii au întotdeauna dreptate. Se scriseseră cărți în privința asta. Existau și alte puncte de vedere. Ar vrea Elizabeth să meargă cu ea să-l asculte pe Cutare? (un bătrîn cu o înfățișare extraordinară). Apoi domnișoara Kilman a dus-o la o biserică din Kensington și au luat ceaiul cu un preot. Domnișoara Kilman îi împrumutase lui Elizabeth cărți. Dreptul, medicina, politica, toate profesiunile sînt deschise femeilor din generația dumitale, spunea domnișoara Kilman. În ce-o privea însă, cariera ei era complet distrusă, și era oare vina ei? Dumnezeule mare, spunea Elizabeth, nu.

Și atunci mama ei intra să-i spună că a sosit un pachet de la Bourton și oare i-ar face plăcere domnișoarei Kilman niște flori? Era întotdeauna

foarte, foarte drăguță cu domnișoara Kilman, dar domnișoara Kilman înghesuia florile grămadă și nu știa să spună mărunțișuri, și ce-o interesa pe domnișoara Kilman o plictisea pe mama ei, și era penibil să le vezi împreună ; și domnișoara Kilman își dădea importanță și părea foarte urîtă, dar domnișoara Kilman era teribil de inteligentă. Elizabeth nu se gîndea niciodată la săraci. Aveau din belșug tot ce le trebuia, — mama ei își lua zilnic micul dejun în pat ; i-l ducea sus Lucy ; și îi plăceau doamnele bătrîne pentru că erau ducese și erau descendentele vreunui lord. Dar domnișoara Kilman îi spusese (într-una din diminețile de marți după terminarea lecției), „Bunicul meu ținea o vopselărie în Kensington". Domnișoara Kilman se deosebea în totul de oricare din oamenii pe care îi știa ea ; te făcea să te simți atît de măruntă.

Domnișoara Kilman mai luă o ceașcă de ceai. Elizabeth, cu ținuta ei orientală, cu misterul ei de nepătruns, ședea perfect dreaptă ; nu, nu mai dorea nimic. Își căută mănușile — mănușile ei albe. Erau sub masă. Nu, să nu plece încă! Domnișoara Kilman nu putea s-o lase să plece! Ființa aceasta tînără, atît de frumoasă ; fata aceasta pe care o iubea cu adevărat. Mîna ei mare se deschise și se închise pe masă.

Dar efectul era parcă puțin ratat, se gîndi Elizabeth. De altfel chiar voia să plece.

„Dar", spuse domnișoara Kilman, „încă n-am terminat".

Atunci, firește, Elizabeth are să aștepte. Era însă cam înăbușitor acolo.

„O să te duci la serată, diseară?“ o întrebă domnişoara Kilman. Elizabeth credea că da; aşa dorea mama ei. Nu trebuie să se lase absorbită de serate, îi spuse domnişoara Kilman, muşcînd din restul eclerului cu ciocolată.

Nu-i plăceau prea mult seratele, spuse Elizabeth. Domnişoara Kilman îşi deschise gura, împinse puţin înainte bărbia şi înghiţi restul de ecler cu ciocolată, apoi îşi şterse degetele şi clăti ceaiul de pe fundul ceştii.

Simţea că e pe punctul să plesnească. Era un chin îngrozitor. Dacă ar fi putut s-o apuce, s-o strîngă, dacă ar fi putut s-o facă pe deplin şi pentru totdeauna a ei şi apoi să moară: asta era tot ce mai dorea. Să stea însă aşa, fără să găsească nimic de spus; s-o vadă pe Elizabeth că se întoarce împotriva ei; să simtă că pînă şi ei i-e silă de ea — asta era prea mult; asta nu putea să îndure. Degetele ei groase se chirciră.

„Nu merg niciodată la serate“, spuse domnişoara Kilman, aşa, numai ca s-o mai reţină pe Elizabeth. „Lumea nu mă invită la serate“ — şi simţea, vorbind, că egoismul ei o făcea să piardă tot; domnul Whittaker o prevenise; nu se putea însă reţine. Suferise atît de îngrozitor. „De ce m-ar invita?“ spuse. „Sînt urîtă, sînt amărîtă“. Îşi dădea seama că era idiot. Dar spunea toate acestea din pricina oamenilor ăstora care treceau — oameni purtînd pachete, care o dispreţuiau. Şi totuşi, ea era Doris Kilman. Avea o diplomă. Era o femeie care răzbise singură în viaţă. Cunoştinţele ei de istorie modernă erau mai mult decît respectabile.

„Nu mă plîng pe mine“, spuse ea, „plîng“ — avea de gînd să spună „pe mama dumitale“, dar nu, nu putea, nu lui Elizabeth. „Îi plîng mult mai mult pe alții“.

Ca o făptură mută care a fost dusă la o poartă fără să înțeleagă de ce stă acolo, tînjind să fugă, să o ia la goană, Elizabeth Dalloway ședea și nu spunea nimic. Oare avea domnișoara Kilman de gînd să mai spună ceva ?

„Să nu mă uiți cu totul“, spuse Doris Kilman ; glasul îi tremura. Departe pe cîmp, în zare, făptura cea mută galopa înspăimîntată.

Mîna cea mare se deschise și se închise.

Elizabeth își întoarse capul. Veni servanta. Trebuie plătit la casă, spuse Elizabeth și plecă, smulgîndu-i, așa simțea domnișoara Kilman, măruntaiele din ea, întinzîndu-le, mergînd, prin încăpere ; și apoi, cu o răsucire finală, plecîndu-și foarte politicos capul, se duse.

Plecase. Domnișoara Kilman ședea la masa de marmoră printre ecleruri, izbită o dată, de două, de trei ori de șocuri de suferință. Plecase. Frumusețea plecase ; tinerețea plecase.

Ședea. Se ridică, plecă poticnindu-se printre măsuțe, clătinîndu-se ușor într-o parte și-n alta, și cineva veni după ea cu juponul, și se pierdu în mulțime, și fu prinsă între cufere destinate special pentru India ; apoi nimeri în raionul pentru nașteri și rufărie de sugaci, se împletici printre toate bunurile lumii, perisabile sau trainice, jamboane, medicamente, flori, papetărie, cu tot felul de mirosuri, cînd dulci, cînd acre ; se văzu împleticindu-se așa, cu pălăria într-o

parte, cu fața foarte roșie, se văzu, cît era de mare, într-o oglindă ; și pînă la urmă ieși în stradă.

Turnul catedralei Westminster se înălța în fața ei, lăcașul Domnului. În mijlocul circulației, era lăcașul Domnului. Porni cu încăpățînare, ducîndu-și pachetul spre celălalt sanctuar, Westminster Abbey, unde, înălțîndu-și mîinile ca pe un cort dinaintea feței, se așeză lîngă ceilalți care, ca ea, căutaseră acolo adăpost ; credincioși de tot felul, acum fără rang social și aproape fără sex, cu mîinile înălțate înaintea fețelor ; îndată însă ce le lăsau, erau burghezi cuviincioși, englezi și englezoaice, unii dintre ei dornici să vadă figurile de ceară.

Dar domnișoara Kilman își ținea cotul dinaintea feței. Cînd rămînea singură ; cînd era lume în jurul ei. Alți credincioși intrau în stradă să-i înlocuiască pe vizitatori și ea continua, în timp ce oamenii priveau și treceau tîrîndu-și pașii pe lîngă mormîntul Soldatului Necunoscut, continua să-și țină degetele peste ochi și încerca, în acest dublu întuneric, căci lumina în Westminster Abbey era precară, să năzuiască dincolo de vanități, de dorințe, de comodități, să scape de ură și de iubire. Mîinile îi zvîcneau. Părea că dă o luptă. Și totuși altora Dumnezeu le era accesibil și lină cărarea spre el. Domnul Fletcher, pensionar, de la ministerul de finanțe, doamna Gorham, văduva celebrului K.C., se apropiară de el cu simplitate și, după ce se rugară se rezemară de spătar și se lăsară cuprinși de plăcerea muzicii (orga cînta molcom), și o văzură pe

domnişoara Kilman la capătul şirului, rugîndu-se, rugîndu-se şi, fiindcă tocmai ieşiseră în pragul lumii lor lăuntrice se gîndiră la ea cu simpatie, ca la un suflet care străbate aceleaşi teritorii ; un suflet croit dintr-o substanţă imaterială ; nu o femeie, un suflet.

Dar domnul Fletcher trebuia să plece. Trebuia să treacă pe lîngă ea şi deoarece era îngrijit ca un mire, fu puţin mîhnit de dezordinea bietei doamne ; părul despletit ; pachetul pe jos. Nu-i făcu imediat loc să treacă. Dar, cum domnul Fletcher stătea să privească în jur, la marmurile albe, la geamurile cenuşii, la bogăţiile acumulate (era extrem de mîndru de Westminster Abbey), talia, vigoarea şi puterea acestei femei care îşi muta în răstimpuri genunchii (îi era atît de aspru drumul către Dumnezeu — atît de tenace dorinţele), îl impresionară, aşa cum o impresionaseră şi pe doamna Dalloway (în după-amiaza aceea nu-şi putuse lua gîndul de la domnişoara Kilman), pe Rev. Edward Whittaker şi pe Elizabeth.

Iar Elizabeth aştepta un omnibus în Victoria Street. Era atît de plăcut să stai afară. Se gîndi că poate nu trebuie să se întoarcă acasă chiar acum. O să ia un omnibus. Şi deja, cum stătea acolo aşteptînd, cu hainele ei bine croite, începea... Oamenii începeau s-o compare cu un plop, cu aurora, cu o zambilă, cu o căprioară, cu o apă curgătoare, cu un crin de grădină ; şi asta o făcea să-şi simtă viaţa ca o povară, pentru că prefera cu mult să fie lăsată să facă ce-i place, la ţară, dar era comparată cu crini, şi trebuia să

meargă la serate, şi Londra era atît de plicticoasă în comparaţie cu viaţa de la ţară, doar cu tatăl ei şi cu cîinii.

Omnibusele veneau în viteză, se opreau, porneau din nou — caravane spectaculoase, sclipitor lăcuite cu roşu şi galben. Dar în care să se urce? Nu avea nici o preferinţă. Fireşte, n-are să se înghesuie. Avea înclinare către pasivitate. Îi lipsea expresia, dar avea ochi frumoşi, chinezeşti, orientali şi, cum spunea mama ei, cu nişte umeri atît de frumoşi şi cu ţinuta ei atît de dreaptă, era întotdeauna o încîntare s-o priveşti; şi în ultima vreme, mai ales seara, cînd era mai interesată de ce e în jur, căci animată nu era niciodată, părea aproape frumoasă, foarte impunătoare, foarte senină. La ce se gîndea oare? Toţi bărbaţii se îndrăgosteau de ea, ceea ce sincer o plictisea din cale afară. Într-adevăr, era începutul. Mama ei observase — începeau complimentele. Dar nu-i păsa de loc de toate acestea — de pildă de felul în care se îmbrăca — şi asta o necăjea uneori pe Clarissa, deşi probabil nu era nimic grav în toţi puii aceştia de căţel şi în toţi cobaii răpciugoşi de care se ocupa, şi asta îi dădea un anume farmec. Şi acuma ataşamentul acesta ciudat pentru domnişoara Kilman. Oricum, se gîndea Clarissa, citind din baronul Marbot, pe la trei dimineaţa, pentru că nu putea dormi, asta dovedeşte că are inimă.

Dintr-o dată Elizabeth înaintă şi se urcă cu multă pricepere în omnibus, cea dintîi. Ocupă un loc pe imperială. Impetuoasa creatură — un pirat — se urni, ţîşni înainte; trebui să se apuce de

bară pentru a-şi păstra echilibrul, căci un pirat era, cutezător, fără scrupule, te trîntea fără milă, făcea ocoluri primejdioase, înşfăca un pasager cu îndrăzneală sau nu voia să ştie de un altul, se strecura ca un ţipar, cu aroganţă, printre obstacole, apoi se repezea insolent cu toate pînzele sus în Whitehall. Şi s-a mai gîndit oare Elizabeth la biata domnişoară Kilman, care o iubea fără gelozie, pentru care fusese ca o căprioară slobodă, ca luna deasupra unei poieni ? Era încîntată că scăpase. Aerul proaspăt era o desfătare. La magazinul universal al Armatei şi al Flotei fusese atît de înăbuşitor. Şi acum goana aceasta prin Whitehall părea o cavalcadă ; şi la fiecare mişcare a omnibusului frumosul trup îmbrăcat în culoare de căprioară răspundea cu supleţe, ca al unui călăreţ, ca figura de la prora unei corăbii, căci bătaia vîntului o despletea puţin ; căldura dădea obrajilor ei paloarea lemnului vopsit în alb ; şi ochii ei frumoşi, nesiliţi să întîlnească alţi ochi, căutau ţintă înainte, fără expresie, sclipitori, cu privirea fixă, incredibil de inocentă, a statuilor.

Ce o făcea pe domnişoara Kilman atît de greu de suportat era faptul că vorbea într-una de suferinţele ei. Şi oare — avea dreptate ? Dacă a-i ajuta pe săraci înseamnă să participi la şedinţele comitetelor şi să pierzi zilnic ore peste ore (cît erau la Londra abia îl vedea), tatăl ei făcea toate astea, slavă Domnului ; — dacă asta însemna pentru domnişoara Kilman să fii creştin ; dar era atît de greu de spus. O, ar fi vrut să mai meargă puţin. Încă un penny pînă în Strand ?

Atunci poftim încă un penny. O să meargă pînă în Strand.

Îi erau dragi ființele bolnave. Și toate profesiunile sînt deschise pentru femeile din generația voastră, spunea domnișoara Kilman. Ar putea să se facă medic. Ar putea să se facă fermier. Animalele sînt adesea bolnave. Ar putea să aibă o mie de acri de pămînt, să aibă oameni care să depindă de ea. S-ar duce și i-ar vizita în căsuțele lor. Iată Somerset House. Poți să fii un fermier excelent — și ideea aceasta, destul de curios, deși contribuise la ea și domnișoara Kilman, se datora aproape în întregime faptului că privea Somerset House. Ce minunat și ce serios arată această mare clădire cenușie. Și îi plăcea să se simtă între oameni care muncesc. Îi plăceau aceste biserici care, ca niște siluete de hîrtie cenușie, mărgineau cursul Strandului. Aici era cu totul altfel decît în Westminster, se gîndi ea, coborînd la Chancery Lane. Era atît de serios; atît de activ. Pe scurt, i-ar fi plăcut să aibă o meserie. S-ar fi făcut doctor, fermier, ar fi intrat poate, dacă ar fi găsit că e necesar, în Parlament, totul din pricina Strandului.

Pașii harnici ai acestor oameni grăbiți să se ducă la treburile lor, mîinile care așază piatră peste piatră, mințile veșnic ocupate nu cu flecăreli banale (să compare femei cu plopi — ceea ce era destul de amuzant, firește, dar foarte neghiob), ci cu gînduri despre corăbii, despre afaceri, despre legi, despre guvernare, și pe lîngă asta atît de maiestuoase (era în Temple), voioase (vedea rîul), pioase (iată biserica din Temple),

o făceau să fie absolut hotărîtă, orice ar spune mama ei, să se facă ori fermier ori medic. Numai că, firește, era puțin cam leneșă.

Și era mult mai bine să nu sufle o vorbă despre lucrurile acestea. Sună atît de neghiob. Astfel de lucruri se întîmplă uneori cînd ești singur — clădiri care nu poartă numele arhitectului, mulțimi de oameni care se întorc din oraș și care au mai multă putere decît un preot din Kensington, decît oricare dintre cărțile pe care i le împrumutase domnișoara Kilman, mai multă putere să deștepte ceea ce zace adormit, amorf și sfios pe prundișurile din adîncul spiritului nostru, să-l aducă la suprafață, așa cum un copil își întinde dintr-o dată brațele ; era poate doar atît, un oftat, o întindere a brațelor, un impuls, o revelație, lucruri care au efecte durabile și apoi se duc din nou la fund, pe prundișul din adînc. Trebuie să se ducă acasă. Trebuie să se îmbrace pentru cină. Dar ce oră era ? Unde era un ceas ?

Se uită pe Fleet Street. Făcu doi-trei pași spre Saint Paul, cu sfială, ca un om care pătrunde în vîrful picioarelor, explorînd o casă străină, noaptea, cu o lumînare în mînă, pe furiș, ca nu cumva stăpînul casei să deschidă ușile dormitorului său și s-o întrebe ce caută acolo, și nu îndrăznea să se abată pe aleile ciudate, pe străzile lăturalnice, cum n-ar fi îndrăznit într-o casă străină să deschidă uși care puteau fi a dormitorului sau a salonului, sau să ducă drept în cămară. Căci nici un Dalloway nu venea de obicei în Strand ; ea era un pioner, un drumeț răzlețit care se aventurează, încrezător în steaua lui.

în multe privințe, și mama ei știa asta, era extrem de necoaptă, încă un copil care își iubește păpușile, papucii vechi ; o copiliță ; și era un lucru fermecător acesta. Numai că, pe lîngă aceasta, în familia Dalloway dăinuia tradiția serviciului public. Stareţe, directoare de colegiu, demnitare în republica femeilor — fără să strălucească, nici una dintre ele, asta erau. Înaintă încă puțin spre Saint Paul. Îi plăcea voioșia, căldura de soră, de mamă, de frate care se simțea în zarva aceea. Găsea în ea ceva bun. Zgomotul era teribil ; și brusc se auziră trompete (erau șomerii) răsunînd, vibrînd metalic în vuietul mulțimii ; muzică militară ; pas de marș ; și totuși chiar dacă trăgeau să moară — chiar dacă o femeie își dădea sufletul și cel care o veghea, deschizînd fereastra odăii în care ea tocmai îndeplinea acest act de supremă demnitate, ar fi privit jos în Fleet Street, zarva aceea, muzica aceea militară ar fi urcat spre el triumfală, consolatoare, indiferentă.

Nu era ceva conștient. Nu era ceva în care să se distingă norocul sau soarta cuiva și tocmai de aceea era, chiar pentru cei năuciți de veghi în așteptarea ultimelor înfiorări ale conștiinței pe fața muribunzilor, consolator.

Oamenii care uită ne pot răni, ingratitudinea lor ne poate roade sufletul, dar glasul acesta, curgînd nesecat, an după an, tîrăște cu el tot ce-i iese în cale ; această făgăduință ; acest camion ; această viață ; această procesiune ; se înfășoară în jurul lor și le duce cu el, așa cum în dura alunecare a unui ghețar gheața cuprinde

o schijă de os, o petală albastră, nişte stejari şi le rostogoleşte mai departe.

Dar era mai tîrziu decît îşi închipuise. Mama ei n-ar fi văzut cu ochi buni hoinăreala aceasta de una singură. Se înapoie la Strand.

O boare de vînt (în ciuda căldurii era vînt) suflă un voal subţire şi negru peste soare şi peste Strand. Fetele deveniră terne ; omnibusele îşi pierdură brusc strălucirea. De fapt, deşi norii erau ca nişte munţi albi, atît de denşi încît puteai să te închipui cioplind din ei cu o toporişcă aşchii dure, cu povîrnişuri largi şi aurii, poiene ale unei grădini cereşti, şi semănau leit cu nişte clădiri neclintite strînse deasupra lumii pentru adunările zeilor, totuşi erau în continuă mişcare. Formele se succedau ca pentru a îndeplini un plan hotărît dinainte : cînd se lăsa un pisc, cînd un întreg bloc de formă piramidală care pînă atunci stătuse neclintit înainta spre mijloc sau conducea solemn procesiunea către un alt liman. Deşi păreau fixaţi la locul lor, mobili cu o perfectă unanimitate, nimic nu putea fi mai proaspăt, mai liber, mai sensibil, decît suprafaţa lor albă ca zăpada sau viu lucitoare ca aurul ; schimbări, porniri, surpări, totul era prompt în puterea maiestuoasei alcătuiri ; şi în ciuda neclintirilor grave, a vigorii şi a solidarităţii lor acumulate, cînd scăpărau asupra pămîntului lumină, cînd întuneric.

Cu calm şi pricepere, Elizabeth Dalloway se urcă în omnibusul de Westminster.

Luminile şi umbrele care cînd făceau peretele cenuşiu, cînd bananele aprins galbene, cînd făcea

Strandul cenușiu, cînd făceau omnibusele aprins galbene, i se părea lui Septimus Warren Smith, întins pe sofa în salon, că pleacă și vin, lansează chemări, fac semne spre ceva ; privea cum se aprinde și se stinge lumina de aur fluid, cu sensibilitatea uluitoare a unei ființe vii, pe trandafiri, pe tapet. Afară, arborii își trăgeau frunzișul prin adîncurile aerului ca pe un năvod ; în odaie era sunet de ape și printre valuri străbăteau glasuri de pasări cîntînd. Toate puterile lumii își revărsau asupra lui comorile, iar mîna îi era întinsă pe spătarul sofalei așa cum își văzuse mîna, cînd făcea baie, plutind întinsă pe valuri, în timp ce în depărtare, pe țărm, auzea cîini lătrînd, lătrînd în depărtare. Nu te mai teme, îi spunea, în trup, inima, nu te mai teme.

Nu-i era frică. În fiecare clipă natura îi dădea de înțeles printr-un semn voios ca pata aceasta de aur care dădea ocol peretelui — acolo, acolo, acolo — că e hotărîtă, fluturîndu-și panașul, scuturîndu-și pletele, aruncîndu-și mantia cînd pe un umăr, cînd pe altul, cu gesturi frumoase, întotdeauna frumoase, stînd lîngă el să-i șoptească prin căușul palmelor împreunate cuvinte din Shakespeare, să-și destăinuie sensul.

Rezia, la masă, răsucea în mîini o pălărie și-l privea ; îl văzu că zîmbește. Așa dar se simțea bine. Dar nu putea suporta să-l vadă zîmbind. Asta nu era căsnicie ; și cum putea socoti drept bărbatul ei pe omul acesta cu priviri ciudate, care tresărea mereu, rîdea, ședea tăcut ceasuri după ceasuri sau o apuca de mînă și îi spunea să scrie. Sertarul mesei era plin de însemnările

acestea ; despre război ; despre Shakespeare ; despre mari descoperiri ; că nu există moarte. În ultima vreme devenea brusc agitat fără nici un motiv (și atît doctorul Holmes, cît și sir William Bradshaw spuneau că nimic nu este mai rău pentru el decît stările de agitație) și dădea din mîini și striga că el știe adevărul ! Știa tot ! Omul acela, prietenul care murise în război, Evans, venise, spunea el. Cînta după paravan. Ea nota cu exactitate tot ce-i spunea. Unele lucruri erau foarte frumoase ; altele pure absurdități. Și Septimus se oprea întotdeauna la mijloc, trecea la altceva ; dorea să adauge ceva ; auzea ceva nou : asculta cu mîna ridicată. Dar ea nu auzea nimic.

Și o dată au dat peste fata care deretica odaia citind una din foile acestea și rîzînd zgomotos. A fost ceva groaznic. L-a făcut pe Septimus să denunțe, strigînd, cruzimea omenească — cum se sfîrtecă unii pe alții. Pe cei căzuți, spunea, îi sfîrtecă. „Holmes ne prigonește“, spunea el, și născocea tot felul de lucruri depre Holmes ; Holmes îi mînca din budincă ; Holmes citea Shakespeare — și urla de rîs sau de furie, pentru că doctorul Holmes părea să reprezinte pentru el ceva oribil. Îl numea „natura umană“. Și apoi mai erau viziunile. Se înecase, spunea el adesea, și zăcea pe un țărm stîncos, iar deasupra lui țipau pescărușii. Se uita în jos, peste marginea sofalei, la mare. Sau auzea muzică. De fapt nu era decît o flașnetă sau un om care striga pe stradă. Dar el obișnuia să strige „Ce frumos !“ și lacrimi îi șiroiau pe obraz, ceea ce era pentru ea lucrul cel mai îngrozitor, să vadă plîngînd un bărbat

ca Septimus, care luptase, care era curajos. Şi stătea întins, ascultînd, pînă începea brusc să strige că se prăbuşeşte, adînc, adînc, în flăcări! Iar ea mai să vadă flăcări, atît de vie era impresia lui. Dar nu era nimic. Erau singuri în cameră. A fost un vis, îi spunea pînă izbutea să-l potolească, uneori însă i se făcea frică şi ei. Cosea şi ofta.

Oftatul ei era gingaş şi încîntător, ca o adiere de vînt în pădure, seara. Ba lăsa din mînă foarfecele; ba se întorcea să ia ceva de pe masă. Un mic foşnet, un mic scîrţîit, o mică izbitură construiau ceva nedefinit acolo pe masa lîngă care şedea şi cosea. Printre gene, vedea conturul ei estompat; trupul ei mic îmbrăcat în negru; chipul şi mîinile ei; întoarcerile ei către masă, cînd lua de pe ea un mosor sau (avea obiceiul să rătăcească lucrurile) îşi căuta mătasea. Făcea o pălărie pentru una din fetele doamnei Filmer, cea măritată, care se numea — uitase cum se numea.

Cum o cheamă pe fata măritată a doamnei Filmer? întrebă.

„Doamna Peters" spuse Rezia. Se temea că pălăria e prea mică, spuse ea, ridicînd-o în faţa ei. Doamna Peters era o femeie trupeşă; dar ei nu-i plăcea. Lucra pentru ea doar pentru că doamna Filmer fusese atît de bună cu ei — „Azi dimineaţă mi-a dat struguri", spuse ea — astfel că Rezia voia să-şi arate într-un fel recunoştinţa. Serile trecute intrase în cameră şi o găsise pe doamna Peters, care credea că ei erau plecaţi, ascultînd gramofonul.

„Adevărat?“ întrebă el. Asculta gramofonul? Da; îi spusese de altfel despre asta atunci; o găsise pe doamna Peters ascultînd gramofonul.

El începu, cu multă precauţie, să deschidă ochii, să vadă dacă gramofonul era într-adevăr acolo. Dar lucrurile adevărate — lucrurile adevărate răscoleau prea violent. Trebuie să fie precaut. Nu are de gînd să înnebunească. Întîi se uită la revistele de mode de pe raftul de jos, încet-încet, la gramofon şi la pîlnia lui verde. Nimic nu putea fi mai precis. Şi astfel, prinzînd curaj, se uită la bufet; la farfuria cu banane; la gravura reginei Victoria şi a prinţului consort, la policioara căminului, pe care era vasul cu trandafiri. Nici unul dintre lucrurile astea nu mişca. Toate erau neclintite; toate erau rele.

„E o femeie cu limbă răutăcioasă“, spuse Rezia.

„Cu ce se ocupă domnul Peters?“ întrebă Septimus.

„A“, spuse Rezia, încercînd să-şi aducă aminte. Parcă doamna Filmer spusese că e comis-voiajor la o societate. „Acum e la Hull“, spuse ea.

„Acum!“ Ea rostise cuvîntul cu accentul ei italian. Îl spusese chiar ea. Îşi umbri ochii aşa ca să-i vadă doar puţin cîte puţin, întîi bărbia, apoi nasul, apoi fruntea, de teamă să nu fie deformate sau să nu aibă pe ele cine ştie ce semn groaznic. Dar nu, uite-o, perfect naturală, cosînd, cu mutrişoara puţin bosumflată, şi expresia aplicată şi melancolică pe care o au femeile cînd cos. Dar nu era nimic îngrozitor în toate astea, îşi spuse el ca să se liniştească, privindu-i a doua şi apoi a treia oară faţa, mîinile, doar nu era

nimic înfricoşător sau dezgustător la ea cum sta acolo în plină zi, cosînd! Doamna Peters avea o limbă răutăcioasă. Domnul Peters era la Hull. Atunci de ce să se exalte şi să profetizeze? De ce să fugă, stigmatizat şi prigonit? De ce să-l facă norii să tremure şi să hohotească de plîns? De ce să caute adevăruri şi să proclame mesaje cînd Rezia şedea lîngă el şi-şi înfigea ace cu gămălie în rochie, la piept, iar domnul Peters era la Hull? Miracole, revelaţii, torturi, singurătate, cufundări în mare, adînc, adînc, în flăcări, toate se irosiseră pentru că avea impresia, privind-o pe Rezia cum dichiseşte pălăria de paie pentru doamna Peters, că vede un aşternut înflorat.

„E prea mică pentru doamna Peters", spuse Septimus.

Pentru întîia oară de atîtea zile vorbea cu tonul lui obişnuit! Fireşte că era — ridicol de mică, spuse ea. Dar aşa îi ceruse doamna Peters.

Septimus îi luă pălăria din mîini. E pălăria unei maimuţe de flaşnetar.

Ce mult se bucura! De săptămîni nu rîseseră aşa împreună, amuzîndu-se între ei, cu intimitatea oamenilor căsătoriţi. Asta însemna că dacă doamna Filmer ar fi intrat, sau doamna Peters, sau oricine altcineva, nimeni n-ar fi înţeles de ce rîdeau ea şi Septimus.

„Uite", spuse ea, înfingînd un trandafir în pălărie, într-o parte. Nu fusese atît de fericită niciodată! Niciodată, de cînd exista!

Acum era şi mai ridicolă, spuse Septimus. Acum sărmana femeie arăta ca un porc în tîrg.

(Nimeni n-o făcuse vreodată să rîdă cum o făcea Septimus.)

Ia să văd, ce avea ea în cutia ei de lucru? Avea panglici și mărgele, pompoane, flori artificiale. Rezia le răsturnă pe masă. El începu să combine culori — într-adevăr, era neîndemînatic, nu era în stare să facă un pachet, dar avea un ochi admirabil și adesea făcea bine ce făcea, uneori alandala firește, dar uneori nespus de bine.

„O să aibă o pălărie splendidă!" murmură el, luînd una și alta, în timp ce Rezia, îngenuncheată lîngă el, privea peste umărul lui. Acum era gata — adică modelul, acum trebuie să-l coasă ea. Dar să aibă foarte, foarte multă grijă, spuse el, să nu schimbe nimic din ce făcuse el.

Și Rezia se apucă să coasă. Cînd cosea, se gîndi el, scotea un sunet ca al unui ceainic pus la foc mic; clocotea, murmura, nu se oprea o clipă, degetele ei ferme, mici și ascuțite ciupeau și înțepau. Acul ei fulgera drept la țintă. Soarele poate intra și ieși, pe pompoane, pe tapet, dar el are să aștepte, se gîndi, întinzîndu-și picioarele, privindu-și ciorapul încrețit, la capătul sofalei; are să aștepte acolo, la căldură, în ochiul acesta de aer liniștit, ca acela de care dai uneori la marginea unei păduri, seara, unde datorită unei adîncituri în pămînt ori cine știe cărei îmbinări de copaci (trebuie să fii științific mai presus de orice), căldura stăruie, și aerul adie pe obraz ca aripa unei păsări.

„Uite-o", spuse Rezia, învîrtind pălăria doamnei Peters pe vîrful degetelor. „Deocamdată ajunge. Mai tîrziu..." și vorbele ei se pierdură

într-un susur, pic, pic, pic, ca un robinet bucuros că e lăsat să curgă.

Era minunat. Nu făcuse niciodată ceva de care să se simtă atît de mîndră. Era ceva atît de real, de substanțial, pălăria doamnei Peters.

„Ia uită-te puțin la ea", spuse el.

Da, va fi toată viața fericită să vadă pălăria aceasta. Redevenise deci el însuși, rîsese. Fuseseră singuri, numai ei doi. O să-i fie dragă toată viața pălăria aceasta.

Îi spuse s-o încerce.

„Bine, dar o să fiu caraghioasă!" strigă ea, dînd fuga la oglindă și privindu-se cînd dintr-o parte cînd din cealaltă. Apoi și-o scoase repede, pentru că bătea cineva la ușă. Să fie oare din partea lui sir William Bradshaw? Trimisese deja răspuns?

Nu! era doar fetița care aducea ziarul de seară.

Și se petrecu atunci ce se petrecea mereu — ce se petrecea în fiecare seară a vieții lor. Fetița își sugea degetul la ușă; Rezia îngenunchea lîngă ea; Rezia gungurea, o săruta; Rezia scotea o pungă de bomboane din sertarul mesei. Așa se întîmpla întotdeauna. Întîi un lucru, apoi altul. Așa construia ea seara, făcea întîi un lucru, apoi altul. Dansau, țopăiau, ea și fetița, în jurul odăii. El luă ziarul. Echipa din Surrey fusese bătută măr. Era un val de căldură. Rezia repetă: Surrey fusese bătut măr. Era un val de căldură, și făcea și din asta o parte a jocului ei cu nepoata doamnei Filmer, rîdeau amîndouă, sporovăiau deodată, prinse în jocul lor. Septimus era tare obo-

sit. Era tare fericit. Are să doarmă. Închise ochii. Dar îndată ce nu mai văzu nimic, sunetele jocului deveniră mai vagi şi mai ciudate şi păreau strigătele unor oameni care caută şi nu găsesc şi trec şi se duc mai departe, tot mai departe.

Tresări, înspăimîntat. Ce era în faţa lui? Farfuria cu banane pe bufet. Nu era nimeni în cameră. (Rezia plecase să ducă fetiţa la mama ei; era ora ei de culcare.) Deci asta era: să rămînă singur pentru totdeauna. Asta era condamnarea pronunţată la Milano cînd intrase în cameră şi le văzuse croind cu foarfecele pălării din postav; să fie singur pentru totdeauna.

Era singur cu bufetul şi cu bananele. Era singur, părăsit pe înălţimea lui pustie, întins — dar nu era culmea unui deal, nu era un pisc de stîncă; era sofaua din salonul doamnei Filmer. Dar vedeniile, chipurile, glasurile morţilor unde erau? În faţa lui era un paravan cu trestii negre şi rîndunele albastre. Acolo unde văzuse înainte munţi, unde văzuse chipuri, unde văzuse frumuseţe, acuma nu era decît un paravan.

„Evans!" strigă. Nici un răspuns. Chiţăise un şoarece sau foşnise o perdea. Acestea erau glasurile morţilor. Paravanul, găleata cu cărbuni, bufetul, iată ce-i rămînea. Hai atunci să privească paravanul, găleata cu cărbuni şi bufetul... dar Rezia dădu buzna în cameră flecărind.

Venise o scrisoare. Planurile tuturor erau date peste cap. Pînă la urmă, doamna Filmer n-o să se poată duce la Brighton. Şi nu mai era cînd s-o anunţe pe doamna Williams, şi Rezia găsea că lucrul e într-adevăr foarte, foarte supărător, cînd

îi căzură privirile asupra pălăriei şi se gîndi... poate... ea... putea puţin să... Glasul ei se stinse într-o melodie bucuroasă.

„Ah, drace!“ strigă ea (înjurăturile ei erau o glumă între ei doi) ; se rupsese acul. Pălăria, copilul, Brighton, acul. Rezia clădea ; întîi un lucru, apoi altul, clădea, cosînd.

Voia să-l întrebe dacă, mutînd trandafirul, pălăria arăta mai bine. Se aşeză la capătul sofalei.

Acum erau pe deplin fericiţi, spuse ea deodată, lăsînd pălăria. Da, acum putea să-i spună orice. Putea să-i spună tot ce-i trecea prin cap. Poate acesta fusese primul lucru pe care îl simţise în seara aceea, la cafenea, cînd intrase Septimus şi camarazii lui englezi. Intrase, cam sfios, privind în jur şi, cînd şi-a agăţat-o, pălăria i-a căzut. Îşi aducea aminte asta. Ştia că e englez, dar nu unul din namilele acelea de englezi care-i plăceau surorii sale, el era slab ; dar avea în obraji culori frumoase, proaspete ; şi nasul lui mare, ochii lui scînteietori, felul lui puţin aplecat de a şedea, o făcuseră să se gîndească, cum îi spusese Rezia adesea, la un şoim tînăr, în seara aceea cînd îl văzuse întîia oară, în timp ce jucau domino, iar el intrase — un şoim tînăr ; dar cu ea era întotdeauna foarte blînd. Nu-l văzuse niciodată ieşit din fire sau beat, doar amărît cîteodată din pricina acelui război crîncen, dar chiar atunci, cînd intra ea uita de toate. Orice, orice în lumea asta, te miri ce necaz mărunt în legătură cu lucrul ei, tot ce i se năzărea să spună, el înţelegea imediat. Nici familia ei nu era aşa. Pentru că era mai vîrstnic decît ea şi pentru că era atît de inteligent

— cît de serios era, voia ca ea să citească Shakespeare înainte de a fi în stare să citească în englezește o poveste de copii ! — pentru că avea mult mai multă experiență decît ea, putea să-i fie un sprijin. Și ea, de asemenea, putea să fie un sprijin pentru el.

Stai, pălăria. Și apoi (se făcea tîrziu) sir William Bradshaw.

Își duse mîinile la cap, așteptînd să-i spună dacă-i place pălăria sau nu și în timp ce ea stătea așteptînd, cu privirile plecate, el îi simțea sufletul, ca o pasăre care sare din creangă în creangă, coboară, se așază ici-colo, mereu cu mișcări fără greș ; putea să-i urmărească gîndul în timp ce stătea acolo — avea una din acele atitudini relaxate, degajate care-i erau firești — și, orice-ar fi spus el, zîmbea îndată ca o pasăre care se lasă ferm pe o creangă cu toate ghearele.

Dar își aduse aminte. Bradshaw spusese „Oamenii care ne sînt cei mai dragi ne sînt dăunători cînd sîntem bolnavi." Bradshaw spusese că trebuie să învețe să se odihnească. Bradshaw spusese că trebuie să se despartă de ea.

„Trebuie", „trebuie", de ce „trebuie" ? Ce putea oare Bradshaw asupra lui ? „Ce drept are Bradshaw să-mi spună mie „trebuie" ? întrebă el.

„Deoarece ai spus că vrei să te sinucizi", spuse Rezia. (Slavă Domnului, acum putea să-i spună lui Septimus orice.)

Așadar era în puterea lor ! Holmes și Bradshaw îl urmăreau ! Bruta cu nările roșii adulmeca în toate locurile tăinuite ! Poate să spună „tre-

buie“ ! Unde erau hîrtiile lui ? Lucrurile pe care le scrisese ?

Îi aduse hîrtiile, lucrurile pe care le scrisese, lucrurile pe care le scrisese ea pentru el. Le trînti vraf pe sofa. Începură să se uite la ele împreună. Diagrame, desene, omuleţi şi femeiuşti cu beţe în loc de braţe, cu aripi la spate — da, aripi erau ; cercuri trase în jurul unei monede, de un şiling, de şase pence — sori şi stele ; prăpăstii în zigzag pe care urcau şiruri de alpinişti legaţi unii de alţii cu frînghie, semănau leit cu nişte cuţite şi furculiţe ; petece de mare cu nişte mutr.işoare care ieşeau rîzînd din ceva care semăna oarecum cu nişte valuri : harta lumii. Arde-le ! strigă el. Acum însemnările : cum cîntă morţii după tufişurile de rododendron ; ode închinate timpului ; conversaţii cu Shakespeare ; Evans, Evans, Evans — mesajele lui din lumea morţilor ; arborii să nu mai fie tăiaţi ; spune-i prim ministrului. Dragostea universală : sensul lumii. Arde-le ! strigă el.

Dar Rezia le acoperi cu mîinile. Unele erau foarte frumoase, se gîndi ea. Are să le lege (nu avea un plic) cu o fîşie de mătase.

Chiar dacă îl vor lua, spuse ea, o să se ducă cu el. Nu-i puteau despărţi fără voia lor.

Potrivindu-le margine pe margine, făcu un pachet şi îl legă mai mult fără să privească, aşezată aproape, aşezată lîngă el, se gîndi Septimus, ca şi cînd şi-ar fi răsfirat petalele în jur. Era un pom în floare ; şi printre ramurile ei se întrezărea chipul unui legislator care ajunsese într-un sanctuar unde nu se mai temea de nimeni ; nici

de Holmes ; nici de Bradshaw ; un miracol, un triumf, cel din urmă și cel mai mare. Uluit o văzu că urcă cumplita scară, ducîndu-i în spate pe Holmes și pe Bradshaw, doi oameni care nu cîntăreau niciodată mai puțin de șaptezeci de kilograme, care își trimiteau soțiile la Curte, oameni care cîștigau zece mii pe an și vorbeau despre măsură ; ale căror verdicte erau diferite (căci una spunea Holmes și alta Bradshaw), totuși erau judecători ; care confundau viziunea cu dulapul ; nu vedeau nimic clar, totuși hotărau, pedepseau. Dar ea triumfa asupra lor.

„Uite !" spuse ea. Hîrtiile erau împachetate. Nimeni nu le mai putea vedea. O să le pună bine undeva.

Și, spuse ea, nimic n-o să-i poată despărți. Ședea alături de el și-i dădea numele păsării aceleia, șoim sau corb, care deși era o pasăre rea și o mare pacoste a holdelor, semăna leit cu el. Nimeni nu-i poate despărți, spuse ea.

Apoi se ridică să se ducă în dormitorul lor, să facă bagajul, dar auzind glasuri jos, la intrare, și gîndindu-se că e doctorul Holmes, dădu fuga pe scări să-l împiedice să urce.

Septimus o auzi vorbind pe scări cu doctorul Holmes.

„Scumpă doamnă, am venit ca prieten", spunea Holmes.

„Nu. Nu vă pot primi să-l vedeți pe soțul meu", spuse ea.

Parcă o vedea, o găinușă care îi stătea în cale cu aripile întinse. Dar Holmes stăruia.

„Scumpă doamnă, îngăduiţi-mi...“, spuse Holmes, dînd-o la o parte (Holmes era un bărbat voinic).

Holmes urcă scările. O să deschidă larg uşa. O să spună, „Ehei, frica, ţi-e cam frică!“ Holmes are să-l înşface. Dar nu; nici Holmes, nici Bradshaw. Se ridică clătinîndu-se, săltînd cînd pe un picior cînd pe altul, şi cercetă cuţitul de pîine al doamnei Filmer, un cuţit frumos pe al cărui mîner era scris „Pîine“. Dar nu, nu trebuie murdărit. Gazul? Era prea tîrziu acum. Holmes se apropia. Ar fi putut folosi un brici, dar Rezia, aşa făcea ea întotdeauna, le împachetase. Mai rămînea doar fereastra, fereastra asta mare de casă cu chirie în stil Bloomsbury; şi treaba asta obositoare, plicticoasă şi cam melodramatică de a deschide fereastra şi de a se arunca. Aşa îşi închipuie ei tragediile, nu el, nici Rezia (căci Rezia era de partea lui). Lui Holmes şi lui Bradshaw le plăceau astfel de lucruri. (Se aşeză pe pervaz.) Dar are să aştepte chiar pînă la ultima clipă. Nu voia să moară. Viaţa era bună. Soarele cald. Numai fiinţele omeneşti... Un bătrîn care cobora scările de la intrarea casei din faţă se opri şi se uită la el. Holmes era la uşă. „Prinde-mă de poţi“ strigă Septimus şi se aruncă cu putere, cu violenţă, pe grilajul doamnei Filmer.

„Laşul!“ strigă doctorul Holmes, dînd uşa de perete. Rezia alergă la fereastră, văzu; înţelese. Doctorul Holmes şi doamna Filmer se ciocniră. Doamna Filmer îi aruncă Reziei şorţul peste ochi şi o duse în camera de culcare. Urmă o mare vînzoleală pe scări, în sus şi în jos. Doctorul

Holmes intră — alb ca hîrtia, tremurînd tot, cu un pahar în mînă. Trebuie să aibă curaj și să bea ceva, spuse el (Ce era ? Ceva dulce), căci soțul ei era îngrozitor de mutilat, n-o să-și mai revină, nu trebuie să-l vadă, trebuie cruțată cît mai mult cu putință, va avea de îndurat ancheta, biata femeie. Cine ar fi putut să prevadă așa ceva ? Un impuls subit, nu era vina nimănui, cîtuși de puțin (spuse el doamnei Filmer). Și de ce dracu făcuse el asta, doctorul Holmes nu-și putea închipui.

În timp ce bea lichidul acela dulce i se părea că deschide niște ferestre mari, că iese afară într-o grădină. Dar unde ? Un ceas bătea ora — una, două, trei ; ce rezonabil era sunetul ; comparat cu toate izbiturile și șușotelile acestea ; era ca Septimus. O cuprindea somnul. Dar ceasul continua să bată, patru, cinci, șase, iar doamna Filmer care își flutura șorțul (n-or să aducă trupul în casă, nu-i așa ?) ; părea să facă parte din grădina aceea ; ca un steag. Văzuse odată un steag desfășurîndu-se încet de pe un catarg, la Veneția, unde se dusese cu mătușa ei. Oamenii morți în luptă erau salutați așa, iar Septimus făcuse războiul. Dintre amintirile ei cele mai multe erau frumoase.

Își puse pălăria și începu să alerge prin niște lanuri de grîu — unde să fi fost ? — pe un deal, undeva aproape de mare, căci se vedeau corăbii, pescăruși, fluturi. Se așezară pe o faleză stîncoasă. Și la Londra stăteau așa, și, pe jumătate visînd, îi ajungeau pe ușa camerei de culcare ropot de ploaie, șoapte, foșnet de spice uscate, mîngîierea mării care, după cum i se părea, îi

cuprinsese sub bolta ei arcuită şi îi murmura, cum stătea întinsă pe ţărm şi se simţea risipită, ca nişte flori care ning pe un mormînt.

„E mort", spuse ea, zîmbindu-i bietei bătrîne care o păzea, cu ochii ei cinstiţi, albaştri deschis, aţintiţi asupra uşii (N-o să-l aducă aici, nu-i aşa ?). Dar doamna Filmer pufni. O nu, o nu ! Îl duceau de acolo. Să nu-i fi spus ? Soţul şi soţia ar trebui să fie împreună, se gîndi doamna Filmer. Trebuie să facă însă cum îi spusese medicul.

„Lăsaţi-o să doarmă", spuse doctorul Holmes, luîndu-i pulsul. Rezia văzu în dreptul ferestrei, întunecată, forma vastă a trupului său. Era aşadar doctorul Holmes.

Unul din triumful civilizaţiei, se gîndi Peter Walsh. E unul din triumfurile civilizaţiei, în timp ce răsuna, limpede şi ascuţit, clopotul ambulanţei. Rapid, cu precizie, ambulanţa se îndrepta spre spital după ce culesese prompt, uman, vreun biet amărît ; un om lovit la cap, doborît de boală, lovit de un vehicul acum poate nu mai mult de un minut în timp ce traversa, cum ni se poate întîmpla chiar nouă. Asta era civilizaţia. Îl frapase acum, la înapoierea lui din Orient — eficacitatea, organizarea, spiritul comunal al Londrei. Fiecare camion, fiecare trăsură se dădea disciplinat la o parte ca să lase ambulanţa să treacă. Să fie ceva morbid ? Era mai degrabă mişcător, respectul pe care îl arătau ambulanţei şi victimei dinăuntru — oameni ocupaţi, care se grăbeau spre casă, se gîndeau, văzînd ambulanţa, la soţiile lor ; sau, poate, cît de uşor ar fi putut

fi ei acolo, întinşi pe o targă cu un doctor şi o infirmieră alături... Of, dar dacă începi să evoci doctorii, cadavre, gîndul devine morbid, sentimental ; o undă de plăcere, chiar un soi de voluptate asociată impresiei vizuale erau un avertisment că nu e bine să persişti în astfel de gînduri — fatale pentru artă, fatale pentru prietenie. Adevărat. Şi totuşi, se gîndi Peter Walsh, în timp ce ambulanţa dispărea după colţ, dar clopotul cu sunet limpede şi ascuţit se mai auzea încă de pe strada următoare şi de mai departe, de pe Tottenham Court Road pe care o traversa bătînd fără răgaz, totuşi acesta e privilegiul singurătăţii ; în intimitate poţi să faci ce-ţi place. Poţi să şi plîngi, dacă nu te vede nimeni. Sensibilitatea aceasta îl compromisese în societatea anglo-indiană ; plîngea cînd nu trebuia şi rîdea de asemeni. E în mine ceva, se gîndi el, oprit lîngă o cutie de poştă, care s-ar putea dizolva acuma în lacrimi. De ce, Dumnezeu ştie. O frumuseţe probabil şi povara zilei care, începînd cu vizita la Clarissa, îl extenuase cu arşiţa ei, cu intensitatea ei şi cu susurul unei impresii după alta picurînd în pivniţa aceea unde stăteau, adînci, obscure şi nimeni n-o să ştie vreodată. În parte din motivul acesta, secretul ei, complet şi inviolabil, viaţa îi părea ca o grădină necunoscută, plină de cotloane şi de unghere, uimitoare, da ; clipe ca acestea îţi tăiau de-a dreptul răsuflarea ; iată una dintre ele venind către el, lîngă cutia poştală din faţa muzeului britanic, o clipă în care lucrurile vin să se unească ; ambulanţa : viaţa şi moartea. Rafala aceasta de emoţie parcă

îl aspira în sus, pe un acoperiş foarte înalt, iar ce rămînea din el era pustiu ca un ţărm de mare presărat cu cochilii albe. Asta îl compromisese în societatea anglo-indiană.

Clarissa odinioară, mergînd cu el undeva pe imperiala unui omnibus, sau măcar o Clarissa în sensul superficial al cuvîntului, emotivă, cînd disperată, cînd nespus de voioasă, fremătînd toată pe atunci şi o tovarăşă de drum atît de plăcută, descoperind din înaltul omnibusului mici scene năstruşnice, nume, oameni, căci aveau obiceiul să exploreze Londra şi să aducă acasă saci plini de comori strînse în piaţa Caledoniei — Clarissa avea în vremea aceea o teorie — aveau amîndoi o grămadă de teorii, mereu teorii, cum fac tinerii. Era destinată să explice sentimentul lor de nemulţumire : nu cunoşteau oamenii ; nu erau cunoscuţi. Cum să se fi cunoscut ? Te întîlneşti cu cineva zilnic ; apoi nu-l mai vezi şase luni sau ani de zile. Era nesatisfăcător, conveneau ei, cît de puţin cunoşti oamenii. Dar, spunea ea, şezînd în omnibus şi străbătînd Shaftesbury Avenue se simţea pretutindeni ; nu „aici, aici, aici" ; şi bătea în spătarul scaunului ; ci pretutindeni. Dădea din mînă, mergînd pe Shaftesbury Avenue. Erau toate acestea. Astfel că pentru a o cunoaşte pe ea sau pe oricine, trebuiau căutaţi oamenii care îi completau ; şi chiar locurile. Avea afinităţi bizare cu oameni cu care nu schimbase o vorbă vreodată, o femeie care trecea pe stradă, un bărbat din spatele unei tejghele — pînă şi copaci sau hambare. Concluzia extremă era o teorie transcendentală care, pentru că îi era

groază de moarte, îi îngăduia să creadă, sau să pretindă (era doar atît de sceptică) că devreme ce aparițiile noastre, adică partea din noi care apare, sînt atît de trecătoare comparate cu cealaltă, partea nevăzută din noi, care se întinde departe, înseamnă că partea nevăzută poate supraviețui, poate fi cumva recuperată, atașată unei persoane sau alteia, sau chiar bîntui anumite locuri, după moarte. Poate — poate.

Dacă se uita înapoi la această lungă prietenie de aproape treizeci de ani, teoria se potrivea din plin. Oricît de scurte, de abrupte, de dureroase adesea fuseseră întîlnirile lor efective ținînd seamă și de absențele lui, de întreruperi (în dimineața aceea bunăoară intrase Elizabeth, ca un mînz cu picioare lungi, frumoasă, tăcută, exact cînd începea să vorbească cu Clarissa), efectul lor asupra vieții lui fusese imens. Era în asta un mister. Ți se dădea un grăunte tăios, ascuțit, aspru — întîlnirea efectivă ; teribil de dureroasă în jumătate din cazuri ; și totuși în absență, în locurile cele mai neașteptate, înflorea, se deschidea, își răspîndea parfumul, puteai s-o atingi, s-o guști, să privești în jurul tău, s-o simți și s-o înțelegi pe deplin, după ce zăcuse pierdută ani și ani. Astfel, Clarissa venise la el ; pe bordul vasului ; în Himalaya ; evocată de lucrurile cele mai fără noimă (așa cum Sally Seton, neroada aceea generoasă, entuziastă, își amintea de el cînd vedea ortensii albastre). Avusese asupra lui o influență mai mare decît oricine. Și, mereu în felul acesta, îi apărea în față fără să fi vrut el așa, rece, critică, o lady ; sau răpitoare, roman-

tică, amintindu-i de un cîmp, de o holdă din Anglia. O văzuse mai des la țară decît la Londra. Imagini peste imagini de la Bourton...

Ajunsese la hotel. Traversă holul, plin de fotolii și de sofale roșii, de plante fanate cu frunze ascuțite. Își luă cheia din cîrligul tabloului. Domnișoara îi înmînă cîteva scrisori. Urcă scările — o vedea cel mai adesea la Bourton, spre sfîrșitul verii, cînd rămînea acolo o săptămînă, uneori chiar două, cum se obișnuia pe atunci. Iat-o întîi în picioare pe culmea unui deal, cu rochia fluturînd în vînt, ținîndu-și părul cu o mînă, arătînd cu cealaltă, strigînd spre ei — vedea în vale Severnul. Ori într-o pădure, punînd un ceainic la fiert — avea mîini tare neîndemînatece ; fumul făcea temenele ; le sufla în obraz ; fața ei mică și roz se străvedea prin fum ; a cerut apă de la o bătrînă care a ieșit apoi în ușa căsuței să-i vadă plecînd. Mergeau întotdeauna pe jos ; ceilalți cu trăsura. Trăsura o plictisea, nu-i plăceau animalele, în afară de cîinele acela al ei. Băteau drumurile cale de mile. Se oprea brusc ca să se orienteze, îl călăuzea înapoi peste cîmpuri, și tot timpul discutau, vorbeau despre poezie, vorbeau despre oameni, vorbeau despre politică (pe vremea aceea ea era radicală) ; cît mergeau nu băga de seamă nimic în jurul ei, doar cînd se oprea, exclama în fața unei priveliști sau a unui arbore și îl făcea și pe el să privească ; apoi din nou mai departe, peste miriști, ea mergînd în frunte, cu o floare pentru mătușa ei, niciodată obosită de mers, deși era firavă ; dădeau buzna în Bourton o dată cu

amurgul. Apoi, după cină, bătrînul Breitkopf deschidea pianul şi cînta deşi n-avea nici un pic de voce, iar ei şedeau cufundaţi în fotolii, străduindu-se să nu rîdă, dar pufnind de fiecare dată şi rîdeau, rîdeau — rîdeau de nimic anume. Se presupunea că Breitkopf nu-i vede. Şi apoi, dimineaţa, sus, jos înaintea casei, ca o codobatură...

A, o scrisoare de la ea ! Plicul acesta albastru ; era scrisul ei. Şi trebuia s-o citească. Încă una din acele întrevederi menite să fie dureroase ! Îi era al naibii de greu să-i citească scrisoarea. „Ce bucurie mare a fost să-l vadă. Trebuia să-i spună asta". Asta era tot.

Dar destul să-l tulbure. Îl contraria. Ar fi preferat să nu-i fi scris aşa. Venită peste gîndurile lui, scisoarea ei era ca un ghiont în coaste. De ce nu-l lăsa în pace ? La urma urmei se măritase cu Dalloway şi trăise foarte fericită alături de el toţi anii aceştia.

Hotelurile nu sînt locuri prea consolatoare. Departe de asta. În cuierul acesta îşi atîrnaseră pălăria o infinitate de oameni. Pînă şi muştele, dacă te gîndeai bine, se aşezaseră pe nasul altor oameni. Cît despre curăţenia care îl izbise în obraz, nu era atît curăţenie cît vacuitate, răceală ; ceva convenit şi obligatoriu. O matroană uscată trecea totul în revistă în zori, adulmecînd, iscodind, punîndu-le pe slujnicele cu nasul vînăt de frig să cureţe din răsputeri, ca şi cînd locatarul următor ar fi fost o halcă de carne care trebuie servită pe o tavă perfect curată. Pentru dormit, un pat ; pentru a şedea, un foto-

liu ; ca să te speli pe dinţi şi să te razi, un pahar, o oglindă. Cărţile, scrisorile, halatul alunecau pe impersonalul rips al odăii ca nişte impertinenţe distonante. Ceea ce-l făcea să vadă toate acestea era scrisoarea Clarissei. „Ce bucurie să te văd. Trebuia să-i spună asta !“ Împături hîrtia ; o împinse la o parte ; nimic n-o să-l poată face s-o recitească !

Pentru ca scrisoarea să-i fi ajuns la şase trebuia să se fi aşezat s-o scrie imediat după ce-a plecat el ; i-a pus un timbru ; a trimis şi pe cineva la poştă cu ea. Asta era Clarissa. Vizita lui o răscolise. Simţise intens ; o clipă, cînd i-a sărutat mîna, regretase, îl invidiase chiar, poate îşi amintise (văzuse asta în privirea ei) de o vorbă a lui — poate aceea că, dacă se va mărita cu el, ei doi vor schimba lumea ; şi acuma ? Între două vîrste ; mediocritatea ; apoi, cu vitalitatea ei de neînfrînt, se constrînsese să îndepărteze gîndurile acestea, căci era în ea un flux de viaţă cum nu mai văzuse la nimeni, puternic, rezistent, în stare să treacă peste obstacole şi s-o poarte triumfal către ţel. Da ; simţise însă reacţia imediat ce a ieşit din cameră. Îi păruse groaznic de rău pentru el ; se gîndise ce putea, din toată lumea asta, să-i dea ca să-i facă plăcere (în afară bineînţeles, de un singur lucru) şi şi-o închipuia foarte bine ducîndu-se, cu obrajii şiroind de lacrimi, la masa ei de scris şi scriind dintr-un avînt rîndul acela care îl întîmpinase la sosire : „Atît de fericită să te văd !“ Şi era sinceră.

Peter Walsh îşi desfăcuse şireturile de la pantofi.

Căsnicia lor n-ar fi fost însă reuşită. Celălalt lucru se întîmplase însă, la urma urmei, într-un chip mult mai firesc.

Ciudat lucru ; aşa era ; o mulţime de oameni credeau aşa. Peter Walsh, care se descurcase onorabil, care îndeplinise corect funcţiile obişnuite, era simpatizat, dar socotit puţin excentric, îşi da aere — era ciudat că avea, *el*, mai ales acum cînd era cărunt, o privire satisfăcută ; o privire de om care nu spune tot. E ceea ce îl făcea atrăgător pentru femei, cărora le plăcea să simtă că firea lui nu era exclusiv virilă. Avea ceva neobişnuit, ceva ascuns. Poate pentru că îi erau dragi cărţile — nu te vizita niciodată fără să-ţi ia cartea de pe masă (în clipa aceasta citea, iar şireturile îi atîrnau pe podea) ; poate pentru că era un gentleman, ceea ce se vedea în felul în care îşi scutura pipa de scrum şi, fireşte, în felul cum se purta cu femeile. Căci era un lucru fermecător şi ridicol cît de uşor putea să-l învîrtă pe degete o fată fără dram de minte. Dar o făcea pe riscul ei. Cu alte cuvinte, deşi putea să fie atît de puţin distant şi, cu veselia şi buna lui creştere, tovărăşia lui atît de atrăgătoare, totul mergea doar pînă la un punct. Ea spunea ceva — nu, nu ; el vedea foarte limpede cum stau lucrurile. Nu poate fi de acord cu asta — nu, nu. Pe de altă parte era în stare să strige şi să se zguduie de rîs şi să se ţină de coaste cînd se spunea o glumă, între bărbaţi. În materie de mîncăruri se pricepea ca nimeni altul în India. Era un bărbat. Dar nu felul de bărbat pe care eşti obligată să-l respecţi — slavă Domnului ; nu

ca maiorul Simmons, de pildă ; cîtuşi de puţin, se gîndea Daisy cînd, în ciuda celor doi copilaşi ai ei, îi compara.

Îşi scoase pantofii. Îşi goli buzunarele. O dată cu briceagul scoase un instantaneu al lui Daisy ; Daisy şezînd pe verandă, toată în alb, cu un fox-terrier pe genunchi ; fermecătoare, foarte brună ; cea mai bună fotografie pe care i-o văzuse. Lucrurile decurseseră, la urma urmei, atît de firesc ; cu mult mai firesc decît în cazul Clarissei. Fără scandaluri. Fără supărări. Fără poze şi fără frămîntări. Un drum uşor. Şi fata aceea brună şi adorabilă de pe verandă exclama (parcă o auzea) : Fireşte, fireşte că o să-i dea tot, (reacţiile ei erau excesive) tot ce doreşte ! striga ea, dînd fuga în calea lui fără să se uite cine îi vede. Şi avea numai douăzeci şi patru de ani. Şi avea doi copii. Dumnezeule mare !

Da, intrase într-o astfel de încurcătură la vîrsta lui. Noaptea, cînd se trezea, gîndul acesta revenea cu multă putere. Să spunem că se căsătoresc. Pentru el ar fi foarte bine, dar pentru ea ? Doamna Burgess, o femeie de treabă şi de loc flecară, era de părere că plecarea aceasta a lui în Anglia, cu scopul evident de a consulta avocaţi, ar putea s-o facă pe Daisy să mai reflecteze, să se gîndească mai bine ce face. Era în joc poziţia ei, spunea doamna Burgess ; bariera socială ; renunţarea la copii. Mai devreme sau mai tîrziu o să fie o femeie cu proastă reputaţie, tîrîndu-se prin noroiul suburbiilor sau, mai pro-

babil, o declasată (știi, spunea ea, cum ajung femeile acestea, fardate excesiv). Dar Peter Walsh nu-și făcea griji din pricina asta. Încă n-avea de gînd să moară. În orice caz, ea trebuia să hotărască ; să judece, chibzuia el, călcînd prin cameră în ciorapi, netezind cutele cămășii de frac, pentru că urma să se ducă probabil la serata Clarissei, dacă nu se va duce cumva la un music-hall sau nu va rămîne în casă să citească o carte pasionantă scrisă de cineva pe care îl cunoscuse la Oxford. Și dacă o să se pensioneze, asta o să facă — o să scrie. O să meargă la Oxford și o să facă cercetări în biblioteca Bodleiană. Zadarnic fata cea brună, adorabilă, da fuga la capătul terasei, zadarnic făcea semn cu mîna ; zadarnic striga că puțin îi pasă de ce spune lumea. Iată-l, omul care reprezenta totul pentru ea, gentlemanul desăvîrșit, seducător, distins (pentru că vîrsta lui nu avea nici o importanță), iată-l cum umblă printr-o cameră de hotel din Bloomsbury, se rade, se spală și, ridicînd căni, punînd jos briciul, continuă să facă cercetări în biblioteca Bodleiană și să găsească soluția a două-trei mici probleme care îl interesează. Și se va opri să sporovăiască cu cine se va nimeri și, din pricina asta, va întîrzia tot mai mult la prînz, va rata întîlniri ; iar cînd Daisy o să-l roage și o să-l roage s-o sărute, sau o să-i facă o scenă, n-o să poată fi la înălțime (deși ținea sincer la ea) — pe scurt, pentru că ar fi mai bine, cum spunea doamna Burgess, să-l uite sau să și-l amintească doar cum era în august 1922, o siluetă în picioare, la o răscruce, în

amurg, mereu mai îndepărtată pe măsură ce docarul o ducea, legată strîns pe scaunul din spate ; dar mîinile ei sînt întinse şi, văzînd că silueta se micşorează şi se şterge, tot mai strigă că o să facă orice în lume, orice, orice, orice...

Nu ştia niciodată ce gîndeşte lumea. Îi era din ce în ce mai greu să se concentreze. Devenea absent ; devenea tot mai absorbit de grijile lui ; cînd posac, cînd vesel ; depinzînd de femei, distrat, morocănos, din ce în ce mai puţin capabil (aşa se gîndea el răzîndu-se) să înţeleagă de ce nu poate Clarissa, pur şi simplu să le găsească o locuinţă şi să fie drăguţă cu Daisy ; s-o prezinte în lume. Şi atunci ar fi liber — liber să ce ? să umble de ici-colo, să dea tîrcoale (în clipa aceasta scotea tot felul de chei, de hîrtii), să se repeadă şi să guste, să fie singur, într-un cuvînt să-şi ajungă ; şi totuşi nimeni, fireşte, nu depindea mai mult de alţii (se încheie la jiletcă) ; asta îi fusese fatal. Nu se putea ţine departe de fumoare, îi plăceau coloneii, îi plăcea golful, îi plăcea bridge-ul şi mai ales compania femeilor, şi gingăşia prieteniei lor, şi fidelitatea, şi curajul, puterea dragostei lor care, deşi nu era lipsită de neajunsuri, i se părea (şi faţa cea drăgălaşă, brună, adorabilă, uite-o pe maldărul de plicuri) demnă de atîta admiraţie, o floare atît de magnifică crescută pe culmile vieţii omeneşti, şi totuşi el nu era pe măsura acestor lucruri, din pricina tendinţei lui de a vedea contextul lucrurilor (Clarissa minase ceva în el pentru totdeauna), de a se plictisi foarte repede de devotamentele mute şi de a avea nevoie de varietate în

dragoste, deşi l-ar fi scos din fire dacă Daisy ar fi iubit pe altcineva, l-ar fi scos din fire! Căci avea o fire geloasă, nestăpînit de geloasă. Îndurase chinuri groaznice! Dar unde-i era briceagul; ceasul, sigiliul, carnetul de cecuri, şi scrisoarea Clarissei pe care n-are s-o recitească, dar la care îi plăcea să se gîndească, şi fotografia lui Daisy? Şi acum la cină.

Lumea lua masa.

Aşezaţi în jurul meselor mici, împodobite cu vaze de flori, în ţinută de seară sau de oraş, cu şalurile şi poşetele aşezate alături, dîndu-şi aerul că se simt la largul lor, pentru că nu erau învăţaţi cu atîtea feluri de mîncare la cină; încrezători în ei, pentru că îşi puteau permite să plătească; obosiţi, pentru că străbătuseră Londra în lung şi-n lat cît a fost ziua de lungă, cumpărînd, vizitînd locuri; curioşi, pentru că au întors capul, au ridicat ochii cînd a intrat acest gentleman cu înfăţişare plăcută, purtînd ochelari cu ramă de corn; de treabă, pentru că ar fi fost bucuroşi să facă mici servicii, indiferent care, să-ţi împrumute mersul trenurilor sau să-ţi dea informaţii utile; dorinţa aceasta a lor, pulsînd în ei, dîndu-le ghes din adînc să-şi creeze legături fie ele bazate doar pe un loc de naştere comun (Liverpool de exemplu) sau pe descoperirile că au prieteni cu acelaşi nume, cu privirile lor furişe, cu tăcerile lor jenate şi cu retragerile lor subite în glumele şi în izolarea familială, iată-i luînd masa în timp ce domnul Walsh intra şi se aşeza la o masă mică de lîngă perdea.

Nu ceea ce spunea, pentru că, fiind singur, nu se putea adresa decît chelnerului, ci felul său de a examina lista, de a arăta cu degetul un vin anume, de a sta drept la masă, de a-şi mînca cina cu seriozitate, fără lăcomie, iată ce îi cîştigă respectul lor ; respect care, rămas neexprimat aproape pînă la sfîrşitul cinei, izbucni la masa unde şedea familia Morris, în momentul cînd domnul Walsh a fost auzit spunînd, la sfîrşit, „Pere Bartlett". De ce vorbise atît de moderat şi totuşi de ferm, cu aerul unuia care ştie ce e disciplina şi se ştie în drepturile sale, întemeiate pe dreptate, nici Charles Morris tînărul, nici Charles Morris bătrînul, nici domnişoara Elaine, nici doamna Morris nu ştiau. Dar cînd rostise „Pere Bartlett", stînd singur la masă, simţiră că domnul acela contase pe sprijinul lor într-o privinţă legitimă ; era campionul unei cauze care deveni imediat şi a lor, astfel că ochii lor îi întîlneau pe ai lui cu simpatie şi cînd ajunseră, cu toţii deodată, în fumoar, un mic schimb de cuvinte între ei devenise inevitabil.

Nimic foarte profund — doar că Londra era aglomerată ; se schimbase în ultimii treizeci de ani ; că domnul Morris prefera Liverpool ; că doamna Morris vizitase expoziţia de flori din Westminster şi că ei toţi îl văzuseră pe prinţul de Wales. Şi, totuşi, se gîndi Peter Walsh, nici o familie din lume nu poate fi comparată cu familia Morris ; absolut nici una ; şi relaţiile dintre ei sînt fără cusur, şi puţin le pasă de înalta societate, şi le place ce le place, şi Elaine se pregăteşte să poată participa la afacerile fa-

milici, iar băiatul obținuse o bursă la Leeds, și bătrîna doamnă (care avea cam vîrsta lui) mai are trei copii acasă ; și au două automobile, dar domnul Morris mai repară și acuma pantofii duminica ; minunat, absolut minunat, se gîndi Peter Walsh, care se legăna ușor înainte și înapoi, cu paharul de lichior în mînă, între scaune de piele roșie și scrumiere, foarte încîntat de sine, pentru că cei din familia Morris țineau la el. Da, țineau la un om care spusese „Pere Bartlett". Simțea că țin la el.

Se va duce la serata Clarissei. (Familia Morris pleca ; dar se vor mai întîlni). Voia să se ducă la serata Clarissei, pentru că voia să-l întrebe pe Richard ce făceau în India — neghiobii de conservatori.

Și ce piesă se joacă ? Și muzica... Da, firește, și simplă flecăreală.

Căci acesta e adevărul despre sufletul nostru, se gîndi el, despre eul nostru, care, ca un pește, locuiește în mări adînci și se mlădiază printre tenebre croindu-și drumul între tulpini de alge uriașe, spre întinderi scînteind în soare și iarăși, mereu și mereu în bezna rece, adîncă, inscrutabilă ; țîșnește brusc la suprafață și se joacă printre valurile încrețite de vînt ; cu alte cuvinte are o nevoie imperioasă să se scuture, să se curețe, să se aprindă, stînd de vorbă. Care sînt intențiile guvernului — Richard Dalloway are să știe — în ce privește India ?

Deoarece era o noapte foarte caldă și vînzătorii de ziare umblau pe străzi cu placarde care proclamau, cu mari litere roșii, că era un val de

căldură, scaune împletite erau așezate pe treptele hotelului și gentlemeni care beau cu paiul, fumau cu un aer detașat, ședeau în ele. Într-unul ședea și Peter Walsh. Ai fi spus că în ziua aceea, ziua londoneză abia începea. Ca o femeie care și-a scos rochia de stambă și șorțul alb, s-a îmbrăcat în albastru, și și-a pus perle, ziua se schimba, își lepăda hainele de rînd, se înveșmînta în voaluri, se prefăcea în seară și, cu același oftat de încîntare pe care îl scoate o femeie cînd lasă să-i cadă juponul, și ziua se despuia de praf, căldură, culoare, circulația se rărea ; după învălmășeala camioanelor urmau automobilele, claxonînd, avîntîndu-se ; și din loc în loc, în frunzișul des al scuarurilor, atîrna o lumină intensă. Abdic, părea să spună seara pălind și stingîndu-se deasupra crestelor și a înălțimilor, boltite, ascuțite, de hoteluri, de locuințe, de magazine, mă sting, începea ea să spună, dispar, dar Londra nici nu voia să audă, își repezea baionetele în cer, o țintuia, o silea să fie părtașă a desfătărilor ei.

Căci marea revoluție a verii, opera domnului Willet, avusese loc după ultima vizită a lui Peter Walsh în Anglia. Prelungirea serii era pentru el un lucru nou. Era ceva care pe drept cuvînt te însuflețea. Într-adevăr, fetele tinere treceau cu servietele sub braț, nespus de bucuroase că sînt libere, mîndre, în tăcere, că pășesc pe acest caldarîm faimos, și o bucurie anume, ieftină, de bîlci dacă vreți, dar totuși o intensă bucurie le îmbujora obrajii. Și se îmbrăcau bine ; ciorapi roz ; pantofi frumoși. Le așteptau două

ore de cinematograf. Erau mai vii, mai rafinate în lumina galben-albastră a serii ; iar pe frunzele din scuar lumina aceasta avea o strălucire sumbră, lividă — parcă ar fi fost coborîte în apele mării — frunzişul unei cetăţi scufundate. Frumuseţea aceasta îl uluia ; şi îi dădea şi curaj, pentru că ceilalţi anglo-indieni întorşi în ţară (cunoştea o mulţime), stăteau, cum se şi cuvenea, la Clubul Oriental, trăgînd otrăviţi concluzia că e sfîrşitul lumii, dar el, uite, era aici, tînăr ca întotdeauna ; îi invidia pe tineri pentru seara lor de vară şi pentru toate celelalte şi dobîndind, din vorbele unei fete, din rîsul unei servante — lucruri impalpabile pe care nu puteai pune mîna — aproape certitudinea că întreaga acumulare piramidală care în tinereţea lui părea de neclintit se deplasase. Se presase pe vîrf — fuseseră apăsaţi, mai ales femeile, ca acele flori pe care Helena, mătuşa Clarissei, obişnuia, şezînd sub lampă după cină, să le preseze între foi de sugativă gri, punînd deasupra dicţionarul lui Littré. Murise. Auzise despre ea de la Clarissa, spre sfîrşit nu mai vedea cu un ochi. Ce lucru potrivit — o capodoperă a naturii — ca bătrîna domnişoară Parry să fi început să se prefacă în sticlă. Trebuie să fi murit ca o pasăre pe ger, înţepenită pe o cracă. Aparţinea unei alte vremi, dar fiind atît de neştirbită, atît de completă, se va arăta mereu în zare, ca o piatră albă, înaltă, ca un far care marchează o etapă trecută a acestei aventuroase şi lungi, lungi călătorii, a acestei interminabile — se căută de mărunţiş, să cumpere

un ziar și citi despre Surrey și Yorkshire (întinsese această monedă de milioane de ori) Surrey era din nou bătut măr — al acestei interminabile vieți. Dar crichetul nu era doar un joc. Crichetul era un lucru important. Nu se putuse niciodată abține de la citirea unei informații despre crichet. Citi întîi scorurile, în ediția specială, apoi că era o zi de caniculă ; apoi despre un asasinat. Faptele repetate de milioane de ori se îmbogățesc, deși s-ar putea spune că prin asta își pierd suprafața. Trecutul îmbogățește, și experiența, și să-ți fi fost dragi un om sau doi, și astfel cîștigi puterea care lipsește celor tineri, de a reteza scurt, de a face ce-ți place, să nu-ți pese nici cît negru sub unghie de ce spune lumea, să te duci și să vii fără să aștepți mare lucru (lăsă ziarul din mînă și se ridică de la masă) ceea ce de fapt (își căută pălăria și haina) nu era cu totul adevărat în ce-l privea, nu astă-seară, pentru că iată-l pornind la o serată, la vîrsta lui, cu impresia certă că o să i se întîmple ceva deosebit. Dar ce ?

Frumusețe în orice caz. Nu frumusețea brută a ochiului. Nu era pur și simplu frumusețe — Bedford Place care dă în Russell Square. Nu numai linia dreaptă, vidul, firește ; simetria unui coridor ; pe lîngă aceasta erau ferestre luminate, un pian, un gramofon cîntînd ; o impresie de plăcere care se ascunde dar se dezvăluie în răstimpuri, cînd, prin fereastra fără perdele, fereastra deschisă, văzu grupuri șezînd la masă, tineri care se mișcă lent în cerc, conversații între bărbați și femei, cameriste fără treabă care

privesc afară (ciudate comentariile lor, după ce şi-au terminat treaba), ciorapi puşi la uscat pe streşini, un papagal, cîteva plante. Atrăgătoare, misterioasă, infinit de bogată, viaţa aceasta. Şi în marele scuar prin care trăsurile pătrund şi se îndepărtează în goană, zăbovesc perechi care flirtează, se îmbrăţişează, se ascund sub cascada unui arbore ; mişcător lucru, atît de tăcuţi, atît de absorbiţi încît treceai discret, timid, parcă te-ai fi găsit în prezenţa unei sfinte ceremonii pe care ar fi fost un sacrilegiu s-o întrerupi. Interesant lucru. Şi aşa mai departe, printre scînteieri şi străluciri.

Pardesiul lui uşor se deschidea în bătaia vîntului, Peter mergea în felul acela indescriptibil care era numai al lui, puţin aplecat, cu paşi uşori, cu mîinile la spate şi ochii lui mai semănau încă puţin a ochi de şoim ; mergea cu paşi uşori prin Londra, spre Westminster, privind atent.

Ce Dumnezeu, toată lumea îşi lua cina în oraş ? Aici un valet deschidea o uşă ca să treacă o bătrînă doamnă cu pas mîndru, purtînd pantofi cu cataramă şi, în păr, trei pene purpurii de struţ. Erau deschise uşi în faţa unor doamne înfăşurate ca nişte mumii în şalurile lor cu flori strălucitoare pe ele, doamne cu capul gol şi, în cartierele respectabile, din case cu mici grădini în faţă şi cu coloane de stuc, ieşeau femei, îmbrăcate uşor, cu piepteni în păr (dăduseră o fugă pînă sus să vadă copiii) ; le aşteptau bărbaţii, cu pardesiile deschise de vînt, şi motorul pornea. Toată lumea ieşea. Din pricina uşilor care se

deschideau, a coborîrilor, a pornirilor, puteai să-ţi închipui că Londra întreagă se îmbarcă în luntri legate de mal, legănîndu-se pe ape, ca şi cînd tot oraşul s-ar fi îmbrăcat pentru un carnaval. Şi pe Whitehall, bătut de lumina argintie, patinau, patinau fără odihnă păianjeni, şi în jurul felinarelor se simţeau musculiţe ; era atît de cald încît oamenii, în grupuri, stăteau de vorbă pe stradă. Iar aici în Westminster, iată un judecător, de bună seamă ieşit la pensie, care stătea înfipt în poarta casei sale, îmbrăcat de sus pînă jos în alb. Probabil un anglo-indian.

Uite aici o vînzoleală de femei care zbiară, femei bete ; dincoace doar un poliţist şi case mari, vagi în umbra serii, case înalte, case boltite, biserici, parlamentul şi sirena unui vapor pe rîu, un sunet găunos, înceţoşat.

Dar iată strada ei, aceasta, a Clarissei ; trăsuri coteau în goană, ca apa în jurul pilonului unui pod ; i se părea că sînt atrase toate aici, pentru că duceau oameni care mergeau la serata ei, serata Clarissei.

Fluxul rece al impresiilor vizuale nu mai ajungea pînă la conştiinţa lui, ca şi cînd ochiul ar fi fost o cupă prea plină şi-ar fi lăsat prisosul să se scurgă, neînregistrat, pe pereţii lui de porţelan. E vremea să se trezească mintea. E vremea ca timpul să se încordeze, acum cînd intră în casă, în casa luminată, unde uşa stătea deschisă, unde se opreau maşini din care coborau femei strălucitoare : sufletul trebuie să se pregătească să îndure cu vitejie. Deschise lama cea mare a briceagului său.

Lucy coborî scările ca o furtună, se strecură în salon să netezească o faţă de masă, să aranjeze un scaun, să se oprească o clipă gîndindu-se că oricare dintre vizitatori va trebui să admită în sinea lui ce curat, ce sclipitor, ce frumos, ce îngrijit era totul cînd va vedea frumoasa argintărie, bronzurile căminului, tapiţeria nouă a scaunelor şi perdelelor de cretonă galbenă ; le admiră pe toate la rînd ; auzi zarvă de glasuri ; lumea urca deja la dineu ; trebuie s-o şteargă !

Vine şi primul ministru, vesti Agnes : aşa auzise vorbindu-se la cină, spuse ea intrînd cu o tavă de pahare. Ce importanţă, ce importanţă cît de mică putea să mai aibă un prim ministru ? La ora aceasta a nopţii îi era totuna doamnei Walker, invadată de farfurii, sosiere, strecurătoare, tigăi, pui în aspic, şerbetiere, crutoane, lămîi, castroane de supă, castroane de pudding, care, oricît de înverşunat ar fi spălate ele la bucătărie, păreau să-i stea toate grămadă în cap, pe masa de la bucătărie, pe scaune, în vreme ce focul duduia şi gemea, luminile electrice scînteiau şi supeul nu era încă servit. Doamna Walker atîta mai simţea, că puţin îi pasă dacă mai vine şi un prim ministru pe deasupra.

Doamnele urcă deja scările, spuse Lucy ; doamnele se duceau sus pe rînd, iar doamna Dalloway, rămasă ultima, trimitea, ca mai întotdeauna, cîte-un mesaj la bucătărie. „Complimentele mele doamnei Walker" îi transmisese într-o noapte. Mîine dimineaţă or să comenteze mîncărurile — supa, somonul ; somonul, doamna

Walker ştia bine asta — nefiert, pentru că neliniştită de pudding, lăsa somonul în seama lui Jenny ; aşa că somonul era întotdeauna nefiert. Dar o doamnă cu păr blond şi bijuterii de argint, spunea Lucy, întrebase despre felul întîi dacă fusese într-adevăr gătit în casă ? Dar ce-o sîcîia pe doamna Walker, în timp ce învîrtea şi iar învîrtea farfuriile şi aţîţa focul şi apoi îl potolea, era somonul ; un hohot de rîs se auzi din camera unde se mînca ; un glas care spunea ceva ; apoi alt hohot de rîs — erau domnii care se amuzau după plecarea doamnelor. Vinul de Tokay, spuse Lucy, dînd buzna. Domnul Dalloway a trimis după vinul din pivniţele Împăratului, vinul imperial.

Fu dus prin bucătărie. Peste umăr Lucy anunţă că domnişoara Elizabeth arăta minunat ; nu-şi mai putea lua ochii de la ea ; era în rochia roz şi purta colierul pe care i-l făcuse cadou domnul Dalloway. Jenny să nu uite de cîine, fox-terrierul domnişoarei Elizabeth ; pentru că muşcă, a trebuit să fie închis şi domnişoara Elizabeth se gîndeşte că s-ar putea să aibă nevoie de ceva. Jenny să nu uite de cîine. Dar Jenny nu putea să meargă sus, doar casa era plină de lume. Un automobil la poartă deja ! Sună — şi domnii mai sînt încă jos, bînd Tokay !

Auzi, urcau scările ; sosise primul venit şi acuma or să sosească unul după altul ; prin urmare doamna Parkinson (angajată special pentru serată) are să lase uşa holului deschisă şi holul va fi tixit de domni care aşteaptă (aşteptau în picioare, netezindu-şi părul),

în timp ce doamnele își scoteau mantourile în camera de lîngă culoar ; unde le ajuta doamna Barnet, bătrîna Ellen Barnet, care servise familia timp de patruzeci de ani și venea în fiecare vară să le ajute pe doamne, care își amintea de mame din vremea cînd erau fetițe, care, deși foarte la locul ei, dădea mîna ; spunea foarte respectuos „milady" și totuși avea un fel mucalit al ei de a se uita la doamnele tinere, și în același timp de a o ajuta cu atîta tact pe lady Lovejoy, al cărei sutien pățise ceva. Și ele simțiră, vrînd nevrînd, lady Lovejoy și domnișoara Alice, că în materie de perie și de pieptene faptul că o cunoșteau pe doamna Barnet de treizeci de ani le crea o situație oarecum privilegiată — „de treizeci de ani, milady". Doamnele tinere, spuse lady Lovejoy, nu se rujau odinioară pe cînd stăteau la Bourton. Dar domnișoara Alice nici nu are nevoie de ruj, spuse doamna Barnet privind-o afectuos. Apoi doamna Barnet se așeză în vestiar, netezind blănurile, întinzînd șalurile spaniole, făcînd ordine pe masa de toaletă și știind foarte bine, în ciuda blănurilor și a broderiilor, cine era cu adevărat o doamnă și cine nu. Ce bătrînică de treabă, spuse lady Lovejoy urcînd scările, e dădaca Clarissei.

Apoi lady Lovejoy luă o ținută rigidă. „Lady și domnișoara Lovejoy", spuse ea domnului Wilkins (angajat special pentru serată). Avea un stil admirabil, cum se apleca și se îndrepta, se apleca și se îndrepta și anunța cu o perfectă imparțialitate „Lady și domnișoara Lovejoy... Sir John și lady Needham... Domnișoara Weld...

Domnul Walsh". Stilul lui era admirabil ; viaţa lui de familie trebuie să fi fost ireproşabilă, numai că părea imposibil ca o fiinţă cu buze verzui şi cu obraji raşi să fi putut cădea în greşeala de a-şi complica viaţa cu copii.

„Ce plăcere să vă văd!" spunea Clarissa. Spunea asta fiecăruia. Ce plăcere să vă văd ! Era cum era ea mai rău — expansivă, nesinceră. Mare greşeală făcuse că venise. Mai bine rămînea acasă şi îşi citea cartea, se gîndi Peter Walsh ; sau să se fi dus la un music-hall ; trebuia să fi rămas acasă, aici nu cunoştea pe nimeni.

Doamne, o să fie un eşec, simţea Clarissa pînă în măduva oaselor, în timp ce bătrînul lord Lexham, oprit în faţa ei, îi cerea scuze pentru soţia lui care răcise la garden-party-ul de la Buckingham Palace. Îl vedea pe Peter cu coada ochiului cum o judecă, acolo, în colţ. Şi la urma urmelor, de ce făcea ea toate astea ? De ce să ţintească spre culmi şi să treacă prin flăcări ? Măcar dacă focul acesta ar mistui-o, într-un fel sau în altul ! S-o prefacă în cenuşă ! Mai bine orice, mai bine să-şi scuture torţa şi s-o trîntească pe pămînt decît să scadă, să se împuţineze, ca o lumînare, ca o Ellie Henderson ! Era teribil cum putea Peter s-o arunce în stările acestea doar venind şi stînd într-un colţ. O făcea să se vadă cum este ; exagerată. Stupid lucru. Dar atunci de ce venea, doar ca s-o judece ? De ce să ia mereu, să nu dea niciodată ? De ce să nu-şi rişte micul lui punct de vedere personal ? Uite-l că pleacă de acolo, trebuie să-i vorbească. Dar n-o să aibă prilejul. Asta e viaţa — umilinţă, renun-

ţare. Lordul Lexham îi spunea că soţia lui nu-şi punea blana la garden-party pentru că „draga mea, voi doamnele sînteţi toate la fel" — ştiut fiind că lady Lexham are pe puţin şaizeci şi cinci de ani! Era încîntător să vezi perechea aceasta de bătrîni cum se răsfaţă unul pe altul. Bătrînul lord Lexham îi era drag. Iar serata ei însemna ceva, ceea ce o făcea să-i vină rău văzînd că totul merge prost, că totul era la pămînt. Indiferent ce, orice explozie, orice oroare era mai bine decît să-ţi vezi invitaţii umblînd de ici-colo fără ţel sau înfundîndu-se într-un colţ ca Ellie Henderson, care nici măcar nu-şi dădea osteneala să se ţină dreaptă.

Lin, perdeaua galbenă, cu toate păsările paradisului pe ea, se umfla şi parcă simţeai intrînd în încăpere un fîlfîit de aripi, absorbit apoi îndărăt. (Ferestrele erau deschise.) Să fie curent? se întrebă Ellie Henderson. Răcea uşor. Dar nu-i păsa dacă asta o s-o coste mîine nişte strănuturi. Nu, se gîndea la fetele astea tinere cu umerii goi; o învăţase să se gîndească la alţii tatăl ei, un bătrîn infirm, fost paroh la Bourton, acum mort; iar răcelile ei nu-i coborau niciodată în piept, niciodată. Se gîndea la fete, fetele tinere cu umerii goi; fusese toată viaţa o bucăţică de om cu păr rar şi cu un profil uscăţiv; deşi acuma, trecută de cincizeci de ani, începea să emane un fel de blîndă rază, ceva devenit distincţie prin purificarea atîtor ani de dăruire de sine, dar care se stingea mereu din pricina afectării ei exasperate, a panicii ei cronice, provocate de un venit de trei sute de lire şi de ne-

ajutorarea ei (nu era în stare să cîştige un ban), ceea ce o făcea timidă şi din ce în ce mai puţin aptă să frecventeze oameni bine îmbrăcaţi care, în timpul sezonului, făceau asta seară de seară ; le ajungea să spună servantelor „O să pun cutare şi cutare“, în timp ce Ellie Henderson dădea fuga să cumpere cinci-şase flori roz, ieftine, şi apoi îşi arunca un şal peste vechea ei rochie neagră. Căci invitaţia la serata Clarissei îi sosise în ultimul moment. Nu era prea bucuroasă. Avea un fel de bănuială, Clarissa parcă nu avusese de gînd s-o invite anul acesta.

Şi de ce s-o fi invitat ? N-ar fi avut chiar nici un motiv în afară de faptul că se cunoşteau dintotdeauna. Erau verişoare. În mod firesc, însă, drumurile lor se despărţiseră ; Clarissa era doar atît de curtată. Pentru ea, să meargă la o serată era un eveniment. Măcar să vezi atîtea rochii frumoase şi tot era o încîntare. Fata aceea în roz, coafată modern, nu era Elizabeth ? Cît a crescut ! Totuşi nu poate avea mai mult de şaptesprezece ani. E foarte, foarte frumoasă. Se pare că acuma fetele, cînd ies prima oară în lume, nu se mai îmbracă în alb cum se obişnuia altădată. (Să încerce să nu uite nimic ca să-i povestească lui Edith.) Fetele poartă rochii drepte, mulate pe corp, care nu le acoperă gleznele. Nu le şade bine, se gîndi ea.

Pentru că avea vederea slabă, Ellie Henderson îşi cam întindea gîtul înainte ; şi nu era prea necăjită că n-avea cu cine sta de vorbă (nu cunoştea aproape pe nimeni). Părea să fie foarte interesant să priveşti toată lumea de acolo ; pro-

babil oameni politici ; prietenii lui Richard Dalloway ; dar Richard Dalloway însuşi era cel care simţea că nu e în stare s-o lase pe biata făptură să rămînă acolo singură toată seara.

„Ce faci Ellie, cum se poartă lumea *cu tine ?*“ spuse el în felul lui jovial, şi Ellie Henderson, cuprinsă de nervozitate, roşind şi gîndindu-se că era extrem de drăguţ din partea lui să vină să stea de vorbă cu ea, spuse că cei mai mulţi oameni suportă mai greu căldura decît frigul.

„Da, aşa e“, spuse Richard Dalloway. „Aşa e“. Dar ce puteai să mai spui ?

„Ei, Richard“, spuse cineva apucîndu-l de braţ şi, Dumnezeule, era Peter, bărînul lui Peter Walsh. Era nespus de bucuros să-l vadă ! Nu se schimbase de loc. Şi plecară împreună, traversînd direct camera, bătîndu-se reciproc pe umeri, ca nişte oameni care nu s-au văzut de mult, se gîndi Ellie Henderson privindu-i cum pleacă, sigură că îl ştia de undeva pe omul acesta. Un bărbat înalt, între două vîrste, cu ochi destul de frumoşi, brun, cu ochelari, semănînd puţin cu John Burrows. De bună seamă Edith o să ştie cine este.

Perdeaua şi zborul ei de păsări ale paradisului se umflă din nou. Iar Clarissa văzu — îl văzu pe Ralph Lyon întinzînd-o la loc şi continuînd să stea de vorbă. Aşa dar nu era totuşi un faliment ! Acum lucrurile o să meargă bine — serata ei. Începuse. Pornise. Dar încă mai atîrna de un fir. Pentru moment trebuia să mai rămînă acolo. Năvălea o grămadă de lume.

Colonelul și doamna Garrod... Domnul Hugh Whitbread... Domnul Bowley... Doamna Hilbery... Lady Mary Maddox... Domnul Quin, psalmodia Wilkins. Schimba șase-șapte cuvinte cu fiecare, apoi plecau mai departe, se duceau mai departe în camere ; într-o realitate, nu într-un neant, de vreme ce Ralph Lyon îndreptase perdeaua.

În ce-o privește pe ea, era un efort prea mare. Nu simțea nici o plăcere. Putea să fie oricine altcineva — stînd acolo ; oricine ar fi putut face asta ; totuși simțea oarecare admirație pentru acest oricine, nu se putea împiedica să nu simtă că, oricum, toate acestea erau opera ei, că stîlpul acesta în care simțea că se metamorfozase marca o etapă ; într-adevăr, destul de ciudat, uitase complet cum arată, nu se simțea decît un țăruș înfipt la capătul scărilor ei. De cîte ori dădea o serată avea impresia aceasta că e altceva decît ea însăși, că fiecare era ireal într-un fel ; și mult mai real în alt fel. Lucrul, se gîndi ea, se datorează în parte felului în care sînt îmbrăcați, în parte faptului că ieșiseră din rutina lor obișnuită, și în parte decorului ; puteai să spui lucruri pe care altfel nu le-ai fi putut spune, lucruri care cereau un efort. Nu ea însă, cel puțin nu încă.

„Ce încîntată sînt să vă văd !“ spuse ea. „Scumpul meu sir Harry !“ Sir Harry cunoștea pe toată lumea de acolo.

Ce era foarte ciudat era ce simțeai văzîndu-i cum urcă scările unul după altul, doamna Mount și Celia, Herbert Ainsty, doamna Dakers — o, și lady Bruton !

„Ce amabilă ați fost că ați venit ! spuse ea, și era sinceră — era așa ciudat, stînd acolo, să-i vezi venind mereu, trecînd, unii foarte bătrîni, unii...

Ce nume ? Lady Rosseter ? Dar cine Dumnezeu era lady Rosseter ?

„Clarissa !“ Glasul ! Era Sally Seton ! Sally Seton ! După atîția ani ! O recunoștea ca printr-o ceață. Căci nu *așa* arăta Sally Seton pe vremea cînd Clarissa ținea strîns cana cu apă caldă. Să te gîndești că era în casa aceasta, în casa aceasta ! Nu, nu așa.

Învălmășite, încurcate, vesele, cuvintele se îmbulzeau — în trecere prin Londra ; auzise de la Clara Haydon ; ce noroc să te pot vedea ! Am venit și eu așa — fără invitație...

Poți așeza cana cu apă caldă domol. Strălucirea ei se stinsese. Și totuși era nemaipomenit s-o revezi, mai bătrînă, mai fericită ; mai puțin adorabilă. S-au sărutat, întîi pe un obraz, apoi pe celălalt, în ușa salonului, și Clarissa se întoarse, ținînd-o de mînă pe Sally, și își văzu odăile pline, auzi zarva glasurilor, văzu candelabrele ; perdelele umflate de vînt și trandafirii pe care i-i adusese Richard.

„Am cinci găligani de băieți“, spuse Sally.

Avea un egoism fără urmă de complicații, dorința cea mai manifestă ca lumea să se intereseze întotdeauna întîi de ea și Clarissa o iubea pentru că rămăsese așa. „Nu-mi vine să cred !“ exclamă ea, aprinzîndu-se toată de plăcere la gîndul trecutului.

Dar, vai, Wilkins; Wilkins avea nevoie de ea; Wilkins proclama cu un glas imperios și autoritar, ca și cînd întreaga companie ar fi trebuit mustrată și gazda recuperată din frivolitatea ei, un nume:

„Primul ministru“, spuse Peter Walsh.

Primul ministru? Să fie chiar el, se minună Ellie Henderson. Are ce să-i povestească lui Edith!

Nu-ți venea să rîzi de el. Arăta ca un om obișnuit. Puteai să-l așezi într-o prăvălie și să cumperi de la el prăjituri — bietul băiat, înzorzonat cu firet de aur din cap pînă-n picioare. Trebuia însă să recunoști că atunci cînd a făcut înconjurul saloanelor, întîi cu Clarissa, apoi escortat de Richard, s-a descurcat foarte bine. Încerca să pară cineva. Era amuzant de privit. Nimeni nu se uita la el. Au continuat cu toții să converseze, totuși era perfect evident că toți știau, simțeau pînă în măduva oaselor maiestatea acestui om care trecea pe lîngă ei; acest simbol a ceea ce reprezentau cu toții, societatea engleză. Bătrîna lady Bruton, și arăta și ea foarte bine, foarte impunătoare în dantelele ei, se ridică și, străbătînd imperios mulțimea invitaților, se retrase cu el într-o cameră mică, o cameră care ajunse imediat să fie supravegheată, păzită și un fel de freamăt și de foșnet străbătu în chip evident pe toată lumea: primul ministru!

Doamne Dumnezeule, snobismul englezilor! se gîndi Peter Walsh stînd într-un colț. Ce mult le plăcea să se îmbrace în fireturi de aur și să aducă omagii! Ia te uită! Trebuie să fie —

drace, chiar era — Hugh Whitbread, adulmecînd prin preajma celor mari, puţin mai gras, puţin mai alb, admirabilul Hugh !

Avea întotdeauna aerul că e de serviciu, se gîndi Peter, o ființă privilegiată dar misterioasă, depozitarul a numeroase secrete pe care era gata să le apere cu preţul vieţii, deşi nu erau decît mărunte cancanuri divulgate de un valet de curte şi care mîine vor fi în toate ziarele. Acestea erau jucăriile lui şi încărunţise jucîndu-se cu ele, ajunsese în pragul bătrîneţii, bucurîndu-se de respectul şi de afecţiunea tuturor celor care au privilegiul de a cunoaşte acest produs tipic al colegiilor engleze. Era inevitabil ca cineva să construiască în jurul lui Hugh un astfel de context ; acesta era stilul lui, stilul acelor scrisori admirabile pe care Peter le citise, la mii de mile peste mare, în *Times,* mulţumind Domnului că era departe de acest viespar infect de mici bîrfeli, chiar dacă nu auzea în schimb decît cum flecăresc maimuţele şi cum îşi bat culii nevestele. Un tînăr măsliniu, student la o universitate sau alta, stătea reverenţios lîngă el. O să-l protejeze, o să-l iniţieze, o să-l înveţe cum să-şi croiască un drum. Căci nimic nu-i plăcea mai mult decît să facă acte de tandră amabilitate, să facă să palpite inimile doamnelor bătrîne, de bucurie că se mai gîndeşte cineva la ele, aşa bătrîne şi necăjite cum erau, cînd ele credeau că le-a uitat toată lumea, dar iată-l apărînd pe scumpul Hugh care zăboveşte un ceas întreg să stea de vorbă despre trecut, să evoce fleacuri, să laude checul făcut acasă, deşi Hugh putea mînca chec cu

o ducesă în fiecare zi lăsată de la Dumnezeu şi, dacă te uitai cum arată, probabil chiar petrecea o groază de timp în chipul acesta plăcut. Atoatejudecătorul, Atotiertătorul o să-l ierte poate. Peter Walsh era fără îndurare. Nemernici trebuie să existe şi, Dumnezeu ştie, poate ticăloşii care ajung la spînzurătoare pentru că au zdrobit capul unei fete într-un tren sînt în ansamblu mai puţin dăunători decît Hugh Whitbread şi amabilitatea lui ! Uite la el cum păşeşte pe vîrfuri, cum iese dansînd, ploconindu-se şi făcînd temenele în calea primului ministru şi a lui lady Bruton, cu intenţia vădită ca toată lumea să observe că el are privilegiul de a spune ceva, ceva personal, lui lady Bruton. Lady Bruton se opri. Dădu din cap, capul ei frumos şi bătrîn. Probabil îi mulţumea pentru cine ştie ce act de slugărnicie. Avea linguşitorii ei, funcţionari inferiori din ministere, care se zbăteau să-i facă mici servicii în schimbul cărora îi invita la masă. Dar ea era moralmente un vlăstar al secolului al optsprezecelea. Nu puteai să-i reproşezi nimic.

Şi acum Clarissa îşi escorta primul ministru spre ieşire, dezinvoltă, scînteietoare, cu maiestatea părului ei cărunt. Purta cercei şi o rochie verde-argintie, de sirenă. Părea că alunecă pe valuri şi că îşi împleteşte părul, căci mai avea încă acest dar ; să fie ; să existe ; să însumeze totul într-o clipă a trecerii ei ; se întoarse, îşi agăţă eşarfa de rochia cuiva, o desprinse, rîse, totul cu o perfectă degajare şi cu aerul unei fiinţe care pluteşte în elementul ei. Totuşi, uşor, vîrsta o atinsese cu aripa ei ; tot aşa o sirenă priveşte

în oglinda ei soarele amurgind pe valuri într-o seară foarte limpede. Iradia o aură de tandreţe ; severitatea ei, pruderia ei, rigiditatea ei erau acuma străbătute de o căldură lăuntrică şi, urînd rămas bun omului aceluia îndesat, cu fireturi de aur, care, Domnul aibă-l în paza lui, se silea din răsputeri să pară important, Clarissa avea o inefabilă demnitate ; o cordialitate desăvîrşită ; părea că a ajuns la capătul tuturor lucrurilor, la extremul ţărm, şi că acum, vrînd bine lumii întregi, trebuie să-şi ia rămas bun pentru totdeauna. Îi deştepta astfel de gînduri. (Dar nu era îndrăgostit de ea.)

Da, primul ministru a fost foarte drăguţ că a venit, îşi spunea Clarissa. Şi, străbătînd alături de el camera în care erau şi Sally, şi Peter, şi Richard foarte încîntat, şi toată lumea asta înclinată foarte puţin s-o invidieze, simţise beţia clipei, o dilataţie a fibrelor inimii înseşi care părea că vibrează şi că se înalţă, dreaptă ; — de bună seamă, deşi în fond asta era ce simţeau ceilalţi ; da, deşi lucrurile acestea îi făceau plăcere, deşi simţea furnicătura şi aţîţarea lor, toate aceste aparenţe, aceste triumfuri (Peter bunăoară, dragul ei Peter, prietenul ei de demult, care o găseşte atît de strălucitoare) aveau ceva găunos ; erau afară, tangibile dar nu erau în inimă ; poate pentru că îmbătrînea, în orice caz n-o mai mulţumeau ca altădată ; şi brusc, privindu-l pe primul ministru coborînd scările, rama aurită a picturii lui sir Joshua, fetiţa cu manşon, îi evocă cu violenţă pe Kilman ; Kilman, vrăjmaşa ei. Iată ceva satisfăcător ; ceva real. O, cît o ura —

exaltată, ipocrită, coruptă ; și atît de puternică : o sedusese pe Elizabeth ; femeia care se strecurase în casa lor ca să fure și să pîngărească (Ce prostie ! ar spune Richard). O ura : o iubea. Avem nevoie de dușmani, nu de prieteni — nu de doamna Durrant și de Clara, de sir William și de lady Bradshaw, de domnișoara Truelock și de Eleanor Gibson (pe care le vedea urcînd scările). S-o caute dacă au nevoie de ea. Trebuia să se ocupe de serată !

Iată-l pe vechiul ei prieten sir Harry.

„Scumpe sir Harry !" spuse ea, îndreptîndu-se spre arătosul bătrîn care confecționase mai multe picturi proaste decît doi membri ai academiei de la St. John's Wood la un loc (picturile lui reprezentau în mod invariabil oi stînd la apusul soarelui în niște bălți și pătrunzîndu-se de umezeală sau, dat fiind că artistului nu-i lipsea o anume știință a gestului, sugerînd, prin ridicarea unui picior dinainte și prin clătinarea coarnelor „Apropierea Străinului" — toate activitățile lui, mesele în oraș, cursele, erau întemeiate pe oi stînd la apusul soarelui în bălți și pătrunzîndu-se de umezeală).

„Ce vă face să rîdeți ?" îl întrebă ea. Într-adevăr, Willie Titcomb, sir Harry și Herbert Ainsty rîdeau cu toții. Dar nu, sir Harry nu-i putea povesti Clarissei Dalloway (deși îi plăcea atît de mult ; o găsea un exemplar perfect al tipului ei și amenința să-i facă portretul) amintirile lui de music-hall. O tachină pentru serata ei. Nici un strop de brandy. Cercurile acestea, spuse, erau mai presus de el. Totuși avea sim-

patie pentru ea ; o respecta, în ciuda blestematului și dificilului ei rafinament de lume mare, care îl punea în imposibilitatea de a o pofti pe Clarissa Dalloway să i se așeze pe genunchi.

Și veni spre ei flăcăruia aceea rătăcitoare, fosforescența aceea vagă, bătrîna doamnă Hilbery, întinzîndu-și mîinile spre căldura acelui rîs (era vorba de Duce și de Lady), care părea să-i potolească o anume neliniște ce o necăjea cînd se trezea cu noaptea în cap și nu avea nici un chef să-i ceară fetei în casă o ceașcă de ceai : certitudinea că trebuie să murim.

„Nu vor să ne spună nimic", zise Clarissa.

„Dragă Clarissa !" exclamă doamna Hilbery. Astă-seară, spuse ea, arată leit ca mama ei, așa cum a văzut-o ea întîia oară, mergînd printr-o grădină, cu o pălărie gri.

Și ochii Clarissei se umplură de lacrimi. Mama ei mergînd printr-o grădină ! Dar, vai, trebuia să plece.

Pentru că iată-l pe profesorul Brierly, care ține cursuri despre Milton, stînd de vorbă cu junele Jim Hutton (care era incapabil chiar pentru o serată ca aceasta să-și centreze cravata și să-și împiedice părul de a sta vîlvoi) și putea vedea, chiar de la această distanță, că se certau. Căci profesorul Brierly era un ins foarte sucit. În ciuda rangului, a onorurilor, a catedrelor care îl separau de scribii cei mărunți, simțea instantaneu cînd atmosfera nu era favorabilă bizarului amestec care era el ; cunoștințe prodigioase și timiditate ; un farmec geros lipsit de cordialitate ; naivitate amestecată cu snobism ; cînd vedea pă-

rul rău pieptănat al unei cucoane sau pantofii unui tînăr, se înfiora, pentru că îi revelau o lume subterană, desigur foarte estimabilă, de răzvrătiţi, de tineri aprigi, cu pretenţii de geniu ; atunci, cu o clătinare uşoară a capului, cu un fornăit — humpf ! — proclama valoarea moderaţiei ; a unei cît de sumare frecventări a clasicilor, pentru a putea preţui pe Milton. Profesorul Brierly (pentru Clarissa era limpede) n-o prea scotea la capăt în privinţa lui Milton cu junele Jim Hutton (care purta ciorapi roşii pentru că cei negri erau la spălătorie). Îi întrerupse.

Spuse că-i place Bach. Îi plăcea şi lui Hutton. Asta era punctul lor comun şi Hutton (un poet detestabil) avusese întotdeauna convingerea că printre doamnele din lumea mare care aveau interes pentru arte, doamna Dalloway nu avea pereche. Era curios cît putea să fie de rigidă. În muzică, nu avea păreri originale. Era cam pedantă. Dar ce înfăţişare plină de farmec ! Ştia să facă din casa ei un loc atît de agreabil, dacă n-ar fi fost profesorii aceştia ai ei. Clarissa era cît pe-aci să-l smulgă de acolo şi să-l aşeze dinaintea pianului, în camera din fund. Cînta divin.

„Dar zgomotul !" spuse ea. „Zgomotul !"

„E semnul unei serate reuşite". Salutînd politicos, profesorul se îndepărtă cu paşi uşori.

„Ştie tot ce se poate şti în lumea asta despre Milton", spuse Clarissa.

„Într-adevăr ?" spuse Hutton, care avea de gînd să facă întregul Hampstead să asiste la felul în care îl va imita pe profesor : Profesorul despre

Milton ; Profesorul despre moderaţie ; Profesorul îndepărtîndu-se cu paşi uşori.

Trebuie să schimbe cîteva vorbe cu perechea aceea, spuse Clarissa, lord Gayton şi Nancy Blow.

Nu se putea spune că ei adaugă ceva la zarva seratei : stăteau alături lîngă perdelele galbene şi nu-şi spuneau nimic (perceptibil). Vor pleca peste puţin în altă parte, împreună ; şi nu aveau în nici o împrejurare prea multe de spus. Priveau şi-atîta tot. Le ajungea. Arătau atît de curaţi, atît de sănătoşi, ea cu un ten de piersică, făcut din pudră şi fard, iar el atît de frecat, de răzuit, cu nişte ochi de pasăre, că un glonte n-ar fi putut să-l străpungă, nici o lovitură să-l nimerească. Lovea, sărea, cu precizie, pe loc. Zăbala lui făcea să freamăte gurile poneilor. Avea onorurile lui, monumentele ancestrale, flamuri atîrnînd în biserica neamului său. Avea îndatoririle lui ; arendaşii ; mama şi surorile ; îşi petrecuse toată ziua la Camera Lorzilor şi despre asta şi vorbeau — crichet, veri, filme — cînd veni la ei doamna Dalloway. Lord Gayton avea pentru ea o mare simpatie. La fel domnişoara Blow. Avea maniere atît de fermecătoare.

„Aţi fost nişte îngeri că aţi venit !" spuse ea. Avea o slăbiciune pentru lorzi ; îi era dragă tinereţea, iar Nancy, îmbrăcată la preţuri exorbitante de cei mai mari maeştri ai Parisului, dădea impresia, cum sta acolo, că pe trupul ei crescuse în mod spontan un volănaş verde.

„Aveam de gînd să se danseze", spuse Clarissa.

Căci tinerii nu ştiu să converseze. Şi de ce-ar fi conversat ? Să strige, să se îmbrăţişeze, să-şi

arunce mingii, să se trezească în zori ; să ducă zahăr poneilor ; să sărute şi să mîngîie boturile unor pechinezi adorabili ; şi apoi, plini de fiori şi de elan, să se arunce în apă şi să înoate. În schimb, enormele resurse ale limbii engleze, capacitatea pe care, orice s-ar spune, o conferă de a împărtăşi sentimente (la vîrsta lor, ea şi cu Peter ar fi stat toată seara să discute) nu era pentru ei. Vor rămîne aşa, tineri, opriţi în tinereţea lor. Vor fi nesfîrşit de buni cu oamenii de pe moşiile lor, dar singuri probabil vor fi cam fără haz.

„Ce păcat !" spuse ea. „Am sperat să se danseze."

Cît de drăguţ fusese din partea lor că au venit ! Dar nici vorbă de dans. Saloanele erau tixite.

Iat-o pe bătrîna mătuşă Helena, în şalul ei. Ce păcat, trebuia să-i părăsească — pe lord Gayton şi pe Nancy Blow. Iat-o pe bătrîna domnişoară Parry, mătuşa ei.

Da, domnişoara Helena Parry nu murise : domnişoara Parry trăia. Trecuse de optzeci de ani. Urca scările încetişor, cu un baston. Fusese instalată într-un fotoliu (Richard se îngrijise de asta). Oamenii care fuseseră în Burma prin anii şaptezeci erau conduşi la ea fără excepţie. Pe unde era Peter ? Se înţelegeau atît de bine odinioară. Dacă se pomenea de India, sau chiar de Ceylon, ochii ei (numai unul era de sticlă) deveneau încet-încet mai adînci, se făceau albaştri şi vedeau, nu făpturi omeneşti — nu avea amintiri duioase, nici mîndre iluzii cu privire la vice-

regi, generali, răscoale — vedeau orhidee, trecători prin munţi şi pe ea însăşi, dusă pe spinări de culi peste piscuri singuratice să scoată din rădăcini orhidee (specimene uluitoare, nemaivăzute) pe care le picta cu acuarele ; o englezoaică de neîmblînzit, foarte iritată dacă războiul — aruncînd de pildă o bombă chiar la uşa ei — o tulbura din meditaţia ei despre orhidee şi despre propria ei persoană călătorind prin India în preajma anilor şaizeci — dar iată-l pe Peter.

„Vino să stai de vorbă cu mătuşa Helena despre Burma", spuse Clarissa.

Şi cînd te gîndeşti că nu schimbase o vorbă cu ea toată seara !

„O să stăm de vorbă mai tîrziu", spuse Clarissa, ducîndu-l la mătuşa Helena, cu şalul ei alb, cu bastonul ei.

„Peter Walsh," spuse Clarissa.

Nu-i amintea nimic.

O invitase Clarissa. Era obositor ; era zgomotos ; dar o invitase Clarissa. Şi venise. Ce păcat că locuiau la Londra — Richard şi Clarissa. Chiar numai pentru sănătatea Clarissei şi tot ar fi fost mai bine să locuiască la ţară. Dar Clarissei îi plăcuse întotdeauna societatea.

„A fost în Burma", spuse Clarissa.

A ! Nu fu în stare să reziste tentaţiei de a mai pomeni o dată ce spusese Darwin cu privire la cărticica ei despre orhideele birmane.

(Clarissa trebuia să stea de vorbă cu lady Bruton.)

Fără îndoială că acum cărticica ei despre orhideele birmane era uitată, dar avusese trei ediţii pînă în 1870, spuse ea lui Peter. Îşi aduce acuma aminte de el. Venea la Bourton (şi el o părăsise în salon fără să-i spună o vorbă, îşi aminti Peter Walsh, în seara aceea cînd Clarissa îl chemase să meargă cu barca).

„Richard a fost atît de încîntat să ia masa la dumneavoastră !“ spuse Clarissa lui lady Bruton.

„Richard mi-a fost de mare folos“, replică lady Bruton. „Mi-a ajutat să scriu o scrisoare. Ce mai faci dumneata ?“

„O, foarte bine !“ spuse Clarissa. (Lady Bruton nu putea să sufere ca soţiile oamenilor politici să fie bolnave.)

„Iată-l pe Peter Walsh !“ spuse lady Bruton (căci niciodată nu găsea nimic de spus Clarissei ; deşi ţinea la ea. Avea o sumedenie de calităţi frumoase, dar nu aveau nimic comun — ea şi Clarissa. Ar fi fost mai bine dacă Richard s-ar fi însurat cu o femeie mai puţin fermecătoare, dar care să-l fi ajutat mai mult în munca lui. Pierduse ocazia de a intra în Cabinet). „Iată-l pe Peter Walsh !“ spuse ea, strîngînd mîna acestui simpatic păcătos, acest individ foarte capabil care ar fi putut să-şi facă un nume dar nu-şi făcuse (mereu încurcat cu cîte-o femeie) şi, fireşte, bătrîna domnişoară Parry. Admirabilă bătrînă !

Lady Bruton se opri lîngă fotoliul domnişoarei Parry ; un grenadier spectral, drapat în negru, care îl invita pe Peter Walsh la masă ; cordială, dar fără vorbe de prisos, nepomenind absolut nimic despre flora sau fauna Indiei. Fusese

acolo, firește ; locuise pe rînd la trei viceregi ; considera că unii dintre funcționarii civili din India sînt deosebit de capabili ; dar ce tragedie — starea de lucruri din India ! Primul ministru tocmai îi spunea (bătrînei domnișoare Parry, înfofolită în șalul ei, puțin îi păsa ce tocmai îi spusese ministrul), și lady Bruton ar fi fost bucuroasă să știe care era părerea lui Peter Walsh, proaspăt sosit din miezul lucrurilor, și o să-l prezinte lui sir Sampson, căci fără glumă, nu mai putea să doarmă noaptea gîndindu-se, ea, fiică de soldat, ce nebunie, mai bine spus, ce crimă se comite acolo. Acum era o femeie bătrînă și nu mai era în stare de mare lucru. Dar casa ei, slujitorii ei, excelenta ei prietenă Milly Brush — își mai amintea de ea ? — nu așteptau decît să se apeleze la ei — dacă putea fi de folos. Lady Bruton nu vorbea niciodată despre Anglia, dar această insulă de oameni, pămîntul acesta drag îl avea în sînge (fără să citească pe Shakespeare) și dacă vreodată o femeie ar fi putut purta coif și trage cu săgeata, duce o oaste la atac, guverna cu o dreptate inflexibilă hoardele barbare și zăcea tăcută sub un scut într-o biserică, sau sub un tumul verde, pe coasta unui deal preistoric, femeia aceasta ar fi fost Millicent Bruton. Privată, din pricina sexului ei și a unei anume indolențe mentale, de putere logică (îi era peste putință să scrie o scrisoare pentru *Times)*, avea mereu în minte ideea Imperiului și dobîndise din tovărășia ei cu această Divinitate în zale o ținută dreaptă ca țeava de pușcă, o atitudine energică, încît nici în moarte nu ți-o

puteai închipui despărțită de pămînt sau cutreierînd teritorii pe care, ca un duh de steag, să fi încetat să mai fluture Union Jack. Să nu mai fii englez chiar între morți — nu, nu! Cu neputință!

Oare asta e lady Bruton? (pe care o cunoscuse cîndva). Peter Walsh încărunțit? se întreba lady Rosseter (care fusese odinioară Sally Seton). Şi asta era desigur domnişoara Parry — bătrîna mătuşă morocănoasă care locuia la Bourton. N-o să uite niciodată cum alergase goală pe culoar şi fusese chemată la domnişoara Parry! Şi Clarissa! o, Clarissa! Sally o apucă de braț.

Clarissa se opri lîngă ei.

„Nu pot să stau," spuse ea. „Vin eu mai tîrziu. Aşteptați". Să aştepte, adică, pînă pleacă toată lumea.

„O să mă întorc," spuse ea, privindu-i pe prietenii ei de demult, Sally şi Peter, care îşi dădeau mîna; iar Sally, amintindu-şi fără îndoială de trecut, rîdea.

Dar glasul ei era stors de cuceritoarea bogăție de altădată; ochii ei nu mai erau scînteietori ca pe vremea cînd fuma, cînd dădea fuga goală puşcă pe culoar să-şi ia punga cu buretele, iar Ellen Atkins întrebase: Ce-ar fi fost s-o vadă domnii? Dar toată lumea o ierta. Într-o noapte şterpelise din cămară un pui, fiindcă-i era foame; fuma în camera de culcare; uitase în barcă o carte scumpă şi rară. Dar toată lumea o adora (în afară poate de papà). Din pricina ardorii ei; a vitalității ei; — picta, scria. Bătrînele din sat mai întrebau şi azi de fiecare dată „ce mai face prie-

tena dumneavoastră cu rochie roșie, era atît de ageră". Îl acuzase pe Hugh Whitbread, nici mai mult, nici mai puțin decît Hugh Whitbread (și uite-l acolo pe vechiul ei prieten Hugh stînd de vorbă cu ambasadorul Portugaliei), că a sărutat-o în fumoar, drept pedeapsă pentru că susținuse că femeile trebuie să aibă drept de vot. De ce nu, cîți bărbați proști nu-l au ! Și Clarissa își amintea că a trebuit s-o înduplece să nu-l denunțe în timpul rugăciunii familiale — ar fi fost în stare s-o facă, îndrăzneață cum era, nesăbuită, cu o pasiune melodramatică de a fi mereu în centrul atenției și de a crea scene și, se gîndea Clarissa, toate acestea trebuiau să ducă la un sfîrșit cumplit și tragic ; moartea ei ; martiriul ei ; și în loc de asta se măritase, cu totul pe neașteptate, cu un bărbat chel, purtînd o floare mare la butonieră, care era după cît se spunea proprietarul unor filaturi de bumbac din Manchester. Și avea cinci băieți !

Sally și Peter se așezaseră alături. Stăteau de vorbă ; ce lucru familiar — conversația lor. Au să discute despre trecut. Cu ei doi (mai mult chiar decît cu Richard) își împărțea trecutul ; grădina ; copacii ; bătrînul Joseph Breitkopf cîntînd fără să aibă voce, din Brahms ; tapetul din salon ; mirosul rogojinilor. Sally va rămîne mereu o parte din acest trecut ; Peter va rămîne mereu. Dar trebuia să-i lase. Iată-i pe sir William și pe lady Bradshaw, care nu-i erau de loc simpatici.

Trebuie să se ducă la lady Bradshaw (îmbrăcată în gri și argintiu, legănîndu-se ca o morsă

pe marginea bazinului, lătrînd după invitații, ducesa, soția tipică de om ajuns), trebuia să se ducă la lady Bradshaw și să-i spună...

Dar lady Bradshaw i-o luă înainte.

„Am sosit scandalos de tîrziu, scumpă doamnă Dalloway ; mai că nu îndrăzneam să intrăm".

Și sir William, care arăta foarte distins, cu părul lui cărunt și cu ochii albaștri, spuse da, nu putuseră rezista tentației. Discuta cu Richard desigur despre decretul acela pe care voia să-l vadă votat în Camera Comunelor. De ce oare o crispa să-l vadă stînd de vorbă cu Richard ? Arăta a ce era, un mare medic. Un om care, în meseria lui, era în frunte, foarte puternic, puțin uzat. Și pe bună dreptate : ce cazuri i se prezentau ! — oameni profund zdruncinați ; oameni în pragul demenței : soți și soții. Era obligat să hotărască în situații îngrozitor de dificile. Și totuși — simțea că n-ai vrea pentru nimic în lume ca sir William să te vadă nefericit. Nu ; nu omul acesta.

„Cum îi merge la Eton fiului dumneavoastră ?" o întrebă pe lady Bradshaw.

N-a putut să intre în echipa de crichet, spuse lady Bradshaw, din pricina unui oreion. Iar taică-său era chiar mai necăjit decît el, se gîndi ea, „pentru că", spuse ea, „nici el nu e altceva decît un copil mare".

Clarissa se uită la sir William, care vorbea cu Richard. Nu arăta a copil — de loc ca un copil.

Însoțise odată pe cineva care mergea să-l consulte. Fusese perfect judicios ; deosebit de rezo-

nabil. Dar, Dumnezeule, — ce uşurare să ieşi din nou în stradă! În anticameră, îşi aminti ea, era un nenorocit care plîngea. Nu ştia însă ce e cu sir William; nu înţelegea exact de ce-i repugna. Numai Richard era de aceeaşi părere cu ea, „nu-i plăcea ceva din fondul lui". Era însă extraordinar de competent. Vorbeau despre proiectul acela de lege. Sir William pomeni, cu glas scăzut, de un caz. Se raporta la ceea ce spunea el despre efectele tardive ale şocului de bombardament. Proiectul trebuie să conţină un articol în acest sens.

Coborînd glasul, trăgînd-o pe doamna Dalloway în adăpostul comunei lor feminităţi şi al mîndriei lor comune pentru ilustrele calităţi ale soţilor lor şi pentru deplorabila lor tendinţă de a lucra peste puteri, lady Bradshaw (e proastă, săraca de ea — nu te poţi supăra pe ea) îi povestea în şoaptă cum „tocmai cînd să iasă, soţul meu a fost chemat la telefon, un caz foarte trist. Un om tînăr (asta îi spunea acuma sir William domnului Dalloway) se sinucisese. Făcuse războiul." O, se gîndi Clarissa, o moarte în mijlocul seratei mele.

Plecă mai departe, în camera mică unde stătuseră primul ministru şi lady Bruton. Poate era cineva acolo. Dar nu era nimeni. Scaunele încă mai păstrau urma primului ministru şi a lui lady Bruton, ea întoarsă spre el cu deferenţă, el şezînd ţeapăn, autoritar. Nu era nimeni. Splendoarea seratei se prăbuşea, atît de ciudat era să intri acolo singură, în rochie de seară.

Ce-i venise familiei Bradshaw să vorbească de moarte la serata ei ? Un tînăr se sinucisese. Iar ei vorbeau de asta la serata ei — vorbeau despre moarte. Se sinucisese — dar cum ? Cînd i se vorbea de o nenorocire, brusc, înainte de orice, trupul ei trăia scena ; rochia ei lua foc ; trupul ei ardea. Se aruncase de la o fereastră. Pămîntul țîșnise în jurul lui ; vîrfurile ruginite l-au străpuns, orbește, sfîrtecîndu-l. Iată-l zăcînd, și în creier îi zvîcnește ceva surd, îi zvîcnește, îi zvîcnește, și apoi sufocația, bezna. Iată ce vedea. De ce făcuse asta ? Iar sir William și lady Bradshaw vorbiseră de moarte la serata ei !

Aruncase cîndva un șiling în Serpentină, atît și nimic mai mult. Dar el aruncase tot. Ceilalți însă continuau să trăiască (trebuie să se întoarcă, saloanele erau încă pline ; tot mai sosea lume). Vor îmbătrîni (toată ziua se gîndise la Bourton, la Peter, la Sally). Un singur lucru are importanță ; un lucru înfășurat în vorbe goale, desfigurat, încețoșat, un lucru din propria ei viață lăsat să se scurgă zilnic, să decadă în alterare, minciuni, vorbe goale. El însă îl păstrase neatins. Moartea e o sfidare. Moartea e o încercare de a comunica, pentru că oamenii se simt neputincioși să ajungă la centru, un centru trainic care le scapă mereu ; apropierile se desfac ; extazul plătește, sîntem singuri, fiecare. În moarte e o îmbrățișare.

Dar tînărul acesta care se omorîse — se azvîrlise în adînc luîndu-și comoara cu el ? „Dacă ar fi să mor acum, acum ar fi o fericire moar-

tea," își spusese cîndva demult, coborînd trepte, în alb.

Și apoi unii oameni sînt poeți, gînditori. Dar dacă a avut o astfel de pasiune și s-a dus la sir William Bradshaw, un mare medic, pe care el îl simțea în chip confuz un om rău, lipsit de sex și de dorință, extrem de politicos cu femeile, în stare însă să-ți facă un rău anume, cu neputință de exprimat, să-ți violeze sufletul, asta era — dacă tînărul acesta s-a dus la el, și sir William l-a asuprit, așa, cu marea lui putere, oare n-a ajuns el să-și spună (simțea că așa trebuie să fi fost) : Viața a ajuns de neîndurat ; oamenii de felul acesta fac viața de neîndurat ?

Și mai era spaima (o simțise chiar în dimineața aceasta) ; copleșitoarea neputință ; părinții ne-o încredințează, viața, s-o trăim pînă la capăt, s-o străbatem cu seninătate ; în adîncul inimii ei sălășluia o crîncenă teamă. Chiar acum, adesea, dacă Richard n-ar fi fost lîngă ea citind din *Times*, ca să se poată adăposti ca o pasăre, ca să poată, frecînd așchie de așchie, lucru de lucru, să reaprindă, să înalțe iar, plină de un freamăt viu, bucuria aceea nemăsurată, ar fi pierit. Ea scăpase. Dar tînărul acela se omorîse.

Într-un anume sens, era pentru ea un dezastru, o dezonoare. Era pedeapsa ei să vadă cum se scufundă și dispar azi un bărbat, mîine o femeie, iar ea să fie silită să rămînă aici în rochia ei de seară. Uneltise ; trișase. Nu fusese niciodată

cu totul admirabilă. Fusese dornică de succes, lady Bexborough şi toate celelalte. Şi cîndva mergea pe terasa de la Bourton.

Ciudat, de necrezut ; niciodată nu fusese atît de fericită. Nimic nu era destul de lent ; nimic nu dura prea mult. Nu există nici o plăcere mai presus de aceasta, se gîndi ea, punînd scaunele la locul lor, aliniind o carte pe raftul bibliotecii, plăcerea aceasta de a fi isprăvit cu triumfurile tinereţii, de a se fi topit în apele vieţii, de a o regăsi, cu o tresărire de bucurie, în soarele care răsare, în ziua care apune. Nu o dată, la Bourton, în timp ce ei stăteau de vorbă, se dusese să se uite la cer ; sau îl văzuse printre umerii celor din jur, la cină ; îl văzuse şi la Londra, în nopţile fără somn. Se duse la fereastră.

Era ceva din ea, cît de năstruşnică părea ideea, ceva din ea în cerul acesta al lumii ei, cerul acesta de peste Westminster. Desfăcu perdelele ; privi. O, ce lucru neaşteptat ! — în camera de vis-à-vis bătrîna doamnă privea drept la ea ! Se ducea la culcare. Şi cerul. Crezuse că va fi un cer solemn, că va fi un cer întunecat, rotindu-şi încet chipul, încărcat de frumuseţe. Dar iată-l, palid cenuşiu, străbătut în goană de nori vaşti şi subţiri. Era ceva nou pentru ea. Se stîrnise vîntul. Se ducea la culcare, doamna din camera de vis-à-vis. Era fascinant s-o priveşti pe doamna aceasta bătrînă, traversînd odaia, venind la fereastră. Oare o vedea ? Era fascinant,

în timp ce lumea mai rîdea și mai vorbea tare în salon, s-o privești pe femeia asta bătrînă ducîndu-se liniștită la culcare. Își trăgea oblonul. Orologiul începu să bată. Tînărul se sinucisese ; dar nu-i era milă de el ; orologiul bătea ora, unu, două, trei, iar ei nu-i era milă de el ; așa cum stăteau acum lucrurile. Așa ! doamna cea bătrînă stinsese lumina ! întreaga casă era acum în întuneric, așa cum stăteau acum lucrurile, repetă ea, și îi urcară spre buze vorbele. Nu te mai teme de arșița soarelui. Acum trebuie să se întoarcă la ei. Dar ce noapte extraordinară ! Simțea că-i seamănă foarte mult — tînărului care se omorîse. Era bucuroasă că făcuse asta ; lepădase viața în timp ce ceilalți continuau să trăiască. Orologiul bătea. Cercurile de plumb se topeau în aer. Dar trebuie să se întoarcă. Trebuie să se urnească. Trebuie să-i găsească, pe Sally și Peter. Și, din camera mică, intră din nou în salon.

„Dar unde e Clarissa ?“ spuse Peter. Ședea pe sofa alături de Sally. (După atîția ani de cînd se știau, nu era în stare să-i spună „Lady Rosseter“.) „Unde s-a dus femeia asta ?“ întrebă el. „Unde-i Clarissa ?“

Sally presupunea, și de altfel și Peter, că erau acolo oameni importanți, politicieni, pe care nici unul, nici altul nu-i cunoșteau decît din vedere,

după fotografiile din ziarele ilustrate, şi cu care Clarissa trebuie să fie amabilă, să stea de vorbă. Era de bună seamă cu ei. Dar iată-l pe Richard Dalloway care nu ajunsese în Cabinet. N-a reuşit ? se gîndea Sally. Nu prea citea ziarele. Îi vedea uneori menţionat numele. Ce să-i faci, ducea o viaţă foarte izolată, în sălbăticiune, cum ar fi spus Clarissa, între mari negustori, mari industriaşi, oameni care, la urma urmei, făceau ceva. De altfel şi ea făcuse ceva pe lumea asta.

„Am cinci băieţi !" îi spuse lui Peter.

Dumnezeule mare, cît s-a putut schimba ! Dulceaţa maternităţii ; şi egoismul ei. Ultima oară se văzuseră, îşi aminti Peter, printre conopide, în lumina lunii, frunzele erau „ca bronzul nelucrat", cum spusese ea, în maniera ei literară ; şi culesese un trandafir. Îl făcuse să meargă în lung şi în lat, în noaptea aceea groaznică de după scena de la izvor ; trebuia să prind trenul de miezul nopţii. Dumnezeule, plînsese !

Vechea lui manie, să-şi deschidă briceagul, se gîndi Sally, de cîte ori se anima îşi tot deschidea şi închidea briceagul. Fuseseră foarte, foarte intimi, ea şi Peter Walsh, pe vremea cînd el era îndrăgostit de Clarissa, şi ce scenă groaznică, ridicolă, la prînzul acela, din cauza lui Richard Dalloway. Ea îl numise pe Richard Dalloway „Wickham". De ce să nu-i zică „Wickham" lui Richard ? Clarissa luase foc ! şi de atunci nici nu se mai văzuseră, ea şi Clarissa, poate de cinci-

şase ori în ultimii zece ani. Iar Peter Walsh plecase în India şi auzise vag că a avut o căsnicie nefericită şi nu ştia dacă are copii şi nici nu putea să-l întrebe, pentru că se schimbase. Era cam zbîrcit, dar mai blînd, se gîndi ea, şi ţinea sincer la el pentru că era legat de tinereţea ei şi încă mai păstra un mic exemplar din Emily Brönte pe care i-l dăruise el, şi de bună seamă scria. Pe atunci avea intenţia să scrie.

„Ai scris ceva ?“ îl întrebă ea, răsfirîndu-şi mîna, mîna ei fermă şi bine făcută, pe genunchi, un gest pe care Peter şi-l mai amintea.

„Nici un cuvinţel !“ spuse Peter Walsh şi ea rîse.

Era încă atrăgătoare, era încă cineva, Sally Seton. Dar cine era Rosseter ăsta ? La nuntă purta două camelii, asta era tot ce ştia Peter despre el. „Au zeci de mii de servitori, kilometri de sere“, scrisese Clarissa ; cam aşa ceva. Sally admise cu un hohot de rîs.

„Da, am un venit de zece mii pe an“ — excluzînd sau nu impozitul, nu-şi amintea, pentru că bărbatul ei, „pe care trebuie să-l cunoşti“, „care o să-ţi fie simpatic“, spuse ea, făcea toate astea în locul ei.

Sally care fusese cîndva în zdrenţe. Ca să vină la Bourton amanetase inelul pe care străbunicul ei îl primise de la Maria Antoaneta — ţinea bine minte ?

A, da, își aminti Sally ; îl mai avea încă, un inel cu rubin pe care Maria Antoaneta i-l dăruise străbunicului ei. Pe vremea aceea nu avea nici un ban și drumul la Bourton însemna de fiecare dată o încurcătură groaznică. Dar mersul la Bourton însemna foarte mult pentru ea — o ajutase să rămînă în toate mințile, era convinsă, atît de oribilă era viața ei de-acasă. Dar toate acestea erau lucruri de demult — trecuseră toate acum, spuse ea, și domnul Parry murise ; și domnișoara Parry mai trăia încă. În viața lui nu rămăsese atît de trăznit ! spuse Peter. Fusese absolut sigur că a murit. Și căsnicia Clarissei, presupunea Sally, fusese fericită ? Și fata aceea foarte frumoasă, foarte stăpînă pe ea era Elizabeth, acolo, lîngă perdele, în roșu.

(E ca un plop, e ca un rîu, e ca o zambilă, se gîndea Willie Titcomb. O, la țară e mult mai bine decît aici, faci ce vrei ! Auzi, latră cîinele, Elizabeth era sigură.) Nu seamănă nici pic cu Clarissa, spuse Peter Walsh.

„O, Clarissa !“ spuse Sally.

Iată ce simțea Sally. Îi datora enorm Clarissei. Fuseseră prietene, nu cunoștințe, prietene, și parcă o vedea și-acuma pe Clarissa, toată în alb, mergînd pe lîngă casă cu brațele pline de flori — și pînă azi straturile de tutun îi amintesc de Bourton. Dar — înțelege Peter oare ? — îi lipsește ceva. Ce-i lipsește ? Nu farmecul ; avea un farmec nespus. Dar ca să vorbească deschis

(şi îşi dădu seama că Peter era un prieten vechi, un prieten adevărat — ce importanţă are absenţa ? Ce importanţă are depărtarea ? Simţise adesea nevoia să-i scrie, dar rupea scrisorile, totuşi simţea că înţelege, oamenii înţeleg şi fără vorbe, cum înţelegi că ai îmbătrînit, da, îmbătrînise, în după-amiaza aceea îşi vizitase fiii la Eton, aveau oreion), ca să vorbească foarte deschis, cum putuse ea să facă asta ? să se mărite cu Richard Dalloway ? un vînător, un om care se gîndeşte numai la cîinii lui. Pur şi simplu, cînd intra într-o cameră mirosea a grajd. Şi apoi toate astea ? Făcu un semn cu mîna.

Uite-l pe Hugh Whitbread ; trecea, cu jiletca lui albă, searbăd, gras, orb pentru tot în afară de mulţumirea lui de sine şi de buna lui stare.

„Pe noi n-o să ne recunoască", spuse Sally, şi nici nu avu curajul să-i atragă atenţia — Va să zică ăsta era Hugh ! admirabilul Hugh !

„Şi cu ce se ocupă ?" îl întrebă ea pe Peter.

Lustruieşte pantofii regelui şi numără sticlele la Windsor, o informă Peter. Peter tot limbă ascuţită are ! Sally să-i spună însă adevărat, spuse Peter, ce-a fost cu sărutul acela, al lui Hugh.

Pe gură, îl asigură ea, în fumoar, într-o seară. Se dusese glonţ la Clarissa, turbată. Hugh nu face astfel de lucruri ! spusese Clarissa, admirabilul Hugh ! Cioranpii lui Hugh erau fără excepţie cei mai frumoşi pe care îi văzuse vreodată

— şi acum, fracul lui. Fără cusur ! Avea copii ?
„Nu e om aici care să nu aibă şase băieţi la Eton“, îi spuse Peter, „în afară de mine.“ El, slavă Domnului, n-avea nici unul. Nici băieţi, nici fete, nici nevastă. Nu prea pare să regrete, spuse Sally. Arată mai tînăr, se gîndi ea, decît oricare dintre ei.

Făcuse o prostie în multe privinţe, spuse Peter, că se însurase aşa ; „era complet gîscă“, spuse el, dar, adăugă, „am avut şi clipe foarte bune împreună.“ Cum adică ? se întrebă Sally ; ce vrea să spună ? era ciudat, îl cunoştea, şi totuşi nu ştia nimic din ce i se întîmplase. Spunea asta din orgoliu ? Foarte probabil ; la urma urmei trebuie să-l fi umilit (deşi era un original, un soi de spiriduş, un om de loc obişnuit) faptul că era singur la vîrsta lui, fără cămin, fără un loc unde să se ducă. Dar nu-i aşa că o să stea la ei cîteva săptămîni ? Fireşte că o să stea ; se gîndeşte cu plăcere să stea cu ei, şi aşa Sally ajunse să spună ce-o durea. Richard şi Clarissa nu fuseseră niciodată la ei în toţi anii aceştia. Îi chemaseră de nenumărate ori. Clarissa (Clarissa fireşte) nu voia să vină. Pentru că, spuse Sally, Clarissa era în fundul inimii ei, snoabă — erai silit să admiţi asta, snoabă. Şi asta era ce le despărţea, era convinsă. Clarissa considera că ea făcuse o mezalianţă, pentru că bărbatul ei era — şi era mîndră de asta — fiu de miner. Fiecare ban pe

care îl aveau fusese cîştigat de el. Cînd era copil (glasul ei tremură), căra saci grei.

(Şi o s-o ţină aşa, simţi Peter, ceasuri întregi ; fiu de miner ; lumea considera că făcuse o mezalianţă ; cei cinci fiii ai mei ; şi încă ce ? — răsaduri, ortensii, crini egipteni foarte, foarte rari, care nu cresc la nord de canalul Suez, dar ea, şi un grădinar dintr-o suburbie a Manchesterului, aveau straturi întregi, zău, straturi întregi ! Da, Clarissa scăpase de toate acestea, lipsită cum era de această exuberantă maternitate.)

Era oare snoabă ? Da, în multe feluri. Dar unde era, de atîta vreme ? Se făcea tîrziu.

„Şi totuşi", spuse Sally, „cum am auzit de serata Clarissei am simţit că nu pot să nu vin — că trebuie s-o revăd" (unde mai pui că stau pe Victoria Street, la un pas de aici). „Aşa că am venit pur şi simplu nepoftită. Dar", îi şopti ea, „spune-mi te rog. Cine e ?"

Era doamna Hilbery care căuta uşa. Ce tîrziu era ! Şi, murmură ea, pe măsură ce înainta noaptea, pe măsură ce oamenii se răresc, îţi întîlneşti vechii prieteni ; unghere liniştite ; privelişti fără pereche. Oare ştiau ei, îi întrebă, că sînt înconjuraţi de o grădină vrăjită ? Lumini şi arbori şi lacuri cu scînteieri minunate, şi cerul. Cîteva lămîi, cîteva lămpi feerice, spusese Clarissa Dalloway, în grădină ! Clarissa era o zînă ! E un parc... Nu ştia cum îi cheamă dar ştia că sînt prieteni, prieteni fără nume, cîntece fără

cuvinte, cele mai frumoase. Dar erau atîtea uşi, atîtea locuri neaşteptate încît nu-şi găsea drumul.

„Bătrîna doamnă Hilbery“, spuse Peter ; dar aceea cine era ? doamna care stătuse toată seara lîngă perdea, fără să scoată o vorbă ? Era o faţă cunoscută ; legată de Bourton. De bună seamă era persoana care croia rufărie la masa cea mare de lîngă fereastră. Davidson, parcă aşa o chema ?

„O, e Ellie Henderson“, spuse Sally. Clarissa era dură cu ea. Îi era verişoară, tare săracă. Clarissa putea fi dură cu oamenii.

Da, este, spuse Peter. Şi totuşi, spuse Sally, cu focul acela al ei, cu o pornire de entuziasm care i-o făcea dragă lui Peter în zilele de demult, dar de care se temea puţin acum, se temea de efuziunile ei excesive — cît de generoasă e Clarissa cu prietenii ei ! şi ce calitate rară era, şi cum uneori, noaptea, sau de Crăciun, cînd se gîndea la ce-i dăduse bun viaţa, aşeza prietenia ei în frunte. Erau tineri pe atunci ; da : Clarissa avea o inimă curată ; da. Peter o s-o considere sentimentală. Şi era. Ajunsese cu vremea să creadă că nu merită să spui decît ceea ce simţi cu adevărat. Inteligenţa e o prostie. Trebuie să spunem, fără subtilităţi, doar ceea ce simţim.

„Dar“, spuse Peter Walsh, „eu nu ştiu ce simt.“

Bietul Peter, se gîndi Sally. De ce nu vine Clarissa să stea de vorbă cu ei ? După asta tînjea. Ştia ea bine. Tot timpul se gîndise numai la Clarissa şi se tot jucase cu briceagul.

Viaţa nu mi s-a părut simplă, spuse Peter. Relaţiile lui cu Clarissa nu fuseseră simple. Asta

îi stricase viaţa, spuse el. (Doar fuseseră atît de intimi, el şi Sally Seton — ar fi fost absurd să nu-i spună.) Nu putem iubi de două ori, spuse el. Ce să-i fi răspuns ? Totuşi, e mai bine să fi fost îndrăgostit decît să nu fi fost (dar ar crede-o sentimentală — putea fi atît de sarcastic). Să vină să stea cu ei la Manchester. Ai dreptate, spuse el. Foarte mare dreptate. O să meargă cu plăcere să stea la ei, îndată ce va fi terminat ce are de făcut la Londra.

Şi Clarissa îl iubise mai mult decît l-a iubit vreodată pe Richard, Sally era absolut sigură.

„Nu, nu, nu !“, spuse Peter (Sally nu trebuia să spună asta — mersese prea departe). Băiatul ăsta de treabă — uite-l la capătul camerei, neschimbat, mereu acelaşi, bunul Richard. Cu cine stă de vorbă ? întrebă Sally, cine e domnul acela foarte distins ? Pentru că trăia în sălbăticie, avea o curiozitate insaţiabilă să afle cine erau oamenii pe care-i vedea. Dar Peter nu ştia. Nu-i place mutra lui, spuse, probabil un ministru. Dintre toţi oamenii aceştia, Richard i se părea lui cel mai bun — cel mai dezinteresat.

„Dar cu ce s-a ocupat ?“ întrebă Sally. Asistenţă socială probabil. Oare erau fericiţi, Clarissa şi el ? întrebă Sally (ea, Sally, era extrem de fericită) ; întreba pentru că trebuie să admită că nu ştie nimic despre ei, trecea doar la concluzii, aşa cum se face, pentru că ce putem şti chiar despre oamenii lîngă care trăim zi de zi ? întrebă ea. Nu sîntem în fond cu toţii nişte întemniţaţi ? Citise o piesă admirabilă despre un om care zgîria pe zidurile celulei sale şi îşi

dăduse seama că asta e adevărat și despre viață — scrijelim pe ziduri. Adesea cînd relațiile cu oamenii i se păreau fără nădejde (oamenii sînt așa de greu accesibili), ieșea în grădina ei și găsea între florile ei o pace cum nici un bărbat și nici o femeie nu-i dăduse vreodată. Nu ; lui verzele nu-i spuneau nimic ; prefera ființele omenești, spuse Peter. Da, oamenii tineri sînt frumoși, spuse Sally, privind-o pe Elizabeth, care traversa salonul. Ce puțin seamănă cu Clarissa, la anii ei. Reușise să se lămurească puțin în privința ei ? Nu-și descleșta gura. Nu prea, nu încă, conveni Peter. E ca un crin, spuse Sally, un crin pe malul unui lac. Dar Peter nu era de acord cu ideea că nu putem înțelege nimic. Putem înțelege tot, spuse el ; cel puțin el înțelegea.

Dar aceștia doi, șușoti Sally, aceștia doi care vin acuma (nu zău, o să trebuiască să plece dacă Clarissa nu vine curînd), bărbatul acesta distins și soția lui cu figura cam comună care conversaseră cu Richard — ce puteai să știi despre niște oameni ca ei ?

„Că sînt niște detestabili șarlatani", spuse Peter aruncîndu-le în treacăt o privire. O făcu pe Sally să rîdă.

Dar sir William Bradshaw se opri lîngă ușă să privească tabloul. Se uită în colțul pînzei, să vadă numele gravorului. Soția lui se uită și ea. Pe sir William Bradshaw îl interesa atît de mult arta.

Cînd ești tînăr, spuse Peter, ești prea impresionabil ca să-i poți cunoaște pe oameni. Acum,

cînd ești bătrîn, de cincizeci și doi de ani pentru a fi exact (Sally avea cincizeci și cinci, la trup, spuse ea, dar avea inima unei fete de douăzeci de ani) ; așadar acum, cînd ești matur, spuse Peter, poți înțelege și cu toate acestea nu-ți pierzi puterea de a simți. Nu, e-adevărat, spuse Sally. Simțea mai adînc, mai pătimaș cu trecerea anilor. Parcă sporește, vai, spuse Peter, dar omul trebuie să se bucure pentru asta — ceea ce trăise el îi dovedea că sporește mereu. Avea pe cineva în India. I-ar plăcea să-i vorbească lui Sally despre ea. I-ar fi plăcut ca Sally s-o cunoască. E măritată, spuse el. Are doi copii mici. Să vină cu toții la Manchester, spuse Sally — să-i promită înainte de a se despărți.

„Uite-o pe Elizabeth", spuse el, „nu simte nici jumătate cît noi, nu simte încă". „Dar", spuse Sally privind-o pe Elizabeth cum se duce la tatăl ei, „se poate vedea că țin unul la altul." Simțea asta după felul în care Elizabeth se dusese la tatăl ei.

Tatăl ei o privise, în timp ce conversa cu Bradshaw, și se întrebase cine e fata asta frumoasă ? Și își dăduse brusc seama că e Elizabeth a lui și că n-o recunoscuse, era atît de frumoasă în rochia ei roz ! Elizabeth, stînd de vorbă cu Willie Titcomb, simțise că tatăl ei o privește. Așa că se duse la el și acuma, cînd serata era pe sfîrșite, stăteau alături privind cum pleacă lumea, cum camerele devin tot mai goale, cu lucruri risipite pe parchet. Pînă și Ellie Henderson pleca, aproape ultima, deși nimeni nu-i adresase un cuvînt, dar dorise să vadă tot, ca

să-i povestească lui Edith. Richard şi Elizabeth erau bucuroşi că se terminase, dar Richard era mîndru de fata lui. Şi nu avusese de gînd să-i spună, dar nu se putu stăpîni. O privise, îi spuse el, şi se întrebase cine e fata asta frumoasă? şi era fata lui! Asta o făcu fericită. Dar cîinele ei se auzea urlînd.

„Richard a cîştigat cu timpul. Ai dreptate", spuse Sally. „Mă duc să schimb o vorbă cu el. Trebuie să-mi iau rămas bun. Ce e mintea", spuse lady Rosseter ridicîndu-se, „în comparaţie cu inima?"

„Vin şi eu", spuse Peter, dar continuă să mai şadă o clipă. Ce e groaza aceasta? Ce e acest extaz? se gîndi el. Ce mă umple de o emoţie atît de mare?

Clarissa, spuse el.

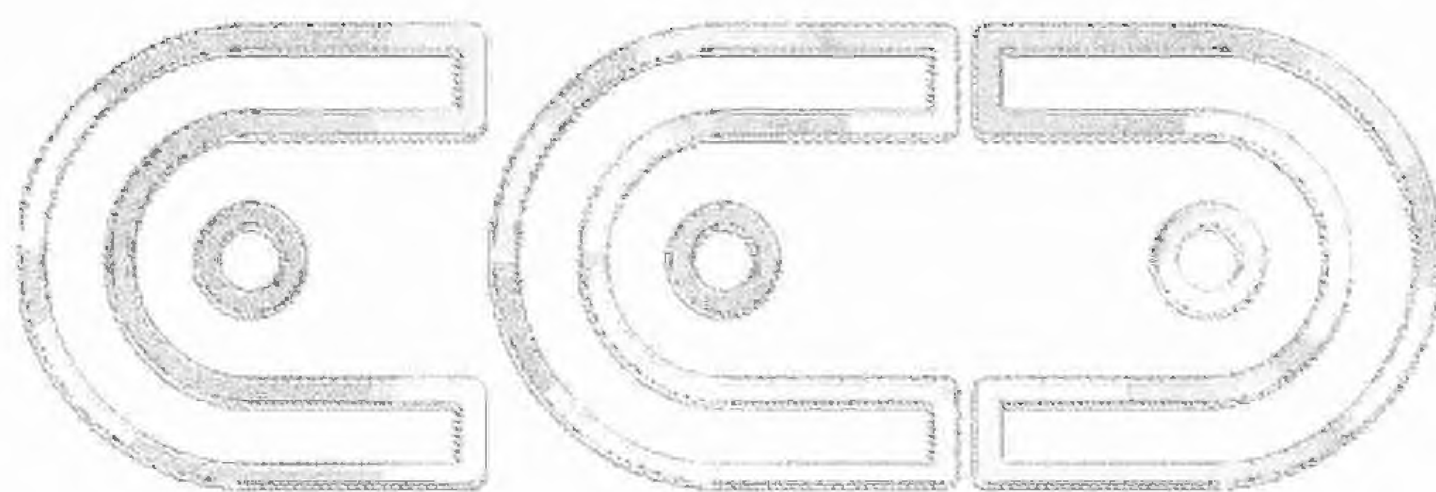
Clarissa era în faţa lui.

Redactor responsabil: D. MAZILU
Tehnoredactor: AURICA LONESCU

Dat la cules 14.03.1968. Bun de tipar 16.07.1968. Apărut 1968. Tiraj 50.165 ex. broşate. Hîrtie tipar înalt tip B mat. de 63 g/m². Format 700×900/32. Coli editoriale 11,50. Coli de tipar 9,25. A. nr. 1.391. C.Z. pentru bibliotecile mari şi mici 82—31=59

Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918", Str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97, Bucureşti, Republica Socialistă România
Comanda nr. 1465.

Scanare și prelucrare digitală

de

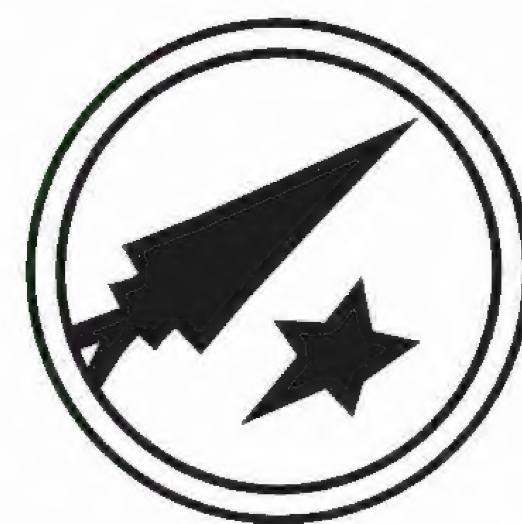

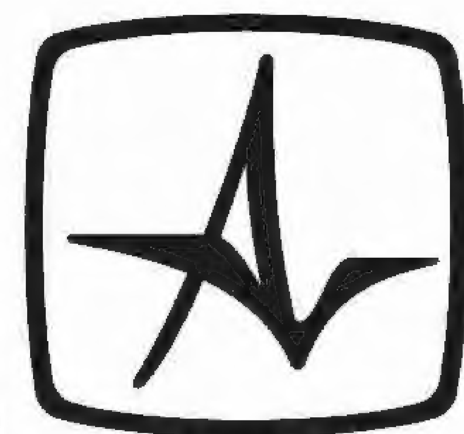
Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2023

